

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
HADİS ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİZİLİŞİ AÇISINDAN NESÂÎ'NİN SÜNEN'İNDE İHTİLAFİ
RİVAYETLER VE MÜSLİM'İN SAHİH'İ İLE
KARŞILAŞTIRILMASI

Leyla ÇETİN

2501161032

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Bekir KUZUDİŞLİ

İSTANBUL – 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : LEYLA ÇETİN Numarası : 2501161032
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Danışmanı : PROF.DR.BEKİR KUZUDİŞLİ
Tez Savunma Tarihi : 25.07.2019 Saati : 15:00
Tez Başlığı : DİZİLİŞİ AÇISINDAN NESÂİ'NİN SÜNEN'İNDE İHTİLAFLI RİVAYETLER VE MÜSLİM'İN SAHİH'İ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / **ÖYÇÜKLÜĞÜYLE** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF.DR. BEKİR KUZUDİŞLİ		Kabul
2- DOÇ.DR.AYŞE ESRA ŞAHYAR		Kabul
3- DR.ÖĞR.ÜYESİ SEYİT ALİ GÜŞEN		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DR.ÖĞR.ÜYESİ NİLÜFER KALKAN		
2- DR.ÖĞR.ÜYESİ RAHİLE KIZILKAYA YILMAZ		

ÖZ

**DİZİLİŞİ AÇISINDAN NESÂÎ’NİN *SÜNEN*’İNDE İHTİLAFİ
RİVAYETLER VE MÜSLİM’İN *SAHÎH*’İ İLE
KARŞILAŞTIRILMASI**

LEYLA ÇETİN

Hadis ilimlerinin en önemli dallarından biri olan illel ilminin hadislerin sahîhini zayıfından ayırma konusunda kritik bir rol oynadığı bilinmektedir. Zira hadislerde bulunup ilk bakışta farkedilemeyen ince kusurları tespit etme işlemi az sayıda alim tarafından gerçekleştirilebilmiştir. Hadis ilminde münekkit kimliğinin yanı sıra illel ilmiyle de ön plan çıkan Nesâî, hadislerin illetini tespit edebilen sınırlı sayıdaki alimler arasında yer almaktadır. Onun *Sünen* adlı eserinde bulunan “اختلاف على...” şeklindeki bab başlıkları, illel bilgisini ortaya koyduğu yerlerden biridir. Nesâî, söz konusu başlıklarda hadisin tariklerini toplayarak hadisler arasında bulunan farklılıklara yer vermiş, ilk bakışta farkedilemeyen hataları ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Böylece hadislerdeki illet tespit yöntemini pratik olarak göstermiş ve bunları genel bir tertip çerçevesinde sunmuştur. Bu çalışmada Nesâî’nin söz konusu bab başlıklarında naklettiği hadisleri sıralama usûlü üzerinde yoğun bir şekilde durulmuştur. Bu tertibin anlaşılabilmesi için rivayetleri nakletme konusunda Nesâî ile benzer bir metoda sahip olan Müslim’in *Sahîh*’i ile mukayese edilmiştir.

Araştırma neticesinde hadislerde yer alan ihtilafı merkeze alan bab başlıklarının çoğunluğunda rivayetlerdeki illetlerin tespitinin pratik boyutunun ortaya konduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca söz konusu bab başlıklarında hadislerin tekdüze bir tertiple nakledilmediği, bablarda önce sahih hadislerin sonra illetli hadislerin zikredildiği veya bunun tam tersinin gerçekleştiği görülmektedir. Örnekleme yoluyla ele aldığımız bab başlıklarında, çok az bir farkla Nesâî’nin daha çok önce sahih hadisleri daha sonra illetli hadisleri zikrettiği tespit edilmiştir. Başka bir deyişle incelediğimiz kısımda önce illetlileri sonrasında ise sahih hadisleri naklettiği örneklerin de ilkinin yakın bir oranda zikredildiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nesâî, Sünen, İhtilaf, İllel, Müslim

ABSTRACT
CONTROVERSIAL AḤĀDĪTH IN TERMS OF ARRANGEMENT
IN NASĀĪ'S SUNAN AND THEIR COMPARISON WITH
MUSLIM'S SAHĪH

LEYLA ÇETİN

'Ilal al-ḥadīth (hidden defects in hadith) which is one of the most important branches of ḥadīth sciences, plays a crucial role in differentiating the strong aḥādīth from the weak ones. This is because the detection of problematic hidden defects in aḥādīth which are not possible to notice at the first sight, could be followed out by a small number of scholars. al-Nasā'ī who is prominent in his knowledge of al-'ilal as well as his munakkid (critic) position, is among those few scholars who were able to detect the hidden defects of aḥādīth. The headings of his work *Sunan*, which comes in form of “اختلاف على...” (ikhtilāf 'ala) are among the places in which he set forth his knowledge in al-'ilal. In these headings he collected the chains of aḥādīth, presented the differences between them and tried to reveal the defects which were not noticed at first sight. Thus, he exhibited a practical method of detecting al-'ilal and presented it in a general arrangement frame. This work has focused intensively on al-Nasā'ī's arrangement method for the aḥādīth which are narrated in these headings. To make it understandable, this arrangement method is compared with Muslim's Sahīh which has a similar method with al-Nasā'ī in reporting the aḥādīth.

As a result of the research, it has been concluded that the practical dimension of detecting al-'ilal in the aḥādīth is set forth in the majority of the headings which put the controversy in the center. Moreover, it is seen that the aḥādīth were not reported in a uniform order in the mentioned headings and that the authentic aḥādīth were reported before the aḥādīth with 'ilal or vice versa. In the headings of the sub-chapters which we dealt by the way of sampling, it is identified that al-Nasā'ī reported authentic aḥādīth before the weak ones with a very slight difference. In other words it is seen that the percentage of the samples in which the weak ahadith are reported before the authentic ones is very close to the first situation.

Key Words: al-Nasā'ī, Sunan, Ikhtilāf, 'Ilal, Muslim.

ÖNSÖZ

Kütüb-i sitte eserleri arasında genelde *Sahihayn*'dan sonra üçüncü sırada zikredilen Nesâî'nin *Sünen*'i ahkam hadislerini ihtiva etmesi ile şöhret bulmuştur. Bununla birlikte klasik dönemde Nesâî'nin söz konusu eseri üzerine az sayıda çalışma yapıldığı söylenebilir. Geç dönem âlimlerin çalışmaları ise genel olarak *Sünen*'e haşiye yazmaya yöneliktir. Günümüze gelindiğinde ise Türkiye'de *Sünen* üzerine yapılan çalışmalar yok denecek kadar az iken Arap dünyasında akademik düzeyde birçok eser kaleme alındığı görülmektedir.

Hadis ve ricâl konusunun yanı sıra Nesâî ile ilmi ile öne çıkan bir alimdir. Nitekim onun ile ilmindeki yetkinliği *Sünen*'inde yansımaları bulmuştur. Zira *Sünen*'inde “اختلاف على...” şeklindeki bab başlıklarında Nesâî, hadislerin tariklerini bir araya getirerek râvîlerin rivayetleri arasındaki farklılıkları ortaya koymaya çalışır. Böylece o, bir nevi hadislerdeki illeti tespit yöntemini pratik olarak sunmaktadır. Nesâî'nin bu başlıklardaki uygulamaları onun nasıl bir yöntem takip ettiğini ortaya koyacağı için bu tezde ilgili başlıklara yoğunlaşmıştır.

Nesâî'nin *Sünen*'i ve ilgili başlıklar birçok yönden çalışılabilir. Bu nedenle burada yoğunlaşılacak alanın belirlenmesi ve tezin sınırlanması önemli görünmektedir. Tezin ana sorusu “اختلاف على...” şeklindeki bab başlıklarında Nesâî'nin hadisleri nasıl sıraladığı meselesidir. Zira klasik dönem eserlerinde Nesâî'nin sıhhat şartlarına dair malumat bulunsa da ilgili başlıklarda bu hadislerin nasıl tertip edildiğine dair bir bilgi tespit edilememiştir. Bu bablardaki hadislerin tertibi ile ilgili olarak İbn Recep el-Hanbelî¹ ve Zahid el-Kevserî², gibi isimlerin aralarında bulunduğu bazı âlimler Nesâî'nin bablardaki hadislere önce illetli/hatalı olanlarla başlayıp akabinde sahih olanı/olanları zikretmekle devam ettiğini ifade etmiştir.³ Ancak Ayşe Esra Şahyar ve

¹ İbn Receb el-Hanbelî, *Şerhu ilelî't-Tirmizî*, thk: Hemmâm Abdurrahîm Saîd, 2 c., 2.bsk, Riyad, Mektebetü'r-Rüşd, 1421/2001, C. II, s. 625.

² Ebû Fadl Muhammed b. Tâhir el-Makdisî, *Şurûtu eimmeti's-sitte*: el-Buhârî, Müslim, Ebî Dâvûd, et-Tirmizî, en-Nesâî ve İbn Mâce, ve yelîhi *Şurûtu eimmeti'l-hamse*: el-Buhârî, Müslim, Ebî Dâvûd, et-Tirmizî, en-Nesâî li Ebî Bekir Muhammed b. Mûsâ el-Hâzimî, thk: Muhammed Zâhid el-Kevserî, Kâhire, Mektebetü'l-Kudsî, 1991, s. 57-58, 2 nolu dipnot; Ayrıca bkz. Hâzimî, *Şurûtu eimmeti'l-hamse*, nşr: Abdulfettah Ebû Gudde, (Selâsü resâil fi ilmi mustalahi'l-hadîs içinde), Kâhire, Mektebetü'l-Matbuâtî'l-İslâmiyye, 1426/2005, s. 151-152, 2 nolu dipnot; İbrahim Canan, “Kütüb-i Sitte İmamlarının Şartları”, *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, No: 3, 1979, s. 21.

³ Konuyla ilgili benzer görüşler için bkz. el-Vellevî, Muhammed b. Ali b. Âdem el-İtyûbî, *Zahîretü'l-ukbâ fi şerhi'l-Müctebâ*, Kahire, Dârü'l-meârici'd-devliyye li'n-neşr, 1416/1996; Mekke, Dârü Âli Berûm li'n-neşr ve'tevzî, 1420/1999, C. XXI, s. 283; C. XXI, s. 283; Nebîl Zeyyânî, “Tertîbu'l-hadîs fi'l-müctebâ li'n-Nesâî-ed-delâletü'l-isnâdiyye ve'l-fikhiyye”, *Mecelletü Câmiat-ü Dimaşk li'l-ulûm-i'l-iktisâdiyye ve'l-kânûniyye*, 1/29, 2013, s. 444.

Bekir Kuzudişli'nin birer örnek özelinde konuyla ilgili çalışmalarında bunun tam tersi bir durumla karşılaştıkları görülmüştür. Neticede Nesâî'nin ihtilafı merkeze alan bab başlıklarında nasıl bir sıralama takip ettiği sorusu önemli hale gelmiş, bunun geniş bir araştırmayla ortaya koymanın faydalı olacağı görülmüştür. Başka bir deyişle Nesâî'nin ihtilafı merkeze alan bab başlıklarında sistematik bir yöntemden söz edilebilir mi? sorusu, ihtilafı merkeze alan bab başlıkları çerçevesinde Nesâî'nin yöntemini ve *Sünen*'indeki ilel bilgisini anlamaya yardımcı olacaktır. Buna ek olarak söz konusu bab başlıklarının yapısından ve muhtevasından hareketle hadis tarihi hakkında bir çıkarım yapmak mümkün müdür? sorusu da hem hadis tarihi ve hem de ilel ilminin pratik boyutu hakkında bizlere bilgi verecektir. Zira bu bab başlıkları Nesâî'nin rical ve ilel bilgisinin pratik boyutunun yansıması olarak görülebilir. Nesâî'nin tespit ettiği ilelin hangi tabakada yoğunlaştığı da hadis rivayetinin seyrini anlamak bakımından bir bilgi sunabilir. Nesâî'nin *Sünen*'i ilel başta olmak üzere birçok noktada büyük bir ilmî malzeme ihtiva etmesine rağmen Türkiye'de *Sünen* hakkında oldukça sınırlı sayıda çalışma yapıldığı görülmektedir. Nesâî'nin söz konusu bab başlıkları, ileli ve benzeri konularına ise hemen hemen hiç değinilmemiştir. Dolayısıyla yukarıdaki soruları ihtiva eden bir çalışma kaleme almak önemli görülmektedir.

Sünen “اختلاف على...” şeklindeki bab başlıklarını esas alan bu çalışma araştırma, metot ve araştırma kaynaklarının ele alındığı bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde Nesâî'nin ilmî hayatı ele alınmış. *Sünen*'in isimlendirilmesi, Nesâî'ye nispeti, hadislerin tertibi, sıhhat derecesi gibi konulara yer verilerek söz konusu eserin tanıtılması amaçlanmış, gerek görülen yerlerde bilgiler ayrıntılı bir şekilde sunulmuştur.

İkinci bölümde “اختلاف على...” şeklindeki bab başlıklarının mahiyeti önce genel olarak çeşitli açılardan resmedilmiş, sonrasında ise bu başlıkların muhtevası örnekler üzerinden ele alınmıştır. Böylece ilgili bab başlıklarının fonksiyonları somut bir şekilde tanıtılmaya çalışılmıştır. Konunun daha net ve kolay bir şekilde anlaşılması için ihtilafı merkeze alan bab başlıklarındaki râvîler tabakalarına göre tasnif edilmiş, bu kısımlarda görülen ihtilaf çeşitleri de sınıflandırılmıştır. İhtilafı merkeze çeken bab başlıklarında yer alan hadislerin Müslim'in *Sahîh*'i ile isnad-metin uyumu hakkında istatistiksel bilgiler sunulmuştur.

Üçüncü bölümde ise konu, ikinci bölümde zikredilen özellikleri kapsamlı bir şekilde yansıtabilecek örnekler üzerinden derinlemesine incelenmiştir. Örnekleri detaylı bir şekilde ele alma sonucunda Nesâî'nin bu başlıklardaki sistemin ve izlediği yöntemin anlaşılması hedeflenmiştir. Söz konusu bab başlıklarında yer alan hadisler Müslim ile mukayese edilerek ele alınan hadislerin tertip açısından adeta bir sağlaması yapılmıştır. Zira Müslim'in *Sahîh*'inde önce sağlam hadislerin daha sonra ise mütâbî rivayetlerin verilmesi Nesâî'nin nasıl bir sıralama yaptığı konusunda karine teşkil etmektedir. Tezde ulaşılan çıkarımlar ve genel kanaatler sonuç kısmında zikredilmiştir.

Bu tezin ortaya çıkmasında birçok kimseye teşekkür borçluyum. Araştırma konusunun seçiminden bitimine kadar desteklerini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Bekir Kuzudişli'ye teşekkür ederim. Çalışmanın muhtelif yerlerinde görüşlerinden istifade ettiğim Dr. Öğr. Üyesi Ahmed Snobar'a, tezin büyük bir kısmını okuyup düzeltmelerde bulunan değerli arkadaşım Arş. Gör. Şeyma Büyükorhan'a; kendisiyle sürekli istişare ettiğim Nour Mahmood'a en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Tezin bir kısmını okuyup değerli fikirlerini benimle paylaşan Arş. Gör. Muhammed İkbâl Aslan, Müberra Şeyma Keskin ve Ayşe Çetin'e teşekkür ederim. Çalışmanın son aşamasında yardımlarını esirgemeyen Arş. Gör. Nuran Çınar, Arş. Gör. Oğuzhan Yıldız ve Betül Cebeci'ye şükranlarımı sunarım. Son olarak desteklerini her zaman yanımda hissettiğim aileme, öğrencilerini daima destekleyen İHAM vakfına, vakfin kıymetli öğrencilerine ve çalışmalarım boyunca kütüphanesinden istifade ettiğim İSAM'a teşekkürü bir borç bilirim.

Leyla Çetin

Fatih-2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

NESÂÎ'NİN *SÜNEN*-İ MÜCTEBÂ'SI VE MÜSLİM'İN *SAHÎH*'İ

1.1. Ebû Abdurrahman en-Nesâî	22
1.1.1. İlmî Hayatı.....	22
1.1.2. Kütüb-i Sitte Müellifleri Arasındaki Yeri	26
1.1.3. Cerh-Ta'dîl ve İlel Konusundaki Yeri	28
1.1.5. Nesâî'nin Eserleri	30
1.1.5.1. <i>Sünen</i> Dışındaki Eserleri	30
1.1.5.2. Nesâî'nin <i>Sünen</i> 'i	31
1.2. Müslim'in Hayatı ve <i>Sahîh</i> 'i.....	41
1.2.1. İlmî Hayatı.....	42
1.2.2 Müslim'in eserleri	43
1.2.2.1. Müslim'in <i>Sahîh</i> Dışındaki Eserleri	43
1.2.2.2. Müslim'in <i>Sahîh</i> 'i.....	43
Değerlendirme.....	50

İKİNCİ BÖLÜM

"اختلاف على..." İFADESİYLE BAŞLAYAN BAB BAŞLIKLARI

2.1. <i>Sünen</i> 'de “اختلاف على...” Başlıkları	52
2.2. “اختلاف على...” Başlıklarının Sayısal Verileri ve Müslim'in <i>Sahîh</i> 'i ile Mukayesesi.....	61
2.3. “اختلاف على...” başlıklarında Görülen Genel Özellikler: Metinde ve İsnadda İhtilaf, Hem Metinde Hem İsnadda İhtilaf.....	64
2.3.1. Metinde İhtilaf: Sahabî, Tâbiîn ve Etbâu't-tâbiînden Ayrılan İsnadlar	64
2.3.1.1. Lafız Farklılıkları.....	65
2.3.2. İsnadda İhtilaf: Sahâbe, Tâbiûn ve Etbâu't-tâbiînden Ayrılan İsnadlar	68
2.3.2.1. Bir Hadisin Farklı Bir Râviye Atfedilmesi	68
2.3.2.2. Senedde İttisal-İnkıta Problemi	69
2.3.2.3. Bir Hadisi Aynı Sahâbiye Farklı Bir Tarikle Nispet etmek.....	70
2.3.2.4. Senedin Müntehâsı ile İlgili Problemler	71

2.3.2.5. İdrâc	71
Değerlendirme.....	72
2.4. “الإختلاف على...” İfadesiyle Başlayan Bab Başlıklarının Tabakalara Dağılımı	73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAHÂBE, TÂBÎÛN VE ETBÂU’T-TÂBÎÎN’DEN AYRILAN İSNADLAR VE MÜSLİM’İN *SAHÎH*’İ İLE MUKAYESESİ

3.1. Sahâbeden Ayrılan İsnadlar	76
3.1.1. Nesâî’nin Görüş Belirttiği İsnadlar	77
3.1.2. Nesâî’nin Görüş Belirtmediği İsnadlar	77
3.2. Tâbiûndan Ayrılan İsnadlar.....	87
3.2.1. Nesâî’nin Görüş Belirttiği İsnadlar	88
3.2.2. Nesâî’nin Görüş Belirtmediği İsnadlar	95
3.3. Etbâu’t-tâbiînden Ayrılan İsnadlar.....	105
3.3.1. Nesâî’nin Görüş Belirttiği İsnadlar	106
3.3.2. Nesâî’nin Görüş Belirtmediği İsnadlar	111
Değerlendirme.....	115
SONUÇ	118
KAYNAKÇA	121
EKLER.....	134

KISALTMALAR LİSTESİ

a.mlf.	: Aynı müellif
a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.y.	: Aynı yer
b.	: Bin, İbn
bkz.	: Bakınız
bs.	: Basım
bt.	: Bint
c.	: Cilt Sayısı
C	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
HTD	: Hadis Tetkikleri Dergisi
Haz.	: Hazırlayan
H.z.	: Hazreti
MÜSBE	: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
No	: Dergi Sayısı

ö.	: Ölüm Yılı
t.y.	: Tarih yok
tsh.	: Tashih eden
UÜSBE	: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
v.d.	: ve diğerleri
y.y.	: Yayın yeri yok
s.a.s.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Tarihi süreç içerisinde hadislerin aslına uygun bir şekilde korunması ve güvenilir bir şekilde bir sonraki nesle aktarılması Müslüman âlimler tarafından dini muhafaza etmek ile eş değer görülmüştür. Bu sebeple alimler hadislerde meydana gelebilecek hataları göstermek veya uydurma rivayetleri tespit etmek için gayret sarf etmişlerdir. Hadislerin muhafazası, onu nakleden râvilerinin, adalet ve zabtıyla doğrudan ilgilidir. Zira *Sahîh* hadisin en temel şartları râvilerinin adil, zâbıt olması ve rivayetin muttasıl bir şekilde nakledilmesidir. Ancak alimler sika râvîlerin de hata yapma ihtimaline binaen zikredilen üç şartı sahih hadisin tanımı için yeterli görmemişler, onun şaz ve muallel olmaması gerektiğini de ileri sürmüşlerdir. Sahih hadis için “muallel” olmaması şeklinde yansımaları bulan bu kaide hadis ilmi açısından oldukça büyük bir önem arz eder. Bu minvalde illet ve ilel ilminin *Sahîh* ve zayıf hadisleri birbirinden ayırmada temel bir rolü olduğu ifade edilmelidir. Usul alimlerinin de ifadet ettiği gibi illetin, ancak keskin bir zekâ, güçlü bir hafıza ve derin bir anlayış sahibi olan kimseler tarafından tespit edilebilmesi bu ilmin önemini ve zorluğunu göstermektedir. Bu yüzden ilel konusunda hüküm verebilen alimlerin sayısı diğer ilimlere göre daha az olmuştur. Nispeten az sayıdaki bu alimlerden biri de Nesâî’dir.

Nesâî, yaşadığı hicri III. asırda münekkid olarak öne çıkmasının yanı sıra, hadislerde bulunan hataları, ilk bakışta anlaşılmayacak kusurları tespit edebilen bir alimdir. Nesâî’nin *Sünen*’inde “اختلاف على...” ifadesiyle başlayan bab başlıkları onun ilel bilgisinin bir yansıması olarak görülebilir. Zira Nesâî bu bab başlıklarında bir konuya ait hadisin tariklerini bir araya toplayarak rivayetler arasındaki farklılıkları ortaya koymaya çalışmakta, bir nevi illet tespiti yapmaktadır. Dolayısıyla Nesâî’nin söz konusu bab başlıklarındaki illeti belirlerken nasıl bir metod izlediği ve bu hadisleri nasıl sıraladığını tespit etmek tezin temel amacını oluşturmaktadır. Klasik dönem eserlerinde dikkat çekilmeyen ihtilafı merkeze alan bab başlıklarının detaylı bir şekilde tanıtılması çalışmamız açısından önemlidir. Ayrıca Nesâî’nin illeti belirlerken kullandığı ıstılahlar, ihtilafın odaklandığı isimler ve tabakaları hadis ilminin çeşitli alanlarına ışık tutacak mahiyettedir.

Neticede Nesâî'nin *Sünen*'indeki “اختلاف على...” bab başlıklarının yukarıdaki sorular eşliğinde ele alınması Nesâî'nin eserinde takip ettiği ilel yöntemine ışık tutması açısından önemli görülmektedir. Zira günümüz Arap dünyasında “ابواب العلل/ilel konuları”⁴ şeklindeki başlıklarda Nesâî'nin söz konusu yaklaşımı tartışılırken Türkiye’de bu meselelere çok az yer verildiği görülmektedir.

II. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE SINIRLARI

İleride detaylı bir şekilde açıklanacağı üzere *Sünen*’de, ihtilafı merkeze alan bab başlıklarının sayısı ve orada nakledilen hadislerin çokluğu sebebi ile bazı sınırlandırmalara gidilmiştir. Dolayısıyla burada ihtilafı merkeze alan bab başlıklarını kapsamlı bir şekilde yansıtabilecek ve hadislerin tertibini açık bir şekilde ortaya koyacak nitelikte örnekler seçilmeye gayret edilmiştir. Bu örnekler detaylı bir şekilde incelenecek ve oluşan bu tikel sonuçların birleştirilmesi ile tümevarım yöntemi uygulanacaktır.

Sünen’deki ihtilafı merkeze alan bab başlıklarındaki hadisler ile Müslim’in *Sahîh*’i mukayese edilirken her iki kitaptaki hadislerin sahâbî râvîlerinin aynı, metinlerinin de bir olmasına dikkat edilmiştir. Bu karşılaştırma yapılırken *Sünen*’deki bab başlıklarında konuyla doğrudan ilgili olan hadisler esas alınacaktır. Zira Nesâî birçok kere bab başlığına yansıttığı konu veya râvîlerin dışında ek bir mevzuyu incelemek ya da tercih ettiği metni desteklemek için farklı hadisler zikredebilmektedir. Bab başlığı ile dolaylı olarak ilgili olan bu hadisler inceleme dışında tutulmuştur.

“اختلاف على...” şeklindeki bab başlıkları incelenirken sahâbî, tâbiûn ve etbâu’t-tâbiûn tabakalarına göre bir ayırım esas alınmıştır. Bu başlıklar da kendi içinde Nesâî’nin görüş belirttiği ve belirtmediği şeklinde iki alt başlığa ayrılmıştır. Zira Nesâî zaman zaman söz konusu bab başlıklarında hatalı bulunduğu rivayeti ya da râvîyi çeşitli terimler vasıtasıyla tenkit etmiştir. Bu hadislerin bulunduğu bab başlıkları Nesâî’nin görüş belirttiği kısma dahil edilmiştir. Buna karşın Nesâî çoğunlukla tarikleri peşpeşe sıralamış fakat râvînin veya hadisin durumuna dair herhangi bir görüş beyan etmemiştir. Bu türden hadislerin nakledildiği bab başlıkları ise Nesâî’nin görüş belirtmediği başlıklar altında ele alınmıştır. Ancak Nesâî’nin görüş belirtmediği şeklinde yansımasını bulan bu ifadenin *Sünen-i Suğrâ* ile kayıtlı olup, mutlak olarak

⁴ Zeyyânî, “Tertîbu’l-hadîs fi’l-müctebâ”, s. 444-6.

anlaşılmaması gerektiği belirtilmelidir. Zira Nesâî, bir hadis hakkında *Sünen-i Suğrâ*'da görüş belirtmemesine rağmen söz gelimi *Sünen-i Kübrâ*'da kanaatini kaydetmiştir.

Sünen'de yer alan “اختلاف على...” şeklindeki bab başlıkları isnadın yanı sıra metni, bazen de hem isnadı hem de metni ilgilendiren ihtilafları ele almaktadır. Konuyu daha anlaşılır kılmak amacıyla tabakalar ve görüşler kategorisinin yanı sıra bab başlıklarındaki ihtilaflar metinde, isnadda ve hem metinde hem isnadda bulunan ihtilaflar şeklinde tasnif edilmiştir.

Araştırmanın asıl amacı “اختلاف على...” ifadesiyle başlayan bab başlıkları altında hadislerin nasıl tertip edildiğini tespit olduğundan hadislerin sıhhati meselesi de gündeme gelmektedir. Bir hadisin veya isnadın sahih olup olmadığı meselesi ise daha çok *Sünen*'e en geniş şerhi yazan Muhammed b. Ali b. Âdem el-İtyûbî el-Vellevî'nin⁵ *Zahîretü'l-ukbâ fî şerhi'l-Müctebâ* isimli şerhinden istifade edilerek belirlenmiştir. Bununla birlikte günümüzde yaşayan Vellevî'nin ilgili başlık altında zikredilen hadislerin bizzat o tarikine değil de metninin sabit olup olmadığına odaklandığı belirtilmelidir. Bu nedenle eğer hadis başka tariklerden sahih ise şerhte bu hadisin sıhhatine hükmetmiştir. Ancak Nesâî bu gibi hadisleri ihtilaf başlığı altında zikrederek -çoğunlukla- hadisteki bir problemin varlığına işaret etmektedir. Bu durumlarda Vellevî'nin hadise verdiği hükme değil de Nesâî'nin odaklandığı isnad ve probleme yoğunlaşılması gerekmektedir.

Tezde, ihtilafı merkeze alan bab başlıkları tespit edilirken Nesâî'nin *Sünen*'ine ait üç farklı matbu nüsha'nın fihristi taranmıştır. Araştırmada ele alınan hadislerde; bilhassa III. bölümdeki örnek hadislerde Abdulfettâh Ebû Gudde'nin tahkikli neşri esas alınmıştır. Bu neşrin yanı sıra söz konusu hadisler *Sünen*'in Dârü't-te'sîl⁶ ve Dârü'l-Ma'rife⁷ tarafından tahkik edilen iki farklı neşirleriyle karşılaştırılmış, böylece olası nüsha hatalarının bertaraf edilmesi amaçlanmıştır. Bab başlıkları ve hadisler taranırken ihtiyaç görülen yerlerde **el-Mektebetü's-şâmile** programından da istifade edilmiştir.

⁵ Vellevî, Mescid-i Haram müderrislerindendir. Müellifin kendisine ait bir internet sitesi bulunmaktadır. bkz. <https://www.aletioupi.com/>

⁶ Nesâî, *Kitâbü'l-müctebâ ma'rûf bi Sünen-i suğrâ*, thk: Dârü't-te'sîl, 9 c., Kahire, 1433/2012.

⁷ Nesâî, *Sünen-i Nesâî bi şerh-i hâfız Celâlüddîn es-Süyûtî ve hâşiyet-i İmâm Sindî*, thk: Mektebü'l-tahkiki'l-türâsi'l-İslâmî, Beyrût, Dârü'l-Ma'rife, t.y.

Tezde Nesâî'nin ihtilafı merkeze alan bab başlıklarında izlediği yöntem tahlil edilirken çeşitli şemalar kullanılmış ancak bunlar metnin bütünlüğünü sağlamak amacıyla ek bölümüne alınmıştır. Şemalarda kırmızı renkle belirtilen yerler hata yapan ya da rivayetinden şüphe edilen râvîyi; yeşil ile belirtilen bölümler ise doğru isnadları göstermektedir. Öte yandan yukarıda zikredildiği üzere tezin kapsamını genişleteceği için ihtilafı merkeze alan bab başlıklarındaki bütün hadislerin incelenmesi mümkün görünmemektedir. Bu yüzden örnekleme metoduna gidilmiştir. Bununla birlikte konuyu bütünüyle görmek açısından toplu bilgiler ve sayısal veriler çalışmanın sonundaki tabloya dahil edilmiştir. Bu bilgilerin Müslim'in *Sahîh*'i ile Nesâî'nin *Sünen*'i arasındaki isnad ve metnin uyumu, bab başlıklarının bulunduğu bölümler ve ihtilaf noktası gibi hususlar etrafında şekillendiği belirtilmelidir.

Çalışmada yer alan isimlerin vefat tarihleri ilk geçtiği yerde hicrî ve milâdî şekilde parantez içinde verilecektir. Araştırmada yer verilen alimlerin isimleri veya Arapça terkiplerinin yazımında **Türkiye Diyânet Vakfı Ansiklopedisi**'nin (DİA) yazım kuralları esas alınmıştır.

III. TERİMLER

Araştırmada Nesâî'nin *Sünen*'inde ihtilafı merkeze alan bab başlıkları incelenirken “illet” ve “ihtilaf alâ...” terimleri sıkça kullanılacağı için her ikisi hakkında bilgi vermek uygun görünmektedir. “İlet” terimi klasik eserler ve güncel çalışmalarda sıkça yer aldığı için onlardan istifade edilerek anahatlarıyla tanıtılmaya çalışılacaktır. Nesâî'nin *Sünen*'inde yer alan “...اختلاف على” şeklindeki ifade ise ona has bir kullanım olup *Sünen*'deki bab başlıklarından anlaşıldığı kadarıyla tanıtılacaktır.

A. İlet

İlet, hadis terimi olarak “sağlam bir haberin sıhhatine zarar verecek gizli ve hadisin sıhhatini zedeleyici sebep” olarak tanımlanmıştır.⁸ İlet, hadis ilminin en çok incelik/titizlik içeren ve en kıymetli/şerefli ilimlerinden addedilmiştir. Bu ilmin ancak

⁸ İbnü's-Salâh, Ebû Amr Osmân b. Abdîrrahmân eş-Şehrezûrî, **'Ulûmü'l-hadîs, li-İbni's-Salâh**, thk: Nureddîn İtr, Dîmâşk, Dârü'l-Fîkr, 1406/1986, s. 90; Ayhan Tekineş, “İlet”, **DİA**, C.XXII, s. 84.

hafızası güçlü, tecrübeli ve keskin bir anlayışa sahip kişiler tarafından icrâ edilebileceği söylenmiştir.⁹

Hadis alimlerinin usûl konularının çoğunda olduğu gibi illet kavramında da farklı kullanımı bulunmaktadır.¹⁰ Bunlar, isnad ve metinde görülen gizli kusur, her türlü sorun ve Tirmizî'ye has olmak üzere nesih şeklinde sıralanabilir.¹¹ Klasik hadis kaynaklarında illet konusu daha çok gizli kusur şeklinde anlaşılmasına rağmen birçok alim hadisin mürsel nakledilmesi, fisku'r-râvi ve râvînin zayıf addedilmesi gibi aşikâr olan sebeplere de illet demişlerdir.¹²

Bazı alimler rivayetlerin sıhhatine etki etmeyen farklılıkları da illet olarak isimlendirmişlerdir. Bu gibi durumlarda hadisin isnad veya metninde bir hata bulunduğu kabul edilse de bu rivayetin sıhhatine bir zarar vermemektedir.¹³

İllet, hadisin isnadında ve metninde olmak üzere iki şekilde incelenebilir. İletin en çok görüldüğü yerin isnad olduğu belirtilmelidir. İsnaddaki illet hem isnadın hem de metnin sıhhatini zedeleyebilmektedir. Mürsel ya da mevkuf olan bir hadisin merfû veya muttasıl olarak nakledilmesi bu duruma bir örnektir. Öte yandan isnaddaki illetin hadisin metnine zarar vermeksizin sadece isnadı etkilediği durumlar da söz konusu olmaktadır.¹⁴

İllet konusunda tezimizi ilgilendiren asıl önemli kısım, alimlerin bir hadisteki illeti nasıl ortaya çıkardıkları konusudur. Konuya dair alimlerin yaptıkları açıklamalardan ve uygulamalardan anlaşılan husus, bir hadisin tüm tariklerini bir araya getirmek ve birbirleriyle karşılaştırmaktır. Nitekim Ali b. el-Medinî'nin bir hadis hakkında tüm tarikler bir araya getirilmedikçe o hadisin illete muttali olunamayacağına dair rivayeti bu durumu vurgular niteliktedir. Nitekim İbnü's-Salâh da Hafîb el-Bağdâdî'den yaptığı şu nakilde aynı hususun altını çizmektedir: "Hadisteki

⁹ İbnü's-Salâh, '**Ulûmü'l-hadîs**, s. 90; İbn Hacer, '**Nüzhetü'n-nazar fi tavzîhi Nuhbetü'l-fiker fi mustalahi ehli'l-eser**, thk: Abdullah b. Dayfillah er-Ruhaylî, y.y., y.y., 1422/2001, s. 113.

¹⁰ İlet kavramının farklı kullanımları ile ilgili bkz. Hamza b. Abdullah el-Melibârî, '**Hadis Usûlüne Yeni Yaklaşımlar**, çev: Muhittin Düzenli-Ayhan Ak, İstanbul, İsnan Yayınları, 2013, s. 126-136; Muhittin Düzenli, '**Hadislerde Gizli Kusurlar: İllet ve Şâz**, İstanbul, İsam Yayınları, 2013, S. 41-67.

¹¹ İbnü's-Salâh, '**Ulûmü'l-hadîs**, s. 93.

¹² Muhammed b. İsmâil es-San'ânî, '**Tavzîhü'l-efkâr limeâni tenkîhi'l-enzâr**, 2 c., Medine, Mektebetü's-selefiyye, t.y., C. II, s. 33.

¹³ İbnü's-Salâh, '**Ulûmü'l-hadîs**, s. 93. Nesâî bir hadisin isnad ve metni sahih olmasına rağmen bu hadisi ihtilafı merkeze alan bab başlıkları altında zikretmiş, bu hadisler arasında bulunan ihtilafları göstermek istemiştir. Konuyla ilgili örneklerle çalışmanın II. Bölümünde yer verilmiştir.

¹⁴ İbnü's-Salâh, '**Ulûmü'l-hadîs**, s. 91; San'ânî, '**Tavzîhü'l-efkâr**, C. II, s. 30.

illeti tespit etmek, o hadisin tariklerini bir araya getirmekle olur. Böylece bu hadiste râvîlerin ihtilaf edip etmediklerine bakılır; râvîlerin hafıza, zabt ve itkan konusundaki derecelerini anlamak mümkün olur.”¹⁵ Ayrıca bir râvînin rivayetinde tek kalması, başka râvîlerin ona muhalefet etmesi gibi durumlar illetin tespit edilmesinde önemli karineler arasındadır.¹⁶

İleti belirlemede isnad ve metinleri bir araya getirmenin önemi dikkate alındığında Müslim’in *Sahîh*’i ve Nesâî’nin *Sünen*’inde bir konu ile ilgili hadislerin art arda zikredilmesinin ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır. Her iki müellifte de bulunan söz konusu özellik hadislerde olması muhtemel herhangi bir illetin anlaşılması için önemlidir. Her iki müellif açıkça belirtmeseler de bu uygulamalarıyla, ilgili hadislerdeki illete işaret etmişlerdir.¹⁷

Yukarıdaki bilgiler göz önünde bulundurulduğunda illetin daha çok gizli kusur şeklinde tavsif edildiği görülmektedir. Bu çalışmada yer alan “illet” kavramı da genel itibarla gizli ve hadisin sıhhatini zedeleyici kusur anlamında kullanılmıştır.

B. “اختلاف على” İfadesi ve Farklı Kalıpları

Nesâî’nin “اختلاف على...” isimli bab başlıklarında Nesâî, rivayetlerdeki ihtilafın ana noktasını başlığa taşımıştır.¹⁸ Bu araştırmada söz konusu bab başlıkları genel itibariyle ihtilafı merkeze çeken bab başlıkları, ihtilafa odaklanan bab başlıkları ya da ihtilafı merkeze alan bab başlıkları şeklinde kullanılmıştır. Söz konusu bab başlıklarının *Sünen*’de de birkaç farklı cümle kalıbı ile kullanıldığı belirtilmelidir.¹⁹ *Sünende* yer alan bab başlıkları ikinci bölümde detaylı bir şekilde ele alınacağı için burada ilgili ifadelerin kullanım farklılığına yoğunlaşılmıştır.

Aşağıda Nesâî’nin *Sünen*’inde yer alan söz konusu başlıkları kullanım sıklığına göre çoktan aza doğru sıralamak uygun görünmektedir.

¹⁵ İbnü’s-Salâh, *‘Ulûmü’l-hadîs*, s. 90-1.

¹⁶ Tâhir el-Cezâirî ed-Dımaşkî, *Tevcihü’n-nazar ilâ usûli’l-eser*, thk: Abdulfettah Ebû Gudde, 2 c., Beyrut, Mektebü’l-matbûâtî’l-islâmiyye, 1416/1990, C. II, s. 600.

¹⁷ Nesâî’nin yöntemi çoğunlukla bu yönde olsa da zaman zaman hadiste bulunan bir illete açıkça işaret ettiğine dair örnekler bulunmaktadır. Bu duruma tezin ileriki bölümlerinde yer verilecektir.

¹⁸ Bu çalışmanın ikinci bölümünde ihtilafı merkeze çeken bab başlıklarına dair genel bilgiler bulunmaktadır. Burada amaç, söz konusu başlıklarda yer alan ifade kalıplarıdır. O yüzden bu kalıplar kısaca tanıtılmıştır. Bu konunun detayları ise ikinci bölümde yer almaktadır.

¹⁹ Bu araştırmanın ikinci bölümünde söz konusu bab çeşitlerine örnekleriyle yer verilmiştir. Burada bab kalıpları üzerinden “İhtilaf alâ” kavramını tanıtmaya amacı güdüldüğü için kısa tanımlarla iktifa edilecektir.

1. İsnadda Görülen İhtilafları Merkeze Alan Bab Başlığı

Aşağıda zikredilecek kalıplar isnad merkezli olarak tanımlanmakla birlikte isnadın vurgulandığı başlıklarda metinde ihtilaf bulunabilmektedir. Benzer şekilde metnin merkeze alındığı başlıklarda ise isnaddaki ihtilaf ele alınabilmektedir. Buradaki adlandırma Nesâî'nin kullanımını esas almaktadır.

İsnadda görülen ihtilafları merkeze alan bab başlığında görülen tek kullanım الاختلاف على الراوي şeklindedir. Bu yapıdaki bab başlıkları *Sünen*'de ihtilafı merkeze alan başlıklar arasında en sık kullanılan kalıptır. Bu çalışmada söz konusu başlık kalıbı genel olarak “Falanca râviden nakledilen rivayetler arasındaki farklılıklar” şeklinde tercüme edilmiştir. Zira bu başlıkta Nesâî, bir râvîden hadis nakledenlerin birbirlerinden farklı olan rivayetlerine yer verir. Diğer bir ifade ile başlığa taşınan bu isimde, hadis nakledenler arasında ihtilaf edilen şahsa işaret edilmiştir. بَابُ وَقْتِ رَكْعَتَيْ الْفَجْرِ وَذِكْرُ الاختلاف على نافع Sabah namazında iki rekat namaz kılmanın vakti ve Nâfi'den nakledilen rivayetler arasındaki farklılıklar²⁰ isimli bab başlığı bu durumun bir örneğidir. Bu durum teze isnadda ihtilaf olarak yansıtılmıştır.

Yukarıda da işaret edildiği üzere zikredilen kalıbı mutlak manada sadece râvîlerin ihtilafını ele aldığı yönünde anlamamak gerekmektedir. Bu kalıptaki bir bab başlığı altında isnadda ihtilafın yanı sıra metindeki ihtilafın da zikredildiği görülmektedir. Bu duruma örnek olarak ذِكْرُ الاختلاف على الزُّهْرِيِّ/Zühri'den nakledilen rivayetler arasındaki farklılıklar²¹ isimli bab başlığı zikredilebilir. Söz konusu başlık Zühri'den nakledilen rivayetler arasındaki isnad odaklı farklılıkları incelemenin yanı sıra bir râvînin sika râvîlere muhalefet ederek hadis metnini farklı bir şekilde nakletmesini de ele alır.²² Bazen metindeki ihtilafın varlığının başlığa yansıtıldığı görülmektedir. Örneğin ذِكْرُ الاختلاف على سُلَيْمَانَ بْنِ مِهْرَانَ فِي حَدِيثِ عَائِشَةَ فِي تَأْخِيرِ السُّحُورِ واختلاف ألفاظهم Sahurun geciktirilmesi hakkında Hz. Aişe hadisinde Süleyman b. Mihran'dan nakledilen rivayetler arasındaki ihtilafların zikri²³ isimli bab başlığında tarikler arasındaki lafız farklılıklarının kaydedileceği söylenmiştir.

Konu bütünlüğü açısından zikredilmesinde fayda görülen bir başka başlık çeşidi ise iki râvî arasındaki ihtilafı merkeze alan bab başlıklarıdır. Örneğin ذِكْرُ اختلاف

²⁰ Nesâî, “Kıyâmü'l-leyl” 60 (C. III, s. 253-257).

²¹ Nesâî, “Kat'u's-sârik” 9 (C. VIII, 77-79).

²² Vellevî, Zahîretü'l-ukbâ, C. XXXVII, s. 48.

²³ Nesâî, “Sıyam” 23 (C. IV, s. 143-45)

يَحْيَىٰ بْنِ أَبِي كَثِيرٍ وَالنَّضْرُ بْنُ شَيْبَانَ فِيهِ (Allahu Teâlâ'ya inanarak ve karşılığını ondan bekleyerek Ramazan gecesini namazla, gününü oruç tutarak geçiren kimsenin sevabı²⁴) konusunda Yahyâ b. Ebû Kesîr ve Nadr b. Şeyban'ın rivayetlerindeki ihtilaf²⁵ isimli bab başlığında söz konusu hadis hakkında Yahyâ'nın ve Nadr'ın birbirlerine olan muhalefeti başlığa taşınmıştır.

2. Metinde Görülen İhtilafları Merkeze Alan Bab Başlığı Kalıpları

a. اِخْتِلَافُ أَلفَاظِ النَّاقِلِينَ

“Nakledenlerin lafızlarındaki ihtilaflar/farklılıklar” şeklinde tercüme edilen bu başlık kalıbı daha çok metinde görülen ihtilafları yansıtmaktadır. “الْقَوْدُ مِنَ الْعَصَةِ، وَذِكْرُ اِخْتِلَافِ أَلفَاظِ النَّاقِلِينَ لِحَبْرِ عُمَرَ بْنِ حُصَيْنٍ/Isırmanın diyeti ve İmran b. Husayn'ın hadisini nakledenlerin lafızları arasındaki farklılıklar” isimli bab başlığında da görüldüğü üzere “لِحَبْرِ” türü ifadelerle metinde bulunan ihtilaf başlıkta zikredilmiştir. Diğer taraftan bu başlıklarda herhangi bir kayıtlama yapılmasa da hadisin isnadında ihtilaf bulunabileceği akılda tutulmalıdır. Yani az sayıda da olsa bu başlığın isnadda bulunan ihtilafları da ele aldığı söylenebilir. Zira ihtilafı merkeze alan başlığı detaylı bir şekilde incelendiğinde, Nesâî'nin ilgili kalıpta metne vurgu yapsa da isnaddaki ihtilaf noktasına da temas ettiği görülecektir. Bu duruma örnek olarak “ذِكْرُ اِخْتِلَافِ أَلفَاظِ النَّاقِلِينَ لِحَبْرِ سَهْلٍ فِيهِ”/Bu konu hakkında (ilk yemin hakkının maktûlün tarafındakilere ait olduğu) Sehl'in hadisini nakledenlerin lafızlarındaki farklılıkların zikri²⁶” isimli bab başlığı zikredilebilir. Bu bab başlığında hadisin metninde bulunan bir illete işaret edilmekle birlikte bir râvînin, bir grup sika râvîye muhalefeti de söz konusudur. Görüldüğü üzere isnaddaki bir problem, ele alınan bab başlığına yansıtılmadığı için; bu durum, ilgili babın muhtevası gözden geçirildiği takdirde anlaşılabacaktır.

b. اِخْتِلَافِ النَّاقِلِينَ...

“Nakledenlerin (rivayetleri) arasındaki farklılıklar” şeklinde tercüme edilen bu başlık kalıbı büyük çoğunlukla “الخبر” ifadesi ile kayıtlanarak metindeki ihtilaf konu

²⁴ Ayşe Esra Şahyar, “Sünen-i Nesâî'de Bir Metin Tenkidi Uygulaması Örneği”, **HTD**, C. XII, No:2, 2014,, s. 12.

²⁵ Nesâî, “Sıyam” 40 (C. IV, s. 157-158) Diğer örnekler için bkz. a.mlf., “Sıyam” 32 (C. IV, s. 149); a.mlf., “Umrâ” 4, (C. VI, s. 277-278); a.mlf., “Tahrîmü'd-dem” 9 (C. VII, s. 98-101); a.mlf., “Kat'u's-sârik” 10 (C. VIII, s. 79-84).

²⁶ Nesâî, “Kasâme” 4 (C. VII, s. 7-12).

edinmektedir. /ذِكْرُ اخْتِلَافِ النَّاقِلِينَ لِخَبَرِ حَفْصَةَ فِي ذَلِكَ/ (Oruç tutmak için niyet edilmesi) konusunda Hz. Hafsa'nın hadisini nakledenler arasındaki farklılıklar²⁷ isimli bab başlığı metinde ihtilafın kalıplarına bir örnektir. Nadiren de olsa bu kalıbın hemen akabinde “إِسْنَادٍ” ifadesine yer verilmektedir. Böylece başlıktaki ihtilaf noktasının bu tür kayıtlamalarla değiştiği söylenebilir. /فَرَضُ الصَّلَاةِ, وَذِكْرُ اخْتِلَافِ النَّاقِلِينَ فِي إِسْنَادِ حَدِيثِ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَاخْتِلَافِ أَلْفَاظِهِمْ فِيهِ/ Namazın Farz Kılınması ve Enes b. Mâlik'in naklettiği hadisin isnadında rivayet edenler arasındaki farklılıklar ve onların bu konuda lafızlarında görülen farklılıkların zikri²⁸ isimli bab başlığı “isnad” ifadesi ile kayıtlanan bab başlığına örnek olarak zikredilebilir.

Bazen metinde ihtilafı ele alan söz konusu kalıp bab başlığında açıkça zikredilmemesine rağmen isnaddaki ihtilafı da içermektedir. /رُجُوعُ الْوَالِدِ فِيمَا يُعْطِي وَلَدَهُ/ وَذِكْرُ اخْتِلَافِ النَّاقِلِينَ لِخَبَرِ فِي ذَلِكَ/Babanın evladına hibe ettiği şeyi geri alması/vazgeçmesi ve bu konudaki hadisi nakledenlerin rivayetleri arasındaki farklılıklar²⁹ isimli bab başlığında, dikkat çekilmemesine rağmen isnadda bulunan ihtilafın ele alındığı görülecektir.

3. Hem Isnadda Hem de Metinde Görülen İhtilafları Merkeze Alan Bab Başlık Kalıpları

Nesâî'nin kullandığı bazı kalıplar hem isnadda hem de metinde bulunan ihtilaf noktalarını başlığa taşımaktadır. /بَابُ نَوَابِ مَنْ صَلَّى فِي الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ ثِنْتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً سِوَى الْمَكْتُوبَةِ/ وَذِكْرُ اخْتِلَافِ النَّاقِلِينَ فِيهِ لِخَبَرِ أُمِّ حَبِيبَةَ فِي ذَلِكَ وَالْإِخْتِلَافِ عَلَى عَطَاءٍ ve gecede 12 rekat olmak üzere namaz kılının elde edeceği sevap, bu konuda Ümmü Habibe'nin hadisini nakledenlerin rivayetleri arasındaki ihtilaflar ve Atâ'dan nakledenlerin rivayetleri arasındaki farklılıklar³⁰ isimli bab başlığı hem metinde hem isnadda yer alan ihtilafın görülebileceği dikkat çekici bir başlıktır.

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşıldığı gibi genel olarak Nesâî'nin kullandığı kalıplardan ihtilafın yoğunlaştığı noktayı ilk bakışta anlamak mümkün görünmektedir. Nesâî'nin söz konusu başlıkları ihtilafın yoğunlaştığı noktaları dikkate alarak belirlemesi onun bilgileri sınıflandıran sistemli bir zihin yapısına sahip olduğuna işaret sayılabilir.

²⁷ Nesâî, “Sıyam” 61 (C. IV, s. 196-8)

²⁸ Nesâî, “Salât” 1 (C. I, s. 217-24).

²⁹ Nesâî, “Hibe” 2 (C. VI, s. 264-65).

³⁰ Nesâî, “Kıyâmü'l-leyl” 66 (C. III, 260-66).

IV. KAYNAKLAR

Bu tezin asıl kaynağı Nesâî'nin *Sünen-i Suğrâ*'sıdır. *Sünen*'in çeşitli tahkikleri arasında Abdulfettâh Ebû Gudde (ö. 1917/1997) neşri esas alınmıştır. Bu seçimde muhakkikin ilmî titizliği ve hadisleri dakik bir şekilde numaralandırması etkili olmuştur.³¹ Karşılaşılabilecek herhangi bir hatanın önlenmesi için hadisleri incelerken, *Sünen*'in Dârü't-te'sîl³² ve Dârü'l-Ma'rife³³ tarafından tahkik edilen iki farklı neşirden kontrol edildiği belirtilmelidir.

Nesâî'nin *Sünen*'i merkeze alındığı için *Sünen* üzerine yapılan çalışmalar temel başvuru kaynaklarını oluşturmaktadır. Bu sebeple Nesâî'nin *Sünen*'ine en geniş şerhi yazması hasebiyle Mekke Mescid-i Haram müderrislerinden Muhammed b. Ali b. Âdem el-İtyûbî el-Vellevî'nin *Zahîretü'l-ukbâ fî şerhi'l-Müctebâ* isimli eseri, çalışmamız açısından büyük önem arz eder. Vellevî'nin, ilgili bab başlıklarında yer alan ihtilaf noktalarına dair verdiği bilgiler, bu başlıklar altında ismi geçen râvîlere dair zikrettiği malumat, illel kitaplarından yaptığı alıntılar ve ihtilafı ele alma yöntemi gibi birçok husus araştırmamıza önemli katkı sağlamıştır. Öte yandan söz konusu şerh; kullandığı kaynaklar, içerdiği malumat ve işaret ettiği ihtilaf noktalarıyla Nesâî'nin bu bab başlıklarında nasıl bir yöntem izlediğine dair bilgilerin sunulduğu mühim bir başvuru kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan şerhin mukaddimesinde Vellevî'nin, Nesâî'nin hayatı ve *Sünen*'in özellikleri hakkında detaylı bilgiler sunduğu belirtilmelidir.

Tezin bibliyografyasında da görüleceği üzere bu çalışmada Nesâî ve Müslim başta olmak üzere birçok râvînin tercemeleri hakkında klasik dönem alimlerinin biyografik eserlerinden faydalanılmıştır. Bu eserler arasında Buhârî'nin (ö. 256/870) *et-Târîhu'l-kebîr*'i; Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*; Mizzî'nin (ö. 742/1341), Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl'i; İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *Tehzîbü't-Tehzîb* ve *Takrîbü't-Tehzîb*'i zikredilebilir. Bir başka yönden, Nesâî'nin biyografisi anlatılırken Fâruk Hamâde'nin, Nesâî'ye ait *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*³⁴ isimli eserine

³¹Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, **Sünenü'n-Nesâî bi şerhi Hâfız Celâlüddîn es-Süyûtî ve hâşiyeti İmâm es-Sindî**, thk: AbdulfettahEbû Gudde, 2. Bsk., 9 c., Halep; Mektebü'l-matbuati'l-İslamiyye, 1409/1988.

³²Nesâî, **Kitâbü'l-müctebâ ma'rûf bi-Süneni's-suğrâ**, thk:Dârü't-te'sîl, 9c., Kahire/Mısır 1433/2012.

³³Nesâî, **Sünenü'n-Nesâî bi şerhi hâfız Celâlüddîn es-Süyûtî ve hâşiyeti İmâm Sindî**, thk: Mektebü'l-tahkiki'l-türâsi'l-İslâmî, Beyrût, Dârü'l-Ma'rife, t.y.

³⁴ Nesâî, **Amelü'l-yevm ve'l-leyle**, thk: Fâruk Hamâde, Beyrût, Müessesetü'r-risâle, 1407/1987.

yaptığı tahkikin mukaddimesi ve Ömer İman'ın *el-İmam en-Nesâî ve Kitâbuhi el-Müctebâ*³⁵ ismiyle yayınlanan doktora tezi bu çalışmada istifade edilen çağdaş kaynaklar arasında anılabilir.

Araştırmada bilhassa kavramlar tanıtılırken ve çalışmanın içinde zaman zaman hadis usulüne dair ıstılahlar hakkında bilgi verilirken İbnü's-Salâh'ın (ö. 643/1245) *'Ulûmü'l-hadîs*'i, İbn Hacer'in *en-Nüket alâ kitâbi İbni's-Salâh* ve Süyûtî'nin (911/1505) *Tedribu'r-râvî fî şerh-i Takrîb-i Nevevî* isimli eserleri başta olmak üzere birçok hadis usulü eseri taranmıştır.

Araştırmanın *Sünen*'den seçilen örneklerin ele alındığı kısmında Yahyâ b. Maîn'in (ö. 233/848) *et-Târîh*'i; Bezzâr'ın (ö. 292/905) *Müsned*'i; Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *el-İlelû'l-vâridefi'l-ehâdîsi'n-nebeviyye* gibi ilâ kitaplarına müracaat edilerek klasik dönemdeki alimlerin görüşleri araştırılmıştır.

A. “اختلاف على...” İsimli Başlıkları Konu Eden Çalışmalar

Nesâî'nin *Sünen*'i ile ilgili çalışmaların Türkiye'de çok bâkir bir alan olduğu söylenebilir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Ayşe Esra Şahyar'ın “*Sünen-i Nesâî'de Bir Metin Tenkidi Uygulaması Örneği*”³⁶ adlı makalesi, Nesâî'nin *Sünen*'i ile alakalı tek makaledir. Şahyar, makalesinde *Sünen*'deki ihtilafı merkeze alan bab başlıkları arasında oruçla ilgili toplam iki bab ve bunların altındaki yirmi bir hadisi inceleyerek Nesâî'nin metin tahkikindeki kendine özgü usûlünü ortaya koymaya çalışmıştır.³⁷ Bunun yanı sıra o, Nesâî'nin ilgili rivayetler arasında nasıl bir tercih metodu izlediğine dikkat çekmiştir. Neticede Şahyar, söz konusu babda Nesâî'nin önce kendi tercih ettiği hadislere yer verdiği sonucuna ulaşmıştır.³⁸ Bunun yanı sıra *Sünen*'e dair yapılan tercüme çalışmaları mevcuttur. Bunlardan ilki James Robson'un “The Transmission of Nasai's Sunan” adlı makalesidir. Bu makale “*Sünen-i Nesâî [Nüshalarının] Rivayeti*”³⁹ ismiyle Musa Erkaya tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Bu makalede genel itibarıyla Nesâî'nin meşhur râvîlerinin *Sünen*'i rivayet hakkını alma yöntemleri anlatılmış, eserin rivayet zinciri isnad şemalarıyla yansıtılmıştır. Diğer bir çalışma ise Ahmet Muhtar

³⁵ Ebû Bekir Ömer İman, *el-İmamü'n-Nesâî ve kitâbuhi'l-Müctebâ*, Riyad, Mektebetü'l-meârif li'n-neşr ve't-tevzî', 1424/2003

³⁶ Şahyar, “Nesâî'de Metin Tenkidi Uygulaması”, s. 7-26.

³⁷ Şahyar, “Nesâî'de Metin Tenkidi Uygulaması”, s. 12.

³⁸ Şahyar, “Nesâî'de Metin Tenkidi Uygulaması”, s. 23.

³⁹ James Robson, *Sünen-i Nesâî [Nüshalarının] Rivayeti*, çev. Musa Erkaya, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIX/1, 2014, s. 189-215.

Büyükçınar ve birkaç kişi tarafından *Sünen-i Nesâî*'nin 8 cildinin Türkçeye tercüme edilmesidir.⁴⁰

Türkiye'nin aksine Nesâî'nin *Sünen*'i Arap ilim dünyasında çok sayıda çalışmaya konu olmuştur. Dolayısıyla Arap dünyasındaki söz konusu çalışmaların sınıflandırılarak zikredilmesi uygun görünmektedir. Burada *Sünen*'in yanı sıra *es-Sünenü'l-kübrâ* ile ilgili yapılan çalışmalara zaman zaman değinilmekle birlikte, söz konusu eser bu kitap tezin sınırları dahilinde olmadığı için konumuzla doğrudan ilgili çalışmalara işaret etmekle iktifa edileceği belirtilmelidir. Arap alemindeki *Sünen-i Nesâî* ile ilgili çalışmaları beş kategoride incelemek mümkündür: Bunlar 1. Nesâî'nin *Sünen*'ine dair genel kapsamlı çalışmalar, 2. Onun yöntemini ele alan menhec türü çalışmalar, 3. Nesâî'nin kullandığı cerh lafızlarına dair çalışmalar 4. İlel yöntemini merkeze alan çalışmalar 5. İhtilafı merkeze alan bab başlıklarını ele alan çalışmalar. Bu kategoriler aşağıda sırayla ele alınacak ve tez esnasında ilgili eserlerden hangi yönleriyle istifade edildiği belirtilecektir. Her bir çalışmanın detaylı olarak tanıtılmayacağı, araştırmamız kapsamında gerekli görüldüğü kadarıyla bahsedileceğinin altı çizilmelidir.

1. *Sünen*'e Dair Genel Nitelikli Çalışmalar

Sünen'e dair kaleme alınan genel nitelikli ilk eser Muhammed Muhammedî b. Muhammed Cemîl en-Nûristânî tarafından hazırlanan “*el-Medhal ilâ Sünen-i Nesâî*”⁴¹ isimli kitaptır. Nesâî'nin hayatı ve *Sünen*'i olmak üzere toplam iki bölümden oluşan bu eserin ikinci kısmı bizim çalışmamızla ilgili görünmektedir. Burada Nesâî'nin *Sünen*'deki yöntemi anlatılmış, hadislerdeki illeti tespit etme metoduna yer verilmiş ve “اختلاف على الرواة” başlığı altında Nesâî'nin hadisleri ele alma biçimi incelenmiştir. Bu çalışmanın en çok istifade ettiği kaynak Ömer İman Ebû Bekir'e ait *el-Ehâdisülletî eallehe en-Nesâî bi ihtilâfî alâ'r-ruvât fî kitâbihi el-Müctebâ* isimli doktora çalışmasıdır. Bu eser *el-İmam en-Nesâî ve kitâbuhu el-Müctebâ* ismi ile yayımlanmış olup⁴² aşağıda detaylı bir şekilde tanıtılacağı üzere bizim tezimiz açısından da oldukça değerli bilgiler ihtiva etmektedir. Ancak bu durum, Muhammed Cemîl'in kitabını ikinci dereceye düşürmektedir. Zira Muhammed Cemîl'in özellikle ihtilafı merkeze alan bab

⁴⁰ Nesâî, *Sünen-i Nesâî*, çev. Ahmet Muhtar Büyükçınar vd., İstanbul, Kalem yayınları, 1981.

⁴¹ Muhammed Muhammedî b. Muhammed Cemîl en-Nûristânî, *el-Medhal ilâ Sünen-i Nesâî*, Kuveyt, Mektebü'ş-şuûnû'l-fenniyye, 1429/2008.

⁴² Nûristânî, *el-Medhal ilâ Süneni'n-Nesâî*, s. 12.

başlıkları ile ilgili kısma bakıldığında içeriğinin Ömer İman ile çokça benzediği dikkat çekmektedir.⁴³

Sünen ile ilgili bir başka çalışma Nesâî'nin *Sünen*'indeki fikhî yönü ön plana çıkaran Hamîd Seyyid Hasan Ali'nin yüksek lisans tezidir. *el-İtticâhü'l-fikhî li-İmâm en-Nesâî min hılâli Sünenihi fî dav'i'l-mezâhib*⁴⁴ ismiyle yayınlanan eser, geniş bir mukaddime ve iki bölümden oluşur. Seyyid Hasan Ali, Nesâî'nin fikhî istidadını *Sünen-i Nesâî* bağlamında incelemektedir. Birinci bölümde Nesâî'nin fikhî anlayışını *Sünen*'deki hadislerden hareketle anlatır. Nesâî'nin fıkıhtaki metoduna yer verdiği ikinci bölümde ise yazar, onun rivayetler arasında nasıl tercih yaptığını “İhtilâf alâ'r-ruvât” isimli bab başlıkları üzerinden ele almıştır. Buradaki bilgilerin Ömer İman'da yer alan bilgilerle benzerlik arz ettiği ve bu çalışmanın Ömer İman'ın eserinden sonra kaleme alındığı belirtilmelidir.

Nesâî'nin *Sünen*'i temele alınarak yapılan bir başka çalışma Muhammed Hüseyin Ahmed Fakîh tarafından hazırlanan “*el-Mîmîyyâtü fî hadîsi'n-nebeviyye eş-şerîf Sünenü'l-imam en-Nesâî [el-Müctebâ] nümûzecen*”⁴⁵ isimli doktora çalışmasıdır. Bu çalışma Arap dili bölümüne *Sünen-i Nesâî* bağlamında yapılan sarf ve nahive dair bir araştırmadır. Bu çalışmanın lügat sahasında yapıldığı ve “masdar-ı mîm”i ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

2. *Sünen*'in Metoduna Dair Yazılan Eserler

Nesâî'nin *Sünen*'de izlediği yöntemi ele almak amacıyla kaleme alınan kitaplardan biri Meşhur b. Merzûk b. Muhammed el-Harâzî'ye ait *Menhecü'l-İmâm en-Nesâî fî Sünenihi'l-Kübrâ ve'l-Müctebâ minha -nahve dirase müvazene*-⁴⁶ isimli çalışma olup, yazar *es-Sünenü'l-Kübrâ* ve *Sünen-i Suğra*'yı birlikte ele almıştır. Bu eserde kısaca musannifin her iki eserdeki metoduna değinilmiştir. Konumuz açısından

⁴³ Nûristânî, *el-Medhal ilâ's-Süneni'n-Nesâî*, s. 128-160.

⁴⁴ Hamîd Seyyid Hasan Ali, *el-İtticâhü'l-fikhî li-İmâm en-Nesâî min hılâli Sünenihi fî dûi'l-mezâhib*, Kahire, Dârü'l-kelime li'n-neşr ve't-tevzî', 1435/2014.

⁴⁶ Meşhur b. Merzûk b. Muhammed el-Harâzî, *Menhecü'l-İmâm en-Nesâî fî Sünenihi'l-Kübrâ ve'l-Müctebâ minha -nahve dirase müvazene-*, y.y., t.y.

⁴⁶ Meşhur b. Merzûk b. Muhammed el-Harâzî, *Menhecü'l-İmâm en-Nesâî fî Sünenihi'l-Kübrâ ve'l-Müctebâ minha -nahve dirase müvazene-*, y.y., t.y.

bu kitabın önemi ise Nesâî'nin *Sünen*'de fıkıh ve illel ilmini “İhtilâf alâ Şu‘be” gibi bab başlıkları altında incelendiğinin söylenmesidir.⁴⁷

Kâsım Ali Sa‘d’ın telif ettiği *Menhecü’l-İmâm Ebî ‘Abdirrahmân en-Nesâî fi’l-cerh ve’t-ta‘dîl ve Cem‘u akvâlihi fi’r-ricâl*⁴⁸ isimli kitap da Nesâî'nin cerh ve ta‘dîldeki metodunu ele almaktadır. Onun cerh veya ta‘dîl ettiği, meçhul dediği ya da cerh, ta‘dîl veya meçhul sayılmasına kesin olarak kanaat getirmediği râvileri sıralayan müellif, her bir konu hakkında genişçe bilgi vermiştir.⁴⁹ Gassân Îsâ Muhammed Hirmâs’ın kaleme aldığı *Min Menheci’l-İmam en-Nesâî fi Sünenihi’l-kübrâ*⁵⁰ makalesi her ne kadar *Sünen-i Kübrâ* ile ilgili olsa da Nesâî'nin hadislerdeki illeti tespit etme, açıklama yöntemi ve illetli hadisleri zikretme sebeplerine yer verdiği için konumuz açısından önemlidir. Ancak bu çalışma “İhtilâf alâ...” isimli başlıklarıyla sınırlandırılmamış, eserin genelini esas almıştır.

3. Nesâî'nin Kullandığı Cerh-Ta‘dîl Lafızlarına Dair Çalışmalar

Nesâî'nin hadisleri değerlendirirken kullandığı cerh lafızlarının iki akademik makaleye konu olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan biri Hamd b. İbrâhim b. Abdilazîz eş-Şitevî tarafından “el-Ehâdîsülletî hakeme aleyhâ el-İmâm en-Nesâî bi’n-nekâreti fi Sünenihi es-Suğrâ (el-Müctebâ)⁵¹” ismiyle kaleme alınmıştır. Nesâî'nin kullandığı cerh-ta‘dîl lafızlarıyla ilgili çalışma yapan bir diğer isim ise Dahîl b. Sâlih el-Lahîdân’dır. O, “Fennü’r-rivâyeti ‘inde’l-İmam en-Nesâî fi’s-Sünen bi-kavlihi: ve zekere âhar⁵²” adlı makalesinde Nesâî'nin kullandığı cerh-ta‘dîl lafızlarını ele almıştır.

4. *Sünen*’e Dair İlel Çalışmaları

Nesâî'nin *Sünen*’ine dair yapılmış bazı çalışmalar, illel konularına yoğunlaşmıştır. Bunlardan biri, Abdurrahman b. Nuveyfa‘ b. Fâlih es-Sülemî tarafından hazırlanan “Menhecü el-İmam en-Nesâî fi i‘lâli’l-hadîs fi Sünenihi’l-

⁴⁷ Meşhur b. Merzûk, **Menhecü’l-İmam en-Nesâî**, s. 8.

⁴⁸ Kâsım Ali Sa‘d, **Menhecü’l-İmâm Ebî ‘Abdirrahmân en-Nesâî fi’l-cerh ve’t-ta‘dîl ve Cem‘u akvâlihi fi’r-ricâl**, Dubâi, Dârü’l-buhûsili’dirâseti’l-islâmiyyeti ve ihyâi’t-türâs, 1422/2002.

⁴⁹ M. Yaşar Kandemir, “Nesâî”, **DİA**, C. XXXII, s. 564.

⁵⁰ Gassân Îsâ Muhammed Hirmâs, **Min Menheci’l-İmam en-Nesâî fi Sünenihi’l-kübrâ**, Mecelletü’l-câmiati’l-İslâmiyyeli’dirâseti’l-İslâmiyye, XX/2, 2014, s. 205-257.

⁵¹ Hamd b. İbrâhim b. Abdilazîz eş-Şitevî, “el-Ehâdîsülletî hakeme aleyhe el-İmâm en-Nesâî bi’n-nekâreti fi Sünenihi es-Suğrâ (el-Müctebâ)”, Suudi Arabistan, **Mecelletü Câmiati’l-İmam Muhammed b. Suûdi’l-İslâmiyye**, no: 12, 1430/2009.

⁵² Dahîl b. Sâlih el-Lahîdân “Fennü’r-rivâyeti ‘inde’l-İmam en-Nesâî fi’s-Sünen bikavlihi: ve zekere âhar”, **Mecelletü Câmiati Ümmü’l-kurâ ve’l-lugati’l-arabiyye ve âdâbiha**, XVIII/36, 1427/2006.

Müctebâ⁵³ isimli doktora çalışmasıdır. Bu çalışmanın tamamına ulaşamamış sadece “İçindekiler” kısmı elde edilebilmiştir. Buna göre tezin birinci bölümünde İmam Nesâî ve ilmî hayatı; ikinci bölümde *Sünen*-i Nesâî ve konumu ele alınmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise Nesâî’nin *Sünen*’de illeti tespit yöntemleri kaydedilmiştir. Yazar bu yöntemleri açıkça/sarahaten ve dolaylı ta’lil etme şeklinde iki kısımda incelemiştir. İletinin sarahaten beyan edildiği kısım; açık bir şekilde görüşü bildirmek, hadisnin açıkça zayıf olduğunu ifade etmek, hadisler arasındaki ihtilafın açıkça beyan edilmesi gibi konuları ele alırken; illetin dolaylı bir şekilde belirtildiği kısım ise münekkid alimlere atıf yapılarak illetin varlığına işaret etmek, bir babta bir hadise ait tariklerin zikredilmesiyle illeti beyan etmek gibi noktalara değinilmektedir. Sülemî, daha sonra “Uygulamalı Kısım” isimli başlık ile adı geçen yöntemleri muhtemelen etraflıca örneklendirmeye çalışmıştır.

Sünen’i ilel açısından ele alan çalışmalardan bir diğeri, Ürdün Üniversitesi’nde Ali Muhammed Fethi Abdulfettâh Ebû Şükür tarafından kaleme alınan *İlelü’n-Nesâî fî Süneni’s-suğrâ (el-Müctebâ)*⁵⁴ isimli yüksek lisans tezidir. Tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Nesâî’nin hayatı ve *Sünen*’i tanıtılmıştır. Müellif tezin ikinci bölümünde illet bahsine genişçe yer ayırmış, mevsûl-mürsel, merfû-mevkuf hadislerin teâruzı, teferrüd ve garîb hadisler gibi birçok illet türü zikretmiş, sonrasında da Nesâî’nin *Sünen*’inde bunlara karşılık gelen misalleri aktarmıştır.⁵⁵ Bu yönüyle söz konusu çalışma bizim araştırmamızın ikinci bölümünde ele alınan bazı özelliklerle kısmen benzerlik gösterir. Bu örneklerde Nesâî’nin görüşlerinden bahsedilmiş ve hadislerin tahriri yapılarak ilel alimlerinin görüşlerine yer verilmiştir.⁵⁶ Yazar tezin üçüncü bölümünde ise Nesâî’nin *Sünen*’deki ilel metodunu Kütüb-i Sitte müelliflerinden Müslim’in *Sahîh*’i, Tirmizî’nin *Câmi*’i ve Ebû Dâvûd’un *Sünen*’i ile mukayese etmiştir. Konumuzla doğrudan ilgili olduğu için *Sünen*’in, Müslim’in *Sahîh*’i ile mukayesesine bakıldığında müellifin, Müslim’in hadisleri naklederken Mukaddimedede zikrettiği üçlü tabakaya her zaman sadık kalmadığını; bazen hadislerin önce illetli olanlarına daha sonra sâlim olanlarına yer verdiğini ifade etmesi dikkat

⁵³Abdurrahman b. Nuveyfa’ b.Fâlih es-Sülemî, “**Menhecû’l-İmam en-Nesâî fî i’lâli’l-hadîs fî Sünenihi’l-Müctebâ**”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Mekke, Ümmü’l-Kurâ, 2007.

⁵⁴Ali Muhammed Fethi Abdulfettâh Ebû Şükür, “*İlelü’n-Nesâî fî Süneni’s-suğrâ (el-Müctebâ)*”, Ürdün, Câmiatü’l-Ürdüniyye, 1993.

⁵⁵ Ebû Şükür “*İlelü’n-Nesâî*”, s. 69-97, 98-120, 121-130, 131-161, 162-165, 165-176, 187-194).

⁵⁶ Ebû Şükür, “*İlelü’n-Nesâî*”, s. 196-208, 209-213, 214-226, 227.

çekmektedir.⁵⁷ Ancak nihayetinde bu çalışma, Nesâî ve Müslim'in eserlerindeki ilel yöntemlerinin karşılaştırılmasını amaçlamakta, bu mukayesenin bizim çalışmamızda olduğu gibi Nesâî'nin *Sünen*'i ile Müslim'in *Sahîh*'i arasında herhangi bir bab ya da hadislerin karşılaştırılması ya da ilgili bablarda hadislerin nasıl tertîb edildiğinin anlaşılmasını konu edinmemektedir. Ebû Şükür tarafından dile getirilen, Nesâî'nin belirli bir sistem içinde hadislerin illetini tespit ettiği, illeti beyan ederken “خالفه”، “اختلف فيه على فلان” gibi ifadelerin yer aldığı tespitleri önemlidir. Ancak o, bu yargılara ulaşırken Müslim'in *Sahîh*'i ile herhangi bir kıyaslama yapmamış, bunları Nesâî'nin *Sünen*'i çerçevesinde değerlendirmiştir. Müslim'in ise sadece hadislerin tariklerini peşpeşe sıraladığını⁵⁸ ifade etmiş ve Müslim'in, hadislerin illetini tespit etmek için özel bir amaç gütmeyip bazı hadislerin tariklerinde bulunan eksiklik ve ziyadelere dikkat çekmek amacıyla bu tür hadisleri naklettiğini öne sürmüştür. Başka bir deyişle Müslim'in, Nesâî gibi illetli hadisleri özel bir babta toplayıp onlardaki illetleri beyan etme gibi bir gayretinin olmadığını ifade etmiştir.⁵⁹ Müslim'in tertibiyle illetleri ortaya çıkarmayı amaçlayıp amaçlamadığı bir yana biz çalışmamızda, *Sahîh-i Müslim*'de sıralama sıralamanın usul hadislerinden mütâbîlere göre olduğu için eserin *Sünen* ile mukayese edilmesini uygun gördük.⁶⁰ Bu yönüyle çalışmamızda *Sünen*'in Müslim'in *Sahîh*'i ile karşılaştırılmasında ihtilafı merkeze alan bab başlıklarındaki hadislerin tertibine dair karine elde etmek amaçlanmış, Müslim'in hadisleri nasıl ta'lîl ettiği konusu üzerinde durulmamıştır. Ebû Şükür ise söz konusu iki eseri, Nesâî'nin tertibini ortaya koymak veya ihtilafı merkeze alan bab başlıklarının sistemini anlatmaktan ziyade *Sünen*'in sistematik bir ilel yöntemi takip ettiğini göstermeyi amaçlamış görülmektedir. Öte yandan Ebû Şükür'ün çalışması ihtilafı merkeze alan bab başlıkları ile sınırlandırılmamış ve zikredilen özellikler *Sünen*'in genel muhtevassından elde

⁵⁷ Ebû Şükür, “İlelü'n-Nesâî”, s. 230.

⁵⁸ Ebû Şükür, “İlelü'n-Nesâî”, s. 232.

⁵⁹ Ebû Şükür “İlelü'n-Nesâî”, s. 233.

⁶⁰ Bu konuda Avvame hocanın çalışması bu hususu destekler niteliktedir. O, bu çalışmada Müslim'in râvîler ve isnadlar konusunda bir hataya işaret etmek üzere önce sahih, daha sonra illetli olan tariki zikrettiğini; hadisin metnindeki bir hataya dikkat çekmek için tam tersi bir yöntem takip ettiğini ifade etmektedir. Avvâme, bu gibi noktalara temas ederek Müslim'in *Sahîh*'inde bir ilel yöntemi bulunduğunu göstermektedir. [Muhammed Avvâme, *Min menheci'l-İmâm Müslim fi arzi'l-hadîsi'l-mu'allel fi Sahîhi (Hazfu tarafın mine'l-hadîsi'l-vâhid ihtisâren ev i'lâlen ile birlikte)*, s. 24]. İlgili örnekler için bkz. Avvâme, *a.g.e.*, s. 7-69. Müslim'in *Sahîh*'inde illetli hadislere işaret ettiğine dair bkz. Hamza b. Abdullah el-Melîbârî, *Abkariyyetü'l-İmâm Müslim fi tertibi ehâdîsi Müsnedihi's-Sahîh*, Beyrut, Dâru İbn Hazm, 1418/1997, s. 51-90; Ayrc. bkz. Huzeyfe Şerif el-Hatîb, “Menhecü'l-İmâm Müslim fi ta'lîli fi'l-Câmi'i's-Sahîh” (Basılmamış Doktora Tezi), Câmiatü'l-Ürdün, 2009.

edilmiştir. Ayrıca bu çalışmada müellifin, illet çeşitlerine tekabül eden örnekleri “Nesâî’nin görüş belirttiği hadisler” arasından seçtiği de dikkat çekmektedir. Bu çalışmada, ihtilafı merkeze alan bab başlıkları ile sınırlandırılmaması ve Nesâî’nin görüş belirttiği hadislerin esas alınması, tezimizin söz konusu çalışmadan ayrılan yönünü ortaya koyması bakımından önemlidir. Zira çalışmamızda ihtilafı merkeze alan bab başlıkları temel alınmış ve bu başlıklar Nesâî’nin görüş belirttiği/ belirtmediği şeklinde iki kategoride incelenmiştir. Sonuç olarak Ebu Şükür, isminden de anlaşıldığı üzere tezinde, *Sünen*’in genelini dikkate alarak Nesâî’nin illetleri tespit etme yöntemini merkeze almıştır.

5. Nesâî’nin “اختلاف على...” Başlıkları Hakkında Yapılan Çalışmalar

Nesâî’nin *Sünen*’inde hadisleri naklederken nasıl bir tertip yöntemi izlediğine dair yapılan çalışmalardan biri Nebîl Zeyyânî tarafından *Tertîbu’l-hadîs fi’l-Müctebâ li’n-Nesâî ed-delâletü’l-isnâdiyye ve’l-fıkhiyye* ismiyle kaleme alınan makaledir.⁶¹ İsminden de anlaşıldığı üzere bu çalışma, Nesâî’nin *Sünen*’deki tertibini, fıkıh ve isnad açısından ele almıştır. Çalışma, *Sünen*’de bulunan zayıf rivayetler ve bu rivayetlerin Nesâî’nin eserini telif etme amacıyla çelişmesi iddiası üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmada, Nesâî’nin hadisleri naklederken iki farklı yöntem izlediği vurgulanır. Bu yöntemlerin birincisinde Nesâî, babları fikhî meseleler üzerinden isimlendirerek bunların çoğunlukla sahih hadislerden meydana geldiğini göstermiştir. Ona göre sahihlerden sonra müellif hasen ve zayıf rivayetleri zikretmiştir. Bu yönüme göre Nesâî’nin babın başında yer verdiği hadisi delil olarak kabul ettiği, sonrasındakileri ise mütâbaat, hadisi açıklama ve benzeri başka sebeplerle zikrettiği anlaşılmaktadır. İkincisi ise “Râvîlerden nakledilen rivayetler arasındaki farklılıklar/ ذكر اختلاف على الراوي” diye isimlendirdiği, ihtilafların ve hataların bulunduğu isnadları zikrettiği bab başlıklarıdır. Zeyyânî’nin bu çalışmasında Nesâî’nin *Sünen*’inde zikrettiği hadislerin gelişigüzel bir şekilde değil de belirli bir tertip içinde nakledildiğini, burada nakledilen hadislerin bab başlıkları, dereceleri ve zayıf hadislerin varlığının birbirleriyle ilgisi bulunduğunu ispatlamaya çalıştığı söylenebilir.⁶²

⁶¹ Zeyyânî, “Tertîbu’l-hadîs fi’l-müctebâ”, *Mecelletü Câmîati Dımaşk li’l-ulûmi’l-iktisâdiyye ve’l-kânûniyye*, 1/29, 2013.

⁶² Zeyyânî, “Tertîbu’l-hadîs fi’l-müctebâ”, s. 431.

Nesâî'nin *Sünen*'deki hadisleri iki farklı usulde naklettiğini belirten Zeyyânî bu babları “أبواب الاحتجاج” ve “أبواب العلل” diye isimlendirmiştir. Yazar, Nesâî'nin *Sünen*'deki hadisleri nasıl tertip ettiğini anlamak amacıyla birçok örnek sunmuştur. “أبواب الاحتجاج” yani fikhî hükümler istinbat etmeyi esas aldığı bablarını usûl⁶³ ve furû⁶⁴ hadisler olarak iki kısımda incelemiştir. Zeyyânî, ilk olarak usûl hadisine yer verir. O, Nesâî'nin fikhî meseleleri merkeze alarak isimlendirdiği bab başlıklarında, çoğunlukla delil kabul ettiği hadisin derecesini göstermek için en sağlam ve en âli isnadı seçtiğini söyleyerek Nesâî'nin bu hadislerinin usûl hadisi olduğunu belirtir.⁶⁵ Usûl hadislerinin müttetekun aleyh, bundan bir alt derecede olan sahih hadis gibi birçok derecesini sıralar.⁶⁶ Zeyyânî, Nesâî'nin zayıf hadisleri sahih ve hasen hadislerin önüne geçirmesinin 3 temel sebebi olduğunu ifade eder. Bunların birincisine göre fikhî bir zaruretten ötürü bu yöntemi seçmiştir. İkinci sebebe göre ise bu hadisleri, dinin asıllarına taalluk eden faziletli ameller/tergib konuları arasında yer almasından ötürü öne geçirmiştir. Üçüncü sebebe göre ise söz konusu zayıf hadisler, mensuh rivayetlerdir. Mehruh hadisin hemen akabinde nâsihi getirerek onun daha önce nakledildiğini göstermek istemiştir.⁶⁷ Böylece Zeyyânî, usûl bablarında Nesâî'nin zayıf hadisleri gelişigüzel nakletmediğini, söz konusu üç esasa göre tertip ettiğini belirtmiştir.

“أبواب الاحتجاج” başlığının ikinci kısmı olan furû hadisler ise babın ortasında ya da sonunda nakledilir. Babın sonlarına doğru zayıflığın şiddeti artmaktadır. Bu durum, tüm bablarda zayıf ve sahih hadislerin bir arada bulunduğu anlamına gelmez. Bilakis babların çoğunluğu sahih hadislerden oluşmaktadır. Aynı şekilde sadece zayıf hadislerin bulunduğu bablar da vardır. Ancak Nesâî çoğunlukla sahih hadis nakletmeyi amaçlar. Zira o, zayıf hadisleri ihtiyaca binaen zikreder. Bu ihtiyaç, bir hadisi sahih seviyesine çıkarmak için mütâbî‘ ve şâhid hadislerin zikredilmesi ve rivayetleri açıklamak gibi amaçlardan doğmuştur.⁶⁸ Zeyyânî'nin iki kısımda incelediği ve hadislerden delil elde etmeyi amaçladığı bablarda Nesâî'nin çoğunlukla bu babların sahih hadislerden oluştuğunu ya da bablara sahih hadislerle başladığını ifade eder. Ancak zayıf hadislerin de belirli sebeplerden ötürü sahih hadislerin önüne geçirildiği

⁶³ Zeyyânî, “Tertîbu'l-hadîs fi'l-müctebâ”, s. 431.

⁶⁴ Zeyyânî, “Tertîbu'l-hadîs fi'l-müctebâ”, s. 442-444.

⁶⁵ Zeyyânî, “Tertîbu'l-hadîs fi'l-müctebâ”, s. 431.

⁶⁶ Zeyyânî, “Tertîbu'l-hadîs fi'l-müctebâ”, s. 431-441.

⁶⁷ Zeyyânî, “Tertîbu'l-hadîs fi'l-müctebâ”, s. 437. Nesâî'nin fikhî bir amaçla kullandığı/delil olarak kullandığı zayıf hadislerin çoğunda tek kalmıştır. a.y. 1 nolu dipnot.

⁶⁸ Zeyyânî, “Tertîbu'l-hadîs fi'l-müctebâ”, s. 442.

görülmüştür. Zeyyânî'ye göre bu yöntem, ilmî açıdan önem arz eder. Zira ona göre Nesâî, hadis ilmine vakıf olmayan kişilerin fikhî bir meselede delil olarak kullandığı zayıf hadislerin sahih tariklerinin bulunduğunu göstermek istemiştir. Nesâî, söz konusu meseleyi bab başlığına yansıtır. Babın ilk sırasında bab başlığıyla aynı olan zayıf bir hadis nakleder. Daha sonra ise sahih hadis naklederek bunun zayıf olduğunu ortaya koyar.⁶⁹ Nesâî'nin hadislerinin tertibini fikhî açıdan inceledikten sonra isnad açısından inceleyen Zeyyânî, *Sünen*'deki hadislerin ikinci kısmı olan “اختلاف على الراوي” isimli babları nakleder. Zeyyânî, bu bab başlıklarını “أبواب العلل” diye isimlendirmiştir. Sonrasında bu bab başlıklarının, hadislerden delil üretmeyi esas aldığı (أبواب الاحتجاج) bablarında bulunan zayıf tarikleri, râvîlerin ihtilafını, isnadda ya da metinde bulunan ziyade ve noksanlık gibi konuları ele aldığını ifade eder. Bu başlıklarda hadislerin birbiri ile mukayese edilmesi gibi sebeplerle sahih-zayıf rivayetlerin birlikte yer alabildiğini belirtmiştir. Ancak Zeyyânî, bu tür başlıklar altında yer alan hadislerin tertibine dair herhangi bir görüş dile getirmemiştir.⁷⁰ Makalesinin isminde Nesâî'nin *Sünen*'inde fikhî ve isnad açısından bulunan tertibi ele alacağına dair bir intiba uyandırır da isnad kısmı hakkında doyurucu bilgiye yer vermediği görülmektedir. Ek olarak; çalışmamızın ikinci bölümünde yer alan, ihtilafı merkeze alan bab başlıklarının çeşitleri ile ilgili noktada bu çalışmadan istifade edilmiştir.

Sünen'de bulunan ihtilafı merkeze alan bab başlıklarını doğrudan konu alan yalnızca bir doktora çalışması bulunmaktadır. Ebû Bekir Ömer İman tarafından kaleme alınan “*el-Ehâdîsülletî ealleha en-Nesâî bi'l-ihtilâf alâ'r-ruvât fî kitâbihi'l-Müctebâ*” isimli bu doktora çalışmasının girişi niteliğindeki 24 sayfalık bir kısmına ulaşmak mümkün olmuştur. Çalışmamızda önemli bir aşamaya gelindiğinde, söz konusu tezin aslında *el-İmamü'n-Nesâî ve kitâbuhu'l-Müctebâ*⁷¹ ismiyle yayınlanan kitapla aynı olduğu tespit edilmiştir.

Yukarıda zaman zaman işaret edildiği üzere Nesâî'nin *Sünen*'ine dair yapılan çalışmalarda belirgin derecede Ömer İman'ın söz konusu tezinden istifade etmişlerdir. Bu yüzden kitabın biraz daha detaylı tanıtılması faydalı olacaktır.

⁶⁹ Zeyyânî, “Tertîbu'l-hadîs fî'l-müctebâ”, s. 442.

⁷⁰ Zeyyânî, “Tertîbu'l-hadîs fî'l-müctebâ”, s. 444-6.

⁷¹ İman, *el-İmamü'n-Nesâî ve kitâbuhu'l-Müctebâ*. Ömer İman'ın doktora çalışmasının tamamına ulaşmak mümkün olmadığı için bu çalışma elde edilen kitap üzerinde anlatılacaktır. Burada söz konusu çalışma hakkında yer verilen bilgiler bu açıdan değerlendirilmelidir.

Ömer İmân, Nesâî'nin ilâle ilminde ve râvîleri tanıma konusunda otorite olması hasebiyle onun illetli gördüğü hadislerle yoğunlaşmış ve yöntemini ortaya koymayı amaçlamıştır.⁷² Ömer İmân'ın, *el-İmamü'n-Nesâî ve kitâbuhu'l-Müctebâ* ismiyle yayınlanan kitabı, iki bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır.⁷³ Bir doktora çalışması olması hasebiyle gayet kapsamlı olan bu eserde müellif, birinci bölümünde Nesâî'nin hayatı ve ilmî konumuna ilişkin geniş bir bilgi vermiş, “*Sünen* üzerine bir araştırma” olarak isimlendirilen ikinci bölümde ise *Sünen*'in isimlendirilmesi, *es-Sünenü'l-kübrâ* ile mukayesesi, *Sünen*'de takip edilen yöntem, Nesâî'nin şartları ve diğer Kütüb-i Sitte eserleriyle mukayesesi şeklindeki başlıklarla *Sünen*'in özellikleri ayrıntılı bir şekilde ele almıştır.

Neticede Ömer İman'ın söz konusu doktora tezi, *Sünen*'de bulunan ilâle yöntemine vurgu yapması ve bunu râvîleri arasında ihtilaf bulunan hadisler bağlamında ele alması, Nesâî'nin hadisleri değerlendirirken kullandığı istilahları toparlaması, ihtilaf bulunan hadisleri tercih ederken esas aldığı ilkeleri beyan etmesi gibi hususlar açısından önemli bir çalışma olarak görülmelidir.

Ömer İman'ın tezinin ikinci bölümünde “İmam Nesai'nin İlâle İlmindeki Çabası” konusu ihtilafı merkeze alan başlıkları ele almaktadır. Bu nedenle tezimizde *Sünen*'de yer alan ihtilaf çeşitleri gibi konularda zaman zaman Ömer İman'ın kitabından istifade edilmiştir. Ancak bu çalışmaya tezimizin bitirme aşamasında rastlandığı için tezin ana yapısına herhangi bir katkısının olmadığı belirtilmelidir. Ayrıca bizim çalışmamızın söz konusu eserden ayrılan özellikleri de bulunmaktadır. Bu özellikler şu şekilde ifade edilebilir:

Ömer İman'ın hazırladığı çalışmayla bizim çalışmamız arasında içerik açısından birtakım farklılıklar bulunur. Ömer İman'ın araştırması *Sünen*'de râvîler arasında ihtilafın bulunduğu tüm hadisleri içermeyip “Lukata bölümü”ne kadar sınırlandırılmıştır. Hatta müellif ihtilaflar açısından “Taharet”, “Salât” ve “Zekât”

⁷² Ebû Bekir Ömer İman, “el-Ehâdîsü'lletî eallehe en-Nesâî bi'l-ihtilâf alâ'r-ruvât fi kitâbihi'l-Müctebâ”, Suudi Arabistan, Câmîatü'l-İmam Muhammed b. Suûdî'l-İslamiyye, 1419-1420/ 1998-1999, s. 2.

⁷³ Doktora çalışmasına dair ulaşabildiğimiz 24 sayfalık kısımda içeriğe dair bilgiler mevcuttur. Orada da tezin iki bölüm ve bir sonuçtan meydana geldiği anlaşılmaktadır. Tezin kitaplaştırılması dolayısıyla bu bölümlerde bazı değişiklikler yapıldığı görülmektedir. Örneğin kitapta ikinci bölümü oluşturan *Sünen* ile alakalı detaylı bilgiler, söz konusu tezde birinci bölüme dahil edildiği anlaşılmaktadır. Tezin ikinci bölümünde ise illet tanımı detaylı bir şekilde ele alınarak râvîlerin ihtilaflarından ötürü illetli addedilen hadislerin detaylı bir şekilde incelendiği görülmektedir. Bu bölüm söz konusu kitapta yer almamıştır. Neticede bu kitabın, doktora tezinin birinci bölümünden oluşturulduğu söylenebilir. Nitekim İmân, kitabın ilgili yerlerinde bu duruma işaret etmiştir. (İmân, *el-İmâmü'n-Nesâî*, s. 1, 134).

bölümlerini ele almış ve örneklerini gelişigüzel seçmiştir.⁷⁴ Bizim çalışmamız ise *Sünen*'deki bölümleri merkeze almayıp “اختلاف على...” lafzı ile başlayan bablar temeline oturtulmuş ve bu ifade ile başlayan bütün babları dikkate almıştır. Doktora tezi olması sebebiyle daha geniş bir noktadan yola çıkan yazarın, ihtilafın ele alındığı başka bab başlıklarına da yer verdiği anlaşılmaktadır.⁷⁵ Öte yandan Ömer İman'ın tezinde, ihtilaf çeşitlerini naklederken bunların istatigine sonuç kısmında yer vereceğini belirtmesine rağmen⁷⁶ tespit edebildiğimiz kadarıyla kitabın sonunda böyle bir veriye rastlanmamıştır. Muhtemelen bu durum, ilgili tez neşredilirken bu kısmın hazfedilmesinden kaynaklanmıştır. İleride de görüleceği üzere gerek ihtilafı merkeze alan bab başlıklarında yer alan hadislerin sayımında gerek ihtilaf noktaları ile ilgili konularda bu tezde birçok yönden sayım yapılmış ve çalışmamız sayısal verilerle güçlendirilmeye çalışılmıştır.

Yukarıda incelenen çalışmalar topluca düşünüldüğünde Arap dünyasında Nesâî'nin *Sünen*'i ile ilgili çalışmalar hayli yaygın olup hakkında birçok eser kaleme alınmıştır.⁷⁷ Ömer İman'ın çalışmasında olduğu gibi bazıları *Sünen*'i birçok açıdan detaylı olarak incelemiş bazıları ise bu gibi temel eserlerden hareketle çalışmalarını oluşturmuşlardır. Yukarıda yer verilen kitapların birçoğunun, Nesâî'nin *Sünen*'deki yöntemine ve ilele yoğunlaştığı ayrıca ihtilafı merkeze alan bab başlıkları ile illel arasında bir ilişki kurdukları görülmektedir. Arap dünyasında bu duruma karşılık Türkiye'de Nesâî'nin *Sünen*'inin illel boyutunda ele alınması bir tarafa, kitap hakkında akademik manada müstakil eserlerin oldukça az olması hayli üzücüdür. Arap ilim dünyasında konuyla ilgili eserlerin detaylı bir şekilde tanıtılması bu konuda bir farkındalık oluşmasını da amaçlamaktadır. Ayrıca bu çalışmamızın da Türkiye'de konu hakkındaki eksikliği giderecek bir adım olması ümit edilmektedir.

⁷⁴ Ali b. Sâlih b. Ali el-Cumhân, “el-Ehâdisülletî eallehe el-İmâm en-Nesâî fî's-Süneni'l-Kübrâ, s. 6-7.

⁷⁵ İmân, **el-İmâmü'n-Nesâî**, s. 116-119.

⁷⁶ İmân, **el-İmâmü'n-Nesâî**, s. 120, 1 nolu dipnot.

⁷⁷ En-Nûristânî'nin yukarıda yer verilen kendi çalışmasında Ömer İman'dan çokça istifade ettiğini söylemesi bu hususu destekler niteliktedir. (Nûristânî, **el-Medhal ilâ Sünen-i Nesâî**, s. 12).

BİRİNCİ BÖLÜM

Nesâî'nin *Sünen-i Müctebâ*'sı ve Müslim'in *Sahîh*'i

1.1. Ebû Abdurrahman en-Nesâî

Nesâî'nin *Sünen*'ini ve konumuz olan bab başlıklarını daha iyi anlamak amacıyla öncelikle onun yetiştiği ortama dair bilgilere ve fikrî yapısının oluşumundaki unsurlara yoğunlaşılacaktır.

1.1.1. İlmî Hayatı

Nesâî, kendi doğum tarihinin “215 senesi civarı” olduğunu belirtmişken⁷⁸ öğrencisi İbn Yunus'tan (ö. 347/958) da aynı tarih nakledilmiştir. Bununla birlikte 214'te doğduğuna dair zayıf bir görüş de aktarılmıştır.⁷⁹ Zehebî (ö. 748/ 1348) ve Sübkî (ö. 771/1370) gibi alimler Nesâî'nin doğum tarihini 215 olarak kaydetmiştir.⁸⁰ Nesâî'nin, 303 senesinde vefat ettiği ise ittifakla kaydedilmiştir.⁸¹

Horasan bölgesine mensup Nesâî'da doğan Nesâî'nin erken dönemleri hakkında detaylı bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bununla birlikte Nesâî, ilim tahsil etmeye o dönemin adeti olduğu üzere başlangıç niteliğindeki temel ilimlerden kıraat, yazı/hat, hafızlık ve benzeri ilimleri öğrenmekle başlamış⁸² ve kendi bölgesinde bulunan hocalardan ders almış olmalıdır. Nitekim Nesâî'nin, Kuteybe b. Saîd'e (ö. 240/855) rihle yapmadan önce Nesâî'da âlî isnadlarıyla meşhur Hamîd b. Mahled b. Zencûye'den (ö. 248/862-63) hadis aldığı bilinmektedir.⁸³ Nesâî'nin ilim elde etmek amacıyla rihlelere başlama tarihini bizzat kendi ifadesi ile tespit etmek mümkündür. Zira o “İlk rihlemi Kuteybe'ye giderek 230 senesinde yapmıştım. Onun yanında bir yıl iki ay

⁷⁸ Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahmân el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâî'r-ricâl*, thk: Beşşâr Avvâd Ma'rûf, 35 c., Beyrût, Müessesetü'r-Risâle, 1403/1983, C. I, s. 338; İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, thk: İbrâhîm Zeybek, Adil Mürşid, 4 c., y.y., Müessesetü'r-Risâle, t.y., C. I, s. 27.

⁷⁹ Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. I, s. 14.

⁸⁰ Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, thk: Şuayb Arnaût, 33 c., Beyrût, Müessesetü'r-risâle, 1403/1983, C. XIV, s. 125; Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, 10c., y.y., 1383/1964, C. III, s. 14-15.

⁸¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. I, s. 338; Zehebî, *Siyer*, C. XIV, s. 132-33.

⁸² Nesâî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, s. 14-15 (Neşredenin girişi).

⁸³ İmân, *el-İmâmü'n-Nesâî*, s. 7.

kaldım.⁸⁴ demektedir. Nesâî'nin 215'te doğduğu göz önünde bulundurulduğunda rihleye 15 yaşında başladığı anlaşılmaktadır.⁸⁵

Erken yaşlarda hadis talebine başladığı anlaşılan Nesâî'nin ilmî yolculukları geniş bir alana yayılarak devam etmiştir.⁸⁶ Bu rihlelere dair İbnü'l-Cevzî'nin zikrettiği tertip önemlidir. İbnü'l-Cevzî, (ö. 597/1201) Nesâî'nin sırasıyla Horasân, Nisâbûr, Basra, Mısır, Kûfe, Bağdâd, Hicaz, Beytül-makdis, Dimaşk, Haleb, Mısîsa, Irak, Merv, Cezire gibi yerlere gittiğini ifade eder. Buna göre, Nesâî'nin İlk rihlesini Nisâbûr'a yaptığını söyler. İbnü'l-Cevzî'ye göre Nesâî daha sonra Merv üzerinden Bağdat'a, Irak, Şâm ve Mısır'a gitmiştir.⁸⁷ Zehebî, Nesâî'nin rihle yapmak amacıyla Merv, Nisâbûr,⁸⁸ Horasân, Hicaz, Mısır, Irak, Cezire, Şam⁸⁹ ve Suğûr'a gittiğini daha sonra ise Mısır'a yerleştiğini ifade eder.⁹⁰ Zehebî'nin bu şehirleri zikrederken belirli bir sıralama gözetip gözetmediği bilinmemektedir. Nesâî'nin *Amelül'l-yevm ve'l-leyle* isimli eserini tahkik eden Faruk Hamâde de Nesâî'nin ilk rihlesini kendi bölgesinde yani Horasan'da yaptığını söyler. Daha sonra ise İbnü'l-Cevzî'den nispeten farklı bir tertip zikrederek Nesâî'nin sırasıyla Şâm, Hicâz, Cezîre'ye seyahat ettiğini, en son Mısır'a gelerek buraya yerleştiğini ifade eder.⁹¹

Nesâî, Horasan'da Kuteybe b. Saîd (ö. 240/855), Ali b. Haşrem (ö.?), Ali b. Hucr (ö. 244/858-59); Nisâbûr'da, İshâk b. Râhûye (ö. 238/853), Hüseyin b. Mansûr (ö. ?), Muhammed b. Râfi' (ö.?) ve akranları⁹²; Basra'da Abbas b. Abdülazîm (ö. 246/860-61), Muhammed b. el-Müsennâ (ö. 252/866-67), Muhammed b. Beşşâr (ö. 252/866-67), Amr b. Alî (ö. 249/863-64); Mısır'da Yunus b. Abdil'alâ (ö.?), Ahmed b. Abdurrahman b. Vehb (ö.?) İsa b. Hammâd (ö. 248/863)⁹³; Kûfe'de Ebû Küreyb Muhammed b. el-Alâ (ö. 247/862), Hennâd b. Serî (ö. 243/853), Ali b. Hasan el-Lânî (

⁸⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. I, s. 338; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, C. I, s. 27.

⁸⁵ Nesâî sadece hadis ilmi için rihle yapmamış, alimlerden kıraat da öğrenmiştir. Bunlar arasında Ahmed b. Nasr en-Nisâbûrî ve Ebû Şuayb es-Sûsî sayılabilir. (Vellewî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. I, s. 14-15).

⁸⁶ Nesâî'nin rihle yaptığı bölgeleri gösteren harita için bkz. Şevkî Ebû Halîl, *Atlasü'l-hadîsî'n-nebevî, Dimaşk*, Dârü'l-fikr, 1428/2007, s. 15.

⁸⁷ Vellewî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. I, s.118-119.

⁸⁸ Ebû Abdillâh Şemsüddîn ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk: Ömer Abdüsselâm et-Tedmurî, 52 c., Beyrût, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1413/1992, C. XXIII, s. 106. Bu iki şehir Horasan'da bulunmaktadır. Horasan'ı zikreden müellifler, bu iki şehri zikretmeye gerek duymamış gibidir.

⁸⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. I, s. 329.

⁹⁰ Zehebî, *Siyer*, C. XIV, s. 127.

⁹¹ Nesâî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, s. 15-16 (Neşredenin girişi).

⁹² Vellewî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. I, s. 118.

⁹³ Zehebî, *Siyer*, C. XIV, s. 125.

ö. ?)⁹⁴; Bağdat'da Muhammed b. İshâk es-Sağânî (ö. 270/884]), Abbas b. Muhammed ed-Dûrî (ö. ?), Ahmed b. Menî' (ö. 244/858), 95 Muhammed b. Mûsâ el-Harizmî (ö.?)⁹⁶; Dımaşk'ta, Hişâm b. Ammâr (ö. 245/859 [?]), Abbas b. el-Velîd b. Mezîd gibi hocalardan hadis almıştır. 97 Süveyd b. Nasr (ö. 240/855), Muhammed b. Yahyâ b. Abdillâh ez-Zühîlî (ö. 258/872), Ya'kup b. İbrâhîm ed-Devrakî (ö. 252/866), Ebû Dâvud (ö. 275/889)⁹⁸ gibi alimler de Nesâî'nin hocaları arasında zikredilmelidir.⁹⁹ Nesâî, *Sünen*'de en çok Kuteybe b. Saîd'in rivayetlerine yer vermiştir. *Sünen*'de 677 rivayeti bulunan Kuteybe b. Saîd'i 244 rivayetiyle İshâk b. Râhûye ve 208 rivayetle Amr b. Ali takip eder. Nesâî'nin bu şekilde birçok hocasının rivayetlerine yer verdiği bilinmektedir.¹⁰⁰ Yukarıda değinildiği üzere onun erken yaşta ilmî yolculuklara başlamış olması Kuteybe b. Saîd, Yahyâ b. Mûsâ (ö. 230/844-45) ve Hişâm b. Ammâr (ö. 245/860) gibi büyük hocalardan hadis alabilmesini mümkün kılmıştır.¹⁰¹

Nesâî'nin Mısır'a ne zaman yerleştiğine dair net bir bilgi tespit edilemese de ilim yolculuğunun Mısır'da sonlandığı ve onun şöhretini duyan ilim taliplerinin kendisinden istifade etmek üzere Mısır'a geldiği bilinmektedir.¹⁰² Nitekim onun Mısırlı ve Mısır dışından birçok öğrencisi bulunmaktadır. Nitekim Nesâî'den *Müctebâ*'yı da rivayet eden başlıca talebeleri İbn Hacer tarafından şu şekilde zikredilmiştir: Oğlu Abdülkerim, Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. İshâk b. Sünnî (364/975), Ebû Ali Hasan b. Hızır el-Asyûtî, Hasan b. Raşîk el-Askerî, Hâfız Ebû'l-Kâsım Hamza b. Muhammed b. Ali el-Kinânî, Ebû'l-Hasan Muhammed b. Abdullah b. Zekerîya, Muhammed b. Muaviye b. el-Ahmar, Muhammed b. Kâsım el-Endülüî, Ali b. Ebû Ca'fer et-Tahâvî.¹⁰³

Nesâî'nin ilmî hayatında birçok unsur dikkat çekmektedir. Ancak onun en çok tartışılan tarafı, şîî olduğuna yönelik iddialarıdır. Bu iddiaların temelinde onun Hz. Ali hakkında *Hasâisu Ali* isimli bir kitap yazıp Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'e dair böyle bir

⁹⁴ Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. I, s. 119.

⁹⁵ İbn Nukta, Ebû Bekir Muhammed b. Abdilganî el-Hanbelî, *et-Takyîd lima'rifeti'r-ruvâtî's-sünen ve'l-mesânîd*, 2 c. Katar, Darü'l-nevvâd, t.y., C. I, s. 313.

⁹⁶ Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. I, s. 119.

⁹⁷ İbn Nukta, *Takyîd*, C. I, s. 313; Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. I, s. 119.

⁹⁸ Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. I, s. 120.

⁹⁹ Zehebî, *Siyer*, C. XIV, s. 125.

¹⁰⁰ Nesâî'nin *Sünen*'de aldığı rivayetlerin sayısına göre sıralandığı hocaları için bkz. İmân, *el-İmâmü'n-Nesâî*, s. 13-14.

¹⁰¹ Nesâî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, s. 16-17 (Neşredenin girişi).

¹⁰² Zehebî, *Siyer*, C. XIV, s. 127; Kandemir, "Nesâî", *DİA*, C. XXXII, s. 563.

¹⁰³ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, C. I, s. 26.

kitap telif etmemesi bulunmaktadır.¹⁰⁴ Muhammed b. Mûsâ el-Me'mûnî bu durumu Nesâî'ye bildirince o, söz konusu kitabı yazma gerekçesini şu şekilde açıklamıştır: “Dimaşk’a gittim. Oradakiler Hz. Ali hakkında çok fazla yanlış düşünce içindeydiler. Allah’ın onlara hidayet nasip etmesi ümidi ile *Hasâis* kitabını tasnif ettim.” Nesâî, daha sonra “*Fezâilü's-sahabe*” isimli eserini tasnif etmiştir.¹⁰⁵ Nesâî, bu kitabı halka okuduğunda ona “Muaviye’nin faziletlerini yazmayacak mısın?” dendi. Nesâî, “Neyi yazayım? “Allah onun karnını doyurmasın hadisini mi?” Böylece her iki taraf da sustu.¹⁰⁶ Nesâî, Muaviye b. Ebû Süfyan hakkındaki bu tutumundan dolayı birçok kez Muaviye (60/680) taraftarlarının tepkisine maruz kalmıştır. Bazı rivayetlerde Nesâî’nin ölümüyle Muaviye hakkındaki tutumu arasında yakın bir ilişki kurulmuştur.

Dârekutnî’ye (ö. 385/995) nispet edilen bir görüşe göre Nesâî haccetmek için yola çıkmış ve bu sırada Dimaşklılar tarafından kendisine birtakım sorular sorulmuştur.¹⁰⁷ Kendisinden Muaviye’nin faziletlerini zikretmesi talep edilen Nesâî,¹⁰⁸ herhangi bir şey söylemekten kaçınmıştır.¹⁰⁹ Abdullah b. Mende’nin kaydettiğine göre ise Nesâî Muâviye b. Ebî Süfyan için “Faziletli olması bir tarafa (olumlu-olumsuz işleri) başa baş çıksın bu ona yetmez mi?” demiştir.¹¹⁰ Muaviye’nin faziletine dair herhangi bir şey zikretmeyen Nesâî’yi Şamlılar mescidden çıkarana dek dövmüşlerdir.¹¹¹ Bunun üzerine Nesâî, kendisinin Mekke’ye götürülmesini istemiş ve orada muhtemelen aldığı darbelerin etkisiyle vefat etmiş,¹¹² Safâ ve Merve arasında bir

¹⁰⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. I, s. 338; Zehebî, *Siyer*, C. XIV, s. 129; Sübkî, *Tabakât*, C. III, s. 15.

¹⁰⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. I, s. 338; Zehebî, *Siyer*, C. XIV, s. 129; Sübkî, *Tabakât*, C. III, s. 15.

¹⁰⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. I, s. 338; Zehebî, *Siyer*, C. XIV, s. 129. Öte yandan İbn Asakir, Ebû Hasan Ali b. Muhammed isnadıyla Nesâî’nin Muaviye hakkındaki bir rivayete yer verir. Ebû Abdurrahman en-Nesâî’ye Hz. Peygamberin ashâbı, Muâviye b. Ebû Süfyan hakkında soruldu. O da şöyle cevap verdi: İslâm kendisinde kapıları olan bir ev gibidir. İslâmın kapısı da ashaptır. Her kim ki ashâba zarar verirse İslâm’a zarar vermiş olur. Tıpkı kapıya vuran kimsenin evin içine girmek istemesi gibi Muaviye kasteden sahâbiyi kastetmiş olur. (Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. I, s. 339-340). Bunun yanı sıra Zehebî, bu kimselerin Nesâî’den Muaviye’nin faziletini zikretmesini istemelerinin, Hz. Peygamber’in “Allah’ım kime lanet ettiysem ya da beddua ettiysem bunu onun için arınma ve rahmet kıl.” hadisi sebebiyle olabileceğini ifade eder. (Zehebî, *Siyer*, C. XIV, s. 130; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, C. XXIII, s. 108).

¹⁰⁷ Zehebî, *Siyer*, C. XIV, s. 132; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez- Zehebî, 4 c., *Tezkiretü'l-huffâz*, y.y., *Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâniyye*, 1374, C. II, s. 701.

¹⁰⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbü'rî, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*, Dâru İbn Hazm, Beyrût, 1424/2003, s. 282- 283. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. I, s. 339.

¹⁰⁹ Hâkim, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*, s. 282- 283. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. I, s. 339. İbn Asâkir, Nesâî’nin Hz. Muaviye’nin herhangi bir faziletini zikretmeyişi Nesâî’nin onun hakkında olumsuz fikre sahip olduğuna değil Hz. Muaviye’yi hiçbir şekilde zikretmediği yönünde yorumlamıştır. (Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. I, s. 339).

¹¹⁰ Zehebî, *Siyer*, C. XIV, s. 132.

¹¹¹ Zehebî, *Siyer*, C. XIV, s. 132.

¹¹² Hâkim, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*, s. 282- 283. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. I, s. 339.

yere gömülmüştür.¹¹³ Buna karşın Ebû Ca'fer et-Tahâvî (ö. 321/933), Nesâî'nin Filistin'de vefat ettiğini ifade eder.¹¹⁴ Öğrencisi İbn Yûnus'tan (ö. 347/958) nakledildiğine göre ise Nesâî, hicrî 302 senesinin Zi'l-ka'de ayında Mısır'dan ayrılmış, 303 senesinde Safer ayının 13'ünde Pazartesi günü Filistin'de vefat etmiş ve Kudüs'e defnedilmiştir. Zehebi, Nesâî'yi iyi tanıyan, ona talebelik eden ve dikkatli bir hadis alimi olan İbn Yûnus'un naklettiği bu bilgileri daha sahih bulmuştur.¹¹⁵

Konuyu tamamlamak açısından Nesâî'nin Şîilikle itham edilmesinde öne sürülen iddiaların nasıl değerlendirildiği konusuna temas edilmesi uygun görünmektedir. Nesâî'nin Hz. Ali'yi Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'den üstün tutmaması¹¹⁶, *Fezâilü's-sahabe*'yi yazması ve burada Amr b. el-Âs'ın faziletine dair bir hadise yer vermesi kendisinde Şîiliğe temayül olduğuna dair görüşü çürütmektedir.¹¹⁷ Bunun yanı sıra Nesâî bazı râvîleri, "has şîidir", "ırcaya meyleder", "şîilikte aşırıya gitmiştir" gibi ifadelerle bidatlerinden dolayı kusurlu bulmuş; bu durumun râvîlerin adaletlerine zarar verdiğini düşünmüştür. Şayet Nesâî Şîa'ya meyletse kendinde bulunan bir vasfı başkalarında kusur olarak addetmemesi beklenirdi.¹¹⁸

Yukarıda zikredilen bilgilerle birlikte Nesâî'nin Hz. Ali'ye karşı büyük bir sevgisinin olduğu açıktır.¹¹⁹ Öte yandan Nesâî'nin Muaviye'ye karşı tutumu sebebi ile dövüldüğü belirtilmesine rağmen öğrencisi İbn Yûnus'un bu olaydan bahsetmemesi söz konusu iddiaya ihtiyatla yaklaşmayı gerektirmektedir. Onun Mekke'ye mi yoksa Beytü'l-makdis'e mi defnedildiği konusunun da ihtilaflı olduğu belirtilmelidir.¹²⁰

1.1.2. Kütüb-i Sitte Müellifleri Arasındaki Yeri

Nesâî'nin hadis ilminin en verimli çağı addedilen hicrî III. asırda yaşamış olması, hadis ilminin otoritelerinden kabul edilen Buhârî ve Müslim'in yanı sıra diğer

¹¹³ Hâkim, *Ma'rifetü ulûmî'l-hadîs*, s. 282- 283; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. I, s. 339; Zehebî, *Siyer*, C. XIV, s. 132; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, , C. II, s. 701.

¹¹⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. I, s. 340.

¹¹⁵ Zehebî, *Siyer*, C. XIV, s. 133; Kandemir, "Nesâî", *DİA*, C. XXXII, s. 563.

¹¹⁶ Kandemir, "Nesâî", *DİA*, C. XXXII, s. 564.

¹¹⁷ İmân, *el-İmâmü'n-Nesâî*, s. 32.

¹¹⁸ İmân, *el-İmâmü'n-Nesâî*, s. 28.29.

¹¹⁹ Kuzudişli, *Hadis Tarihi*, s. 207. Nesâî'nin Şâfiî mezhebine mensup olduğunu ileri sürenler olsa da o, müçtehid bir alimdir. (İmân, *el-İmâmü'n-Nesâî*, s. 25-27).

¹²⁰ Nesâî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, s. 27 (Neşredenin girişi).

seçkin alimlerle görüşüp onlardan ders alması onun ilmi hayatına etki eden temel unsurlar arasında sayılabilir.

Nesâî, Kütüb-i Sitte imamları ile aynı veya yakın dönemde yaşamış olması hasebiyle onlarla ortak hocalardan hadis almıştır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin kendilerinden hadis rivayetinde bulunduğu Muhammed b. Beşşâr, Muhammed b. el-Müsennâ, Ziyad b. Yahyâ el-Hasenî (ö. 254/868), Abbas b. Abdülazîm, Muhammed b. Ma‘mer el-Kaysî (ö. 256/869-70)¹²¹, Nasr b. Ali el-Cehdamî (v. 250/864-65) ve Ya‘kub b. İbrâhim ed-Devrakî gibi hocalardan Nesâî de hadis nakletmiştir.¹²² Neticede söz konusu hocalar Buhârî ve Müslim ile ortaktır.¹²³ Bu alimlerin ortak hocalara sahip olmaları birbirlerinden yaptıkları hadis rivayetlerine yansımıştır. Zira Nesâî’nin *Sünen*’de Buhârî’den bir hadis naklettiği ifade edilmekle¹²⁴ birlikte bu konu ihtilaflıdır.

Sünen’de Buhârî ve Müslim’den neredeyse hiç rivayette bulunmaması bu iki müellifle hatırı sayılır miktarda ortak hocanın varlığı ile açıklanabilir.¹²⁵ Nesâî’nin *Sünen*’i, yeni bir kitap olarak telif ettiği düşünüldüğünde Buhârî ve Müslim gibi eser sahibi alimlerden hadis nakletmesi onların kitaplarını tekrar etme ihtimalini taşımaktadır. Dolayısıyla Nesâî’nin *Sünen*’de bu iki alimden hadis nakletmemesi, *Sünen*’in; Buhârî ve Müslim’in bir nevi müstahreci olmaması düşüncesinden ileri geldiği söylenebilir.

Nesâî diğer Kütüb-i Sitte müellifleri ile de ortak hocalara sahip olmakla birlikte onun *Sünen*’de bu müelliflerden (Müslim¹²⁶, Tirmizî, Ebû Dâvud, İbn Mâce) hadis rivayet edip etmediğine dair herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. Ayrıca Nesâî, belirlediği şartları taşımaları kaydıyla genç hocalarından da hadis nakletmiştir. Nitekim Nesâî, Süleyman b. Seyf el-Harrânî’den (ö. 272/885-86) birçok hadis almış, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel ve Hilâl b. Alâ’dan ise birkaç rivayet nakletmiştir.¹²⁷

¹²¹ İmân, *el-İmâmü’n-Nesâî*, s. 11.

¹²² İmân, *el-İmâmü’n-Nesâî*, s. 12.

¹²³ Nesâî, *Amelü’l-yevm ve’l-leyle*, s. 18 (Neşredenin girişi). Ayrc.bkz. Ataullah Şahyar, *Kütüb-i Sitte Musannifleri ve Müşterek Hocaları*, Akdem, İstanbul, 2013.

¹²⁴ Vellevî, *Zahîretü’l-ukbâ*, C. I, s. 120.

¹²⁵ Kandemir, “Tirmizî”, *DİA*, C. XLI, s. 202.

¹²⁶ Araştırmadaki konumu sebebi ile bilhassa Müslim, *Sünen*’de rivayetinin olup olmadığını anlamak için el-Mektebetü’ş-Şâmile isimli program yardımıyla taratılmış, fakat onun herhangi bir isnadına vâkif olunmamıştır.

¹²⁷ Nesâî, *Amelü’l-yevm ve’l-leyle*, (Neşredenin girişi), s. 18. Diğer isimler için bkz. a.mlf., a.y.

1.1.3. Cerh-Ta‘dîl ve İlel Konusundaki Yeri

Nesâî'nin cerh-tadil ilminde belirgin bir otoritesinin bulunduğu konu hakkındaki araştırmacıların ortak kanaatini oluşturur. Cerh-ta‘dîl ilminin alimlerden addedilen Nesâî'den sonra gelen alimler onun sözlerine itimad etmiş, görüşlerini delil olarak göstermişlerdir. Nitekim Dârekutnî, Nesâî hakkında “Kendi döneminde Mısır’daki hocalar arasında en kuvvetli kavrayışa sahipti. Hadiste sahih ve sakimi en iyi ayırt edebilen ve rical hakkında en bilgili kişiydi”¹²⁸ demektedir. Ebû Yâ‘lâ el-Halîlî'nin (ö. 446/1055) “Cerh ve ta‘dîl konusunda Nesâî'nin sözüne itimad edilir.” ifadesi de aynı hususa vurgu yapmaktadır.¹²⁹ Nesâî'nin hadiste otorite olduğunu ifade eden alimler arasında İbnü'l-Esîr¹³⁰, İbn Kesîr¹³¹ ve Suyutî¹³² de zikredilebilir.

İlel konusunda da uzman alimlerden biri olan Nesâî, bu ilmi Ebû Abdullâh Muhammed b. Yahyâ ez-Zühîlî (ö.258/872), Ebû Zür‘a er-Râzî (ö. 264/878) ve Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890) gibi alimlerden öğrenmiştir.¹³³ Bu sayede Nesâî'nin ilel alanında belirli bir yetkinliğe kavuştuğu söylenebilir. Nitekim ilel ilminin üstadlarından addedilen Dârekutnî'nin Nesâî'yi İbn Huzeyme'ye tercih etmesi, dahası Nesâî'yi hiç kimseye tercih etmeyeceğini söylemesi,¹³⁴ onu kendi çağdaşları içinde hadis ilmi ile meşgul olan herkesin önünde görmesi¹³⁵ Nesâî'nin ilel ilmindeki yetkinliğine işaret etmektedir.

Benzer şekilde Abdullah b. Mende (ö. 395/1005) sahih hadisleri bir araya toplayan, illetli olanları ayıran ve sahih rivayetleri hatalılardan ayıran kişiler arasında

¹²⁸ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, C. I, s. 338; Zehebî, **Siyer**, C. XIV, s. 133.

¹²⁹ Kâsım Ali Sa‘d, **Menhecün-Nesâî**, s. 999.

¹³⁰ İmân, **el-İmâmü'n-Nesâî**, s. 17; İbnü'l-Esîr Mübârek b. Muhammed, **Câmiu'l-usûl fî ehâdîsi'r-Resûl**, 12 c., y.y., Mektebetü'l-halvânî vd, 1389/1969, s. 195.

¹³¹ Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-nihâye**, 15 c., Beyrût, Mektebetü'l-Meârif, 1412/1991, C. XI, s. 123; İmân, **el-İmâmü'n-Nesâî**, s. 18.

¹³² Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, **Hüsnü'l-muhâdara fî târihi Mısır ve'l-Kâhire**, 2 c., y.y., Dâru'l-İhyâ-i Tûrâsi'l-Arabî, y.y., Dâru İhyâü'l-kütübî'l-Arabiyye, 1378/1967, C. I, s. 349; İmân, **el-İmâmü'n-Nesâî**, s. 18.

¹³³ Vellevî, **Zahîretü'l-ukbâ**, C. I, s. 119.

¹³⁴ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, C. I, s. 334-335. Hamza b. Yûsuf es-Sehmî'nin de Dârekutnî'ye benzer bir soru yönelttiği rivayet edilmiştir. Nesâî ve İbn Huzeyme'nin rivayetleri arasında tercih yapılması istenen Dârekutnî yine Nesâî'yi tercih etmiştir ve buna ek olarak Nesâî'nin elinde İbn Lehîa > İbn Kuteybe vasıtasıyla aldığı âli isnadlar bulunduğu halde onun bunları nakletmediğini ifade eder. Dârekutnî, buradan hareketle Nesâî'nin titizliğine denk birinin olmadığını altını çizer. (Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, C. I, s. 335)

¹³⁵ Zehebî, **Siyer**, C. XIV, s. 131; Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, C. I, s. 334; Kâsım Ali Sa‘d, **Menhecü'l-İmam en-Nesâî fî'l-cerh ve't-ta‘dîl**, C. I, s. 8.

Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud ve Ebû Abdurrahman en-Nesâî'yi zikretmiştir.¹³⁶ Nesâî'yi kavrayışı, yetkinliği, idraki, rical tenkidi ve teliflerindeki/eserlerinin kalitesi ile bir ilim deryası¹³⁷ olarak gören Zehebî onu, aralarında Müslim'in de olduğu diğer Kütüb-i Sitte müelliflerinin önüne geçirerek¹³⁸ hadis, ilel ve rical konusunda Müslim, Ebû Dâvud ve Tirmizî'den daha kabiliyetli görmektedir. Hatta Zehebî, Nesâî'yi hadis tenkidinde Buhârî'nin seviyesine yakın bir yere konumlandırmaktadır.¹³⁹ Benzer şekilde Ebû Ali en-Nîsâbü'rî (ö. 349/960) de hadis ilminde önde gelen alimlerin dört kişi olduğunu belirtmiş ve ilk sırada Nesâî'yi saymıştır.¹⁴⁰

Nesâî yaklaşık olarak 2679 adet râvînin cerh-tadili hakkında görüş belirtmiştir. Böylece müellif, râvîlerin geneli hakkında konuşan Yahyâ b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel gibi isimler arasında zikredilebilir.¹⁴¹

1.1.4. Nesâî'nin *Sünen*'i Telif Yöntemi

Nesâî, eserini telif ederken Hz. Peygamber'den nakledildiği sabit olan hadisler arasında fukahanın istidlal için kullanabilecekleri rivayetleri toplamayı amaç edinmiştir. Bunun yanı sıra o, zikrettiği isnadlarla hadisçiliğini vurgulamıştır.¹⁴² Kitabını fikhî bablara göre tertip eden Nesâî'nin hadisleri taktî' ederek¹⁴³ bir hadisi birden çok bab başlığı altında zikretmesi, *Sünen*'in bazı bölümlerinde ayetle başlayan bab başlıklarının 20'yi bulması gibi noktalarda Buhârî ile benzerlik arz eder.¹⁴⁴

Nesâî, hadisleri bir arada zikretme noktasında Müslim'in *Sahîh*'i ile benzerlik arz eder. Bilindiği üzere Müslim eserinde bir hadisin tariklerini bir araya toplama, hadislerdeki ziyade, illet, sened ve metindeki ihtilaflar gibi daha çok san'atü'l-hadis

¹³⁶ Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Yahyâ b. Mende, *Şürûtü'l-e'imme risâletün fi beyâni fazlî'l-ahbâr ve şerh-i mezâhib-i ehli'l-Âsâr ve hakikati's-sünen ve tashîhi'r-rivâyât*, thk: Abdurrahman b. Abdülcebbâr el-Feryavâî, Riyâd, Dârü'l-müslim li'l-neşri ve't-tevzî', 1416/1995, s. 42; Zehebî, *Siyer*, C. XIV, s. 135.

¹³⁷ Zehebî, *Siyer*, C. XIV, s. 127.

¹³⁸ İmân, *el-İmâmü'n-Nesâî*, s. 23.

¹³⁹ Zehebî, *Siyer*, C. XIV, s. 133; Kandemir, "Nesâî", *DİA*, C. XXXII, s. 563. Nesâî'nin diğer alimlerle ilişkileri hakkındaki bilgiler yetersizdir. Meselâ hadis tenkidinde Buhârî ve Ebû Zür'a'ya denk olduğu kaynaklarda sıkça zikredilse de, bu birikimi aldığı hocaları ve naklettiği talebeleri ile ilişkileri hakkında ayrıntılı bilgiler yoktur. (Mustafa Macit Karagözoğlu, *Zayıf Râvîler Duafâ Literatürü ve Zayıf Rivayetler*, İstanbul, İFAV, 2014, s. 67).

¹⁴⁰ Hâkim, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*, s. 281; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. I, s. 333.

¹⁴² Nesâî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, s. 54 (Neşredenin girişi).

¹⁴² Nesâî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, s. 54 (Neşredenin girişi).

¹⁴³ İmân, *el-İmâmü'n-Nesâî*, 87.

¹⁴⁴ İmân, *el-İmâmü'n-Nesâî*, 80-81.

olarak adlandırılan hadis rivayeti ile alakalı hususlarını açıklamayı esas almıştır.¹⁴⁵ Nesâî'nin hadislerin isnadlarını peş peşe vermesi Müslim'in metoduyla benzeşmektedir. Nesâî, çoğunlukla bir hadisin farklı tarik ve rivayetlerini bir arada zikretmiştir. O, bu yöntemiyle bir önceki hadisi desteklemek ya da hatasını açığa çıkarma noktasında Müslim'e benzemektedir.¹⁴⁶ Yukarıda zikredildiği üzere Nesâî'nin bu metodu bir hadisin illetini bulmak için oldukça elverişlidir.¹⁴⁷ Ayrıca Nesâî'nin hadislerin tariklerini serdettikten sonra zaman zaman onun sıhhatine dair açıklamada bulunduğu ve hadisteki illete işaret ettiği görülmektedir.

1.1.5. Nesâî'nin Eserleri

1.1.5.1. *Sünen* Dışındaki Eserleri

Nesâî'nin *Sünen* dışında telif ettiği birçok eser bulunmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

1. *Sünenü'l-Kübrâ*¹⁴⁸
2. *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*¹⁴⁹
3. *ed-Du'afa' ve'l-metrûkûn*
4. *Kitâbü't-Tefsîr*¹⁵⁰
5. *Fezâilü'l-Kur'ân*
6. *Fezâilü's-sahâbe*
7. *Hasâis-u Ali b. Ebî Tâlip/Fezâilü Ali b. Ebî Tâlip*¹⁵¹
8. *Kitâbü'l-Cum'a*¹⁵²

¹⁴⁵ Muhammed Abdurrahman Tavâlibe, **el-İmâm Müslim ve Menhecühu fî Sahihayn**, Ürdün, Dâru Ammâr, 1421/2000, s. 165-166; Oğuzhan Yıldız, “Tirmizî'nin Câmi'inde Fıkhü'l-Hadis ve Fakih Muhaddisler”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İÜSBE, 2017, s. 24.

¹⁴⁶ Nesâî'nin Müslim ile olan bu ortak özelliği söz konusu tezde Sünen'i, Müslim'in Sahih'i ile mukayese etmedeki temel saiklerden birini oluşturmuştur.

¹⁴⁷ Nesâî, **Amelü'l-yevm ve'l-leyle**, (Neşredenin girişi), s. 54; İmân, **el-İmâmü'n-Nesâî**, 76.

¹⁴⁸ Bu eser Abdülgaffar Süleyman el-Bündârî ve Seyyid Kesrevî Hasan tarafından neşredilmiştir.

¹⁴⁹ “Amelü'l-yevm ve'l-leyle” kitabı müstakil olarak bir cilttir. Bu kitap bazı nüshalarda *Sünenü'l-kübrâ*'ya dahil edilmiştir. (Zehebî, **Siyer**, C. XIV, s. 133).

¹⁵⁰ Kitâbü't-tefsîr'i müstakil olarak telif edilmiştir. (Zehebî, **Siyer**, C. XIV, s. 133).

¹⁵¹ Bu, Nesâî'nin, *Sünenü'l-kebîr* kitabına dahildir. (Zehebî, **Siyer**, C. XIV, s. 133).

¹⁵² Bu kitap müstakil olarak telif edilmiştir. (İmân, **el-İmâmü'n-Nesâî**, s. 39).

9. *İşretü'n-nisâ*

10. *Tabakât*

11. *Tesmiyetü fukahâ'i'l-emsâr*

12. *el-Künâ*¹⁵³

Bu kitapların bir kısmı, onun *es-Sünenü'l-kübrâ*'sındaki bölümlerden meydana getirilmiştir.¹⁵⁴

1.1.5.2. Nesâî'nin *Sünen*'i

1.1.5.2.1. İsimlendirilmesi

Nesâî'den kitabı ile alakalı herhangi bir isim nakledilmemiştir. Nesâî'nin kitabı *Sünen* türüne uygun özellikleri taşıdığı için bu isimle tanınmıştır.¹⁵⁵ Bununla birlikte *Sünen*'in el-Müctebâ ya da el-Müctenâ şeklinde isimlendirildiği belirtilmiştir.¹⁵⁶ Müctebâ, seçerek oluşturulan, seçki anlamına gelir. Nesâî'nin onu *es-Sünenü'l-kübrâ*'dan seçerek oluşturması bu ismi destekler.¹⁵⁷ Bu anlamda bu esere *Sünen-i Suğra* ismi de verilmiştir.¹⁵⁸ *Sünen-i Suğra* için Müctebâ isminin daha doğru olduğu kabul edilmiştir.¹⁵⁹

1.1.5.2.2. *Sünen*'in Nesâî'ye Nispeti Meselesi

Bazı alimler *el-Müctebâ*'nın Nesâî'ye nispet edilmesi konusunun ihtilaflı olduğunu belirtirler. Zira genel kabule göre bu eseri bizzat Nesâî telif etmesine rağmen bazılarına göre eser Nesâî'nin öğrencisi İbnü's-Sünnî (ö. 364/975) tarafından kaleme alınmıştır. Örneğin Zehebî *Sünen*'deki hadislerin İbnü's-Sünnî tarafından *Sünen-i Kübrâ*'dan ihtisar edilerek oluşturulduğunu belirtmiştir. Sübkî (ö. 771/1370)¹⁶⁰ ve

¹⁵³ Fârûk Hamâde bu kitabın günümüze ulaşmış olup ulaşmadığının bilinmediğini söyler. (Nesâî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, s. 28-30 (Neşredenin girişi).

¹⁵⁴ Zehebî, *Siyer*, C. XIV, s. 133. Nesâî'ye nispet edilen diğer eserler ve söz konusu eserlerin muhtasar tanıtımları için bkz. Nesâî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, s. 28-38 (Neşredenin girişi).

¹⁵⁵ Nesâî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, s. 76 (Neşredenin girişi).¹⁵⁶ Nesâî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, s. 77 (Neşredenin girişi).

¹⁵⁶ Nesâî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, s. 77 (Neşredenin girişi).

¹⁵⁷ Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. I, s. 67.

¹⁵⁸ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhadara*, C. I, s. 349; İbnü'l-Îmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, C. IV, s. 16. Kitabın ismi ile alakalı başka görüşler için bkz. Îmân, *el-Îmâmü'n-Nesâî*, s. 43-44.

¹⁵⁹ Nesâî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, s. 77 (Neşredenin girişi).

¹⁶⁰ Sübkî, *Tabakât*, C. III, s. 39.

İmam İbn Nâsırüddîn (1089/1679)¹⁶¹ gibi alimlerin de bu görüşte olduğu belirtilmiştir.¹⁶²

Yaygın olan görüş ise; *el-Müctebâ*'nın bizzat Nesâî tarafından *Sünen-i Kübrâ*'dan ihtisar edilerek oluşturulduğu, İbnü's-Sünnî'nin ise bu kitabın sadece râvîsi olduğu yönündedir.¹⁶³ Bu görüşte olanlar arasında İbnü'l-Esîr (ö. 606/1210),¹⁶⁴ İbnü'l-Kesîr (ö. 774/1373)¹⁶⁵ gibi alimler sayılabilir.¹⁶⁶ Ayrıca *el-Müctebâ*'nın birçok yerde Nesâî'ye atfedildiği görülmektedir.¹⁶⁷

Benzer şekilde Ebû Abdurrahman en-Nesâî'nin *Müctebâ*'yı Remle Emiri'nin isteği üzerine *Sünen-i Kübrâ*'dan seçerek oluşturması, *Sünen*'in ona ait olduğuna işaret etmektedir. Her ne kadar Zehebî bu kıssayı sahih saymayıp, *Târihu'l-İslâm*,¹⁶⁸ *Siyer*¹⁶⁹ ve *Tezkiretü'l-huffâz*¹⁷⁰ gibi birçok eserde *Müctebâ*'nın İbnü's-Sünnî tarafından ihtisar edilerek meydana getirildiğini söylemişse de bu görüşüne dair delil beyan etmemiştir.¹⁷¹ Onun iddiasının aksine *Sünen*'in eski nüshalarında müellifin Nesâî olduğuna işaret edildiği kaydedilmiştir.¹⁷² Öte yandan bunu destekleyen bazı karineler de bulunmaktadır. Örneğin *Sünen-i Suğra*'da “مَا جَاءَ فِي كِتَابِ الْفِصَاصِ مِنَ الْمُجْتَبَىِّ مِمَّا لَيْسَ فِي .../ *Sünen*'de (yani *Sünenü'l-kübrâ*) bulunmayıp da *Müctebâ*'da yer verilen kısas kitabında nakledilen hadisler”¹⁷³ isminde bab başlığı mevcuttur. Buradan hareketle onun *Sünen-i Kübrâ*'yı özetlerken kitaba bazı ilavelerde de bulunduğu anlaşılmaktadır.¹⁷⁴

¹⁶¹ İbnü'l-İmâd Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-zeheb*, 10 c., Beyrût, Dâru İbn Kesîr, 1410/1989, C. IV, s. 339; Nesâî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, s. 69 (Neşredeninin girişi).

¹⁶² Ayrıca bkz. Meşhur b. Merzûk, *Menhecü'l-İmam en-Nesâî*, s. 6.

¹⁶³ Nesâî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, s. 69 (Neşredeninin girişi). Bu görüşte olan birçok alim bulunmaktadır. Bu alimler ve delilleri için bkz. Nesâî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, s. 69-73 (Neşredeninin girişi).

¹⁶⁴ İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l-usûl*, C. I, s. 197.

¹⁶⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 15 c., Mektebetü'l-meârif, Beyrût, 1412/1991, C. XI, s. 123.

¹⁶⁶ Sünen'in nispeti ile alakalı başka görüşler için bkz. İmân, *el-İmâmü'n-Nesâî*, s. 44-50.

¹⁶⁷ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, C. II, s. 364; Nesâî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, (Neşredeninin girişi), s. 70.

¹⁶⁸ Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, C. 26, s. 319.

¹⁶⁹ Zehebî, *Siyer*, C. XIV, s. 131.

¹⁷⁰ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, C. III, s. 939.

¹⁷¹ Nesâî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, s. 62 (Neşredeninin girişi).

¹⁷² Nesâî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, s. 70 (Neşredeninin girişi); Kuzudişli, *Hadis Tarihi*, s. 209.

¹⁷³ Nesâî, “Kasâme” 48-49. (C. VIII, s. 62-64).; Mizzî, *Tuhfetü'l-eşrâf*, C. I, s. 18 (Neşredeninin girişi). Bu başlığın Sünenü'l-kübrâya muhakkık tarafından ilave edildiği belirtilmiştir. (Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk: Abdülgaflar Süleyman Bündârî ve Ebû Abdullah Seyyid b. Kevserî, 6 c., Beyrût, Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, 1411/1991, C. IV, s. 249).; Kuzudişli, *Hadis Tarihi*, s. 209.

¹⁷⁴ Kuzudişli, *Hadis Tarihi*, s. 209.

1.1.5.2.3. Hadislerin Sayısı

Ale'l-ebvâb bir şekilde tasnif edilen *Sünen*'de 51 kitap, 2538 bab ve 5758 (veya 5761) hadisin bulunduğu ifade edilmiştir.¹⁷⁵ Bu tezde esas alınan baskıyı neşreden Abdulfettah Ebû Gudde'nin sayımına göre tekrarlarıyla birlikte 5758 hadis bulunmaktadır.¹⁷⁶ Öte yandan Sahr programının hadis CD'si yardımıyla yapılan sayımda tekrarlarıyla birlikte 5662¹⁷⁷, tekrarsız 2515 hadis bulunduğu kaydedilmiştir.¹⁷⁸ Bunun yanı sıra *Sünen*'in 51 kitap ve 2400'e yakın bابتan teşekkül ettiğini zikredenler de vardır.¹⁷⁹ Sayıdaki bu ihtilafın sayım tekniklerinden ve *Sünen*'in farklı neşirlerinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.¹⁸⁰

1.1.5.2.4. *Sünen*'in tertip özellikleri

Nesâî isnadda veya metinde bulunan illeti beyan etmek maksadıyla hadis tariklerini bir araya getirmiştir. *Sünen*'in bu özelliği, eserde çok sayıda hadisin yer alma sebebine ışık tutmaktadır. Hatta Nesâî bu illetleri ele almak amacıyla ileriki bölümlerde detaylı olarak ele alınacak olan “...إختلاف على.../falan kişiden nakledilen farklı tarikler ya da bu tariklerdeki lafız farklılıklarını ihtiva eden ihtilafı merkeze alan bab başlıkları oluşturmuştur. Bu başlıklarda Nesâî'nin genel olarak illetleri beyan ettiği, hadis hafızlarının hatalarını ortaya koyduğu görülür.¹⁸¹ Nesâî hadislerdeki illeti açıklarken bazen sarîh ifadeler kullanmış bazen de herhangi bir görüş beyan etmemiştir.¹⁸² Bu husus, Nesâî'nin *Sünen*'ini diğer Kütüb-i Sitte eserlerinden ayıran bir özellik görünümündedir.¹⁸³ Bununla birlikte *Sünen*'e Kütüb-i Sitte içinde en çok benzeyen eser

¹⁷⁵ Kandemir, “es-Sünen”, **DİA**, XXXVIII, 147; İsmail Lütfi Çakan, **Hadis Edebiyatı: Çeşitleri-Özellikleri-Faydalanma Usulleri**, 16. bsk, İstanbul, İFAV, 2015, 119.

¹⁷⁶ Nesâî, **Sünen**, C. I-VIII.

¹⁷⁷ Bu hadislerin sayısının yaklaşık olarak 5758 olduğu da söylenmiştir. (İmân, **el-İmâmü'n-Nesâî**, s. 64).

¹⁷⁸ Mustafa Karataş, **Rivayet Tekniği Açısından Hadislerin Artması ve Sayısı**, İstanbul, İşaret, 2006, 216; Kuzudişli, **Hadis Tarihi**, 213.

¹⁷⁹ İsmail Lütfi Çakan, **Hadis Edebiyatı**, 121; Kuzudişli, **Hadis Tarihi**, 213.

¹⁸⁰ Mustafa Karataş, **Hadislerin Sayısı**, s. 216; Kuzudişli, **Hadis Tarihi**, İstanbul, Kayıhan, 2017, 213.

¹⁸¹ Nesâî, **Amelü'l-yevm ve'l-leyle**, s. 50 (Neşredenin girişi); Vellevî, **Zahîretü'l-ukbâ**, C. I, s. 31. İsnadın muttasıl olmasına çaba gösteren Nesâî, eserinde kendisi ve hocaları arasında belağ sigaları kullanmamaktadır. Muallak rivayetleri kitabına almamıştır. Hatta mevkuf, munkatı, mürsel hadislerle de bilinçli olarak yer vermemiştir. Zikrettiği durumlarda ise bunu hadiste bulunan merfu'nun mevkuf, muttasılın munkatı ve mevsulün irsal edilmesi gibi illetli durumlara işaret etmek amacıyla nakletmiştir. (İmân, **el-İmâmü'n-Nesâî**, 83).

¹⁸² Nesâî'nin herhangi bir görüş beyan etmemesinin sebebi, kendi dönemindeki alimlerin söz konusu hadislerdeki illeti anlayacak düzeyde olması sebebiyledir. (Ömer İman Ebû Bekir, “el-Ehâdisülletî eallehe en-Nesâî bi'l-ihtilâf alâ ruvât-i fî kitâbihi el-müctebâ”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûdi'l-İslâmiyye, 1998-9., s. 6.

¹⁸³ Nesâî, **Amelü'l-yevm ve'l-leyle**, s. 50 (Neşredenin girişi).

Müslim'in *Sahîh*'idir. Her iki eser de bir hadisin pekçok tarikine yer verme hususunda ortak özelliğe sahiptir.¹⁸⁴ Bu özelliğe bağlı olarak zikredilmesi gereken bir diğer husus, Nesâî'nin ihtilafı merkeze alan bab başlıklarında sıkça, şâhid ve mütâbi' hadislerle yer vermesidir. Bunu yapmasındaki temel saiklerden biri ilgili babta tercih ettiği hadisin sıhhatini destekleyerek illeti belirlemektir. Bu gibi konular söz konusu çalışmanın II.ve III. Bölümlerinde ayrıntılı olarak ele alınacağı için daha fazla bilgi orada bulunabilir.

Nesâî'nin bir hadisten birçok hüküm çıkararak aynı hadisi farklı bablarda zikretmesi de¹⁸⁵ onun tertip özelliğini yansıtır. Örneğin Nesâî niyet hadisini 16 farklı yerde nakletmesi bu tutumuna açık bir şekilde gösterir.¹⁸⁶ Bir hadisin birçok babta zikredilmesi Buhârî'nin *Sahîh*'teki metodunu çağrıştırmaktadır.¹⁸⁷

Öte yandan Nesâî'nin ihtilafı merkeze alan bab başlıklarında hüküm istinbat etmek için ihtisar ya da taktî' uygulamasına başvurduğu da görülmektedir. Bazı yerlerde ise hadis metnini hiç zikretmeyip “نحوه”, “نذكر نحوه”, “ساق الحديث” ve “مثله” gibi ifadeler kullanmaktadır.¹⁸⁸ İhtisar ve taktî uygulaması Buhârî'nin *Sahîh*'ini andırırken, ikinci uygulama Müslim'in *Sahîh*'teki metoduna benzemektedir. Bununla birlikte Nesâî'nin genel uygulaması her bir isnadda metni tekrar zikretmek şeklindedir.¹⁸⁹ Bu özellik, ihtilafı merkeze alan bab başlıklarında da net bir şekilde kendini göstermektedir. Nesâî'nin, basit ya da önemli düzeyde ihtilafları zikrederken her bir tarikin metinlerini kaydettiği dikkat çekmektedir.

Nesâî'nin Buhârî ile benzer bir başka yönü ise iki sened arasını birleştirmek üzere tahvili (ح) az miktarda kullanmasıdır. Tahvil kullanma oranı neredeyse Buhârî'nin kullanımıyla aynı seviyededir.¹⁹⁰

¹⁸⁴ Şahyar, “Nesâî'de Metin Tenkidi Uygulaması”, s.11; Kuzudişli, **Hadis Tarihi**, 209.

¹⁸⁵ İmân, **el-İmâmü'n-Nesâî**, 86.

¹⁸⁶ Nesâî, **Amelü'l-yevm ve'l-leyle**, s. 55 (Neşredenin girişi). Uzun bir araştırma neticesinde *Sünen*'de bulunduğu ifade edilen 16 rivayetin 3'ü tespit edilebilmiştir. Bu rivayetler için bkz. Nesâî, “Taharet” 60 (C. I, s. 58-60); a.mlf., “Talâk” 24 (C. VI, s. 158-159); a.mlf., “Eymân” 19 (C. VII, s. 13);

¹⁸⁷ İmân, **el-İmâmü'n-Nesâî**, 76.

¹⁸⁸ Nesâî, “Kıyamü'l-leyl” 39 (C. III, s. 236-238); a.mlf., “Sıyam” 78 (C. IV, s.213-215); a.mlf., “Tahrîmu'd-dem”, 7 (C. VII, s.93-95).

¹⁸⁹ İmân, **el-İmâmü'n-Nesâî**, 84.

¹⁹⁰ Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Sehâvî, **Bugyetü'r-râgib el-metemmennî fi hatmi'n-Nesâî Rivayeti İbni's-Sünnî**, thk.: Ebû Fadl İbrahim b. Zekerıyya, Kahire, Dâru'l-kitâbi'l-Mısırî; Beyrût, Dâru'l-kitâbi'l-bünânî, 1411/1991, s. 29; Muhammed Muhammedî b. Muhammed Cemîl en-Nûristânî, **el-Medhal ila's-Süneni'n-Nesâî**, Kuveyt, Mektebü's-şuûnü'l-fenniyye, 1429/2008, s. 128.

Nesâî Kütüb-i Sitte'nin diğer müelliflerine kıyasla daha geç bir tarihte yaşadığı için Yahyâ b. Mâîn, Ali b. el-Medînî, Ahmed b. Hanbel gibi büyük hocalardan hadis alma fırsatına erişememiştir. Bu yüzden Nesâî'nin *Sünen*'inde Buhârî, Tirmizî ve İbn Mâce'nin¹⁹¹ eserlerinde olduğu gibi¹⁹² sülâsî isnadlar bulunmamaktadır. Nesâî'nin *Sünen*'indeki en âli isnad rübâîdir. Tirmizî'nin *Câmi*'inde geçen birkaç hadis dışında başka hiçbir Kütüb-i Sitte müellifinde bulunmayan uşâri (onlu) rivayet Nesâî'de en nâzil isnad olarak yer almaktadır.¹⁹³

Nesâî'nin, ibadet ve ahkâm gibi konularda genel olarak diğer kitaplarda yer bulmayan “Kitâbü'l-umrâ”, “Kitâbü'r-rukba” ve “Kitâbü'l-hayl” gibi bab başlıkları oluşturduğu görülmektedir.¹⁹⁴

1.1.5.2.5. Nesâî'nin Hadis Rivayetindeki Tavrı

Nesâî'nin *Sünen*'ine aldığı rivayetlerde hassas davrandığı ondan nakledilen ifadelerle yansımıştır. Nitekim İbn Tâhir el-Makdisî, Nesâî'nin şöyle dediğini nakleder: *Sünen*'i¹⁹⁵ oluşturmayı amaçladığımda bazı hocalarım hakkında bende bir şüphe belirdi ve bunun üzerine istihare yaptım ve onlardan hadis almamaya karar verdim. Bu yüzden onlardan âlî olarak nakledebileceğim hadislerin bir kısmını başkalarından nâzil olarak naklettim.¹⁹⁶ Hicrî III. asırda âlî isnad herkes tarafından talep edilirken, Nesâî emin olamadığı için onlardan hadis nakletmemiştir.

Nesâî'nin hadis rivayetinde sürekli “ahberenâ” sigasını kullandığı ileri sürülmektedir. Örneğin İbn Hayr el-İşbilî'nin naklettiğine göre Nesâî hocalarından rivayette bulunurken sürekli “ahberanâ” demiş “haddesenâ” lafzını kullanmamıştır.¹⁹⁷

¹⁹¹ Tirmizî de sülâsî olarak bir adet hadis bulunmakta; İbn Mâce de bu şekilde nakledilen birçok hadis bulunsu da bunlar illetli tariklerde nakledilmektedir. (Nesâî, **Amelü'l-yevm ve'l-leyle**, (Neşredenin girişi), s. 58).

¹⁹² Nesâî, **Amelü'l-yevm ve'l-leyle**, s. 58 (Neşredenin girişi).

¹⁹³ Nesâî, **Amelü'l-yevm ve'l-leyle**, s. 59 (Neşredenin girişi). Nesâî'nin nâzil isnad konusunda bizzat kendi ifadesi için bkz. Nesâî “İftitah” 69 (C. II, s. 172).

¹⁹⁴ Kuzudişli, **Hadis Tarihi**, s. 209.

¹⁹⁵ Buradaki *Sünen*'den kastın Kübrâ olduğu ifade edilmiştir. (Vellvî, **Zahîretü'l-ukbâ**, C. I, s. 40).

¹⁹⁶ Ebû'l-Fazl Muhammed b. Tâhir el-Makdisî, **Şürûtü'l-eimmeti's-sitte**, thk., Abdulfettâh Ebû Gudde, “Selâsü Resâil” içinde, 2. bsk. Beyrût: Darü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1426/2005, s. 104; İmân, **el-İmâmü'n-Nesâî**, 88-89.

¹⁹⁷ Ebû Bekir Muhammed b. Hayr b. Ömer el-İşbilî, **Fihrist**, s. 156; İmân, **el-İmâmü'n-Nesâî**, 82; ilgili örnekler için bkz. bkz. Nesâî, “Dahayâ” 1-44 (C. VII, s. 211-240).; a.mlf., “İstiâze” 1-65 (C. VIII, s. 250-285).; a.mlf., “Sıyam” 1-85 (C. IV, s. 120-225) Nesâî toplam 85 bابتan oluşan bu bölümün 72. babında hocası İshâ b. Müsâvir'den haddesenâ lafzı ile rivayette bulunmuştur. *Haddesenâ* lafzının 85 bab içerisinde sadece bir babın bir hadisinde bulunması Nesâî'nin büyük çoğunlukla “ahberenâ” lafzını kullandığını ortaya koyar niteliktedir.

İbn Hayr el-İşbilî'nin sözünü *Sünen-i Suğra, Tefsîr, Amelü'l-yevm ve'l-leyle* ve diğer eserlerindeki uygulamalar teyit etmektedir.¹⁹⁸ Bununla birlikte Ömer İman'ın da belirttiği gibi Nesâî'nin *ahberena* lafzını kullanmasını mutlak manada anlamamak gerekmektedir. Zira az sayıda da olsa Nesâî'nin hocalarından *haddesenâ* diyerek hadis naklettiği de görülmektedir. Nitekim Nesâî; İshak b. İbrahim,¹⁹⁹ Kuteybe b. Saîd²⁰⁰ ve Hennâd b. Serî²⁰¹ gibi hocalarından *haddesenâ* lafzı ile rivayette bulunmuştur.²⁰²

Ayrıca Nesâî'nin *Amelü'l-yevm ve'l-leyle* isimli eserinde bizzat söylediği bir söz İşbilî'nin naklettiği görüşün aksini iddia etmektedir. Bu eserde Nesâî, Ahmed b. Amr b. Serah'tan *ahberenâ* lafzı ile bir hadis nakleder ve akabinde şu açıklamayı yapar: “Bu kitabın haşiyesinde söz konusu hadisin hizasında bir işaret gördüm. Bu sebeple bu hadisi naklederken “haddesenâ” demedim.”²⁰³ Bu alıntı Nesâî'ye göre haddesena sigasının “ahberanâ”ya göre daha sağlam olduğunu göstermektedir. Bu alıntı dikkate alınacak olursa Nesâî'nin birçok yerde ihtiyat açısından ahberana lafzını tercih ettiği söylenebilir.

Nesâî'nin rivayet sigalarına verdiği önem, hocası Hâris b. Miskîn'den naklettiği rivayetlerde de görülebilir. Nesâî, Hâris el-Miskîn'in hoşlanmadığı bir kıyafet olan bir başlık ve geniş yenli bir elbise ile onun yanına gidince hocası emirin casusluk faaliyetlerinden şüphelendiği için giydiği kıyafet nedeniyle Nesâî'yi meclisten menetmişti.²⁰⁴ Ancak Nesâî, Haris el-Miskîn'i kapının ardında oturup hadislerini dinlemiş ve bunları “Bu hadis Hâris b. Miskîn'e okunuyordu, ben de dinliyordum”

¹⁹⁸ Nesâî, **Tefsîrü'n-Nesâî**, thk., Sabri b. Abdurrahman eş-Şâfiî ve Seyyid b. Abbas el-Celîmî, 2 c., Beyrût, Müessesetü'l-kütübü's-sekâfiyye, 1410/1990, C. I, s. 61 (Muhakkikin girişi).

¹⁹⁹ Nesâî, “Mesâcid” 15 (C. II, s. 42).; a. mlf., “Taharet” 72 (C. I, s. 66).; a.mlf., “Talâk” 12(C. VI, s. 148).

²⁰⁰ Nesâî, “Buyû” 40 (C. VII, s. 271).; a.mlf., “Buyû” 47 (C. VII, s. 279).; a.mlf., “Buyû” 91, (C. VII, s. 309); a.mlf., “Zîynet” 25 (C. VIII, s. 148).; a.mlf., “Zîynet” 27. (C. VIII, s. 149).; a.mlf., “Zîynet” 74. (C. VIII, s. 190).; a.mlf., “Zîynet” 107(C. VIII, s. 210).

²⁰¹ Nesâî, “Gusl” 13 (C. I, s. 203)

²⁰² İmân, **el-İmâmü'n-Nesâî**, 82. Hocası Muhammed b. Kâmil'den de haddesenâ lafzı ile rivayette bulunduğu görülmektedir. Nesâî, “Kasâme” 33,34 (C. VIII, s. 41). Muhammed b. Âdem b. Süleyman'dan da bu şekilde rivayette bulunmuştur. Nesâî, “Âdâbü'l-kudât” 5 (C. VIII, s. 225). Sehâvî, bu durumu mutlak olarak zikretmemiş; Nesâî'nin hocalarından naklettiği rivayetlerin çoğunluğunda *ahberenâ* lafzını kullanırken az da olsa haddesenâ lafzı ile rivayette bulunduğunu söylemiştir. Bazen Nesâî; Kuteybe, İshâk ve Hennâd gibi hocalarından her iki siga ile de hadis naklinde bulunmuştur. Zira onun hocalarından hadis rivayet ederken kullandığı lafız, tahammül lafızlarından sadece birine hasredilemez. Neticede Sehâvî, Nesâî'nin Buhârî gibi tahdis ve arz sigaları arasında fark görmediği sonucuna ulaşmıştır. Daha detaylı bilgiler için bkz. Sehâvî, **Bugyetü râgib**, s. 32-33.

²⁰³ Nesâî, **Tefsîrü'n-Nesâî**, C. I, s. 62 (Muhakkikin girişi).

²⁰⁴ Nesâî'nin de hocasının tavrına benzer bir şekilde halifelere ve sultanlara uzak ve mesafeli durması ile bilinmektedir. (Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, C. I, s. 334; Zehebî, **Siyyer**, C. XIV, s. 131-132; İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, C. I, s. 26). Burada mihne sürecinin etkisinden söz edilebilir.

şeklinde rivayet etmiştir. ²⁰⁵ Nesâî'nin bu ifadeyi *Sünen*'inde yüz küsur yerde tekrar etmesi²⁰⁶ onun rivayet lafızlarına verdiği önemi göstermektedir.

Nesâî'nin iki farklı hocadan aldığı bir rivayet için “اللفظ له” ifadesi ile hadis lafzının sahibine dikkat çektiği görülmektedir.²⁰⁷ İki farklı hocadan nakledilen bir hadiste manaya etki etmeyecek düzeyde farklılıkların bulunması normaldir. Ancak Nesâî'nin hadis rivayetindeki titizliğinin bu konuda da temel bir rol aldığı anlaşılmaktadır.²⁰⁸

1.1.5.2.6. *Sünen*'deki Hadislerin Sıhhat Durumu

Sünen'de yer alan hadislerin sıhhat durumu birçok araştırmacının gündeminde olan bir konudur. Bu hususta en erken görüş bildirenlerden biri olan İbn Tâhir el-Makdîsi, *Sünen*'in hadislerini şu kısımlara ayırmıştır:

1. Sahihayn'da yer alan hadisler. *Sünen*'in çoğunluğu bu hadislerden oluşmaktadır.
2. Nesâî'nin kendi şartına göre sahih hadisler. Abdullah b. Mende'den nakledildiğine göre Nesâî, hadis muttasıl ise terkinde ittifak edilmemiş râvîlerin hadislerini eserinde zikretmiştir.²⁰⁹ Bu kısım, Buhârî ve Müslim'in eserine almadığı sahih hadislerden teşekkül etmektedir.²¹⁰
3. İlim ehlinin anlayacağı şekilde hadislerin illetini göstermek amacıyla zikrettiği hadisler.²¹¹ *Sünen*'de bu tür hadisler ekseriyetle ihtilafı merkeze alan bab başlıklarında nakledilmektedir.²¹²

²⁰⁵ Zehebî, **Siyer**, C. XIV, s. 130.

²⁰⁶ İlgili örnekler için bkz. Nesâî, “Mevâkıt” 42. (C. I, s. 285); a.mlf., “İftitah” 37, (C. II, s. 147).; a. mlf., “Sıyam” 68 (C. IV, s. 197).; a.mlf., “Nikâh” 67 (C. VI, s. 119); a.mlf., “Sayd” 31 (C. VII, s. 202); a.mlf., “Kat‘u’s-sârik” 12 (C. VIII, s. 85). vd.

²⁰⁷ İmân, **el-İmâmü'n-Nesâî**, 84. İlgili örnekler için bkz. Nesâî, “Taharet” 42 (C. I, s. 44); a.mlf., “Zekat” 14, (C. V, s. 31).; a.mlf., “Hayl” 5 (C. VI, s. 220). vd.

²⁰⁸ Kuzudişli, **Hadis Tarihi**, s. 211.

²⁰⁹ Bu şartla ilgili değerlendirmelere aşağıda detaylı bir şekilde yer verilecektir.

²¹⁰ el-Makdisî, **Şürûtü'l-eimmeti's-sitte**, s. 89.

²¹¹ el-Makdisî, **Şürûtü'l-eimmeti's-sitte**, s. 89-90; Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay el-Leknevî, **el-Ecvibetü'l-fâzıla li'l-es'ileti'l-aşeretü'l-kâmile**, thk: Abdulfettah Ebû Gudde, Beyrût, Mektebetü'l-matbaati'l-İslamiyye, 1384/1964, s. 74-75.

²¹² Nesâî'nin *Sünen*'de “اختلاف على...” şeklinde isimlendirmeyip hadislerin ihtilaflarını/illetlerini ele aldığı bablar da bulunmaktadır. bkz. Nesâî, “Taharet” 43 (C. I, s. 45-46).; a.mlf., “Mesâcid” 46 (C. II, s. 60).; a.mlf., “Sehv” 68 (C. III, s. 61).; a.mlf., “Sıyam” 46 (C. IV, s. 174-175).; a.mlf., “Cihâd” 4 (C. VI, s. 9-10).

Bu şartlar arasında Nesâî'nin terkinde icmâ olmayan râvînin rivayetini alması çeşitli tartışmalara yol açmış, onun bu tavrını bir tesahül göstergesi olarak değerlendirenler olmuştur.²¹³ Irâkî, Nesâî'nin bu konudaki mezhebinin geniş olduğunu söylemiştir.²¹⁴ Sehâvî'ye göre de, Nesâî'nin bu şartı, şayet zahirine hamledilirse onun zayıf râvîlerin çoğundan hadis naklettiği anlaşılmaktadır.²¹⁵ Ancak alimler buradaki icmadan özel icma kastedildiğini ileri sürerek bu tavrından dolayı Nesâî'nin mütesahil sayılamayacağını belirtmişlerdir.²¹⁶ İbn Hacer'in açıklamasına göre her tabakada müteşeddîd ve mutavassıt münekkidler bulunmaktadır. Müteşeddîd münekkidler, en ufak kusurda râvîleri cerh eden; mutavassıt münekkidler ise cerh konusunda ilkinde göre daha ılımlı olan alimlerdir.²¹⁷ Meselâ Abdurrahman b. Mehdî'ye göre Yahyâ b. Saîd el-Kattân râvîleri daha sıkı bir tenkitten geçirdiği için müteşeddît biridir.²¹⁸ Abdurrahman b. Mehdî'nin sika addettiği bir râvîyi Yahyâ b. Saîd el-Kattân zayıf sayabilir. Böyle bir durumda Nesâî, bu râvînin terkinde ittifak olmadığı için râvînin rivayetine yer verir. Her iki alim de bir râvînin terkinde ittifak etmişse Nesâî onun hadisini kabul etmemiştir.²¹⁹

Nesâî'nin ileri sürdüğü bu şart sadece ona mahsus olmayıp Ebû Dâvud ve Tirmizî'nin de bu şartı kabul ettiği belirtilir.²²⁰ Nesâî, her ne kadar terkinde ittifak olunmayanlardan hadis nakletme prensibinde Ebû Dâvud ve Tirmizî gibi diğer *Sünen* sahiplerine benzese de çokça vehmeden veya hata yapan râvîlerden hadis almamıştır.²²¹

²¹³ İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî, **'Ulûmü'l-hadîs**, s. 37; İbn Hacer, **en-Nüket alâ İbni's-Salâh**, C. I, s. 482. İmân, **el-İmâmü'n-Nesâî**, 91. Benzer muhtevadaki bir sözün erken dönem alimlerine nispet edildiği söylenebilir. Örneğin Ali b. el-Medinî, "Yahyâ b. Saîd ve Abdurrahman b. Mehdî bir râvîden hadis almazsa ben de almam. Ama bu konuda ikisi ihtilaf ederse Abdurrahman b. Mehdî'nin görüşü ile hareket ederim. Çünkü o Yahyâ'ya göre daha ılımlıdır. Yahyâ ise müteşeddiddir" demektedir. (Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî, **Târîhu Medîneti's-Selâm ve ahhâru muhaddisihe ve Zikrî Kuttânihe'l-ulemâ min gayri ehlihe ve vâridihe**, thk: Beşşâr Avvâd Ma'rûf, 21 c., Beyrût, Dârü'l-garbi'l-islâmî, 1422/2001, C. 11, s. 516; Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osman el-Bağdâdî el-Ma'rûf bi İbn Şâhin, **Zikru men uhtilife'l-ulemâ-i ve nukâdi'l-hadîs fihî feminhüm men vessekahu ve minhüm men da'afehu ve men kîle fihî kavlan**, thk: Abû Ma'bed Târik b. İvadillâh Muhammed, y.y., Mektebetü'l-terbiyyeti'l-islâmiyye li ihyâi't-türâsi'l-İslâmî, 1412/1992, s.16.

²¹⁴ Ebû'l-Hayr Şemsüddîn es-Sehâvî, **Fethü'l-muğîs bi-şerh-i Elfiyetü'l-hadîs**, 3 c., Riyad, Dâru'l-Minhâc, 1426/2005, C. I, s. 151; İmân, **el-İmâmü'n-Nesâî**, s. 92.

²¹⁵ Sehâvî, **Bugyetü'r-râgıb**, s. 40.

²¹⁶ Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer Şihâbüddîn el-Askalânî, **en-Nüket alâ kitâbi İbni's-Salâh**, thk: Rebî' Hâdi Umeyr, 2 c., y.y., y.y., 1404/1984, C. I, s. 482.

²¹⁷ Müteşeddîd ve mutedil tanımları için bkz. Şeyma Büyükorhan, "Cerh-Ta'dîl İmamları ve Kategorileri", (Basılmamış yüksek lisans tezi), İÜSBE, 2019, s. 16-24.

²¹⁸ İbn Hacer, **en-Nüket**, C. I, s. 482; Kuzudişli, **Hadis Tarihi**, s. 212 (669 nolu dipnot).

²¹⁹ İbn Hacer, **en-Nüket**, C. I, s. 482; Kuzudişli, **Hadis Tarihi**, s. 212, 669 nolu dipnot.

²²⁰ İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî, **'Ulûmü'l-hadîs**, s. 37; İbn Hacer, **en-Nüket**, C. I, s. 482; Sehâvî, **Bugyetü'r-râgıb**, s. 41; İmân, **el-İmâmü'n-Nesâî**, 91; İbrahim Canan, "Kütüb-i Sitte İmamlarının Şartları", **Diyanet Dergisi**, C. XVII, No: 3, s. 167.

²²¹ İbrahim Canan, "Kütüb-i Sitte İmamlarının Şartları", **Diyanet Dergisi**, s. 167.

Nitekim Nesâî, Ebû Dâvud ve Tirmizî'nin Sünenlerine aldıkları bazı râvîlerden hadis almamış, hatta onun Sahihayn'da yer alan bazı râvîlerden dahi rivayette bulunmadığı belirtilmiştir.²²² Bu nedenle İbn Receb el-Hanbelî, Nesâî'nin Tirmizî ve Ebû Dâvud'dan daha ağır şartlara sahip olduğuna işaret etmiştir.²²³

Öte yandan Nesâî'nin müteşeddîd olduğuna dair de alimlerden nakledilen birçok görüş bulunmaktadır.²²⁴ Müellifin, eserinde gözetdiği şartlar Buhârî ve Müslim'e göre daha esnek olsa da râvîleri değerlendirirken Buhârî ve Müslim'e göre daha ağır şartlar ileri sürdüğü nakledilir.²²⁵ İbn Tahir el-Makdisî'nin naklettiği şu rivayet bu durumu açıklayıcı mahiyettedir: Makdisî (ö. 507/1113), Sa'd b. Ali ez-Zencânî'ye bir râvî hakkında soru sorduğunda Zencânî'nin bu kişiyi tevsik ettiğini nakleder. Bunun üzerine Makdisî, hocası Zencânî'ye Nesâî'nin bu kişiyi zayıf saydığını söylediğinde hocası, "Oğlum, Ebû Abdurrahman'ın râvîler hakkında Buhârî ve Müslim'e kıyasla daha ağır şartları vardır" diyecektir.²²⁶ Zehebî bu durumu tasdik etmiş, Nesâî'nin Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinde yer alan bir grup râvîyi tenkit ettiğini kaydetmiştir.²²⁷

1.1.5.2.7. *Sünen*'in "Sahîh" Olarak İsimlendirilmesi

Nesâî'nin eseri, genel olarak *Sünen* şekline bilinmesine rağmen Hadis tarihinde onu sahih olarak isimlendiren bazı alimlerin ismine rastlanmaktadır. İbn Mende, Muhammed b. Muaviye b. el-Ahmar²²⁸ Dârekutnî²²⁹ Ebû Ali en-Nîsâbûrî, İbnü's-Seken (353/964), İbn Adî (ö. 365/976), Ebû Bekir el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Ya'lâ el-Halilî,²³⁰

²²² İbn Hacer, *en-Nüket*, C. I, s. 482-483.

²²³ İbn Receb, *Şerhu ilel* C. II, s. 613.

²²⁴ İmân, *el-İmâmü'n-Nesâî*, s. 99.

²²⁵ Kuzudişli, *Hadis Tarihi*, s. 212. ss

²²⁶ Zehebî, *Siyer*, C. XIV, s. 127; el-Makdisî, *Şürûtu'l-eimmeti's-sitte*, 104; Sübkî, *Tabakât*, C. III, s. 16.

²²⁷ Zehebî, *Siyer*, C. XIV, s. 131.

²²⁸ İbn Hacer, *en-Nüket*, C. I, s. 484. Muhammed b. Muaviye b. Abdurrahman (ö. 358/968-69). İbnü'l-Ahmar ismi ile maruftur. Nesâî'nin es-Sünenü'l-Kebîr'ini Endülüs'e getiren kişidir. Bu kitap, Endülüs'te kendisinden nakledilmiş ve yayılmıştır. (Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, C. XXVI, s. 184; a.mlf, *Siyer*, C. XVI, s. 68).

²²⁹ İbn Nukta, *Takyîd*, C. I, s. 315.

²³⁰ İbn Hacer, *en-Nüket*, C. I, s. 481.

Zehebî²³¹ gibi alimler bunlar arasında sayılabilir.²³² Nitekim *el-Müctebâ*'nın sahih rivayetlerden oluştuğu Nesâî tarafından da nakledilmiştir.²³³

Başta İbn Salâh olmak üzere birçok alim Nesâî'nin *Sünen*'inin sahih olarak adlandırılmasına karşı çıkmıştır. İbn Salah, Silefî'nin "Alimler Kütüb-i Hamse'deki hadislerin sahih olduğu konusunda ittifak etmişlerdir" sözünden hemen sonra onun bu konuda tesahül gösterdiğini ifade eder. Çünkü Sünenlerde zayıf, münker ya da benzeri zayıf hadisler, bunların zayıflığı belirtilmeden de nakledilebilmiştir.²³⁴ İbn Kesîr de (ö. 774/1373) İbnü's-Seken ve Hatîb el-Bağdâdî gibi birçok alimin bu yöndeki görüşlerine şüphe ile bakmış ve *Sünen*'de hem mechulü'l-ayn hem de mechulü'l-hâl râvîlerin bulunduğunu, cerh edilmiş râvîlerin yer aldığını bunun yanı sıra zayıf, muallal ve münker hadislerin olduğunu ifade etmiştir. Irâkî de bu konuda İbn Kesîr ile benzer görüşe sahiptir.²³⁵ Zerkeşî (ö. 794/1392), Buhârî ve Müslim hariç bu gibi kitaplara sahih denilmesinin sebebinin onların tüm hadislerinin sahih olmasından değil çoğu hadislerinin sahih olmasından kaynaklandığını ifade eder.²³⁶

Buna karşın İbnü'l-Cevzî, Nesâî'nin *Sünen*'inde mevzu hadisler bulunduğunu ileri sürmüştür. Ancak Suyûtî, İbnü'l-Cevzî'nin mevzu saydığı hadislerin 10 tanesini incelemiş, onların mevzu olmadığına kanaat getirmiştir.²³⁷

1.1.5.2.8. *Sünen*'in şerhleri:

Nesâî'nin *Sünen*'i üzerine yapılan şerh çalışmaları *Sahihayn* ve *Süneni Ebî Dâvud*'a nazaran az sayılabilir. Bunlar arasında zikredilebilecek şerhler şu şekilde sıralanabilir:

²³¹ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez- Zehebî, **el-Kâşif fî ma'rifeti men lehu rivayet fî'l-kütüb-i sitte**, y.y., Dârü'l-Kıble li'l-sekâfeti'l-İslâmiyye-Müesseset-ü ulûmi'l-Kur'ân, 1413/1992, C. I, s. 195. *Sünen*'i "Sahîh" olarak adlandıran diğer alimler için ayrıca bkz. İbn Hacer, **en-Nüket alâ İbni's-Salâh**, C. I, s. 481.

²³² İmân, **el-İmâmü'n-Nesâî**, s. 90-91.

²³³ İbn Hacer, **en-Nüket**, C. I, s. 484; Süyûtî, **Şerhu Nesâî**, s. 5.

²³⁴ İbn Salâh, **'Ulûmü'l-hadîs**, s. 40.

²³⁵ Sehâvî, **Fethü'l-mugîs**, C. I, s. 154.

²³⁶ Ebû Abdullah Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh ez-Zerkeşî, **en-Nüket 'alâ Mukaddimeti İbni's-Salâh**, Thk.: Zeynelâbidîn b. Muhammed b. Belâferîc, 3 c., Riyad, Edvâ'u's-Selef, 1419/1998, C. I, s. 379; Süyûtî, **Şerhu Nesâî**, C. I, s. 5-6.

²³⁷ Makdisî, **Şürûtü'l-eimmeti's-sitte**, s. 88, 1 nolu dipnot; Kuzudişli, **Hadis Tarihi**, s. 213.

1. *Sünen*'e dair en eski şerh Ebû Abbas Ahmed b. Ebî Velîd b. Rüşd'e (ö. 436/563) aittir. Ancak bu şerhin günümüze ulaştığına dair herhangi bir iz bulunamamaktadır.
2. Ebû Hasan Ali b. Abdullah b. Ni'met (ö. 567/1171): *el-İm'ân fî şerh-i musannif-i Nesâî Ebû Abdurrahman* ²³⁸
3. Süyûtî: *Zehrü'r-rubâ 'ale'l-Müctebâ* ²³⁹
4. Muhammed b. Abdülhâdî es-Sindî (ö. 1138/1726): *Sünenün'-Nesâî bi şerhi'l-Hafız Celaleddin Süyûtî ve Hâşiyeti'l-İmam es-Sindî*
5. Muhammed el-Muhtâr b. Muhammed b. Ahmed Mezîd eş-Şınkıtî (ö. 1405/1984): *Şürûku'l-envârı'l-mineni'l-Kübrâ'l-İlâhiyye bi keşfi esrarı 'Süneni's-Suğrâ en-Nesâiyye*, Müellif, iftitah bölümüne kadar şerh etmiş.
6. Ebû İshâk el-Huveyc el-Esrî: *Bezlü'l-İhsân bi-takrîb-i Sünen-i Nesâî Ebû Abdurrahman* ²⁴⁰
7. Abdurrahman b. Ahmed el-Behkelî (ö.?): *Teysîrü'l-yüsrâ şerhu'l-Müctebâ mine's-Süneni'l-kübrâ* ²⁴¹
8. Muhammed b. Ali b. Âdem el-İtyûbî el-Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ fî şerhi'l-Müctebâ* ²⁴²

1.2.Müslim'in Hayatı ve *Sahîh*'i

Müslim b. el-Haccâc hakkında klasik ve modern dönemde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda Müslim'in biyografisi ele alındığı için tekrara düşülmemesi için burada Müslim'in hayatı ana hatlarıyla ele alınıp esas itibariyle onun *Sahîh*'i ve bu eserinde izlediği tertip üzerinde durulacaktır.

²³⁸ Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. I, s. 74-75

²³⁹ Mustafa b. Abdullah Hacı Halife Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, tsh. Mehmed Şerafeddin Yaltkaya/Kilisli Rifat Bilge, 2 c., Ankara, Maarif Vekaleti, 1362/1943, C. II, s. 1592; Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. I, s. 74-75. Söz konusu şerhin basım bilgileri için bkz. Sünenü'n-Nesâî bi şerhi hâfız Celâlüddîn es-Suyûtî ve hâşiyeti İmâm Sindî, thk: Abdulfettah Ebû Gudde, 2. Bsk., 9 c., Halep; *Mektebü'l-matbuati'l-İslamiyye*, 1409/1988.

²⁴⁰ Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. I, s. 74-75.

²⁴¹ M. Yaşar Kandemir, "es-Sünen", *DİA*, C. XXXVIII, s. 147.

²⁴² Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. I, s. 74-75.

1.2.1. İlmî Hayatı

Müslim'in tam adı, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî'dir. Arap asıllı olan Müslim, Horasan'ın önde gelen hadis hocalarındandır.²⁴³ Müslim 206'da (821-22) Nişâbur'da doğmuştur. Onun 201/816-17, 202/817-18 ve 204/819-20 yılında doğduğu da söylenmiştir.²⁴⁴ Hicrî 261'de vefat etmiştir.²⁴⁵ Onun 55 yaşında vefat ettiği bilgisi göz önünde bulundurulduğunda o, muhtemelen 206'da doğmuştur.²⁴⁶ Müslim elbise veya kumaş ticareti yaptığı için ona "Bezzâz" denildiği nakledilmiştir.²⁴⁷ Müslim'in nasıl vefat ettiği konusu, hadis ilmindeki özverisini gösterecek niteliktedir. Rivayetlere göre Müslim'e müzakere meclisinde bir hadis sorulmuş; ancak o, söz konusu hadisi hatırlayamamıştır. Bunun üzerine eve dönüp kandili yakmış, evdekilere de yanına kimseyi almamaları konusunda tembihte bulunmuştur. Evdekiler ona, "Bize bir sepet hurma hediye edildi" deyince hurmayı almış ve bir yandan hadis araştırırken diğer yandan hurma yiyerek sabahlamıştır. Neticede hurmalar bitmiş, o da aradığı hadisi bulmuştur.²⁴⁸ Rivayetlere göre Müslim bu olay sebebiyle hastalanıp vefat etmiştir.²⁴⁹

Müslim'in babası Haccâc'ın ilim adamları arasında zikredilmesi onun ilimle iştigal eden bir ailede yetiştiğini göstermektedir. Müslim'in yaşadığı hicrî üçüncü asrın genel tavrı üzere Müslim öncelikle Kur'an-ı Kerîm, Arap dili gibi başlangıç seviyesindeki ilimleri öğrenmiştir.²⁵⁰ Horasan'ın önde gelen hadis alimlerinden olan Müslim b. Haccâc, orada uzun (geniş) bir rihle yapmış ve verimli eserler ortaya koymuştur. Müslim Horasan'da Yahyâ b. Yahyâ et-Teymî (ö. 226/840-41), İshâk b. Râhûye (ö. 238/ 853); Rey'de Muhammed b. Mihrân el-Cemmâl (ö. 239/853), Ebû Gassân Muhammed b. Amr (ö. 240/854); Irak'ta Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)

²⁴³ Ebû Amr Takıyuddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdîrrahman b. Mûsâ eş-Şehrezûrî, **Sıyânetü Sahîhi Müslim mine'l-ihlâli ve'l-galat ve himâyetühû mine's-sikâti ve's-sakat**, thk: Muvaffik b. Abdullah b. Abdülkâdir, Beyrût, Dârü'l-garbi'l-İslâmî, t.y. s. 56; Burhaneddîn İbrâhim b. Muhammed en-Nâcî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, **Risâletün fî esmâi huffâzi'l-hadîs**, thk: Ali Muhammed Zeynû, Ürdün, Dârü'n-Nûr, 2016, s. 27-28.

²⁴⁴ Tavâlibe, **el-İmâm Müslim**, s. 15-16; Meşhur Hasan Mahmud Selman, **el- İmam Müslim b. el-Haccâc Sâhibu'l-Müsnedi's-sahîh ve muhaddisi'l-İslâmî'l-Kebîr**, Dımaşk, Dârü'l-Kalem, 1414/1994, s. 21; Kandemir, "Müslim b. Haccâc" **DİA**, C. XXXII, s. 93.

²⁴⁵ İbn Hayr, el-İşbîlî, **Fehrese**, s. 261.

²⁴⁶ İbnü's-Salâh, **Sıyânetü Müslim**, s. 64.

²⁴⁷ Tavâlibe, **el-İmâm Müslim**, s. 19; Kandemir, "Müslim b. Haccâc" **DİA**, C. XXXII, s. 93.

²⁴⁸ İbnü's-Salâh, **Sıyânetü Müslim**, s. 65.

²⁴⁹ İbnü's-Salâh, **Sıyânetü Müslim**, s. 66; Zehebî, **Siyer**, C. XII, s. 564.

²⁵⁰ Tavâlibe, **el-İmâm Müslim**, s. 17. Müslim'in rihleleri ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Tavâlibe, **el-İmâm Müslim**, s. 27-36.

Abdullah b. Mesleme el-Kâ'nebî (v. 221/836); Hicaz'da Saîd b. Mansûr (ö. 227/842), Ebû Mus'ab ez-Zührî (ö. 242/857); Mısır'da Amr b. Sevvâd (ö. 245/859), Harmele b. Yahyâ (ö. 243/858) gibi hadis alimlerinden rivayette bulunmuştur.²⁵¹

Müslim'den, Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890), Mûsâ b. Hârûn (ö. 294/906), Ahmed b. Seleme (ö. 286/899-900), Ebû Bekir b. Huzeyme (ö. 311/924) Ebû Avâne (ö. 316/928-29) gibi meşhur alimler hadis nakletmiştir.²⁵² Ebû Zûr'a ve Ebû Hâtim, Müslim b. Haccâc'ı sahih hadis bilgisi konusunda kendi dönemlerindeki hocalardan üstün görmüşlerdir. Beyhakî ve Hatîb el-Bağdâdî de aynı kanaati paylaşmışlardır.²⁵³

1.2.2 Müslim'in eserleri

1.2.2.1. Müslim'in *Sahîh* Dışındaki Eserleri

Müslim'in *el-Câmiu's-Sahîh* dışında çeşitli konularda birçok eseri bulunmaktadır. Bunların bazıları günümüze ulaşmış, bazılarının ise sadece isimleri bilinmektedir. Bu eserler şu şekilde zikredilebilir:

1. *el-Müsnedü'l-kebîr ale'r-ricâl*
2. *el-Câmi'u'l-kebîr 'ale'l-ebvâb*
3. *Kitâbü'l-ilel*
4. *Zikrû evhâmi'l-muhaddisîn*
5. *Kitâbü't-Temyîz*²⁵⁴
6. *Tabakâtü't-tâbiîn*
7. *Kitâbü'l-muhadramîn*²⁵⁵

1.2.2.2. Müslim'in *Sahîh*'i

Müslim'in sahih hadisleri bir arada topladığı eseri çoğunlukla *Sahîh-i Müslim* şeklinde isimlendirilmiştir. Bununla birlikte eserin farklı isimlerle anıldığı da görülmektedir. Örneğin kendisi eserinden *el-Müsned* veya *el-Müsnedü's-Sahîh* diye de

²⁵¹ İbnü's-Salâh, *Sıyânetü Müslim*, s. 56-58. Müslim'in rihle yaptığı bölgeleri gösteren harita için bkz. Şevkî Ebû Halîl, *Atlasü'l-hadîsî'n-nebevî*, s. 12.

²⁵² İbnü's-Salâh, *Sıyânetü Müslim*, s. 58-60. Diğer talebeleri için bkz. Meşhûr Hasan, *el-İmâm Müslim*, s. 103-120.

²⁵³ İbnü's-Salâh, *Sıyânetü Müslim*, s. 63. Müslim'in hadis ilmindeki yerine vurgulayan diğer ifadeler için bkz. Zehebî, *Siyer*, C. XII, s. 563-565; Tavâlibe, *el-İmâm Müslim*, s. 36-38.

²⁵⁴ Müslim'in Temyiz'i ile ilgili bkz. Muhammed İkbâl Aslan, "Müslim'in Kitâbü't-Temyîz'i ve Hadis İlmi Açısından Değerlendirilmesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), MÜSBE, 2018.

²⁵⁵ İbnü's-Salâh, *Sıyânetü Müslim*, s. 61; M. Yaşar Kandemir, "Müslim", *DİA*, C. XXXII, s. 93-4.

söz etmiştir.²⁵⁶ Bir başka adlandırma da İbn Hayrel-İşbili'ye aittir. İbn Hayr, Müslim'in eserini “*el-Müsnedü's-Sahihu'l-muhtasar mine's-Sünen-i bi-nakli'l-adli ani'l-adli an Resûlillah (s.a.v.)*” şeklinde isimlendirmiştir.²⁵⁷ Müslim'in eserinin ismi, söz konusu eserin muhtevasına ilişkin bilgi verici niteliktedir. Müslim'in eserinin isminde yer alan “*el-Müsned*” ifadesinden, onun merfû-muttasıl hadisleri bir araya getirmeyi amaçladığı “*es-Sahîh*” ifadesinden ise eserinde yer verdiği hadislerin kendi şartlarına göre sahih olduğu anlaşılmaktadır. “*Muhtasar*” ifadesi ile eserine aldığı hadisleri elinde bulunanlar arasından seçerek oluşturduğu söylenebilir.²⁵⁸ Zira Müslim'in bizzat kendi ifadesine göre bu kitabı işittiği üç yüz bin hadis arasından seçmiştir.²⁵⁹ Müslim'in *Sahîh*'inde “*el-Câmi*” kaydı bulunmasa da bu eserde hadislerde ele alınan tüm konuların bulunması hasebiyle onun Câmî' türünden olduğu ifade edilmiştir.²⁶⁰ Kitabın isminde geçen “*bi nakli'l-adli ani'l-adli an Resûlillah*” ifadesi ile eserde bulunan hadislerin merfû olduğunun altı çizilerek sika râviler tarafından nakledildiğine işaret edilmiştir. Bunun yanı sıra Müslim'in, hadislerin sübutuna özel bir ihtimam gösterdiği anlaşılmaktadır.²⁶¹ Nitekim eserinde isnadları peş peşe sıralaması bunun en somut örneklerinden biridir.

Müslim'in bizzat kaydettiği bir ifade onun eserinin yazılış amacını yansıtmaktadır. Buna göre; kendisinden dinin sünnetleri, hükümleri, günahları, sevapları, güzel işler yapmaya teşvik (tergîb) ve kötü şeylerden sakındırmak (terhîb) gibi hususlarda nakledilmiş hadislerin isnadlarıyla yazılması istenmiş, o da bunun üzerine *Sahîh*'ini telif etmiştir.²⁶² Müslim *Sahîh*'ini Nisâbü'r'da hocalarının yanında, kendi beldesi olan Horasan'da telif etme imkânı bulmuş, 15 senede tamamlamıştır.²⁶³

Müslim'in eserine alacağını söylediği rivayetlere göz atmak gerekirse bu konuda bizzat kendisi “*Sahih olarak addettiğim her hadisi bu eserde zikretmedim. Burada sadece sahihliğine icmâ edilen hadislere yer verdim*” demektedir.²⁶⁴ Müellif,

²⁵⁶ Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk: Beşşâr Avvad Ma'rûf, Beyrût, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1422/2001, C. XV, s. 122; İbnü's-Salâh, *Sıyânetü Müslim*, s. 68; Abdulfettah Ebu Gudde, *Tahkîku ismeyi's-Sahîhayn ve ismi Câmiu't-Tirmizî*, Halep, Mektebü'l-matbuati'l-İslâmiyye, 1414/1993, s. 33-35; Kuzudişli, *Hadis Tarihi*, s. 160.

²⁵⁷ Ebu Bekr Muhammed b. Hayr b. Ömer el-İşbîlî, y.y., *Fehresetü mâ revâhü 'an şüyûhihî mine'd-devâvîni'l-musannefe fî durûbi'l-'ilm ve envâ'i'l-ma'ârif*, t.y., s. 135.

²⁵⁸ Kuzudişli, *Hadis Tarihi*, s. 160.

²⁵⁹ İbnü's-Salâh, *Sıyânetü Müslim*, s. 67; Zehebî, *Siyer*, C. XII, s. 565.

²⁶⁰ Abdulfettah Ebû Gudde, *Tahkîku ismeyi's-Sahîhayn*, s. 49; Kuzudişli, *Hadis Tarihi*, s. 160.

²⁶¹ Kuzudişli, *Hadis Tarihi*, s. 160.

²⁶² Müslim, “*Mukaddime*”, C. I, s. 1.

²⁶³ Tavâlibe, *el-İmâm Müslim*, s. 104-105; Meşhûr Hasan, *el-İmâm Müslim*, s. 206.

²⁶⁴ İbnü's-Salâh, *Sıyânetü Müslim*, s. 74-5.

bu ifade ile sika râvîlerin isnadında veya metninde ihtilaf ettikleri hadisleri eserinde zikretmediğini kastetmiş olabilir. Ancak Müslim'in eserinde bu nitelikte hadislerin bulunması, onun belirlediği şartı tam anlamıyla yerine getirmedeğini göstermektedir.²⁶⁵ Bununla birlikte bazı alimler bu ifadede yer alan icmâdan kastın Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Yahyâ en-Neysâbûrî, Osman b. Ebî Şeybe ve Saîd b. Mansûr el-Horasânî olduğunu ifade etmiştir.²⁶⁶

Müslim'in eserine dair kaydettiği şu görüşü eserinin taşıdığı değeri ortaya koymaktadır.²⁶⁷ O, "Muhaddisler iki asır boyunca hadis yazsalar da yine bu Müsned'e müracaat edeceklerdir" diyerek el-*Müsne'dü's-Sahîh*'i kastetmiş olmalıdır.²⁶⁸ Zira Müslim'in bir başka ifadesine göre o, bu eserini dönemin önde gelen alimlerinden Ebû Zür'a er-Râzî'ye takdim etmiş; Ebû Zür'a'nın illetli gördüğü her hadisi bırakmış, sahih gördüklerini ise eserinde zikretmiştir.²⁶⁹

1.2.2.2.1. Müslim'in *Sahîh*'inde Gözettiği Şartlar

Müslim, *Sahîh*'inde senedin başından sonuna kadar adalet ve zabt sahibi sika râvîlerin birbirlerinden muttasıl isnadlarla şâz ve illet olmaksızın naklettikleri hadisleri rivayet etmiştir. Bu aynı zamanda sahih hadisin tarifidir.²⁷⁰ Müslim'e göre bir hadisin sahih olduğunun bilinmesi için senedde yer alan bir hoca ile talebenin birbirleriyle görüştüklerinin ispatlanması gerekli değildir. Bu durumda ikisinin de aynı çağda (muasarât) yaşamış olmasının bilinmesi ve talebenin hocasından an'ane yoluyla rivayet etmiş olması, bir hadisin sahih olduğunu belirlemek için yeterlidir. Ancak Müslim, hoca ve talebenin birbirleriyle görüşmediğinin bilindiği durumlarda bunların sadece aynı asırda yaşamış olmasını yeterli görmemiştir. Hoca ile talebenin görüşme (likâ) şartını bid'at olarak gören Müslim, müdellis olmayan râvîlerin bu şekilde nakledilen rivayetlerini zayıf saymayı doğru bulmayarak reddeder. Zira Müslim'e göre hadislerin

²⁶⁵ İbnü's-Salâh, *Sıyânetü Müslim*, s. 75; Kuzudişli, *Hadis Tarihi*, s. 160.

²⁶⁶ İbn Hacer, *Nüket*, s. 178; Süyûtî, *Tedrib*, C. I, s. 98.

²⁶⁷ Kandemir, "el-Câmiu's-sahîh" *DİA*, C. VII, s. 124. Câmiu's-sahîh'in önemini anlatan başka ifadeler için bkz. Zehebî, *Siyer*, C. XII, s. 566, 568-569, 580; Meşhûr Hasan Mahmud, *el-İmâm Müslim*, s. 203-212.

²⁶⁸ İbnü's-Salâh, *Sıyânetü Müslim*, s. 68.

²⁶⁹ İbnü's-Salâh, *Sıyânetü Müslim*, s. 68.

²⁷⁰ İbnü's-Salâh, *Sıyânetü Müslim*, s. 72; Kuzudişli, *Hadis Tarihi*, s. 161.

semâ yoluyla alındığının bilinmesi sadece müdellislerin rivayetlerinde gerekli görülmektedir.²⁷¹

Müslim, *Sahîh*'in Mukaddimesi'nde hadislerin üç kısma ayrıldığını ifade etmiş, hangi gruptaki râvîlerden hadis aldığını bizzat kaydetmiştir. Müslim râvîleri güvenilirlik ve hafızalarına göre şu ayrıma tabi tutar:

1. Hâfız ve son derece güvenilir râvîlerin hadisleri.
2. Hafıza olarak birinci gruptan daha düşük olanların rivayetleri. Atâ b. Sâib, Yezîd b. Ebû Yezîd, Leys b. Ebî Süleym gibi.
3. Tenkide uğramış; zayıf ve metruk râvîlerin rivayetleri. Amr b. Hâlid, Abdülkuddüs eş-Şâmî ve Süleyman b. Amr gibi.

Müslim, birinci kısımdan hadis aldıktan sonra ikinci kısımdakilerden de rivayette bulunduğunu bizzat kendisi kaydeder. Ancak o, üçüncü gruptaki râvîlerden hadis nakletmemiştir. Müellif, ikinci gruptaki râvîlerin rivayetlerine, *Sahîh*'inde ilk sırada zikrettiği hadisleri desteklemek amacıyla; mütâbî' ve şevâhid olarak yer vermiştir. Buna örnek olarak Atâ b. Sâib zikredilebilir. Zira Atâ çok hadis nakleden bir râvî olmasına rağmen Müslim, onun hadislerini az sayıda ve mütâbî' olarak zikretmiştir. Benzer şekilde İbn İshâk'ın hadisleri de altı-yedi yerde önceki hadisleri desteklemek amacıyla zikredilmiştir. Leys b. Ebî Süleym ve Mucâlid b. Saîd'in rivayetleri de bu şekilde kaydedilmiştir.²⁷²

Müslim'in ilk sırada yer verdiği sahih hadisleri desteklemek amacıyla²⁷³ mütâbî' ve şâhid isnadlara yer vermesi²⁷⁴ Nesâî ile bir ölçüde benzerlik arz eder. Zira Nesâî de ihtilafı merkeze alan bab başlıkları altında sahih bulduğu hadisi desteklemek için mütâbî' ve şâhid hadislere yer vermektedir. Böylece o da Müslim gibi bir hadis ile alakalı isnadları art arda zikrederek bütün tarikleri bir arada görmeye imkân sağlamıştır. Her iki müellifin tertibindeki bu benzerlik, iki eseri hadis naklederken izledikleri tertip

²⁷¹ Müslim, "Mukaddime" C. I, s. 30; Zehebi, *Siyer*, C. XII, s. 573; Kandemir, "el-Câmiu's-sahîh" *DİA*, C. VII, s. 124; Kuzudişli, *Hadis Tarihi*, s. 162.

²⁷² Tavâlibe, *el-İmâm Müslim*, s. 120-126; Kandemir, "el-Câmiu's-sahîh" *DİA*, C. VII, s. 125; Kuzudişli, *Hadis Tarihi*, s. 162.

²⁷³ Burada Sünen ve Sahîh mukayese edilirken Müslim'in Sahîh'i ile ilgili genel kabul esas alınmıştır. (İbnü's-Salâh, *Sıyânetü Müslim*, s. 95) Bu genel kabulün istisnası bulunmaktadır. Zira Müslim hadisin metnindeki bir hataya işaret etmek üzere önce illetli, daha sonra ise sahih tariki zikreder. (Avvâme, *Min menheci'l-İmâm Müslim*, s. 24). Konuyla ilgili detaylı bilgiler için bkz. Avvâme, *a.g.e.*, s. 7-69.

²⁷⁴ İbnü's-Salâh, *Sıyânetü Müslim*, s. 95; Kandemir, "el-Câmiu's-sahîh" *DİA*, C. VII, s. 125; Kuzudişli, *Hadis Tarihi*, s. 165.

açısından mukayese etme hususunda kolaylık sağlamıştır. Bu hususlar sonraki bölümlerde ele alınacağı için bu kadarla iktifa edilecektir.

1.2.2.2.2. *Sahîh*'in Özellikleri

Müslim'in *Sahîh*'ini birçok alim nezdinde tercihe şayan kılan nitelikli özellikleri bulunmaktadır.

Öncelikle *Sahîh*'ine yazıldığı dönemin hadis anlayışını yansıtarak hadis usulüne dair bazı konuları ele aldığı bir “Mukaddime” ile başlaması önemli bir özellik olarak görülmektedir. Müslim'in *Sahîh*'inin “Mukaddimesi” bir tarafa bırakıldığında merfû muttasıl hadisleri ihtiva ettiği söylenebilir.²⁷⁵ Öte yandan Müslim, eserinde 12 muallak hadise yer vermiş; bu sayı bazı kaynaklarda 14 ya da 17 muallak hadis olarak da nakledilmiştir.²⁷⁶ Bu hadisleri *Sahîh*'in mütâbî ve şevâhid kısmında zikreden Müslim, bunların biri dışında geri kalanlarını *Sahîh*'inde muttasıl olarak da zikretmiştir.²⁷⁷ *Sahîh*'in hangi tür hadisleri ele aldığına yer verdikten sonra bu hadislerin tertibi hakkında bilgi vermek konunun tamamlanması için gereklidir. Hadislerin tariklerini bir araya toplaması Müslim'in *Sahîh*'inin en belirgin özelliğidir. Bu özelliği sayesinde eserde yer alan bir hadisin birçok isnadı ve metni bir arada görülebilmektedir.²⁷⁸ Müslim'in *Sahîh*'inde uyguladığı bu özellik muhaddislere hadis ilmi açısından çeşitli imkanlar sağlamıştır. Bunlar arasında isnaddaki kapalılığı giderme, müdellislerin sema yoluyla hadis aldıklarını tasrîh etme, bir hadisin mevsul, mürsel, munkatı olarak nakledilip nakledilmediğinin ve senedde bulunan illetin bilinmesi gibi faydalar zikredilebilir.²⁷⁹ Müslim'in *Sahîh*'inde bulunan bir hadise farklı bab başlıkları altında karşılaşmak çoğu zaman mümkün değildir. Zira Müslim'in hadislerden hüküm çıkarma ve fukâhânın görüşlerine yer verme gibi bir amacının bulunmadığı söylenebilir.²⁸⁰ Bu yüzden Müslim hadisleri taktî‘ yapmaksızın nakletmiştir. Müslim, isnadları peş peşe zikretmesinde gösterdiği titizliği, bir hadisi farklı lafızlarla nakleden râvîlerin rivayetlerinde de göstermiştir. Nitekim müellifin, hadis metinleri arasında bulunan çok

²⁷⁵ Tavâlibe, **el-İmâm Müslim**, s. 117.

²⁷⁶ Tavâlibe, **el-İmâm Müslim**, s. 286; Ayrıca bkz. İbnü's-Salâh, **Sıyânetü Müslim**, s. 76; Kuzudişli, **Hadis Tarihi**, s. 166.

²⁷⁷ İbnü's-Salâh, **Sıyânetü Müslim**, s. 80; Kandemir, “el-Câmiu's-sahîh” **DİA**, C. VII, s. 125.

²⁷⁸ İbnü's-Salâh, **Sıyânetü Müslim**, s. 70; Tavâlibe, **el-İmâm Müslim** s. 117.

²⁷⁹ Tavâlibe, **el-İmâm Müslim**, s. 117-118; Bu husus hakkında detaylı bilgi ve ayrıntılı örnekler için bkz. a.mlf., **a.g.e.**, s. 211-244.

²⁸⁰ Tavâlibe, **el-İmâm Müslim**, s. 117.

küçük farklılıklara dahi işaret ettiği görülmektedir.²⁸¹ Müslim bir konu ile alakalı hadis metinlerini tek bir yerde toplayarak bir hadisin metninde yer alan ziyadeler, hazifler, metinler arasındaki farklılıklar veya diğer metinlere göre şâz kalan hadisin ortaya çıkmasını sağlamıştır.²⁸² Buna bağlı olarak birçok mütâbi‘ ve şâhid hadise yer vermiştir.²⁸³ Sonraki bölümlerde detaylı olarak ele alınacağı üzere senedde ya da metinde bulunan illetin beyanı için tariklerin bir araya getirilmesinin bir başka örneğine Nesâî’nin *Sünen*’inde ihtilafı merkeze alan bab başlıkları altında açık bir şekilde rastlanmaktadır. Bu da Müslim’in *Sahîh*’i ve Nesâî’nin *Sünen*’ini mukayesede önemli bir nokta olarak görülmelidir. Bunun yanı sıra Nesâî’nin *Sünen*’i ve Müslim’in *Sahîh*’inde benzer birçok unsur bulunmaktadır. Müslim, *Sahîh*’in “Mukaddimesi”sinde belirttiği üzere ilk sırada kendi şartlarını tamamen taşıyan hadisleri zikretmiş, akabinde bunların sıhhat bakımından biraz daha alt derecesindeki hadisleri nakletmiştir. Amaç ve illetleri belirleme yönteminin Nesâî ile benzerlik taşıması hasebiyle, Nesâî’nin ihtilafı merkeze alan bab başlıklarında nasıl bir tertip gözettiği Müslim’in söz konusu metodu ile kıyaslanarak belirlenmeye çalışılacaktır.²⁸⁴

Müslim *Sahîh*’inde hocasından duyduğu rivayetleri “haddesenâ”; hocasına okunanları ise “ahberenâ” lafzı ile nakletmiştir.²⁸⁵ Müslim’in bu tutumu Nesâî’nin tutumu ile benzerlik arz eder. Zira daha önce yer verildiği üzere o *Sünen*’de rivayet lafızlarına verdiği önem hasebiyle ekseriyetle “ahberena” lafzını kullanmış, “haddesena” lafzına çok az yer vermiştir. Böylece Müslim’in de Nesâî gibi rivayet lafızlarına ihtimam gösterdiği anlaşılmaktadır. Her ikisinin rivayet lafızları konusunda titiz olması dikkat çekmektedir.

1.2.2.2.3. *Sahîh*’in bab başlıkları

Müslim’in, *Sahîh*’inde isnadları zikretmeye odaklandığı anlaşılmaktadır. Bu yüzden o, eserinde ne hüküm çıkarmak maksadıyla hadisleri taktî‘ yapmış ne de oluşturduğu bölümlere bab başlığı koymuştur. Kitâb adları bizzat müellif tarafından

²⁸¹ Tavâlibe, **el-İmâm Müslim**, s. 119. Bu, yukarıda da ifade edildiği gibi Nesâî’nin *Sünen*’inde de görülen ortak bir özelliktir.

²⁸² Tavâlibe, **el-İmâm Müslim**, s. 117-118; bu husus hakkında detaylı bilgi ve ayrıntılı örnekler için bkz. a.mlf., a.g.e., s. 211-244.

²⁸³ Tavâlibe, **el-İmâm Müslim**, s. 119. Bu, yukarıda da ifade edildiği gibi Nesâî’nin *Sünen*’inde de görülen ortak bir özelliktir.

²⁸⁴ Müslim’in bu metodunun istisnalarına yukarıda 263 nolu dipnotta yer verilmişti.

²⁸⁵ İbnü’s-Salâh, **Sıyânetü Müslim**, s. 101; Kandemir, “el-Câmiu’s-sahîh” **DİA**, C. VII, s. 125.

oluşturulsa da o herhangi bir bab başlığı koymamıştır.²⁸⁶ *Sahîh*'te bulunan bab başlıkları esere en önemli en şerhlerden birini yazan Nevevî tarafından konulmuştur.²⁸⁷ *Sahîh*'e daha önce bab başlığı koyan alimler olmuşsa da bunlar kabul görmemiştir.²⁸⁸

1.2.2.2.4. Hadislerin Sayısı

Müslim'in *Sahîh*'inde 54 kitâb, 1329 bab bulunmaktadır. Buradaki hadisler tekrarları ile birlikte 8.000 ya da 12.000'dir. Tekrarsız olarak ise 4000 hadis olduğu söylenmektedir. Öte yandan *Sahîh*'in Muhammed Fuâd Abdulbâkî neşrinde tekrarsız olarak 3033 hadis bulunduğu kaydedilmiştir.²⁸⁹ el-Câmi'u's-*Sahîh*, "Mukaddime"si dışında tekrarlarıyla birlikte 5770 hadis içermektedir. Bu sayı, "Mukaddime"deki 10 hadis hariç, mütâbî ve şâhid hadisler de eklenerek 7395'e ulaşmıştır.²⁹⁰ Sahr program CD'si kullanılarak yapılan bir çalışmaya göre ise söz konusu eserde mükerrerleriyle birlikte 5.362 hadis, tekrarsız olarak 2. 846 hadis bulunmaktadır.²⁹¹

1.2.2.2.5. Sahîh Üzerine Yapılmış çalışmalar

Müslim'in *Sahîh*'ine yönelik birçok çalışma yapılmıştır. Hadis alimleri Müslim'in *Sahîh*'indeki hadisleri daha kısa yoldan elde etmek amacıyla müstahreç türü çalışmalar yapmışlardır. Müslim'in *Sahîh*'ine müstahreç yazan müelliflerin vefat tarihlerine bakıldığında bu çalışmaların oldukça erken başladığı söylenebilir. Ebû Bekir Muhammed b. Muhammed b. Recâ (ö. 286/899-900), Ebû Avâne Ya'kub b. İshâk (ö. 316/928-29) bu müellifler arasında zikredilebilir.²⁹²

Müslim'in *Sahîh*'i üzerine kaleme alınmış başlıca şerhler şunlardır:

1. *el-Mu'lim bi-fevâidi Müslim* (Muhammed b. Ali el-Mâzerî ö. 536/1141)

²⁸⁶ Kandemir, "el-Câmiu's-sahîh" *DİA*, C. VII, s. 125. Müslim'in *Sahîh*'inde aslında bab başlıklarının bulunduğu; ancak bunları eserinin hacmini arttırmamak için zikretmediği söylene de bu konuda net bir bilgi bulunmamaktadır. (İbnü's-Salâh, *Sıyânetü Müslim*, s. 101; Tavâlibe, *el-İmâm Müslim*, s. 107). Meşhûr Hasan Mahmud ise Müslim'in bab başlıklarını kasten koymadığını; zira onun amacının fikhî hükümler elde etmek yerine hadisleri ve isnadları bir araya toplamak olduğunu ifade etmiştir. (Meşhûr Hasan, *el-İmâm Müslim*, s. 183; Kuzudişli, *Hadis Tarihi*, 166).

²⁸⁷ Meşhûr Hasan, *el-İmâm Müslim*, s. 184; Kuzudişli, *Hadis Tarihi*, 165.

²⁸⁸ Müslim, *el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim b. Haccâc*, 18 c., 2. bsk., Beyrût, Dâru İhyâ-i Tûrâsî'l-Arabî, 1392, C. I, s. 21.

²⁸⁹ Kandemir, "el-Câmiu's-sahîh" *DİA*, C. VII, s. 124; Mustafa Karataş, *Hadislerin Sayısı*, s. 212.

²⁹⁰ Meşhûr Hasan, *el-İmâm Müslim*, s. 194.

²⁹¹ Karataş, *Hadislerin Sayısı*, s. 212.

²⁹² Zehebî, *Siyer*, C. XII, s. 569-570; Tavâlibe, *el-İmâm Müslim*, s. 145; Kuzudişli, *Hadis Tarihi*, s. 167.

2. *İkmâlü'l-Mu'lim bi-fevâidi Müslim* (Kâdı İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî ö. 544/1149)
3. *el-Minhâc fî şerhi sahihi Müslim b. Haccâc* (Yahyâ b. Şeref en-Nevevî ö. 676/1277)
4. *Fethü'l-mülhim bi-şerhi Sahîhi Müslim* (Ahmed ed-Diyobendî ö. 1339/1921).²⁹³

Sahîh'in farklı neşirleri bulunmaktadır. Bunlar arasında en yaygın olanın Muhammed Fuâd Abdülbâkî'ye ait neşir olduğu söylenmelidir.²⁹⁴

Değerlendirme

Bu bölümde zikredilen bilgiler topluca düşünüldüğünde Nesâî hakkında klasik ve modern zamanlarda yapılan çalışmalar, Nesâî'nin ilel konusundaki yetkinliğinin *Sünen*'inden takip edilebileceğini zikretmektedir. Nitekim Nesâî, rivayetlerde bulunan bir hatayı ortaya koymak maksadıyla tarikleri peş peşe sıralamış ve bu yöntemle o, bir hadiste ilk bakışta farkedilmeyen hataları göstermeye çalışmıştır. Nesai'nin illetli hadisleri göstermek için rivayetleri art arda sıralaması, rivayet lafızlarına son derece önem vermesi ve hadisler arasında bulunan basit düzeydeki farklılıklara bile dikkat çekmesi gibi hususlar onun, Müslim'in *Sahîh*'inde takip ettiği yöntemle ile benzer noktalarda bulunduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu hususlar tezde Nesâî'nin *Sünen*'in, Müslim'in *Sahîh*'i ile karşılaştırılmasına imkân tanımıştır.

Öte yandan alimler, Nesâî'nin pek çok râvî hakkında değerlendirme yapmış geniş rical bilgisine sahip biri olduğu konusunda hemfikirdir. Ayrıca onun ricali tenkit tarzı, rivayet lafızlarını son derece titiz kullanımı ve müteşeddît bir alim olduğu da vurgulanan konular arasındadır. Rical bilgisinin yanı sıra Nesâî'nin ilel ilminde söz sahibi, az sayıda ilim adamı arasında olduğu anlaşılmaktadır.

²⁹³ Tavâlibe, **el-İmâm Müslim**, s. 153-162; İbnü's-Salâh, **Sıyânetü Müslim**, s. 9-17.

²⁹⁴ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc, **Sahîh-i Müslim li İmam Ebî'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî**, thk: Muhammed Fuâd Abdülbâkî, 4 c., Kahire, Dâr-ü İhyâi'l-kütübi'larabiyye, 1412/1991; Kuzudişli, **Hadis Tarihi**, s. 168.

İKİNCİ BÖLÜM

"اختلاف على..." İfadesiyle Başlayan Bab Başlıkları

Nesâî'ye ait *Sünen (el-Müctebâ)* veya *es-Sünenü's-suğrâ* adlı eser, bir kısmı diğer bazı hadis kaynaklarında da görülen çeşitli özelliklere sahiptir. Bunlardan en dikkat çekici olan *Sünen*'in tarikleri bir arada incelemesidir. Bu yönüyle Nesai'nin *Sünen*'i, aynı hadisin pek çok tarikine yer veren Müslim'in (v.261/875) *Sahîh*'i ile benzerlik göstermektedir.²⁹⁵ Bununla birlikte Nesâî'nin, birçok yerde Nâfi' (ö. 117/735), Zührî (ö. 124/742) ve benzeri râvilerde ya da metinlerde tespit ettiği ihtilafları bab başlıklarına taşıdığı ve bunları da "الاختلاف على..." yapısıyla ifade ettiği görülmektedir. Dolayısıyla bu bölümde *Sünen*'de yer alan 2538 bab²⁹⁶ içerisinde "اختلاف على..." ifadesi ile başlayan bab başlıkları ele alınacaktır. Fakat aşağıda ifade edileceği üzere bu tür bab başlıkları ve onların altında zikredilen hadislerin sayısı hayli fazla olduğu için bu tezde, Nesâî'nin *Sünen*'i ile Müslim'in *Sahîh*'inde ortak olan yani isnad ve metin açısından birbirleriyle tetabuk arz eden hadisler mukayese edilecektir. Böylece Müslim'in *Sahîh*'indeki uygulama dikkate alınarak Nesâî'nin ihtilaflı hadisleri hangi sırayla zikrettiği tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu yöntemle Zâhid el-Kevserî'nin (v.1371/1952) Nesâî'nin bir hadisin isnadlarını sıraladığında önce illetlileri daha sonra ise sahih tarikleri zikrettiğine dair görüşünün²⁹⁷ bir sağlaması yapılmaya çalışılacaktır. Zira Nesâî'deki birer hadisi incelemiş de olsalar bazı araştırmacıların bulguları bunun tersini göstermektedir.²⁹⁸ Başka deyişle onların elde ettikleri sonuçlara göre söz konusu hadislerde Nesâî, Müslim gibi önce sahih daha sonra illetli hadisleri zikretmiştir. Dolayısıyla burada hangi yapının *Sünen*'deki genel eğilimi yansıttığı anlaşılmaya çalışılacaktır. Öte yandan Nesâî'nin bazen ilgili bablardaki ihtilafları sunarken değerlendirmeler yaptığı veya mürsel ve munkatı isnadlarda olduğu gibi zayıflıkları zahir olan tarikler zikrettiği görülmektedir. Dolayısıyla burada Nesâî'nin ihtilaflı hadisleri sıralamasındaki metodu belirlemede yardımcı olacak bu tür unsurlara ne kadar yer verdiği ve bunların ihtilaflı hadislerin sıralanmasında nasıl değerlendirileceği gibi sorular önemli görünmektedir.

²⁹⁵ Şahyar, "Nesâî'de Metin Tenkidi Uygulaması", s.11; Kuzudişli, **Hadis Tarihi**, 209.

²⁹⁶ *Sünen*'de bulunan hadislerin sayısı ile alakalı birçok ihtilaf mevcuttur. Bu ihtilaflara çalışmamızın birinci bölümünde yer verildi. Bununla ilgili bkz: Hadislerin sayısı başlığı, s. 32.

²⁹⁷ el-Makdisî, **Şurûtu eimmeti's-sitte**, s. 57-58, 2 nolu dipnot; Ayrıca bkz. Hâzîmî, **Şurûtu eimmeti'l-hamse**, s. 151-152, 2 nolu dipnot; Canan, "Kütüb-i Sitte İmamlarının Şartları", s. 21.

²⁹⁸ Şahyar, "Nesâî'de Metin Tenkidi Uygulaması", s.23; Kuzudişli, **Hadis Tarihi**, 211; Zikrettiği örnek çerçevesinde *Sünen*'de ilk sırada sahih isnadların sonrasında illetli olanların kaydedildiğine dair bkz: (Kuzudişli, **Hadis Tarihi**, 209).

Daha genel bir ifade ile Nesâî'nin, ihtilafı konu edinen bir bab başlığı altında söz konusu hadisleri nakletme metodu, üzerine yoğunlaşılacak ve Müslim'in *Sahîh*'i ile karşılaştırmak suretiyle onun ihtilafları sıralamadaki metodu anlaşılmalı çalışılacaktır. Başka bir deyişle Müslim'in *Sahîh*'inde hadisleri kaydederken izlediği metod ve tertip vasıtasıyla Nesâî'nin ihtilafı bab başlıklarındaki resmin gerek teknik gerekse muhteva açısından anlaşılmasına gayret edilecektir. Öte yandan Nesâî'nin ihtilafları sıraladığı bablarda söz konusu ihtilafların genelde hangi tabaka üzerinde yoğunlaştığının tespiti de hadis tarihi açısından önemli görünmektedir. Fakat bu sorulara geçmeden önce *Sünen*'deki “الاختلاف على...” başlıklarının ana hatlarıyla tanıtılması gerekmektedir.

2.1. *Sünen*'de “الاختلاف على...” Başlıkları

Nesâî'nin ihtilafı öne çıkararak kaydettiği bab başlıkları ve burada mevcut hadislerin boyutunun tam olarak görülmesi için öncelikle sayısal bir malumatın verilmesi uygun görünmektedir. *Sünen*'in tamamı tarandığında “الاختلاف على فلان...” ifadesi ile başlayan toplam 119²⁹⁹ bab başlığı ve burada nakledilen 743 hadis bulunduğu tespit edilmektedir.

2.1.1. Bab Başlıklarının İsimlendirilmesi

Nesâî'nin, ihtilafı merkeze alan bab başlıklarını zikrederken iki yöntem takip ettiği söylenebilir. Birincisi, bir hadis hakkında yeni bir bab açtıktan sonra “الاختلاف...” ifadesi ile başlayan başlıklar kullanır. Sahura teşvik edilmesi³⁰⁰ isimli bab başlığı buna örnek verilebilir. Burada Nesâî önce sahura teşvik konusunda bir bab açmış, sonrasında “ذِكْرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبِي سُلَيْمَانَ فِي هَذَا الْحَدِيثِ”

²⁹⁹ İhtilafı merkeze alan bab başlıklarının sayısı toplamda 120 adettir. *Sünen*'in Müzâraa bölümünde bulunan “ذِكْرُ الْأَحَادِيثِ الْمُخْتَلَفَةِ فِي النَّهْيِ عَنْ كِرَاءِ الْأَرْضِ بِالثَّلَثِ وَالرُّبْعِ وَالْإِخْتِلَافُ الْفَاطِ الْفَاطِ الْفَاطِ لِلْخَبَرِ” isimli bab başlığı 65 hadis ihtiva etmektedir. Bu başlık kendi içinde birden çok ihtilafı çözmeyi hedeflediği için oldukça karmaşık bir örnek görünümündedir. Bu ihtilafın Müslim ile mukayesesi de birçok yeni incelemeleri zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla bu başlığın Müslim ile mukayesesi birçok karmaşaya sebep olduğundan çalışmamızda bu rivâyetlere yer verilmeyecektir. Nitekim Ömer İman da 65 hadis içeren söz konusu başlık hakkında Nesâî'nin illeti beyan etme konusunda aşırıya gittiği yorumunda bulunmuştur. (İman, *el-İmâmü'n-Nesâî*, s. 129). Sonuç olarak söz konusu başlığın araştırmamızın kapsamına dahil edilmediği, ancak bu başlığın eklenmesiyle bab başlığında yer alan toplam hadis sayısının 808'e ulaştığı belirtilmelidir. Bab başlıklarının sayısı hakkında belirtilmesi gereken diğer önemli husus iki adet ihtilafı merkeze çeken bab başlığının aynı bab altında ele alınmasıdır. *Sünen*'in Abdulfettah Ebû Gudde neşrinde “الاختلاف على سليمان” ve “الاختلاف على بكر” isimli başlıklar “باب الوضوء من المذي” bab başlığı altında zikredilmiştir. [Nesâî, *Gusl* 28, (C. I, 214-215).] Ancak bu araştırmada ihtilafı merkeze çeken bab başlıkları müstakil olarak ele alındığı için bab başlıkları sayılırken bunlar iki ayrı başlık şeklinde sayılmıştır. Nitekim bu başlıklar *Sünen*'in Dârü'l-Marife baskısında iki ayrı başlık olarak değerlendirilmiştir. [Nesâî, *Gusl* 28, (C. I, s. 234).]

³⁰⁰ Nesâî, “Sıyam” 18 (C. IV, s. 140-141).

metni hem de isnadı incelemiştir. *Sünen*’in birçok yerinde buna benzer örnekler mevcuttur.³¹² Söz konusu bab başlıklarında Nesâî’nin temel amacı, illetli bulunduğu hadislerin problemini ortaya koymaktır.³¹³

2.1.2. Bablarda Mütâbî’ ve Şâhid Hadislerin Zikredilmesi

Nesâî, söz konusu bab başlıkları altında zikrettiği hadislerin sıhhatini desteklemek ya da hadisleri sahih derecesine çıkarmak için mütâbî’ ve şâhid hadisler de nakletmektedir.³¹⁴ Nitekim müellif “Allah’a inanıp karşılığını sadece O’ndan bekleyerek Ramazan gecesini namazla, gündüzünü oruç tutarak geçiren kimsenin sevabı ve bu konudaki haberde Zührî’den nakledilen rivayetler arası farklılıklar”³¹⁵ isimli bab başlığında Zührî’nin bu hadisi Urve (ö. 94/713), Ebû Seleme b. Abdurrahmân (ö. 94/712-13) ve Humeyd b. Abdurrahmân vasıtasıyla Ebû Hureyre’den (v.58/678) mevsul olarak naklettiğine dair birçok mütâbî’ hadis nakletmiştir. Bunun yanı sıra Nesâî, bu hadisin Zührî dışında nakledilen Yahya b. Sa’îd → Ebû Seleme b. Abdurrahmân → Ebû Hureyre isnadına da yer vererek farklı bir kanalla hadisin mevsul oluşunu desteklemiştir.³¹⁶ İhtilafı inceleyen bab başlıklarında buna benzer birçok örneğin bulunduğu belirtilmelidir.

³¹² Nesâî’nin isnaddaki bir problemi başlığa taşıdığına dair örnekler için bkz. Nesâî, “Kıyâmü’l-leyl” 15 (C. III, s.215-215); a.mlf., “Kıyâmü’l-leyl” 19 (C. III, s. 221-223); a.mlf., “Sıyâm” 4 (C. IV, s.127-128); a.mlf., “Sıyâm” 16, (C. IV, s.138-139); a.mlf., “Umrâ” 4 (C. VI, s.277-278); Metindeki ihtilafı ele aldığına dair bkz. Nesâî, “İmamet” 65 (C. II, s.119-120); a.mlf., “Sehv” 23 (C. III, s. 25-26); a.mlf., “Cum’a” 40, (C. III, s.112); a.mlf., “Kıyâmü’l-leyl” 37, (C. III, s. 235-236); a.mlf., “Hibe” 3 (C. VI, s. 266-267); Hem isnad hem metni incelediğine dair örnekler için bkz. Nesâî, “Salât” 1 (C. I, s.217-224); a.mlf., “Kıyâmü’l-leyl” 39 (C. III, s.236-238); a.mlf., “Kıyâmü’l-leyl” 50 (C. III, s. 246-247); a.mlf., “Umrâ” 3 (C. VI, s. 274-277); a.mlf., “Kasâme” 20-21, (C. VIII, s.30-32) vd.

³¹³ Nesâî’nin bu bablarda sadece sahih hadisleri veya zayıf hadisleri naklettiği durumlar da söz konusudur. Bunların örneklerine aşağıda yer verilecektir.

³¹⁴ Mütâbî hadis örnekleri için bkz. Nesâî, Sıyam, 42 (C. IV, s. 162-165); a.mlf., “Sıyam” 23 (C. IV, s. 143-145); a.mlf., “Umrâ” 4, VI, 277-278; a.mlf., “Kasâme” 40-41, (C. VIII, s. 50-53), a.mlf., a.mlf., “Kasâme” 20-21 (C. VIII, s.30-32); Şâhid hadis örnekleri için bkz. a.mlf. “Sıyâm” 82 (C. IV, s.218-219); a.mlf., “Umrâ” 3 (C. VI, s. 274-277); a.mlf. “Kasâme” 6-7 (C. VIII, s.14-18; a.mlf., “Kasâme” 40-41, (C. VIII, s.50-53).

³¹⁵ Nesâî, “Sıyam” 39 (C. IV, s.154-157); Şahyar, “Nesâî’de Metin Tenkidi Uygulaması”, s. 12

³¹⁶ Velleî, *Zahîretü’l-ukbâ*, C. XXI, s. 41. Bu baktaki hadis metinlerini detaylı bir şekilde inceleyen Şahyar, Yahyâ b. Saîd b. Kays el-Ensârî’nin hadisinin burada nakledilmesiyle ilgili konuyu başka boyutuyla ele almıştır. O, Süfyân (b. Uyeyne) > Zührî > Ebû Seleme > Ebû Hureyre isnadıyla söz konusunu hadisin “من صام” lafzı ile nakledildiğini, dolayısıyla onun ilgili bapta hadisleri bulunan diğer râvilerden farklı nakilde bulunduğunu ifade eder. Daha sonra ise Nesâî, söz konusu hadisin Süfyân’dan bu lafızla farklı râvilerin de naklettiğini ispatlamak için İbn Fudayl > Yahyâ b. Saîd b. Kays el-Ensârî > Ebû Seleme > Ebû Hureyre “من صام” lafzını kaydettiğini belirtir. Böylece Süfyân’dan gelen hadisin metni desteklenmiş olmaktadır. Neticede Şahyar, Süfyân’ın tariki baktaki diğer sika râvilerin rivayetlerine muhalefet etse de onun teferrüd etmediği ispatlanarak metnin şâz olma durumunun ortadan kaldırıldığını ifade etmektedir. (Şahyar, “Nesâî’de Metin Tenkidi Uygulaması”, s. 18-19)

2.1.3. Bab Başlığıyla Doğrudan İlgili Olmayan Ravilerin Zikredilmesi

Bunun yanı sıra Nesâî'nin bazen “الإختلاف على...” başlığı altında babla doğrudan ilgili olmayan³¹⁷ hadislere yer verdiği görülür. Nadiren de olsa müellif bu tür hadisleri naklederken öncesinde kısa bir ifade ile hadisin başka bir râvi kanalı ile aynı sahâbîden nakledildiğini ifade eder.³¹⁸ Öte yandan ihtilafı incelediği bab başlığında yer alan râvinin bulunduğu isnadlar ile beraber başlıkla doğrudan ilgisi olmayan isnadları da zikrettiği ancak hiçbir açıklama yapmadığı örneklerle de sıkça rastlanmaktadır.³¹⁹ “ذَكَرُ / “(الله رِزاسِ اِچين بىر گون اوع توتان كيمسەنەن ەلە ەدەجەي سەپ) hakkında Süfyân es-Sevrî'den (ö. 161/778) nakledilen rivayetler arasındaki farklılıklar” isimli bab başlığı bu duruma örnek olarak zikredilebilir.³²⁰ Nesâî'nin toplamda dört hadis naklettiği bu babta ilk üç hadisin isnadında Süfyân yer almıştır. Son sırada zikrettiği hadisin metni baktaki hadislerle benzerlik arz etse de; isnadında, ihtilaf başlığında yer alan Süfyân bulunmamaktadır. Nesâî'nin bu hadise neden yer verdiğine dair öncesinde veya sonrasında herhangi bir ifade kullanmadığı görülmektedir. *Sünen*'i şerheden Vellevî de bazen bu hadislerin mütâbî' ve şâhid olarak nakledildiklerini ifade etmesine rağmen³²¹ çoğunlukla bu hususta görüş belirtmemektedir.³²²

Ayrıca Nesâî'nin bazen bir sonraki bab başlığı ile ilgili görünen bir hadise ihtilafı zikrettiği bab başlığı altında yer verdiği görülür. “ذَكَرُ حَدِيثِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ فِي الْعُقُولِ / واختلاف الناقلين له/Diyetler hakkında Amr b. Hazm'ın naklettiği hadisin zikri ve bu hadisi Amr b. Hazm'dan nakledenlerin ihtilafları”³²³ isimli bab başlığı, adından da anlaşıldığı üzere diyetler hakkındadır ve Amr b. Hazm'dan (ö. 53/673 [?]) nakledilmiştir. Ancak Nesâî aynı bab başlığı altında Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12) ve Sehl b. Sa'd es-Sâidî tarafından nakledilen hadislere de yer vermiştir. Bu iki hadisin, bab başlığında zikredilen isim ile herhangi bir ilgisi görülmemektedir.³²⁴ Nitekim Vellevî de

³¹⁷ Nesâî, “Eymân ve Nüzûr” 8 (C. VII, s.95-98).

³¹⁸ Nesâî, “Sıyam” 42 (C. IV, s.162-165).

³¹⁹ Nesâî, “Sıyam” 56 (C. IV, s. 185-186); a.mlf., “Sıyam” 17 (C. IV, s.139-140); a.mlf., “Tahrîmu'd-dem” 9 (C. VIII, s. 98-101).

³²⁰ Nesâî “Sıyam” 45 (C. IV, s. 174).

³²¹ Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. XXI, s. 192.

³²² Nesâî, “Rukbâ” 2 (C. VI, s.269-271).

³²³ Nesâî, “Kasâme” 46-47 (C. VIII, s.57-61).

³²⁴ Nesâî, “Sıyam” 40 (C. IV, s.157-158); a.mlf., “Ahbâs” 2, (C. VI, s.230-232).

Nesâî'nin, bir sonraki bab başlığında kaydedilmesi daha uygun olan hadislerle bir önceki başlıkta yer verdiğini belirtmiştir.³²⁵ Ancak bunun bir zühul eseri mi olduğu yoksa Nesâî'nin bir sebepten dolayı bilinçli olarak mı böyle davrandığının ayrı bir çalışmada incelenmesi gerekmektedir.

2.1.4. Bab Başlıkları Altında Râvilerin Değerlendirilmesi

Nesâî'nin ihtilafı merkeze aldığı bab başlığında zaman zaman râviler ve isnadlar hakkında değerlendirmeler yapması da dikkat çekici bir durumdur. İleride detaylı olarak inceleneceği üzere Nesâî, bazı durumlarda ihtilafın kimden kaynaklandığını bizzat ifade etmiş, söz konusu hadislerin sıhhati ve hangi hadisi tercihe şayan bulduğu hususunda görüş belirtmiştir. Bu tür bab başlıkları altında Nesâî'nin kullandığı lafızlar daha çok zayıf saydığı râvîler³²⁶ hakkında olup şu şekildedir: “ليس بالقوي في الحديث/hadis rivayetinde kuvvetli değildir³²⁷”, “منكر/makbul olmayan hadis rivayet eder”³²⁸ “لا يحتج بحديثه/hadisi delil olmaz”³³⁰, “لا يثبت/hadisi terk edilmiştir”³²⁹, “لا يثبت/hadisinde gevşeklik/zayıflık bulunan râvî”³³¹ ve “لا أدري من هو”³³² ve “لا أدري من هو”³³² Nesâî'nin cerh hükmü verdiği râvilerle ilgili bu lafızları kullanırken müteşeddid davranmış olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.³³³

Nesâî'nin hadisler hakkında hüküm verirken kullandığı ıstılahlara ise “هذا غير”/O kimseden Yûnus b. Ubeyd rivayet etti ve ona isnad etti”, “رواه عنه يونس بن عبيد و أسنده”/bu (hadis) sâbit değildir”, “هذا خطأ/hatalıdır” ve “الصواب/doğrudur” terimleri örnek verilebilir. Buradaki son iki ifade Nesâî'nin *Sünen*'inde sıkça görülen ibarelerdir. Eğer Nesâî hadis hakkında kesin bir hükme sahip değilse kendisinde ağır basan kanaati ifade etmek üzere “أولى بالصواب/Daha isabetlidir”, “أشبه بالصواب/Doğruya yakındır” ve “لا يثبت/hadisi terk edilmiştir” gibi ifadeler kullanmaktadır. Nesâî, hadis hakkında hüküm beyan ederken mürsel ve münker

³²⁵ Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. XXXVI, s. 315.

³²⁶ Bu bilgilere Ömer İmân'ın *el-İmâmü'n-Nesâî* isimli eserinden istifade edilerek ulaşılmıştır. Ömer İmân'ın çalışmasının ihtilafı merkeze alan bab başlıkları ile sınırlı olmadığı daha önce ifade edilmişti. Bu sebeple bahsi geçen konu ile ilgili her ifadenin ihtilafı merkeze alan bab başlıkları kapsamında olmayacağı ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır.

³²⁷ Emin Aşıkutlu, *Hadiste Ricâl Tenkidi*, İstanbul, İFAV, 1997, s. 179.

³²⁸ Aşıkutlu, *Hadiste Ricâl Tenkidi*, s. 180; Buhârî bunu “hadisinin rivayet edilmesi helal olmayan râvî” hakkında kullanır. (Aşıkutlu, *Hadiste Ricâl Tenkidi*, s. 187).

³²⁹ Aşıkutlu, *Hadiste Ricâl Tenkidi*, s. 179.

³³⁰ Aşıkutlu, *Hadiste Ricâl Tenkidi*, s. 180.

³³¹ Aşıkutlu, *Hadiste Ricâl Tenkidi*, s. 180.

³³² Aşıkutlu, *Hadiste Ricâl Tenkidi*, s. 182.

³³³ İmân, *el-İmâmü'n-Nesâî*, s. 107-8.

gibi lafızlar da kullanmıştır.³³⁴ Nesâî bu gibi ifadeleri genel olarak hangi rivayeti tercih ettiğini ya da etmediğini göstermek üzere kullanmıştır.³³⁵ Diğer bir ifadeyle bu lafızlar onun hadisler hakkındaki kanaatinin ne yönde olduğuna işaret etmektedir. Bu örnekler Nesâî'nin râvi ve rivayetler hakkında zaman zaman yorumlarda bulunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte onun söz konusu bab başlıklarında genelde herhangi bir yoruma gitmediği belirtilmelidir.³³⁶

2.1.5. Bablardaki İhtilafların Sarahaten İfade Edilmesi

“الاختلاف على...” ifadesiyle başlayan bab başlıkları ile ilgili zikredilmesi gereken bir başka özellik Nesâî'nin hadisler arasında ihtilaf bulunduğunu açıkça ifade etmesine dairdir. Nesâî bir hadisten diğerine geçmeden önce “خالفه/ona muhalefet etti”³³⁷, “خالفهما/o ikisine muhalefet etti”³³⁸ veya “خالفهم/onlara muhalefet etti”³³⁹ gibi lafızlara yer vermektedir. Bu lafızların hemen akabinde, öncesinde zikredilen râvîye/hadise muhalefet edenin rivayetine yer vermektedir.³⁴⁰

Nesâî ilgili bab başlıklarında râvîlerin teferrüdüne işaret edecek ifadeler de kullanmaktadır. Bu nadir görülen bir özellik olsa da Nesâî'nin metodunu ortaya koyması açısından önem arz eder. “ذَكَرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى شُعْبَةٍ عَنْ قَتَادَةَ فِي هَذَا الْحَدِيثِ/ Bu hadis hakkında (Vitir namazında nelerin okunacağına dair hadis) Şu‘be (ö. 160/776) > Kâtâde (ö. 117/735) > isnadıyla nakledilen rivayetler arasındaki farklılıklar”³⁴¹ isimli bab başlığı bahsi geçen özelliği yansıtmaktadır. Nesâî konuyla ilgili olarak Şebâbe > Şu‘be > Katâde > Zürâre b. Evfâ > İmrân b. Husayn (ö. 52/672) tarikiyle vitir namazı hakkında bir hadis nakleder. Bu isnaddan sonra Nesâî, “لَا أَعْلَمُ أَحَدًا تَابَعَ شَبَابَةَ عَلَى هَذَا الْحَدِيثِ/ Bu tarikte/hadiste Şebâbe’ye mütâbaat eden herhangi birini bilmiyorum”³⁴² diye bir değerlendirme yapmıştır. Bu görüşünü “خالفه يحيى بن سعيد/Yahyâ b. Saîd ona muhalefet

³³⁴ İmân, **el-İmâmü'n-Nesâî**, s. 112-13.

³³⁵ İmân, **el-İmâmü'n-Nesâî**, s. 109-110; Nesâî'nin isnadlarda tespit ettiği illetler ve bunlara dair kullandığı ifadeler için ayrıca bkz. Abdulfettâh Ebû Şükür, **İlelü'n-Nesâî**, s. 67-226.

³³⁶ Nesâî'nin görüş belirttiği bablar için bkz. Nesâî, “Kıyâmü'l-leyl” 19 (C. III, s. 221-223); a.mlf., “Sıyam” 4 (C. IV, s. 127-128); a.mlf., “Zinet” 43 (C. VIII, s. 169); Nesâî'nin görüş belirtmediği bablar için bkz. Nesâî, “Cum‘â” 40 (C. III, 112); a. mlf., “Sıyam” 44 (C. IV, s. 172-173); a.mlf., “Umrâ” 4 (C. VI, s. 277-278); a.mlf., “Tahrîmü'd-dem” 13 (C. VII, s. 102); a.mlf., “İstiâze” 58 (C. VIII, s. 280-281)

³³⁷ Nesâî, “Kıyâmü'l-leyl” 50 (C. III, s. 247); a.mlf., “Sıyam” 67 (C. IV, s. 194); a.mlf. “Zinet” 43 (C. VIII, s. 169).

³³⁸ Nesâî, “Kıyâmü'l-leyl” 54 (C. III, s. 250).

³³⁹ Nesâî, “Talâk” 50 (C. VI, s. 184); a.mlf., “Kasâme” 4 (C. VIII, s. 11).

³⁴⁰ Bu lafızların kullanımı ile ilgili örnekler için ayrıca bkz. Ömer İman, **el-İmâmü'n-Nesâî**, s. 116.

³⁴¹ Nesâî, “Kıyâmü'l-leyl” 50 (C. III, s. 246-247).

³⁴² Nesâî, “Kıyâmü'l-leyl” 50 (C. III, s. 247).

etmiştir” diyerek tamamlamıştır Böylece Nesâî, Şebâbe’ye olan muhalefeti vurgulamıştır. Bu ifadenin hemen akabinde ise Yahyâ b. Saîd el-Kattân > Şu‘be > Katâde > Zûrâre b. Evfâ > İmrân b. Husayn (ö. 52/672) tarikiyle “Öğle namazı” hakkında bir hadis nakletmiştir. İmrân b. Husayn’dan mahfuz olarak nakledilen hadis öğle namazı ile ilgili olup vitir namazı hakkında değildir. Böylece Nesâî bir râvinin teferrüdünü tasrih etmiş ve kimsenin söz konusu râvîye mütâbaat etmediğini söylemiştir. Dolayısıyla müellife göre söz konusu metnin şâz olduğu anlaşılmaktadır.³⁴³

Nesâî “... الإختلاف على” şeklinde isimlendirdiği bab başlıklarında isnad ya da metin açısından problemlili olan hadislere yer vermesine rağmen bazen müellifin sadece sahih hadisler naklettiği görülmektedir.³⁴⁴ Bazen de Nesâî bunun tam aksini yapmış yani ilgili babda hiç sahih hadise yer vermemiştir.³⁴⁵ Sonuç olarak Nesâî’nin “... الإختلاف على” başlıklarını isnadı ya da metni problemlili olan hadislere hasretmediği söylenebilir. Başka bir deyişle Nesâî’nin hadisin sıhhatini etkilemeyecek düzeydeki basit farklılıklara işaret etmek maksadıyla da söz konusu bab başlıklarını oluşturduğu görülmektedir.

2.1.6. Bir Hadisin/Râvinin İhtilafının Müteakip Bablarda Zikredilmesi

Nesâî’nin ihtilafı esas alan bab başlıklarının bir diğer öne çıkan özelliği bir bab başlığında her bir ihtilafı müstakil olarak ele almasıdır. Ancak bazen müellif, bir konuya, bir sahâbî’ye ya da aynı konu ve sahâbîye ait rivayetleri birbiri ardınca sıralamış ve bunları bağlantılı bir şekilde 2 ya da 3 başlık altında incelemiştir.³⁴⁶ Nispeten karışık bir görünüm arz eden bu durumun bir-iki örnek ile açıklanması faydalı olacaktır.

Bir sahâbîye ait rivayetlerin arka arkaya 3 bab başlığı altında incelenmesi konusuna Abdullah b. Amr’ın (v.65/684-685) hadisi güzel bir örnek teşkil etmektedir. Nesâî, ilk sırada “صَوْمُ يَوْمٍ وَإِفْطَارُ يَوْمٍ وَذِكْرُ اخْتِلَافِ أَقْطَافِ النَّاقِلِينَ فِي ذَلِكَ لِخَبَرِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو فِيهِ”/Bir gün oruçlu olup diğer gün oruç tutmamak ve Abdullah b. Amr’ın bu konuda rivayet

³⁴³ Vellevî, *Zahîretü’l-ukbâ fî şerhi’l-Müctebâ*, C. XVIII, s. 111; Ayrıca bkz. İman, *el-İmâmü’n-Nesâî*, s. 117.

³⁴⁴ Nesâî, “Cuma” 4 (C. III, s. 112); a.mlf., “Sıyam” 9 (C. IV, s. 133-134); a.mlf., “Sıyam” 10 (C. IV, s. 134). Ayrıca bkz. Zeyyânî, *Tertîbu’l-hadîs fî’l-Müctebâ*, s. 442.

³⁴⁵ Nesâî, “Gusl” 28 (C. I, s. 214-215); a.mlf., “Kıyâmü’l-leyl”, 11 (C. III, s. 212); a.mlf., “Sıyam” 54 (C. IV, s. 183-184).

³⁴⁶ Nesâî, “Kıyâmü’l-leyl” 18,19 (C. III, s.219-223); a.mlf., “Kıyâmü’l-leyl” 48,49,50, C. III, s. 244-247.

ettiği haberi nakledenlerin ihtilafları”nı kaydeder.³⁴⁷ Müellif ikinci olarak ise “ذِكْرُ الرِّيَاضَةِ” Oruç tutulan gün sayısının artmasıyla alınan (sevabın)³⁴⁸ azalması ve Abdullah b. Amr’ın bu konuda rivayet ettiği haberi nakledenlerin ihtilafları”nı kaydeder.³⁴⁹ Üçüncü ve son olarak ise “صَوْمُ عَشْرَةِ أَيَّامٍ” Bir ayda on gün oruç tutmak ve Abdullah b. Amr’ın bu konuda rivayet ettiği haberi nakledenlerin ihtilafları”nı³⁵⁰ zikredilmiştir. Bir sahabîden gelen aynı konuya ait rivayetlerin arka arkaya 3 bab başlığında nakledilmesine ise Abdurrahmân b. Ebzâ (ö. 70/689 civarı) hakkındaki ihtilaflar örnek olarak verilebilir. Bu hadisler vitir namazında okunacak surelerin ne olduğuna dair ihtilafların zikri ile alakalıdır. Bu başlıklar şu şekilde sıralanabilir: 1). “ذِكْرُ الإِخْتِلَافِ عَلَى” Bu hadis hakkında Şu’be’den nakledilen rivayetler arasındaki farklılıkların zikredilme babı³⁵¹ 2). “ذِكْرُ الإِخْتِلَافِ عَلَى مَالِكِ بْنِ مَعْوَلٍ فِيهِ” Bu hadis hakkında Mâlik b. Miğval’den nakledilen rivayetler arasındaki farklılıkların zikredilme babı” 3). “ذِكْرُ الإِخْتِلَافِ عَلَى شُعْبَةَ عَنْ قَتَادَةَ فِي هَذَا الْحَدِيثِ” Bu hadis hakkında Şu’be → Katâde tarikiyle nakledilen rivayetler arasındaki farklılıkların zikredilme babı”. Görüldüğü üzere burada aynı sahâbîden gelen bir hadis hakkında üç adet ihtilaflı nokta, peş peşe gelen bab başlıklarında incelenmiştir. Muhtemelen bunun sebebi söz konusu rivayetlerin gerek sened gerek metin açısından birçok ihtilafı bünyesinde barındırmış olmasıdır. Bunun yanı sıra ardı ardına nakledilen bu babların birbirlerine şahid olarak zikredildiği de söylenebilir.³⁵² Bununla birlikte nadiren de olsa bir hadisteki birçok ihtilafın tek bir bab başlığı altında incelendiği görülmektedir.³⁵³

2.1.7. Bab Başlıklarındaki Hadislerin Sayısı

Nesâî’nin ihtilafı merkeze aldığı bab başlıklarında zikrettiği ortalama hadis sayısı da üzerinde durulması gereken konular arasında sayılabilir. Genel olarak söylemek gerekirse Nesâî herhangi bir konuda naklettiği hadisin illetini ortaya koyarken ortalama 5, 10 ya da 15 hadis zikrettiği görülmektedir. Ancak Nesâî’nin bazen bu sayıların çok üstüne çıktığı da dikkat çekmektedir. Nitekim onun bir babda

³⁴⁷ Nesâî, “Sıyam” 76 (C. IV, s. 209-212).

³⁴⁸ “ذِكْرُ الرِّيَاضَةِ/Oruç tutulan gün sayısının artmasıyla alınan (sevabın) azalması ve Abdullah b. Amr’ın bu konuda rivayet ettiği haberi nakledenlerin ihtilafları”nı kaydeder.³⁴⁹ Üçüncü ve son olarak ise “صَوْمُ عَشْرَةِ أَيَّامٍ” Bir ayda on gün oruç tutmak ve Abdullah b. Amr’ın bu konuda rivayet ettiği haberi nakledenlerin ihtilafları”nı³⁵⁰ zikredilmiştir.

³⁴⁹ Nesâî, “Sıyam” 77 (C. IV, s. 212-213).

³⁵⁰ Nesâî, “Sıyam” 22/78 (C. IV, s. 213-215).

³⁵¹ Nesâî, Kıyamü’l-leyl 48 (C. III, s. 244-246); a.mlf., Kıyamü’l-leyl 49 (C. III, s. 246); a.mlf., “Kıyamü’l-leyl” 49 (C. III, s. 246-247).

³⁵² Vellevî, *Zahîretü’l-ukbâ*, C. XXI, s. 335.

³⁵³ Nesâî, “Kıyamü’l-leyl” 15 (C. III, s.215-216); Nesâî, “Tahrîmu’d-dem” 8, (C. VIII, s. 95-98).

29, bir babda 19, başka bir babda ise 65 adet hadis naklettiği görülmektedir.³⁵⁴ Daha net bir ifadeyle “ذَكَرُ اخْتِلَافِ أَبِي بَكْرٍ بْنِ مُحَمَّدٍ وَعَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ عَنْ عُمَرَ فِي هَذَا الْحَدِيثِ”/Bu hadis (Hırsızın elinin kesilmesi) hakkında Amre’den (ö. 106/724), Ebû Bekir b. Muhammed ve Abdullah b. Ebû Bekir’in (ö. 130/747-48) naklettiği rivayette mevcut ihtilaf” başlığında Nesâî, 29 hadis naklederken³⁵⁵, “بَابُ صَلَاةِ النَّافِلَةِ، وَذِكْرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى أَبِي”³⁵⁶, “إِسْحَاقُ فِي ذَلِكَ” başlığında 19 hadis nakletmiş, “ذَكَرُ الْأَحَادِيثِ الْمُخْتَلَفَةِ فِي النَّهْيِ عَنْ كِرَاءِ الْأَرْضِ بِالثَّلْثِ وَالرُّبْعِ، وَاخْتِلَافُ أَلْفَاظِ النَّاقِلِينَ” başlığında 65 adet hadisi ele almıştır. Buna karşılık *Sünen*’deki bazı başlıklar³⁵⁷ başlığı altında oldukça az miktarda hadis kaydedildiği de dikkat çekmektedir. Hatta onun bazen 3 hadis, 2 hadis, hatta 1 hadis ile dahi ihtilaflı bir bab başlığı oluşturduğu görülmektedir. Örneğin, “ذَكَرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى الزُّهْرِيِّ فِي هَذَا الْحَدِيثِ”/Bu hadis (Hava bulutlu ise Şa‘ban ayının otuza tamamlanması) hakkında Zührî’den nakledilen rivayetler arasındaki farklılıklar³⁵⁸ isimli bab başlığında 3 hadis nakledilmiştir. Nesâî bu 3 hadis ile söz konusu tariklerdeki illeti ortaya koymaya çalışmıştır. “ذَكَرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ فِي الْقِرَاءَةِ فِي صَلَاةِ الْجُمُعَةِ”/Cuma namazında okunan sureler hakkında Nu‘mân b. Beşîr’den nakledilen rivayetler arasındaki farklılıkların zikri³⁵⁹ bâbında ise toplamda 2 hadise yer verilirken³⁶⁰, “الِاسْتِعَاذَةُ مِنْ شَرِّ” başlığında ise toplamda 2 hadise yer verilirken³⁶¹, “مَا صَنَعَ وَذَكَرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُرَيْدَةَ فِيهِ” başlığında ise tek hadis ile illet ortaya konmaya çalışılmıştır. Burada müellif Abdullah b. Büreyde → Büşeyr b. Ka‘b → Şeddâd b. Evs (ö. 58/678) vasıtasıyla Hz. Peygamber’in bir duasını naklettikten sonra “Velîd b. Sa‘lebe, ona (Huseyn el-Muallim’e) muhalefet etti”

³⁵⁴ 28 adet hadis naklettiği başka bir bab daha mevcuttur. Bkz. Nesâî, “Sıyam” 70, (C. IV, s. 198-205).

³⁵⁵ Nesâî, “Kat’u’s-sârık” 10 (C. VIII, s. 79-84).

³⁵⁶ Nesâî, “Kıyâmü’l-leyl” 19 (C. III, s.221- 223).

³⁵⁷ Nesâî, “Müzâraa” 45 (C. VII, s. 33-52). (Müzâraa bölümü, *Sünen*’in Mektebetü’l-Matbuati’l-İslamiyye baskısında numaralandırılmadığı için önceki bölümün numarası verilmiştir. Nitekim *Sünen*’in Dârü’l-Ma‘rife baskısında bu şekilde numaralandırılmıştır. Nesâî, Müzâraa 35, (C. VII, s. 39).

³⁵⁸ Nesâî, “Sıyam” 10 (C. IV, s.133-134).

³⁵⁹ Şahyar, “Nesâî’de Metin Tenkidi Uygulaması”, s. 12

³⁶⁰ Nesâî, “Cuma” 40 (C. III, s.112).

³⁶¹ Nesâî, “İstiâze” 57 (C. VIII, s.279); Şahyar, “Nesâî’de Metin Tenkidi Uygulaması”, s. 12

demekle yetinmiş, diğer isnadı ve muhalefet noktasını söylememiştir.³⁶² Bu noktada Nesâî'nin "الإختلاف على فلان" babında 1, 2 veya 3 hadis zikrettiği durumlarda 2 hadisle yetindiği örneklerin daha sık olduğu belirtilmelidir.³⁶³ Bunu 3 hadis naklettiği bab başlıkları takip ederken,³⁶⁴ 1 hadis zikredilen bab başlıklarının nadiren bulunduğunu söylemek gerekmektedir.

Son olarak Nesâî'nin *Sünen*'inde "اختلاف على..." denfmese de ihtilafları ele aldığı birçok bab başlığının bulunduğu belirtilmelidir.³⁶⁵

2.2. "الإختلاف على..." Başlıklarının Sayısal Verileri ve Müslim'in Sahîh'i ile Mukayesesi

Müslim, *Sahîh*'inde lafız farklılıklarına azami özen gösterdiği ve hadislerin tespitinde sıralamaya önem verdiği için Nesâî'nin metodunu daha iyi anlamak adına onu Müslim'in uygulaması ile kıyaslamak faydalı olacaktır.³⁶⁶ Bu nedenle burada Nesâî'nin *Sünen*'i ile Müslim'in *Sahîh*'inde ortaklaşa bulunan rivayetlere yoğunlaşılacaktır. Bunun yanı sıra "الإختلاف على..."denilen bab başlığı ile doğrudan alakalı hadisler mukayesenin bir başka kriteridir. *Sünen*'de 51 kitap ve 2538 bab içerisinde "اختلاف على..." ifadesi ile başlayan 119 bab başlığı bulunmakta ve söz konusu başlıklar 743 hadis içermektedir. Burada öncelikle Nesâî'nin 119 bab başlığı altında

³⁶² Nesâî'nin bu bab başlığı altında naklettiği hadis Buhârî'de yer almaktadır. (Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. XL, s. 83) Nesâî bu babta naklettiği hadiste "Velîd b. Sa'lebe'nin, Huseyn el-Muallim'e muhalefet ettiğini ifade etmiştir. Ancak müellif Velîd b. Sa'lebe'nin muhalefetine mevcut olduğu isnada ne *Sünen*'de ne de *es-Sünenü'l-kübrâ*'da yer vermiştir. Bu hadis *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*'de zikredilmiştir. Müellif Huseyn'in esbet/daha sika (Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 3.bs., İstanbul, İFAV, 2009, 273) olduğunu söyleyerek, onun rivayetinin sahih olmaya daha layık (أولى بالصواب) olduğunu ifade etmiştir. Diğer bir ifade ile Nesâî bu ihtilaf bab başlığında tercih ettiği hadisi nakletmiştir (Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, XL, 78). Öte yandan Nesâî'nin "ذَكَرَ الإِخْتِلَافَ عَلَى عُرْوَةَ فِي حَدِيثِ حَمْزَةَ فِيهِ"/Hamza'nın bu konudaki (Yolculukta oruç tutulması hakkında) hadisi hakkında Urve'den nakledilen rivayetler arası farklılıklar" (Nesâî, "Sıyam" 57, C. IV, s. 186-187) şeklinde isimlendirdiği ihtilafı merkeze alan bab başlığında da bir hadise yer verdiği görülmektedir. Nesâî'nin bu hadisin illetini ortaya koyarken bir sonraki bab başlığı ile bağlantılı bir şekilde hareket ettiği söylenebilir. Nitekim Vellevî bu hadisin illeti hakkında konuşmak için söz konusu babın bir sonraki bab başlığı ile ele alınacağını ifade etmiştir. (Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. XXI, s. 200). Sonuç olarak ihtilafı merkeze alan bab başlıklarında nakledilen bir hadisteki ihtilafın hangi noktada olduğu ya diğer kitaplar ya da söz konusu bab başlığının hemen akabinde zikredilen bablar yardımıyla öğrenilmektedir.

³⁶³ Nesâî, "Sıyam" 11 (C. IV, s. 134); a.mlf., "Sıyam" 22 (C. IV, s.143); a.mlf., "Sıyam" 36 C. IV, s. 152-153; a.mlf., "Sıyam" 73, C. IV, s. 207.

³⁶⁴ Nesâî, "Sıyam" 34 (C. IV, s. 150); a.mlf., "Sıyam" 75 (C. IV, s. 208-209); a.mlf., "Rukbâ" 1 (C. IV, s. 269).

³⁶⁵ Nesâî, "Tahâret" 43 (C. I, s. 45-46); a.mlf., "Mesâcid" 46 (C. II, s. 60); a.mlf., "Sehv" 68 (C. III, s. 61); a.mlf., "Sıyam" 46 (C. IV, s. 174-175); a.mlf., "Cihâd" 4 (C. VI, s. 9-10).

³⁶⁶ Bunun yanı sıra Nesâî'nin *Sünen*'inde ihtilafı esas alan 119 bab başlığı altındaki 743 hadisi, sıralaması açısından incelemek yüksek lisans tezi çerçevesinde oldukça zor görünmektedir. Böylece söz konusu mukayese kriterleri belirlenmiştir.

Müslim'in *Sahîh*'i ile tetabuk içinde olan ve olmayan hadislerin sayısına yer verilecektir. Daha sonra çalışmanın temelini teşkil eden; Nesâî'nin ihtilafı merkeze alan bab başlıkları ile doğrudan ilgili olan hadisler arasında Müslim ile uyumlu olup olmayanların sayısı belirlenecektir. Böylece bu bölümün çalışma alanı kayıtlanmış olacaktır.

Nesâî'nin ihtilafı esas alan 119 adet bab başlığı içerisinde 88'i Müslim ile isnad ve metin açısından tetabuk içindedir. Bu 88 babta yer alan 597 hadis 402'si Müslim'in *Sahîh*'i ile isnad, metin ya da hem isnad hem metin açısından mutabakat arz ederken kalan 195 hadis Müslim'in *Sahîh*'inde naklettikleri ile uyumlu değildir. Dolayısıyla bu hadisler çalışmanın şartlarını taşımadığı için inceleme dışı bırakılmıştır. Öte yandan 88 başlıktan geriye kalan ve Müslim'in *Sahîh*'i ile ne isnad ne de metin açısından tetabuk arz etmeyen 146 hadisi mündemiç 31 adet ihtilafı esas alan bab başlığı herhangi bir kıstas imkânı sunmadığı için Müslim ile mukayese dışında tutulmuştur.

Nesâî'de mevcut ihtilafı merkeze alan bab başlıkları altında Müslim ile isnad, metin ya da hem isnad hem metin açısından mutabık olanların sayısına yukarıda yer verildi. Bunun hemen akabinde bu çalışmanın temelini oluşturan; Nesâî'nin ihtilafı esas alan bab başlıkları altında Müslim ile isnad, metin ve hem isnad hem de metin açısından uyumlu olan bâbların/hadislerin içinde ihtilaf ile doğrudan alakalı olanların sayısal verilerine yer vermek uygun görünmektedir. Yukarıda 88 bab başlığı olarak tespit edilen Müslim'in *Sahîh*'i ile uyumlu başlık sayısı; sadece ihtilafı merkeze alan bab başlıkları ile doğrudan ilgili olan hadislerle mukayese edildiğinde 83'e düşmektedir.

Sünen'de bulunan 119 bab içerisinde 83 adet ihtilafı merkeze alan bab başlığı Müslim ile tetabuk içinde olan hadisler ihtiva etmenin yanı sıra ihtilaf ile doğrudan ilgili hadisler bulundurmaktadır. Bu 83 adet ihtilafı merkeze alan bab başlığı içerisinde toplam 482 hadis yer almaktadır. Bu hadisler arasında 337 hadis ihtilafa odaklanan bab başlıkları ile doğrudan ilgili olup Müslim ile isnad, metin ya da hem isnad hem metin açısından uyum içindedir.³⁶⁷ Geri kalan 145 hadis ise ilgili şartların ikisini birden bünyesinde bulundurmamaktadır. Öte yandan 261 hadis içeren 36 adet ihtilafı merkeze

³⁶⁷ Müslim'in *Sahîh*'inin de Nesâî'nin *Sünen*'i ile uyum içinde olduğu hadis sayısı 323 olarak tespit edilmiştir. Ancak bu sayıya mütâbî ve şâhid hadisler dahil edilmemiştir. Dolayısıyla *Sünen* ile isnad, metin ve hem metin hem isnad açısından uyum içinde olan *Sahîh*'teki rivayetlerin sayısının bu kadarla sınırlı olmadığı belirtilmelidir.

alan bab başlığı her ne kadar içinde Müslim ile isnad ve metin uyumu içeren başlıklar bulundursa da daha önce ifade edildiği üzere bunlar, Nesâî’de ihtilafa odaklanan bab başlığı ile doğrudan ilgili olmadığı için Müslim ile mukayese edilmemiştir.³⁶⁸

Nesâî yukarıda zikrettiğimiz "اختلاف على..." ifadesi ile başlayan 83 bab başlığını isimlendirirken çoğunlukla ihtilafın merkezinde olan ismi esas almıştır. Bu isim bazen sahâbî, çoğunlukla tâbiûn ve nadiren de olsa etbâü’t-tâbiînden meydana gelmektedir.³⁶⁹ Böylece sahâbî tabakasından ayrılan isnadlar, tâbiûn tabakasından ayrılan isnadlar ve etbâü’t-tâbiîn tabakasından ayrılan isnadlar şeklinde üç ana yapının ortaya çıktığı söylenebilir. Sahâbî, tâbiûn ve etbâü’t-tâbiînden meydana gelen tasnifin daha iyi anlaşılması açısından her birinin özelliklerini kısaca zikretmek gerekmektedir. Öncelikle burada Nesâî’nin başlıklandırmalarından hareketle bir tasnif metodunun oluşturulduğu söylenmelidir. Diğer bir ifade ile söz konusu tasnifler isimlendirilirken çoğunlukla Nesâî’nin ihtilafı merkeze alan bab başlıklarında esas aldığı râvilerin bulunduğu tabaka göz önünde bulundurulmuştur. Her ne kadar Nesâî ihtilafı merkeze alan bab başlıklarının çoğunluğunu râvî/isnad odaklı isimlendirmişse de ihtilafın metinde ya da lafızda olduğunu ifade ettiği bab başlıklarının sayısı az değildir. Bu durumda çoğunlukla Vellevî’nin yazdığı *Zahîretü’l-ukbâ fî şerhi’l-Müctebâ* yardımı ile ihtilafı esas alan bab başlıkları sınıflandırılmıştır. Böylece metnin ya da lafızdaki ihtilafın merkeze alındığı bab başlıkları altında zikredilen hadisler, ihtilafın nerden kaynaklandığına bakılmaksızın sahâbî, tâbiûn ya da etbâü’t-tâbiîn tabakalarından hangisi tarafından nakledildiyse o tasnife dahil edilmiştir. Buna bağlı olarak söz konusu tabakaların her birinde iki kısımdan bahsetmek mümkündür. Bunlar, Nesâî’nin görüş belirtmediği isnadlar/hadisler ve Nesâî’nin yorumladığı/görüş belirttiği isnadlar/hadisler şeklinde isimlendirilebilir.³⁷⁰ Aynı şekilde bu başlıkların da her biri kendi içinde isnadda ihtilaf, metinde ihtilaf ve hem isnadda hem metinde ihtilaf şeklinde üç gruba ayrılmaktadır.³⁷¹ Buradan hareketle söz konusu tüm tabakalarda ele alınan problemlerin isnad ve metin etrafında şekillendiği söylenebilir. Sahâbî, tâbiûn ve etbâü’t-tâbiîn tabakasının genel yapısı anlatılmadan önce söz konusu üç tabakada

³⁶⁸ Bab başlıklarında bulunan hadislerin sayısı için bkz. EK I.

³⁶⁹ Şahyar, “Nesâî’de Metin Tenkidi Uygulaması”, s.11.

³⁷⁰ Bu isimlendirmeler, ihtilafı merkeze alan bab başlıklarının genel özellikleri kısmında izah edilmişti. Ayrıca söz konusu üç tasnifte tabakalara göre örnek sayısının değişiklik gösterdiği belirtilmelidir. Örneğin sahâbî tabakasından isnadda ihtilaf az sayıda görülürken aynı ihtilaf tâbiûn tabakasından hayli fazladır.

³⁷¹ Isnadda ve metinde bulunan ihtilafların tabakalara göre dağılımına ileride ilgili başlıklar altında yer verilecektir.

merkezî bir rol alan metinde ve isnadda ihtilaf ile ne kastedildiğini açıklamak uygun görünmektedir. Bu yüzden öncelikle metinde ihtilaf ve isnadda ihtilafın genel özelliklerine yer verilecek, ihtiyaç duyulan yerler ise örnekler ışığında anlatılacaktır. Daha sonra bu ihtilafların sahâbî, tâbiûn ve etbâü't-tâbiîn'de meydana gelen dağılımı söz konusu üç tabakanın genel özellikleri ile zikredilecektir.

2.3. “الإختلاف على...” başlıklarında Görülen Genel Özellikler:

Metinde ve İsnadda İhtilaf, Hem Metinde Hem İsnadda İhtilaf

Nesâî'nin “الإختلاف على...” başlığı altında isnad, metin ya da her ikisinde bulunan ihtilaflar dikkat çeker. Metinde ihtilaf derken, lafız farklılıkları gibi problemlere vurgu yapıldığı görülür. İsnadda ihtilafta ise muttasıl hadisin mürsel nakledilmesi, merfu' hadisin mevkuf nakledilmesi gibi sorunlar ele alınmıştır. Bazen her iki sorunun birlikte bulunduğu başlıklar da bulunmaktadır. Bu noktada her bir problem için zikredilen bab başlığının, sadece o probleme münhasır olduğunu düşünmemek gerekir. Zira ihtilafı merkeze alan bab başlıklarının bir ya da daha çok problemi incelemek amacıyla zikredildiği görülmektedir. Buradan hareketle belli ihtilaf noktalarını açıklamak üzere zikrettiğimiz bab başlıkları altında sadece bu ihtilaf noktasının bulunduğunu düşünmemek gerektiği belirtilmelidir.

2.3.1. Metinde İhtilaf: Sahabî, Tâbiîn ve Etbâü't-tâbiîn'den

Ayrılan İsnadlar

Metinde ihtilaf başlığı, hadislerin metinlerinde görülen farklılıkların Nesâî tarafından bab başlığına taşınmasıyla vücut bulmuştur. Lafız farklılıkları, maktûb'îl-metin ve müdrecü'l-metin gibi özellikler metinde bulunan temel ihtilaf noktaları olarak nitelendirilebilir. Bu ihtilaf noktalarının Vellevî'nin *Zahîretü'l-ukbâ fî şerhi'l-Müctebâ* isimli eseri yardımı ile belirlendiği yukarıda ifade edilmişti. Söz konusu ihtilaf noktaları, sahâbî, tâbiîn ve tebeü't-tâbiîn tabakasında hemen hemen aynı tür olmakla birlikte sayısal olarak farklılık arz etmektedir. Ancak çok az rastlanan ya da sadece belli tabakalarda görülen karakteristik özellikler ayrıca belirtilecektir. Nesâî'nin odaklandığı

metindeki ihtilafları, lafız farklılıkları ve nadir görülenler şeklinde iki temel noktada toplamak mümkün görünmektedir.³⁷²

2.3.1.1. Lafız Farklılıkları

Lafız farklılıkları, hadis metninde bulunan ihtilafı merkeze alan bab başlıklarında öne çıkan bir özelliktir. Bunların bir kısmı basit denecek düzeyde farklılıklar iken diğer bir kısmı ise fikhî bir hükme taalluk eden diğer bir ifade ile hadisten çıkarılacak hükmün değişmesine sebep olacak farklılıklar olarak nitelendirilebilir. Bu durum iki ayrı başlık altında ele alınacaktır.

2.3.1.1.1. Basit Lafız Farklılıkları

Nesâî'nin, metindeki ihtilafı merkeze aldığı bab başlıklarında basit lafız farklılıkları önemli bir yekünü oluşturmaktadır. Bu çeşit farklılıklar birçok şekilde meydana gelebilmektedir. Bir konuda varid olmuş hadis rivayetlerinde aynı manaya delalet eden farklı kelimeler kullanma³⁷³, hadis metinlerinde hadisin manasına etki etmeyecek şekilde bulunan eksiklikler ve ziyadeler³⁷⁴ ve hadislerin mana ile rivayet edilmesinden kaynaklanan ifade farklılıkları³⁷⁵ gibi özellikler basit lafız farklılıklarının temelini oluşturmaktadır. “اِخْتِلَافُ أَلفاظِ النَّاقِلِينَ فِي ذَلِكَ لِخَبَرِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ / Bir gün oruçlu olup diğer gün oruç tutmamak ve Abdullah b. Amr'ın bu konuda rivayet ettiği haberi nakledenlerin ihtilaflarının zikredilme babı”³⁷⁶ isimli bab başlığı farklı kelimeler kullanmaktan kaynaklanan ihtilaf noktasına örnek olarak zikredilebilir. Nitekim burada bir gün oruç tutup bir gün tutmama durumu dört farklı tarikle nakledilmiş ve bu rivayetlerde söz konusu durum üç farklı şekilde isimlendirilmiştir. Mücahit > Abdullah b. Amr isnadıyla nakledilen tarikler üç adettir ve bunların ikisinde söz konusu oruç tutma şekli “أفضل صيام”/Oruçların en faziletlisi³⁷⁷ olarak isimlendirilmiştir. Diğer tarik Ebû Seleme b. Abdurrahmân (ö. 94/712-13)> Abdullah b. Amr şeklinde nakledilmiş ve burada ise “نصف الدهر/Senenin yarısı” şeklinde ifade edilmiştir. Saîd b. Müseyyeb (ö. 94/713) ve Ebû Seleme b. Abdurrahmân> Abdullah b. Amr tarikinde ve son olarak Ebû Seleme b. Abdurrahmân> Abdullah b. Amr isnadında

³⁷² Metindeki ihtilafa odaklanan bab başlıkları için bkz. EK I.

³⁷³ Nesâî, “Umrâ” 2 (C. VI, s. 272-274); Nesâî, “Sıyam” 76 (C. IV, 209-212); Nesâî, “Sıyam” 76 (C. IV, s. 209-212).

³⁷⁴ Nesâî, “Hibe” 3 (C. VI, s. 266-267); a.mlf., “Sıyam” 78 (C. IV, s. 213-215).

³⁷⁵ Nesâî, “Buyû” 10 (C. VII, s.250-251).

³⁷⁶ Nesâî, “Sıyam” 76 (C. IV, s. 209-212).

³⁷⁷ İlgili tarikler için bkz. Nesâî, “Sıyam” 76 (C. IV, s. 209-210).

“أعدل الصيام”/Oruçların en faziletlisi” şeklinde isimlendirilmiştir. Sonuç olarak bir gün oruç tutup bir gün tutmamak diğer bir ifade ile Hz. Dâvûd orucu farklı lafızlarla ifade edilmektedir. Ancak bunlar basit farklılıklar olup kastedilen manayı değiştirmemektedir.³⁷⁸

Metinlerde görülen basit lafız farklılıklarının Nesâî tarafından başlığa taşınması, ihtilafı esas alan bab başlıkları altında rivayetleri naklederken müellifin titizliğini gösteren bir unsur olarak nitelenebilir.

2.3.1.1.2. Önemli Lafız Farklılıkları

Nesâî'nin ihtilafı öne çıkardığı bazı başlıklarda fikhî bir hükme taalluk eden farklılıkları ele aldığı görülmektedir.³⁷⁹ Örneğin Nesâî “ كيف يفعل إذا افتتح الصلاة قائما وذكر ”/Namaza ayakta/kâim bir şekilde başlayan nasıl devam etmelidir ve bu konuda Hz. Âişe'den rivayette bulunanlar arasındaki farklılıklar³⁸⁰ isimli bab başlığında namaza hangi şekilde başlandıysa o şekilde devam edilip edilmeyeceğine dair nakledilen ihtilafları ele almıştır. Bu babta yer alan hadisler Hz. Peygamber'in namaza ayakta veya oturarak başladıysa aynı şekilde tamamladığından söz eder. Diğer taraftan oturarak başladıysa ayakta; ayakta başladıysa oturarak tamamladığına dair rivayetler de mevcuttur. Bu tür bab başlıklarda Nesâî, hükmün değişmesine sebep olan farklılıkları ele almaktadır.

Nesâî'nin hadis metninde zikredilen bir şahsın kim olduğunun tartışılması da metinde görülen ihtilaflar başlığı altında incelenebilir. Ancak bu tür ihtilafların fazla bir yekün oluşturmadığı söylenmelidir. Örneğin, “ ذَكَرُ اخْتِلَافِ الْأَفَاطِ النَّاقِلِينَ لِخَبَرِ سَهْلٍ فِيهِ ”/Sehl'in bu konu hakkındaki (ilk yemin ettirilme hakkının maktûlün tarafındakilere ait olduğu) hadisi nakledenlerin lafızlarındaki farklılıkların zikri³⁸¹ isimli bab başlığında

³⁷⁸ Vellevî'nin *Zahîretü'l-ukbâ fî şerhi'l-Müctebâ*'da ifade ettiği gibi bu lafız farklılıkları birbirleri ile muhalefet etmemektedir. Nitekim “أعدل” kelimesi iktisad anlamına gelmektedir. (Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münîr*, Beyrut, Mektebet-ü Lübnan, 1987) İktisad da işlerin en faziletlisi olduğundan lafzın değişikliğinin mananın değişikliğine etkisi olmamaktadır. Benzer şekilde “نصف الدهر” ifadesi de manayı değiştirmez. Çünkü bir gün oruç tutup bir gün tutmamak senenin yarısına tekabül etmektedir. (Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, XXI, 303). Bu da işlerin en faziletlisi olarak düşünülebilir. Yukarıda da ifade edildiği gibi bir gün oruç tutup bir gün tutmamak oruçların en faziletlisidir.

³⁷⁹ Nesâî, “Cuma” 40 (C. III, s. 112); a.mlf., “Kıyamü'l-leyl” 17 (C. III, s.217-219); a.mlf. “Kıyamü'l-leyl” 18 (C. III, s.219-221); a.mlf., “Buyû” 9 (C. VII, s.248-250); a.mlf., “Kasâme” 20-21, (C. VIII, s. 30-32).

³⁸⁰ Nesâî, “Kıyamü'l-leyl” 18 (C. III, s. 219-221).

³⁸¹ Nesâî, “Kasâme” 4 (C. VIII, s. 7-12).

nakledilen rivayetlerin çoğu öldürülen şahsın Abdullah b. Sehl (yani İbn Muhayyisa'nın amcasının oğlu) olduğu yönünde iken buna muhalif olan rivayette söz konusu kişinin İbn Muhayyisa el-Esgar olduğu ifade edilmiştir.³⁸²

Nesâî'nin “الاختلاف على...” diye isimlendirdiği bab başlıkları altında Vellevî'nin *Zahîretü'l-ukbâ fî şerhi'l-Müctebâ*'da dikkat çektiği ihtilaflar da mevcuttur. Bunlar müdrecü'l-metin³⁸³ ve maktûbü'l-metin³⁸⁴ olmak üzere iki adettir.³⁸⁵

Netice itibarıyla Nesâî'nin ihtilaflı bab başlıkları altında metinde ihtilafın ele alındığı toplamda 20 adet bab başlığı mevcuttur. Bunun yanı sıra hem isnadda hem metinde ihtilaf şeklinde isimlendirdiğimiz başlıklarda yer alan 12 adet bab başlığın dahil edilmesiyle burada toplam 32 bab başlığı üzerinde durulmuştur. İhtilafı esas alan söz konusu 32 bab başlığı altında metinde ihtilafın en yoğun olarak işlendiği yerin; sahâbîden ayrılan isnadlarda gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Diğer bir ifade ile metinde bulunan ihtilaflar sahâbîden sonraki râvilerde daha çok görülmektedir. Nitekim bu tabakadaki ihtilaflar 17 adet bab başlığında zikredilmiştir. Metinde ihtilafın toplam sayısının 32 olduğu düşünüldüğünde neredeyse yarısından fazlasının sahâbî tabakasından sonraki râvilerde meydana geldiği ortaya çıkmaktadır. Bunu, 14 ihtilafı merkeze alan bab başlığıyla tâbiûn tabakası takip etmektedir. Etbaü't-tâbiîn tabakasında ise sadece bir tane ihtilafı esas alan bab başlığı tespit edilmiştir.

Burada metinde zikredilen ihtilafların hangi noktalarda yoğunlaştığına işaret etmek uygun görünmektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla metinde en fazla ihtilaf noktası lafız farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Nitekim 32 adet ihtilaflı bab başlığında 14 adet basit denebilecek lafız farklılığının bulunduğu; önemli lafız farklılıklarının sayısının ise 18 olduğu tespit edilmiştir. Buradan hareketle söz konusu lafız farklılıklarının oran olarak birbirlerine yakın seviyelerde olduğu anlaşılmaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla metinde ihtilafı inceleyen ihtilaf odaklı 32 adet bab başlığı altında toplam 32 adet ihtilaf noktası bulunmaktadır. Metinde ihtilafın merkeze alındığı bab başlıklarında temel ihtilaf noktasının lafız farklılıklarından meydana geldiği söylenebilir.

³⁸² Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, XXXV, 382-383.

³⁸³ Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 199.

³⁸⁴ Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 170.

³⁸⁵ Müdrecü'l-metin örneği için bkz. Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, XXX, 251; Maktûbü'l-metin örneği için bkz. Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, VI, 83.

2.3.2. İsnadda İhtilaf: Sahâbe, Tâbiûn ve Etbâu't-tâbiûnden Ayrılan İsnadlar

Nesâî'nin *Sünen*'inde ihtilafı merkeze alan bab başlıkları altında hadislerin isnadlarında meydana gelen ihtilafları, isnadda ihtilaf başlığı altında ele almak uygun görünmektedir.³⁸⁶ İsnadda bulunan ihtilaf noktaları Nesâî'nin isnadlar ve râviler hakkında yaptığı yorumlar ışığında anlaşılmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra müellifin hiç görüş belirtmeksizin naklettiği rivayetler de bulunmaktadır. Bu durumda söz konusu ihtilaf noktaları şerhler yardımı ile belirlenmeye çalışılmıştır. Söz konusu problemleri senedde inkıta-ittisal meselesi ve senedin müntehası ile ilgili problem; idrâc, bir hadisin farklı bir râviye atfedilmesi ve nadir bulunan özellikler şeklinde 5 başlık altında toplamak mümkün görünmektedir. Bu başlıklarla ilgili çeşitli örneklere her tabakada rastlamak mümkündür. Bunlar gerek görülen yerlerde örneklerle izah edilecektir.³⁸⁷

2.3.2.1. Bir Hadisin Farklı Bir Râviye Atfedilmesi

İhtilafı esas alan bab başlıkları altında bir hadisin farklı sahâbîlere isnad edilmesi, Nesâî'nin isnad ile ilgili ele aldığı problemlerden biridir. Diğer bir ifade ile Nesâî, bir râvinin bir hadisi diğerlerinin naklettiklerinden farklı olarak başka bir râviye atfetmesine dikkat çekmiştir. Sahâbî tabakasında bu konunun herhangi bir örneğine rastlanmamasına rağmen bu problem tâbiûn tabakasında yoğun bir şekilde görülmektedir.³⁸⁸ Buna “*ذِكْرُ الاختلافِ عَلَى عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ فِي هَذَا الْحَدِيثِ*”/ Bu hadis hakkında (Hava bulutlu ise Şâban ayının otuza tamamlanması) Ubeydullah b. Ömer'den (ö. 147/764) nakledilen rivayetler arasındaki farklılıklar³⁸⁹ isimli bab başlığı örnek olarak verilebilir. Bu hadis Yahyâ b. Saîd el-Kattân> Ubeydullah b. Ömer> Nâfi > İbn Ömer (ö. 73/692) tariki nakledilmiştir. Hemen akabinde Muhammed b. Bisr > Ubeydullah b. Ömer > Ebû'z-Zinâd (ö. 130/748)> A'rec > Ebû Hureyre isnadı zikredilmiştir. Söz konusu bab başlığı altındaki hadisin ilk tariki İbn Ömer'e isnad edilirken ikinci tarik Ebû Hureyre'nin müsnedi şeklinde nakledilmiştir.³⁹⁰ Dolayısıyla bu bab başlığı altında

³⁸⁶ İsnaddaki ihtilafa odaklanan bab başlıkları için bkz. EK I.

³⁸⁷ İhtilaf çeşitleri ile ilgili örnekler için Ayrıca bkz. İmân, el-İmâmü'n-Nesâî, s. 119-120.

³⁸⁸ Nesâî, “Kıyamü'l-leyl” 15 (C. III, s. 215-216); a.mlf., “Sıyam” 10 (C. IV, s. 133-134); a. mlf., “Sıyam” 58 (C. IV, s. 187-188); a.mlf., “Ahbâs” 2, (C. VI, s. 230-232); a.mlf., “Umrâ” 4 (C. VI, s. 277-278); a.mlf., “Tahrîmu'd-dem” 6 (C. VII, s. 92-93).

³⁸⁹ Nesâî, “Sıyam” 11 (C. IV, s. 134).

³⁹⁰ Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. XX, s. 305.

bir konuda varid olmuş bir hadisin iki farklı sahâbiye isnad edilmesinden kaynaklanan ihtilaf probleminin ele alındığı görülmektedir.

Bir hadisin farklı bir tarikle nakledilmesinden kaynaklanan bu sorunların etbâu't-tâbiîn tabakasında ise iki adet örneği bulunmaktadır.³⁹¹

2.3.2.2. Senedde İttisal-İnkıta Problemi

Nesâî'nin *Sünen*'indeki ihtilafı merkeze alan bab başlıklarının çoğu, isnadda bulunan problemleri yoğun bir şekilde ele alır. Bunlar arasında inkıta problemi ihtilafı merkeze alan bab başlıklarında ele alınan temel noktalardan biridir. Nesâî'nin “الاختلاف / Bükeyr'den gelen rivayetler arasındaki farklılıklar”³⁹² isimli bab başlığında bunun bir örneği görülmektedir. Burada Mahreme (b. Bükeyr) > Bükeyr > Süleyman b. Yesâr (ö. 107/725) > İbn Abbas (ö. 68/687-88) > Ali şeklinde bir isnad nakledilmektedir. Ancak Nesâî, Mahreme'nin babasından (Bükeyr) hiç hadis dinlemediğini ifade etmektedir.³⁹³ Bu sebeple söz konusu isnadda inkıta bulunduğunu açıklamış olmaktadır. Nesâî ikinci olarak ise Leys b. Sa'd (ö. 175/791) > Bükeyr > Süleyman isnadını nakleder. Ancak bu isnadda Süleyman tâbiûn tabakasına mensup olduğu için hadis mürseldir.³⁹⁴ Nesâî'nin senedde bulunan inkıta problemini bizzat görüş beyan ederek kaydettiği görülmektedir.

Nesâî'nin ihtilafı merkeze alan bab başlıklarında ittisal ve inkıta ile alakalı olan diğer problemler ise hadislerin muttasıl/mevsûl bir hadisin mürsel ya da munkatı' olarak nakledilmesi,³⁹⁵ isnadda müphem bir râvinin bulunması,³⁹⁶ hadisin muan'an olarak nakledilmesi³⁹⁷ ve senedde meçhul bir râvinin bulunması³⁹⁸ şeklinde ifade edilebilir. Bunun yanı sıra söz konusu inkıta problemine bağlı olarak şârihin dikkat

³⁹¹ Nesâî, “Kıyamü'l-leyl” 50 (C. III, s.246-247); a.mlf., “Âdâbü'l-kudât” 9 (C. VIII, s. 227-229).

³⁹² Daha önce ifade edildiği üzere bu bab başlığı Nesâî'nin *Sünen*'inin Mektebetü'l-mabuâtî'l-İslâmiyye baskında “Bâbu'l-vudû' mine'l-mezi” isimli bab başlığı içinde ele alınmıştır. (Nesâî, “Gusl” 28, (C. I, 214-215). Ancak Dârü'l-ma'rife' baskısında ayrıca başlık konulmuştur. ((Nesâî, “Gusl” 28, (C. I, s. 234).

³⁹³ Nesâî, Gusl 28, (C. I, 214).

³⁹⁴ Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. V, s. 635; Söz konusu bab ile ilgili Şınkıtî'nin “Şurûku'l-envâr'ına bakıldığında mezkûr hadislerle ilgili isnaddaki bazı râvilerin detaylı biyografisi dışında bir malumat tespit edilmemiştir. (Muhammed el-Muhtâr el-Cekenî eş-Şınkıtî, *Şerhu Süneni'n-Nesâî müsemma şurûku envâri'l-mineni'l-kübrâ el-ilâhiyye bi keşfi esrâri's-Süneni's-suğrâ'n-Nesâiyye*, y.y., t.y., s. 945-951)

³⁹⁵ Nesâî, “Sıyam” 16, (C. IV, s. 138-139); a.mlf., “Sıyam” 39, (C. IV, s.154-157); a.mlf., “Hibe” 4, (C. VI, s.267-268); a.mlf., “Kasâme” 4, (C. VIII, s. 7-12); a.mlf., “Zînet” 25, (C. VIII, s. 147-148).

³⁹⁶ Nesâî, “Sıyam” 48, (C. IV, s. 176-177); a.mlf., “Sıyam” 71, (C. IV, s. 205-206); a.mlf., “Sıyam” 47, (C. IV, s. 175-176).

³⁹⁷ Nesâî, “Sıyam” 47 (C. IV, s. 175-76).

³⁹⁸ Nesâî, “Sıyam” 4 (C. IV, s. 127-128).

çektığı ihtilaflar da mevcuttur. Bunlar; müttefik ve müfterik,³⁹⁹ isnaddan râvinin düşürülmesi⁴⁰⁰ ve nihayet hadisin muan'an⁴⁰¹ olarak nakledilmesi şeklinde ifade edilebilir. Bu tür ihtilafların bir ya da en fazla iki örneğine rastlanmıştır.

2.3.2.3. Bir Hadisi Aynı Sahâbîye Farklı Bir Tarikle Nispet etmek

İhtiafı merkeze alan bab başlıkları altında nakledilen bir hadisin farklı kanallarla aynı sahâbîye isnad edilmesi de Nesâî'nin dikkat çektiği başka bir problemidir. Nesâî'nin *Sünen*'inde söz konusu durumu ortaya koyan ihtilafa odaklanan birçok bab başlığı bulunmaktadır.⁴⁰² Bu konuya örnek olarak “بَابُ وَقْتِ رَكْعَتِي الْفَجْرِ وَذِكْرُ الْاِخْتِلَافِ عَلَى نَافِعٍ/Sabah namazından kılınan iki rek'atın vakti ve bu konuda Nâfi'den nakledilen rivayetler arasındaki ihtilafların zikri”⁴⁰³ isimli bab başlığı zikredilebilir. Bu örnekte Abdülhamid b. Ca'fer ilgili hadisi Nâfi > Hz. Safiyye (ö. 50/670 [?]) > Hz. Hafsa (ö. 45/665 [?]) isnadıyla zikretmekte ve bu isnadıyla Yahyâ b. Ebû Kesîr(ö. 129/747), Ömer b. Nâfi, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî (ö. 143/760), Mûsâ b. Ukbe(ö. 141/758), Mâlik b. Enes, Ubeydullah el-Umerî, Cüveyriye b. Esmâ, Zeyd b. Muhammed ve Leys b. Sa'd olmak üzere dokuz râviden ayrılmaktadır. Zira onlar bu hadisi Nâfi> İbn Ömer> Hz. Hafsa tarikiyle nakletmişlerdir.⁴⁰⁴ Nesâî, söz konusu dokuz kişiye muhalif olarak

³⁹⁹ “Râvilerin şahıslarının farklı (müfterik) adları, bab adları, bazen dede adları ya da künyeleri veya nisbelerinin hem yazılışının hem okunuşunun aynı (müttefik) olmasıdır.” (S. Kemal Sandıkçı, “Müttefik ve Müfterik”, *DiA*, C. XXXII, s. 225). “ذِكْرُ الْاِخْتِلَافِ عَلَى عَلِيٍّ بْنِ الْمُبَارَكِ/Alî b. Mübarek'ten hadis nakledenlerin arasındaki ihtilafların zikri”[Nesâî, “Sıyam” 48, (C. IV, s. 176). isimli başlığın isnadında Muhammed b. Abdurrahman'ın bulunduğu iki hadis nakledilmiştir. Nesâî'nin burada ihtilaf noktası olarak gördüğü durum şarih tarafından açıklanmıştır. Şarih söz konusu iki isnadda da yer alan Muhammed b. Abdurrahman isimli râvinin sanıldığı gibi tek bir râvi değil, iki kişi olduğunu ifade etmiştir. Birinci isnadda nakledilen şahsın Muhammed b. Abdurrahman b. Şeybân, ikinci isnadda bulunan râvinin ise Muhammed b. Abdurrahman b. Sa'd b. Zürâre olduğunu ifade etmiştir. (Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. XXI, s. 154). Aynı sebepten meydana gelen diğer ihtilaf için bkz. Nesâî, “Sıyam” 47, (C. IV, s. 175-176); ayr. bkz. Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. XXI, s. 143. Ancak bu bab başlığında yer alan ihtilaf noktasının, *Sünen*'in aynı bölümünde yer alan 46 nolu bab ile bağlantı kurularak anlaşılabilirdiğini ifade etmek gerekmektedir.

⁴⁰⁰ Nesâî, “Kıyamü'l-leyl” 39 (C. III, s. 236-238).

⁴⁰¹ Nesâî, “Sıyam” 47 (C. IV, s. 175-176); Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. XXI, s. 143; Söz konusu isnadda bulunan herhangi bir râvi hakkında tedlis şüphesinden bahsedilmemektedir. Ancak şarih hadisin muan'an olarak nakledilmesini ihtilaf noktası olarak zikretmektedir. Bu bâb ile alakalı detaylı malumat için bkz. Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. XXI, s. 143-153.

⁴⁰² Nesâî, “Gusl” 28, (C. I, s. 214); a.mlf. “Kıyamü'l-leyl” 19 (C. III, s. 221-223); a.mlf., “Sıyam” 23, (C. IV, s. 143-145); a.mlf., “Sıyam” 45 (C. IV, s. 174); a.mlf., “Sıyam” 54 (C. IV, s. 183-184); a.mlf., “Sıyam” 67 (C. IV, s. 193-196); a.mlf., “Kat'u's-sârik” 9, (C. VIII, s. 77- 79).

⁴⁰³ Nesâî, “Kıyamü'l-leyl” 60 (C. III, s. 253-257).

⁴⁰⁴ Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. XVIII, s. 154.

nakledilmiş isnadı hatalı bulunduğunu bizzat ifade etmiştir.⁴⁰⁵ Sonuç olarak söz konusu ihtilaf noktası Nâfi ve Hz. Hafsa arasındaki râvinin farklı bir şekilde zikredilmesidir.

2.3.2.4. Senedin Müntehâsı ile İlgili Problemler

Hadisler isnad edildiği râviye göre yani senedin müntehasına göre merfu⁴⁰⁶, mevkuf⁴⁰⁷ ve maktu⁴⁰⁸ olarak isimlendirilmektedir.⁴⁰⁹ Bu çeşitlilik zaman zaman merfu⁴ hadisin mevkuf; mevkuf hadisin merfu⁴ nakledilmesi şeklinde çeşitli problemlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.⁴¹⁰ Bu husus Nesâî'nin ihtilafı merkeze alan bab başlıklarının altında üzerinde durduğu önemli konulardan biridir.

Nesâî'nin, bir hadisin merfu⁴ mu yoksa mevkuf mu olacağına dair ihtilafa “ذَكَرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى أَبِي الزُّبَيْرِ / Zübeyr'den nakledilen rivayetler arasındaki farklılıkların zikri”⁴¹¹ isimli bab başlığı örnek olarak verilebilir. Burada Nesâî, Zeyd b. Ebû Üneyse > Ebû Zübeyr > Tâvûs > İbn Abbas isnadıyla hadisi merfu⁴ olarak nakletmiş, ardından aynı hadisi Süfyân es-Sevrî > Ebû Zübeyr > Tâvûs > İbn Abbas tariki ile mevkuf olarak da kaydetmiştir.⁴¹² Bu noktada söz konusu ihtilafların tâbiûn tabakasından ayrılan isnadlar kısmında görüldüğü,⁴¹³ sahâbî ve etbâu't-tâbiîn tabakasından bu konunun herhangi bir örneğine rastlanmadığı belirtilmelidir.

2.3.2.5. İdrâc

Hadisin isnadında veya metninde aslında olmayan bir unsurun ilave edilmesi olarak tanımlanan müdrec kavramı,⁴¹⁴ Nesâî'nin ihtilafı esas alan bab başlıkları altında yer verdiği bir problemdir. Diğer bir ifade ile müdrecü'l-isnad anlaşıldığı üzere isnada dayalı ihtilaflar arasında ele alınmıştır. Söz konusu duruma tâbiûn ve etbâu't-tâbiîn tabakasından birkaç örnekte rastlanmaktadır.⁴¹⁵ Örneğin “ذَكَرُ أَكْظَمُ الدُّنْبِ، وَاخْتِلَافُ يَحْيَى وَعَبْدٍ”

⁴⁰⁵ Nesâî, “Kıyamü'l-leyl” 60 (C. III, s. 254).

⁴⁰⁶ İbnü's-Salâh, 'Ulûmü'l-hadîs, s. 45.

⁴⁰⁷ İbnü's-Salâh, 'Ulûmü'l-hadîs, s. 46.

⁴⁰⁸ İbnü's-Salâh, 'Ulûmü'l-hadîs, s. 47-51.

⁴⁰⁹ İsmail Lütü Çakan, Hadis Usûlü, s. 98.

⁴¹⁰ Senedin müntehasından kaynaklanan problemler için bkz. Sabri Çap, “Hadis İlminde Merfû-Mevkuf İlişkisi” (Basılmamış Doktora Tezi), UÜSBE, 2008; Yusuf Suiçmez, Sahabe ve Tabiîn Sözlüklerinin Hz. Peygamber'e Nispeti, İstanbul, Otto, 2015.

⁴¹¹ Nesâî, “Rukbâ” 2 (C. VI, s. 269-271).

⁴¹² Vellevî, Zahîretü'l-ukbâ, C. XXX, s. 235.

⁴¹³ Nesâî, “Kıyamü'l-leyl” 67 (C. III, s. 263-266); a.mlf., “Tahrîmu'd-dem” 12 (C. VII, s. 102); a.mlf., “Tahrîmu'd-dem” 13 (C. IV, s. 102-103); a.mlf., “Kat'u's-sârik” 10, (C. VIII, s. 79-84).

⁴¹⁴ Mehmet Efendioğlu, “Müdrec”, DİA, C. XXXI, s. 474.

⁴¹⁵ Nesâî, “Kıyamü'l-leyl” 15 (C. III, s. 215-216); a.mlf., “Sıyam” 55, (C. IV, s. 184).

الرَّحْمَنَ عَلَى سَفْيَانَ فِي حَدِيثٍ وَاصِلٍ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ فِيهِ

Vâsıl > Ebû Vâil (ö. 82/701) > Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652-53) tariki ile nakledilen hadis ile ilgili Yahyâ ve Abdurrahmân'ın Süfyân'dan naklettiği rivayetler arasındaki ihtilafların zikri"⁴¹⁶ isimli bab başlığında idracın bulunup bulunmadığı ele alınmıştır. Nesâî, bu bab başlığında öncelikle Abdurrahmân b. Mehdî > Süfyân es-Sevrî > Vâsıl b. Hayyân > Ebû Vâil > Amr b. Şurahbîl (ö. 63/683) > Abdullah b. Mes'ûd tarikini zikretmiş ve hemen akabinde Yahyâ el-Kattân > Süfyân > Vâsıl > Ebû Vâil > Abdullah b. Mes'ûd isnadını nakletmiştir. İlk isnadda yer alan Amr b. Şurahbîl isimli râvinin bu hadisin senedinde yer almaması gerekmektedir.⁴¹⁷ Sonuç olarak söz konusu isnada hadisin aslında bulunmayan bir râvi eklenmiş ve böylece müdrecü'l- isnâd meydana gelmiştir.

Değerlendirme

Nesâî'nin *Sünen*'indeki ihtilafı merkeze alan bab başlıklarına bakıldığında isnadda ihtilafın incelendiği toplam 51 adet bâb başlığının bulunduğu görülür. Hem isnadda hem metinde ihtilafı bir arada inceleyen 12 bab başlığı buna dahil edilince toplamda 63 bab başlığının incelenmesi gerekmiştir. Bu çalışmada ele alınan ihtilaflı bab başlıklarının toplam sayısının 83 olduğu göz önünde bulundurulduğunda isnadı ilgilendiren 63 adet bab başlığının bulunması önemli bir oran addedilmelidir.

İsnadda görülen ihtilaflara tabakası açısından bakıldığında bunların büyük oranda tâbiûn neslinde toplandığı dikkat çeker. Zira bu tabakada toplamda 55 adet isnadda bulunan ihtilafı merkeze alan bab başlığı tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile isnadda bulunan ihtilafların yarısından çoğu tâbiûn tabakasında yer almaktadır. Buradan hareketle tâbiûn tabakasında, isnâda dair problemlerin yoğun bir şekilde meydana geldiği söylenebilir. Sahâbe ve etbâu't-tâbiîn tabakasında incelenen bab başlığı sayısı ise hayli azdır. İlkinde 2, ikincisinde ise 6 ihtilaf incelenmiştir. Bu durumda isnadda ihtilaf hususunda tâbiûn tabakasının kritik bir rol oynadığı söylenebilir. İhtilafın neden tâbiûn tabakasında yoğunlaştığına dair soruya ileride tekrar dönülecektir.

⁴¹⁶ Nesâî, "Tahrîmü'd-dem" 4 (C. VII, s. 89-90).

⁴¹⁷ Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. XXXI, s. 299.

İsnadda ihtilafın incelendiği 63 adet bab başlığında, temel ihtilaf noktalarını ve kaç tane ihtilafın bulunduğunu zikretmek konuyu bir bütün olarak görmeyi sağlayacaktır. 63 adet bab başlığı tarandığında bunun 25'inde, bir hadisi farklı bir sahâbiye atfetme konusunda olduğu görülmektedir. Bunu muttasıl bir hadisin münkatı'/mürsel olarak nakledilmesi problemi takip etmektedir. Bu problem 16 adet bab başlığında yer almaktadır. Aynı hadisin mahrecinde ihtilaf edilmesi (bir hadisin aynı sahâbiye farklı tariklerle ulaştırılması) konusu 11 adet bab başlığında ihtilaf problemi olarak ele alınmıştır. Hadisin müntehâsı ile ilgili problemlerin toplam sayısı ile mübhem râvilerden kaynaklanan ihtilafların işlendiği bab başlıklarının sayısı aynıdır. Her ikisi için 6 bab açılmıştır. Müdrecü'l-isnâd sebebi ile meydana gelen ihtilafların sayısı 3'tür. Senedde meçhul bir râvinin bulunması (2), muan'an(1), râviden bir ismin düşürülmesi/ıskatı (1), bir râvinin farklı şekillerde isimlendirilmesi (1), gibi ihtilafların nadir olarak bulunduğu tespit edilmiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla isnadda ihtilafı ele alan 63 adet bab başlığı altında toplam 71 adet ihtilaf noktası bulunmaktadır.⁴¹⁸

Sonuç olarak isnadda ihtilafın Nesâî'nin ihtilafı merkeze aldığı bab başlıklarının en temel unsuru olduğu söylenebilir. Başka bir deyişle müellifin ihtilafı esas alan bab başlıklarını oluştururken isnâd merkezli bir yöntem izlediği anlaşılmaktadır.⁴¹⁹ Dolayısıyla bâb başlıklarının tamamına yakını isnad ile ilgili meydana gelen ihtilafları incelemek üzere oluşturulmuş gibidir.

2.4. “الإختلاف على...” İfadesiyle Başlayan Bab Başlıklarının Tabakalara Dağılımı

Nesâî ihtilafı merkeze alan bab başlıklarını isimlendirirken daha çok râvi merkezli bir yöntem izlemiştir. Yukarıda zikredildiği üzere, buna bağlı olarak , söz konusu başlıklardaki râvilerin tabakalarından hareketle sahâbî, tâbiûn ve etbâu't-tâbiîn

⁴¹⁸ İhtilafı merkeze alan bab başlıkları altında tek bir problemin yer almadığı yukarıda ifade edilmişti. Dolayısıyla 63 bab başlığı altında yer verilen ihtilaf noktalarının bab başlığı sayısından fazla olması olağandır.

⁴¹⁹ Nitekim konuyla ilgili çalışmalarda Nesâî'nin bir metni tahkik ederken dahi sened merkezli bir usûl izlediği ifade edilmiştir. (Şahyar, “Nesâî'de Metin Tenkidi Uygulaması”, s. 12). Buradan hareketle Nesâî'nin isnadda bulunan ihtilafları merkeze alarak söz konusu ihtilaflı bab başlıklarını oluşturduğu söylenebilir.

şeklinde üçlü bir tasnif meydana getirmek mümkün olmuştur.⁴²⁰ Burada, *Sünen*'deki ihtilafı merkeze alan 119 bab başlığının tabakalar arası dağılımı incelenecek ve hadis rivayet tarihi açısından bunun ne anlama geldiği incelenecektir.⁴²¹ İhtilafı merkeze alan bab başlıkları bu gözle ele alındığında sahâbe tabakasında 21; tâbiûn tabakasında 84; etbâu't-tâbiîn tabakasında ise 14 adet⁴²² konunun incelendiği tespit edilmiştir.

Yukarıdaki sayılardan da dikkat çekeceği üzere ihtilafı merkeze alan bab başlıklarında daha çok hicrî I. asrın ikinci yarısı ile II. asrın ilk yarısına tekabül eden tâbiûn tabakasında belirgin bir şekilde yer almıştır. Ancak bu tabakada en çok öne çıkan isimler şu şekilde belirlenebilir. Zührî (ö. 124/742) yedi; Yahyâ b. Ebû Kesîr (ö. 129/747) beş; Atâ b. Ebû Rebâh (ö. 114/732) dört; Ebû İshâk es-Sebiî (ö. 127/745) dört; Süfyân es-Sevrî dört; Şa'bî (ö. 104/722) üç; Şu'be iki defa zikredilmiştir. Dolayısıyla tâbiûn tabakasında ihtilaf edilen râvilerin genelde hicrî I. asrın sonu ile II. asrın başına tekabül ettiği ancak hicrî II. asrın ilk yarısına da sarktığı görülmektedir. Dolayısıyla isnadda bulunan ihtilafların neden tâbiîn tabakasında diğer iki tabakaya nazaran bariz şekilde fazla olduğu sorusu hadis tarihi açısından dikkat çekicidir. Ayrıca bu tabakada ihtilafların büyük oranda isnadda yer almasının sebebinin ne olduğu dikkat çeken bir unsurdur. İhtilafı merkeze alan bab başlıklarının çoğunluğunun isnad merkezli isimlendirildiği göz önünde bulundurulduğunda; Nesâî'nin ihtilafları zikretme noktasında tâbiîn tabakası üzerinde yoğunlaşmasının sebepleri nelerdir?

Hakkında ihtilaf edilen râvilerin yaşadıkları zaman dilimi ve ilmî kimlikleri bu durumun tedvin faaliyeti ile bir ilişkisi olduğunu işaret etmektedir. Zira bir hocanın etrafındaki öğrenci sayısının artması ve isnadların yaygınlaşması⁴²³ aynı hocadan hadis rivayetinde bulunan birçok talebenin zabt açısından aynı seviyede olmamaları hasebiyle çeşitli sebeplerle hata etme durumunu meydana getirmiştir denebilir. Bu tarikler arasında doğru olan rivayete ulaşmaya çalışan Nesâî gibi alimler de bu isnadları

⁴²⁰ Daha önce de belirtildiği üzere ihtilafı merkeze çeken bab başlıkları ile ilgili bu tasnif yapılırken sadece bab başlığından hareket edilmemiştir. Nitekim Nesâî, -az da olsa- bazı bab başlıklarında râvi ismi zikretmemektedir. Müellifin genellikle sadece metindeki ihtilaflara yönelik isimlendirdiği bu bab başlıklarında şerhlerden yardım alınmış ve böylece ilgili başlığın hangi tabakaya dahil olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

⁴²¹ Söz konusu başlıklar ele alınırken Müslim'in *Sahih*'i ile herhangi bir mukayeseye tabi tutulmadığı belirtilmelidir.

⁴²² Etbâu't-tâbiîn'de ihtilafı merkeze çeken bab başlıklarının az sayıda olmasına rağmen, bu başlıklarda tekrar eden isimlerin bulunduğu dikkat çekmektedir. Söz konusu 14 başlığın 4 tanesi Süfyân es-Sevrî; 2 tanesi Şu'be merkezli isimlendirilmiştir. Geri kalan 8 bab başlığı etbâu't-tâbiîne dahil olan diğer râvilere odaklanmaktadır.

⁴²³ Kuzudişli, **Hadis tarihi**, s. 106.

bir araya getirdiğinde ilgili başlıklar oluşmuş olmaktadır. Başka bir deyişle Nesâî de bu ihtilafların doğurduğu bir ihtiyaç neticesinde ihtilafı merkeze alan bab başlıkları altında bir hocadan/râvîden nakledilen farklılıklara işaret ederek hadisteki problemi açığa kavuşturmaya çalışmaktadır. Nesâî'nin bunu yaparken, isnadda bulunan ihtilafın yaygın olarak görüldüğü tâbiûn tabakasını belirgin bir şekilde başlıklara taşıdığı söylenebilir. Özetle bir râvî üzerinde ihtilaf edilmesi, tedvin neticesinde rivayetin sistemli bir şekilde nakledilmeye başlanmasıyla ilgili bir durum olduğu varsayılabilir. Bu durumu destekleyen diğer bir unsur ise birkaç başlık hariç⁴²⁴ sahâbenin bulunduğu bab başlıklarında metindeki ihtilafın öne çıkarılmasıdır. Sahabe döneminde metin, tabiûn zamanında ise râvî merkezli ihtilafın öne çıkarılması tedvin dönemine denk gelen kısımda isnadların yayılmasıyla ilgili olduğuna işaret etmektedir.

⁴²⁴ Nesâî, “Sehv” 23 (C. III, s. 25-26); a.mlf., “Sıyam” 68 (C. IV, s. 196-198).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Sahâbe, Tâbiûn ve Etbâu't-tâbiîn'den Ayrılan İsnadlar ve Müslim'in *Sahîh*'i ile Mukayesesi

3.1. Sahâbeden Ayrılan İsnadlar

Nesâî'nin ihtilafı merkeze alan bab başlıklarının sahâbe, tâbiûn ve etbâu't-tâbiînden ayrılan isnadlar şeklinde tasnif edildiği bir önceki bölümde ifade edilmişti.⁴²⁵ Bu üç tabakadan ilki sahâbîlerden ayrılan isnadlardan oluşur ve bu tabakada metinde ihtilaf yoğun bir şekilde görülür. Bu noktada sahâbîden ayrılan isnadlar ifadesi ile Nesâî'nin, kendisinde ihtilaf edilen şahıs olarak işaret ettiği kişinin sahâbî tabakasında olduğunun kastedildiği belirtilmelidir. İhtilaf eden râvilerin ise aynı tabakada ya da bir sonraki tabakada yer alması mümkündür.

Sahâbeden ayrılan isnadlara genel olarak bakıldığında Nesâî'nin, bu tabakada hem isnad hem metinde bulunan ihtilafa çok az bir oranda başlıkta yer verildiği görülür. Buna karşın bu tabaka metinde ihtilafın en yoğun bir şekilde başlıklara yansıtıldığı kısımdır. Daha açık bir ifade ile bu durumu sayısal olarak söylemek gerekirse hem isnad hem metinde ihtilafın sayısı sadece 2 iken; metinde ihtilaf edilen yerlerin sayısı 15'tir. İhtilafın sadece isnadda bulunduğu bir bab başlığı ise tespit edilememiştir. Sonuç olarak sahabe tabakasında toplam 17 adet ihtilafı merkeze alan bab başlığı bulunduğu ve bu kısmın metinde ihtilafın en sık görüldüğü tabaka olduğu söylenebilir.

Sahâbe tabakasında metinde görülen ihtilaflar lafız farklılıklarından oluşmaktadır. Bu farklılıkları, manaya etki etmeyecek derecede basit ve manayı etkileyecek olan önemli lafız farklılıkları olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Genel sayıma göre 8 adet önemli lafız farklılığı ve 9 adet basit lafız farklılığı tespit edilmiştir. İsnadda ortaya çıkan ihtilaflara gelince bunlar bir hadisi farklı bir râviye atfetme ve muttasıl bir isnadı munkatı nakletmekten kaynaklanan ihtilaflardır. Sonuç olarak sahâbî tabakasındaki 17 adet ihtilafı merkeze alan bab başlığı altında toplam 19 adet ihtilaf noktası yer almaktadır. Sahâbî tabakasında metinde ihtilaf merkezî bir rol edinirken, isnadda bulunan ihtilafın ise nadiren görülmesi dikkat çekmektedir.

⁴²⁵ Bkz. Bu tez, II. Bölüm “الإختلاف على...” Başlıklarının Sayısal Verileri ve Müslim'in Sahîhi ile Mukayesesi” isimli başlık. s. 62-63.

Nesâî'nin isnad ya da metin hakkında görüş belirtip belirtmemesine göre ihtilafı merkeze alan bab başlıkları ikiye ayrılmıştır. Burada müellifin görüş belirtmediği bab başlıkları bir örnek çerçevesinde incelenecektir. Aşağıda detaylı bir şekilde belirtileceği üzere Nesâî'nin görüş belirttiği kısma dair herhangi bir örnek tespit edilememiştir. Bu nedenle metindeki ihtilafın mahiyetini görmek için önemli lafız farklılığından kaynaklanan ihtilafı detaylı bir şekilde incelemek uygun görünmektedir.

3.1.1. Nesâî'nin Görüş Belirttiği İsnadlar

Bu kısımda isnadda ihtilaf, metinde ihtilaf ya da hem isnad hem metinde ihtilafın ele alındığı bab başlıklarına rastlanmamıştır. Bu ifade ile Nesâî'nin sahâbe tabakasından ayrılan isnadlarda görüş belirttiğine dair örneğin mutlak bir şekilde olmadığı anlaşılmamalıdır. Nitekim “ذَكَرُ اخْتِلَافِ النَّاقِلِينَ لِحَبْرٍ حَفْصَةَ فِي ذَلِكَ/ Bu konuda (Oruca niyet edilmesi) Hz. Hafsa'nın Hadisini Nakledenlerin Rivayetleri Arasındaki Farklılıklar”⁴²⁶ ve “أَخَذُ الْوَرَقِ مِنَ الذَّهَبِ، وَالذَّهَبِ مِنَ الْوَرَقِ، وَذَكَرُ اخْتِلَافِ الْأَفَاطِ النَّاقِلِينَ لِحَبْرِ ابْنِ عُمرَ”⁴²⁷ Altın ile Gümüşü, Gümüş İle Altını Değiştirmek Ve Bu Konuda İbn Ömer'den (ö.73/692) Nakledenlerin Lafızları Arasındaki Farklılıklar”⁴²⁷ gibi bab başlıkları, bu tabakada Nesâî'nin görüş belirttiği kısma örnek teşkil etmektedir.⁴²⁸ Söz konusu başlıklar, bu çalışmanın kriterlerine uymadığı için tezin kapsamına dahil edilmemiştir.

3.1.2. Nesâî'nin Görüş Belirtmediği İsnadlar

Sahâbe tabakasının esas alındığı bu kısımda Nesâî'nin isnad ve metin hakkında herhangi bir görüş beyan etmediği bab başlıkları ele alınacaktır. Yukarıda ifade edildiği gibi metinde ihtilafa dair 15 ve hem metin hem isnadda ihtilafa dair 2 bab başlığı bulunmaktadır. Öncelikle bu bab başlıklarında zikredilen hadislerin sıhhat durumuna göre dizilişi hakkında bilgi vermek gerekmektedir.

Metinde ihtilafın ele alındığı ve Nesâî'nin görüş belirtmediği 15 babın 8'inde hadislerin hepsinin sahih olduğu, 5'inde zayıftan sahihe doğru ve 2'sinde sahihten zayıfa doğru dizildiği görülmektedir. Hem isnad hem metinde ihtilafın zikredildiği 2

⁴²⁶ Nesâî, “Sıyam” 68 (C. IV, 196-198).

⁴²⁷ Nesâî, “Buyû” 51 (C. VII, 282-283).

⁴²⁸ Tezin kriterlerine uymadığı için çalışmaya dahil edilmemiş diğer örnekler için bkz. Nesâî, “Kasâme” 46,47 (C. VIII, s. 57-61); Nesâî, “Sehv” 23 (C. III, s. 25-26); Nesâî, “Kıyâmu'l-leyl” 37 (C. III, s. 235-236). vd.

bab'ın 1'inde hadislerin hepsi sahihken diğer bab zayıftan sahihe doğru sıralanmıştır.⁴²⁹ Böylelikle bu tabakada Nesâî'nin görüş belirtmediği kısmın yarısından çoğunun tamamıyla⁴³⁰ sahih hadislerden oluştuğu, zayıf hadislerin ise diziliş açısından daha çok zayıftan sahihe doğru olduğu anlaşılmaktadır.

Bu bab başlıklarının tamamını incelemek tezin sınırlarını aşacağı için ilgili tabakanın taşıdığı genel özellikler bir örnek üzerinden zikredilecektir. Müzâraa ile ilgili bir hadisi konu alan bab başlığı, sahâbî tabakasinda Nesâî'nin görüş belirtmediği rivayetlerin genel özelliklerini güzel bir şekilde yansıttığı için örnek olabilecek durumdadır. Her ne kadar bu örnek sadece metinde ihtilafa değinse de onun en açık ve anlaşılır örnek olması burada zikredilmesi için önemli bir etken görünümündedir. Bunun yanı sıra isnadla ilgili temel problemlere tabîin tabakasinda yer verileceği için burada metinde ihtilafa yoğunlaşmak daha faydalı görülmüştür. Bununla birlikte isnadda herhangi bir problem varsa bunlar da yeri geldikçe ele alınacaktır.

3.1.2.1. Müzâraa ile İlgili Hadisin Değerlendirilmesi

Burada ele alınacak hadis “Müzâraa” bölümünde “ذِكْرُ اخْتِلَافِ الْأَلْفَافِ الْمَأْثُورَةِ فِي الْمُزَارَعَةِ/Müzâraa Hakkındaki Rivayetlerin Lafızlarındaki Farklılıklar” isimli bab başlığı altında yer alır.⁴³¹ Nesâî bu bab başlığında arazilerin belirli bir ürün/ekin karşılığında kiraya verilmesi ve taraflar arasındaki payın malum ya da meçhul olması ile ilgili hadislere yer verir. Müellif bu hadis hakkında 8 farklı isnad zikretmiş ve her bir tarihin ardından onların metinlerini kaydetmiştir.

Müzâraa ile ilgili hadis Abdullah b. Ömer'den (ö.73/692) merfû; İbn Abbas'tan (ö. 68/687-88) mevkuf; Muhammed b. Sîrîn (ö. 110/729); Abdurrahman b. Esved (ö. 99/717) ve Mansur b. Mu'temir'den (ö. 132/750) ise maktû bir şekilde nakledilmiştir. Metindeki ihtilafın ise Abdullah b. Ömer'in Hz. Peygamber'den naklettiği rivayetleri etrafında şekillendiği söylenebilir. Zira söz konusu babta nakledilen diğer rivayetler

⁴²⁹ Bu tezin II. bölümünde de ifade edildiği üzere incelenen örnekler hariç söz konusu bab başlıkları genel olarak ele alınmış, Vellevî'nin şerhinden de istifa edilerek babların dizilişi ana hatlarıyla ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu bölümde yer verilen sıralama ile ilgili bilgiler bu şekilde tespit edilmiştir.

⁴³⁰ Araştırmanın girişinde de belirtildiği üzere bu çalışmada ihtilafı merkeze alan bab başlığı ile doğrudan ilgili hadisler bu çalışmanın temel konusudur. Burada baktaki hadislerin tamamının sahih olduğuna dair ifadenin bu çerçevede anlaşılması gerektiği belirtilmelidir.

⁴³¹ Nesâî, “Müzâraa” 36 (C.VII, s. 52-55). Müzâraa/مزارعةArazi bir taraftan, emek diğer taraftan yapılan ziraat ortaklığı. Çıkacak ürün aralarında belirlenen oran dahilinde paylaşılır. Mehmet Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, 2.bs., 2. Bsk., İstanbul, Ensar, 2005, s. 442.)

onun naklettiği hadisler sebebiyle zikredilmiştir. Dolayısıyla burada ele alınacak örneğin merkezine Abdullah b. Ömer rivayetleri konulacak, diğerleri ise bu çerçevede ele alınacaktır.⁴³²

3.1.2.1.1. İbn Ömer Rivayetleri Arasındaki İhtilaflar: Müzâraa Akdinde Tarafların Payları

Nesâî'nin söz konusu babta ikinci sırada zikrettiği, müzâraa ile ilgili hadisin metni ve tercümesi şu şekildedir.

أَخْبَرَنَا قُتَيْبَةُ، قَالَ: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «دَفَعَ إِلَى يَهُودِ خَيْبَرَ نَخْلَ خَيْبَرَ، وَأَرْضَهَا، عَلَى أَنْ يَعْمَلُوهَا مِنْ أَمْوَالِهِمْ، وَأَنَّ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَطْرَ مَا يَخْرُجُ مِنْهَا»⁴³³

Kuteybe b. Saîd (ö. 240/855) > Leys b. Sa'd (ö.175/791) > Muhammed b. Abdurrahman > Nâfi' (ö. 117/735) > Abdullah b. Ömer'den (ö. 73/692) nakledildiğine göre Hz. Peygamber Hayber Hayber'deki hurmalık ve arazileri masraflar Yahudilere ait olmak üzere çalışmaları ve araziden çıkanın yarısının Hz. Peygamber'e ait olması karşılığında kiraya verdi.⁴³⁴

⁴³² Hadisin isnad şeması için bkz. EK II, Müzâraa hakkındaki hadisin isnad şeması, s. 145-146; *Sünen*'de ve *Sahih*'te yer alan hadis metinleri için bkz. EK III, Müzâraa hakkındaki hadisin metni, s. 166-7.

⁴³³ Nesâî, "Müzâraa" 46 (C.VII, s. 53). Bu babın ilk sırasında yer alan hadis ihtilaf ile doğrudan ilgili olmadığı için, konuya başlarken ikinci sıradaki hadisin metnine yer verildi.

⁴³⁴ Bu hadis müzâraa ve muhabereyi caiz görenlerin temel dayanağını oluşturur. Nitekim bu durumu Hz. Peygamber tahrir etmiş ve bu yüzden de Hz. Ebu Bekir dönemine kadar tedavülde kalmıştır. Hz. Ömer onları sürgün edince bu durum sona ermiştir. (İbn Hacer el-Askalânî, **Fethü'l-Bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, thk: Abdulazîz b. Abdillâh b. Bâz, 13 c., Beyrut, Dârü'l-Ma'rife, t.y., C. V, s. 13; Vellevî, **Zahîretü'l-ukbâ**, C. XXXI, s. 197). Müzâraaya cevaz verenler arasında İbn Ömer, İbn Mesûd, İbn Ömer ve Muaz gibi sahâbiler sayılabilir. (Ebû'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik b. Battâl, **Şerhu Sahîhi'l-Buhârî**, thk: Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm, 11 c., Riyad, Mektebetü'r-Rüşd, t.y., C. VI, s. 464). Ayrıca bkz. Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hattâbî el-Büstî, **Meâlimü's-Sünen: Şerhu Süneni Ebî Dâvûd**, 4 c., thk: Muhammed Râgıb et-Tabbâh, Halep, Matbuati'l-İlmiyye, 1352/1933, C. III, s. 97. Tirmizî bu hadise başka bir tarikle ancak yine İbn Ömer'e isnad ederek yer verir. Müellif, hadisin akabinde şu bilgileri verir: "Hz. Peygamberin ashabından ilim ehli olan bazı kimseler üçte bir, dörtte bir karşılığında müzâraa yapılmasında herhangi bir beis görmezler. Bazıları ise tohumun arazi sahibinden olması şartıyla buna cevaz vermişlerdir. Bu kimseler: Ahmed b. Hanbel ve İshak (b. Râhûye)'dir (ö. 238/853). Bazı ilim ehli kimseler de müzâraanın üçte bir ve dörtte bir karşılığında yapılmasına cevaz vermezken/mekruh görürken; بمساقاة النخل/hurmalıkların üçte bir ya da dörtte bir karşılığında müsâkât yapılmasında bir beis görmezler. Bu, Malik b. Enes ve Şâfiî'nin görüşüdür. Bazı ilim ehli müzâraanın sadece gümüş ve altın karşılığında yapılması görüşündedir. (Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, **el-Câmiu's-sahîh:Sünen-i Tirmizî**, thk: Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed Fuâd Abdülbâkî, İbrâhîm Atve İvaz, 5 c., 2 bsk., Kahire, Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1388/1968, C. III, s. 658). Müzâraayı caiz görenler olduğu gibi bunu kabul etmeyen alimler de bulunmaktadır. Bunlar arasında Ebu Hanife, Mâlik b. Enes ve İmam Şâfiî sayılabilir. İlgili tartışmalar için bkz. Ebû'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm el-Mübârekpûrî, **Tuhfetü'l-ahvezi bi şerhi Câmi'i's-Sahîh**, y.y., Dârü'l-Fikr, t.y., C. IV, s. 637-639; Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme et-Tahâvî, **Şerhu maâni'l-âsâr**, thk: Muhammed Zehrâ en-Neccâr ve Muhammed Seyyid Câd el-Hak, 5c., y.y., Âlemü'l-kütüb, 1414/1994, C. IV, s.115; Aynî, **Umdetü'l-kârî**, C. XII, s. 168; Begavî,

Bunun hemen akabinde Nesâî'nin 3. sırada naklettiği Abdullah b. Ömer'e ait ikinci rivayetin metni ve tercümesi aşağıdaki gibidir:

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الْحَكَمِ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعَيْبُ بْنُ اللَّيْثِ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَفَعَ إِلَى يَهُودٍ خَيْبَرَ نَخْلَ خَيْبَرَ، وَأَرْضَهَا عَلَى أَنْ يَعْمَلُوهَا بِأَمْوَالِهِمْ، وَأَنَّ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَطْرَ ثَمَرَتِهَا»⁴³⁵

Abdurrahman b. Abdilllah b. Abdülhakem (ö. 257/870) > Şuayb b. Leys (ö. 199/814) > Babam (Leys b. Sa'd) (ö. 175/ 791) > Muhammed b. Abdirrahman > Nâfi' (ö. 117/735) > İbn Ömer'den (ö. 73/692) nakledildiğine göre Hz. Peygamber, Hayber hurmalıklarını ve arazisini masraflar Yahudilere ait olmak üzere çalışmaları ve araziden çıkan **ürünün** yarısının da Hz. Peygamber'e ait olması karşılığında Yahudilere kiraya verdi.

İbn Ömer'in ilk rivayetinde yer alan “شَطْرَ مَا يَخْرُجُ مِنْهَا” ifadesi ile araziden çıkanın yarısı kastedilmiştir.⁴³⁶ İbn Ömer'e ait bu hadis ilk rivayetin neredeyse aynısıdır. Sadece ilk rivayette “araziden çıkan” ile kastedilenin “ekin/meyve” olduğu “شَطْرَ ثَمَرَتِهَا” ifadesi ile açıklığa kavuşturulmuş olmaktadır.⁴³⁷

Nesâî'nin 4. sırada yer verdiği rivayetin metni ise daha farklıdır. Bu hadis ve tercümesi şu şekildedir:

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الْحَكَمِ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعَيْبُ بْنُ اللَّيْثِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ نَافِعٍ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ كَانَ يَقُولُ: «كَانَتْ الْمَزَارِعُ تُكْرَى عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، عَلَى أَنْ لِرَبِّ الْأَرْضِ، مَا عَلَى رَبِّيعِ السَّاقِي مِنَ الزَّرْعِ، وَطَائِفَةٌ مِنَ الثَّنْبِ، لَا أَدْرِي كَمْ هُوَ»⁴³⁸

Abdurrahman b. Abdilllah b. Abdülhakem > Şuayb b. Leys > Babasından (Leys b. Sa'd) > Muhammed b. Abdirrahman > Nâfi' > İbn Ömer şöyle demiştir: “Resulullah zamanında su kıyılarında yetişen mahsül ve -ne kadar olduğunu bilmediğim bir oranda- bir miktar saman tarla sahibine kalmak üzere kiralanıyordu.”

Şerhu's-sünne, C. VIII, s. 253; Vehbe Zuhaylî, **İslâm Fıkıh Ansiklopedisi**, trc: Ahmet Efe vd., 10 c., İstanbul, Risâle, 2015, C. VII, s. 115-117

⁴³⁵ Nesâî, “Müzâraa” 46 (C. VII, 53).

⁴³⁶ Aynî, **Umdetü'l-kârî**, C. XII, s. 167; Vellevî, **Zahîretü'l-ukbâ**, C. XXXI, s. 196.

⁴³⁷ Vellevî, **Zahîretü'l-ukbâ**, C. XXXI, s. 192-193.

⁴³⁸ Nesâî, “Müzâraa” 46 (C. VII, s. 53).

Bu hadisin, ilk iki sırada zikredilen İbn Ömer rivayetlerinden farklı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu baktaki ihtilaf noktası da buradaki farklılıktan kaynaklanmıştır.

3.1.2.1.1.1. Metinde İhtilaf: “شَطْرَ مَا يَخْرُجُ مِنْهَا” ve “الرَّيْبُ السَّاقِي”

Lafızları

Yukarıda zikredilen hadislerde de görüldüğü üzere bu hadisin metninde ihtilaf edilmiştir. Ortaklıkta bölüştürülecek ürünün miktarının nasıl belirleneceği kısmı buradaki ihtilaf noktasının temelini oluşturmuştur. Zira bu babın 2. ve 3. sırasında nakledilen İbn Ömer’e ait rivayetlerde müzâraa akdinin unsurları arasında “شَطْرَ مَا” “شَطْرَ ثَمَرَتِهَا”/ürünün yarısı” gibi malum bir ifade bulunmaktadır. Buna karşın bir sonraki sırada zikredilen İbn Ömer rivayetinde ise “طَائِفَةٌ مِنَ النَّبْتِ، لَا أَذْرِي كَمْ هُوَ”/su kıyısı, nehrin kenarı” ve “الرَّيْبُ السَّاقِي”/su kıyısı, nehrin kenarı” gibi meçhul ifadeler zikredilmiştir ki bu önceki iki hadise ürünün belirli olması noktasında muhaliftir. Başka bir deyişle İbn Ömer’in ilk iki hadisinde taraflardan birini diğerine üstün kılmaksızın belirli bir karşılık söz konusuyken⁴³⁹ İbn Ömer’e ait 3. rivayette ise anlaşmazlığa yol açacak meçhul bazı unsurlar bulunmaktadır.⁴⁴⁰ Bunlardan birisi küçük nehir anlamına gelen⁴⁴¹ الرَّيْبُ sâqî lafzında yaşanır. Hadiste “Nehrin kenarında, kıyısında yetişen mahsül”ü almak şart koşulduğu için, alimlerin de belirttiği gibi bu tür ifadeler meçhul unsurlar taşıdığı için akdi fasid eder.⁴⁴² Zira burada suyun kenarında ne kadar mahsül elde edileceği, arazinin geri kalan kısmının ürün verip vermeyeceği muallak bırakılmıştır. Bu da müzâraada çekişmeye ve husumete sebep teşkil edecektir. Benzer şekilde “bir miktar saman” ifadesi meçhul unsurlar taşıdığı için sorunlu bulunmuştur.

⁴³⁹ Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. XXXI, s. 193.

⁴⁴⁰ Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. XXXI, s. 193.

⁴⁴¹ Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. XXXI, s. 199. Bu ifade hakkında diğer görüşler şu şekildedir: Ekini sulayan nehir. (İbnü'l-Esir Ebû's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek el- Cezerî, *en-Nihaye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*, thk: Mahmud Muhammed et-Tanâhî, Tâhir Ahmed ez-Zâvî, y.y., el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1383/1963, C.II, s. 462). Hattabî “الرَّيْبُ” kavramını “sulayan” olarak tanımlar. İbn Fâris “nehirdir” der. Cevherî “dere/kanal” olduğunu söyler. Bu tabir için “küçük nehir” de denilmiştir. (İbn Mulakkîn Ebû Hafîs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî, *et-Tavzîh li şerhi'l-Câmi's-Sahîh*, 36 c., thk: Dârü'l-Fellâh, Doha, Vizâretü'l-evkâf ve's-şuûni'l-İslâmiyye, 1429/2008, C. XV, s. 292).

⁴⁴² Tahâvî, *Şerhu maânî'l-âsar*, C. IV, s.111; Bedrüddîn Aynî, *Nuhabü'l-efkâr fî tenkîhi mebâni'l-âsar fî şerhi meâni'l-âsar*, 19 c., Doha, Vizâretü'l-evkâf ve's-şuûni'l-İslâmiyye, 1429/2008, C. XVI, s. 320.

Böylece tarafların paylarının belirli unsurlarla ifade edildiği İbn Ömer’e ait ilk iki rivayetin nehyedilen kısma dahil olmadığı, ancak buna muhalefet arz eden İbn Ömer’e ait üçüncü rivayette geçen müzâraa akdinin geçersiz olduğu söylenebilir. Başka bir ifade ile müzâraa akdinde payların meçhul olması müzâraanın nehyedilme sebepleri arasında sayılmıştır.

3.1.2.1.1.2. Sahâbe, Tâbiûn ve Etbâu’t-tâbiûnin Müzâraa Hususunda Görüşleri

Nesâî *ذِكْرُ اخْتِلَافِ الْأَلْفَافِ الْمَأْثُورَةِ فِي الْمُزَارَعَةِ* /Müzâraa Hakkındaki Rivayetlerin Lafızlarındaki Farklılıklar” isimli babda yukarıda açıklanan İbn Ömer rivayetlerine yer verdikten sonra sahâbe ve tâbiûnun konuya dair söz ve takrirlerine yer vermiştir. Bahsi geçen rivayetler aşağıda kısaca zikredilecektir.

Nesâî İbn Ömer hadisinin peşinden öncelikle, Abdurrahman b. Esved kanalıyla şu maktu hadisi zikreder. “İki amcam ve babam ortak bir şekilde üçte bir ve dörtte bir karşılığında müzâraa yapıyorlardı, Alkame (b. Kays) ve Esved bunu bilmelerine rağmen bu duruma karşı çıkmıyorlardı.”⁴⁴⁸ Kufe’nin iki büyük alimi Alkame ve Esved’in bu duruma sessiz kalmaları yapılan işlemi caiz gördüklerine işaret etmektedir.⁴⁴⁹ Ancak dikkat çeken husus, bu rivayette müzâraa antlaşmasındaki payın “malum” olması öne çıkmaktadır. Sonrasında Nesâî, İbn Abbas’a isnad edilen şu mevkuf hadis ile aynı özelliğin altını çizmiş gibidir: “Yaptığınız en hayırlı iş, sizden bir kimsenin arazisini altın ve gümüş karşılığında kiraya vermesidir.”⁴⁵⁰ Bu müzâraa akdinde altın ve gümüş malum/belirlenmiş olacağı için söz konusu akdi fasid edici bir nitelikte olmadığı anlaşılmaktadır.⁴⁵¹ Daha sonra Nesâî, Mansur b. Mu’temir aracılığıyla İbrahim en-Nehaî (ö. 96/714) ve Saîd b. Cübeyr’in (ö. 94/713) boş arazinin kiralanmasında herhangi bir beis görmediklerini nakletmektedir.⁴⁵² Bir sonrasında ise Tâbiûn devrinin ileri gelen fakihlerinden, aynı zamanda Kûfe kadısı, Kâdî Şüreyh’in

⁴⁴⁸ Nesâî, “Müzâraa” 46 (C.VII, s. 53). Buna cevaz verenler arasında Ali b. Ebî Tâlip, İbn Ömer, İbn Mesud, İbn Ömer ve Muaz gibi sahâbiler sayılabilir. (İbn Battâl, Şerhu **Sahîhi’l-Buhârî**, C. VI, s. 464).

⁴⁴⁹ Bu hadisin isnadı zayıf sayılmıştır. Zira isnadda yer alan Şerîk b. Abdillâh b. Ebî Şerîk mecrûh sayılmıştır. Ayrıca müdellis bir râvi olan Ebû İshâk’ın da “an” ile hadisi naklettiği görülmektedir. (Vellevî, **Zahîretü’l-ukbâ**, C. XXXI, s. 200). el-Elbânî de bu isnadın zayıf olduğunu belirtmiştir. (Nesâî, “Müzâraa” 46 (s. 605)

⁴⁵⁰ Nesâî, “Müzâraa” 46 (C.VII, s. 53).

⁴⁵¹ “Ürün paylaşımının oran olarak değil maktû şekilde belirlenmesi, âmilin payının tarlanın belli bir yerinden yahut başka bir tarladan verileceğinin ya da para veya başka bir mal şeklinde karşılanacağına kararlaştırılması böyledir.” (Hüseyin Kayapınar, “Müzâraa”, **DİA**, XXXII, s. 235).

⁴⁵² Nesâî, “Müzâraa” 46 (C.VII, s. 53).

mudarebe hususunda husumet yaşayan kişiler hakkındaki teamülünü Muhammed b. Sîrîn'den naklen şu şekilde nakleder: “Kâdî Şüreyh mudarebe hususunda iki şekilde hükmederdi. Ya mudaribe malın zarar etmesinde kusuru olmadığını ispat için deliller getirmesini ister ya da mal sahibine şöyle der “Mudaribin hain olduğunu ispat et. Eğer ispat edemezsen mudarib hain olmadığına dair yemin eder.”⁴⁵³ Kâdî Şüreyh'in görüşüne yer verilmesinin sebebi mudarebe ve müzâraanın aynı kategoride değerlendirildiği ve bunlardan elde edilen hasılanın bir kısmı karşılığında ortaklığın caiz olduğunu göstermek içindir.⁴⁵⁴

Nesâî bu konuda son olarak tâbiûndan Sâîd b. el-Müseyyeb'e (ö. 94/713) isnad edilen bir rivayete yer vermiştir. Bu rivayette mudarebenin nasıl yapılacağı, nasıl bir usûl izleneceği ve her iki tarafın hakları ile ilgili detaylı bilgiler zikredilir. Bu bilgilerdeki ayrıntılar bir tarafa bırakılıp ilgili babın ihtilaf noktası açısından olaya bakıldığında tarafların paylarının yarı yarıya olacak şekilde beyan edildiğinin söylenmesi önemli görünmektedir.⁴⁵⁵ Neticede Mudarebe ve müzâraanın benzer olduğuna İbn Sîrîn ve Kâdî Şüreyh'in nakilleriyle destekleyen Nesâî, Saîd b. el-Müseyyeb hadisini de aynı bağlamda zikretmiş gibidir. Başka bir deyişle Nesâî, Saîd b. el-Müseyyeb rivayetinde “Sermayeden elde edilecek kâr, bu sözleşmede tutarı belirlendiği gibi yarı yarıya olacaktır. Yarısı sermaye sahibinin, yarısı da çalışmamın karşılığı olarak benim için olacaktır.”⁴⁵⁶ Diyerek ihtilafın temel noktası olan oranların malum olması gerektiğine işaret etmiş görünmektedir. Bu da babın genelinde olduğu gibi, müzâraada taraflar arasında alınacak payın “malum” olması gerektiğine dair bir delil teşkil etmektedir. Buradan hareketle Nesâî'nin söz konusu ihtilaf noktasının problemini çözmek mahiyetinde de Kûfe ehlinde deliller naklettiği söylenebilir.

⁴⁵³ Nesâî, “Müzâraa” 46 (C.VII, s. 53-54).

⁴⁵⁴ Vellevî, **Zahîretü'l-ukbâ**, C. XXXI, s. 201-202. Söz konusu babın 1. sırasında yer alan Muhammed b. Sîrîn'e ait olan rivayet bu benzerliği ortaya koyar niteliktedir: “Bana göre müzâraa, mudarebe malı gibidir. Mudarebe malı hakkında caiz olan her şey, müzâraa da caizdir. Aynı şekilde mudarebede geçersiz olan şeyler müzâraada da geçersizdir. Mesela elde edilecek kârdan taksim edilen payın meçhul olması mudarebe akdini bozduğu gibi müzâraa akdinde de fasit edici niteliktedir. (Vellevî, **Zahîretü'l-ukbâ**, C. XXXI, s. 194).] İbn Avn diyor ki: “İbn Sîrîn arazisini; kendisi, çocukları, hayvanları ve aletleri ile çalışan bir kimseye kiraya verilmesinde herhangi bir beis/sakınca görmezdi. Bu durumda tüm masraflar arazi sahibinin olacaktır.” (Nesâî, “Müzâraa” 46 (C.VII, s. 52-53).)

⁴⁵⁵ Nesâî, “Müzâraa” 46 (C.VII, s. 54).

⁴⁵⁶ Söz konusu rivayetin ilgili metni şu şekildedir: “وَرِيحٌ بَعْدَ رَأْسِ الْمَالِ الَّذِي دَفَعْتَهُ” الْمَذْكُورِ إِلَى الْمَسْمُومِ مَبْلُغُهُ فِي هَذَا الْكِتَابِ، فَهُوَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ نَصْفَيْنِ، لَكَ مِنْهُ النِّصْفُ بِحَظِّ رَأْسِ مَالِكَ، وَلِي فِيهِ النِّصْفُ تَامًا بِعَمَلِي فِيهِ” Nesâî, “Müzâraa” 46 (C.VII, s. 54).

Neticede yukarıda zikredilen rivayetlerden anlaşıldığına göre Nesâî, İbn Ömer'in müzâraada malum bir oranın belirlenmesine dair hadislerini destekleyen rivayetler serdetmiştir. Her ne kadar Nesâî bu babta açık bir görüş belirtmese de 3. Sırada zikredilen İbn Ömer naklindeki farklı lafızların ondan gelen diğer rivayetlere ve sahabe-tâbiûn görüşlerine muhalif olduğunu belirtmiş olmaktadır. Bununla birlikte Vellevî'nin, suyun kenarında yetişen ürünleri şart koşarak müzaara yapmak önceki zamanlara ait bir hüküm iken Hayber'de ürünün yarısına mukabil yapılan anlaşma ise sonraki döneme ait bir uygulama olma ihtimalini ileri sürdüğü görülür.⁴⁵⁷ Buna göre Hayber'deki uygulamadan bahseden hadis, diğerini nesh etmiş anlamına gelmektedir. Ancak Nesâî'nin İbn Ömer'den nakledilen hadisleri ihtilaf başlığında zikredip ardından sahabe ve tabiûn uygulamalarını zikretmesi sanki rivayetin hatalı olduğuna dair bir işaret olarak değerlendirilebilir.

Bu hadisin Müslim'in *Sahîh*'inde nasıl yer aldığına bakıldığında ise onun Abdullah b. Ömer'den toplamda 6 hadis naklettiği ve bunların hepsinde de müzâraa için malum bir miktarın belirlenmesine vurgu yapıldığı görülür. Diğer bir ifade ile Müslim bu babta meçhul bir lafız üzerine bina edilen bir müzâraa akdini zikreden hadisi nakletmemiştir.⁴⁵⁸ Müslim'in ilgili babda zikrettiği hadislerin hepsi Nesâî'nin ilk sırada yer verdiği hadislerin sahabi râvisi ve metni ile uyum içindedir.

Nesâî'nin söz konusu babta müzâraa ile ilgili ihtilafları naklettiği ancak bu babta kendine ait herhangi bir görüşe yer vermediği görülür. Ne var ki, sahâbî ve tâbiûnun kavillerine, takrirlerine ve teamüllerine yer vererek ilgili hadis hakkında genel kanaatini ortaya koymuş gibidir. Nitekim babın genel eğiliminin müzâraada payların malum olması yönünde olduğu görülmektedir. Buradan hareketle İbn Ömer'in meçhul bir paydan söz eden rivayetindeki muhalefet net bir şekilde ortaya konulmuştur. Anlaşılan o ki Nesâî bu uygulaması ile İbn Ömer'e ait söz konusu rivayetin başta Hz. Peygamber olmak üzere, sahâbî ve tâbiûn'un görüşlerine ters düştüğünü ortaya koymaya çalışmış gibidir.

Burada Nesâî'nin bu hadisleri naklederken hadislerin sıhhati açısından nasıl bir sıralama takip ettiğine değinmek yerinde olacaktır. Başka bir ifade ile babtaki hadislerin diziliş sıralamasının sahihten zayıfa mı yoksa zayıftan sahihe mi doğru yapıldığı ya da

⁴⁵⁷ Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. XXXI, s. 199.

⁴⁵⁸ Müslim, "Müsâkât" 22. (C. III, s. 1186-1188). Hadisin isnad şeması için bkz. EK II, Müzâraa hakkındaki hadisin isnad şeması, s. 145-146.

tek düze olmayan bir metodun mu nakledildiği sorusu önemli görünmektedir. Söz konusu babta İbn Ömer rivayetlerinin hepsi sahihtir.⁴⁵⁹ Ancak satışın meçhul bir oran üzerine bina eden İbn Ömer rivayeti Nesâî'nin Kütüb-i Sitte müellifleri arasında tek başına naklettiği bir hadistir. Bu nedenle Nesâî'nin söz konusu hadisteki probleme işaret etmek için bu babı açtığı söylenebilir. Müellifin önce isnad ve metin açısından doğru addettiği hadisleri nakledip hemen akabinde lafzında problem gördüğü bu hadisi kaydettiği görülmektedir. Daha sonra ise Nesâî'nin, tercih ettiği hadisleri destekleyen sahabe ve tabiûn hadislerine yer verdiği söylenebilir. Bunun yanı sıra Müslim'in ilgili babında bulunan hadislerin hepsinin Nesâî'nin ilk sıralarda yer verdiği İbn Ömer'e ait Hayber hadisi ile hem sahâbî râvisi hem de metin açısından uyum içinde olması Nesâî'nin tercihinine işaret eden önemli bir karinedir. Netice itibariyle Nesâî'nin ilk önce tercih ettiği hadisi naklettiği anlaşılmaktadır.

Bütün bu tartışmalar dikkate alındığında müzâara akdi yapılırken anlaşmazlığa sebebiyet veren durumların nehyedildiği, bunu önlemek için de her iki taraf için malum bir payın açıklanması gerektiği anlaşılır. Diğer bir ifade ile meçhuliyet üzerine bina edilen müzâara akdi, fasid şartlar taşıdığı için geçersiz görülmüş, Hayber hadisindeki belirli bir oranın ifade edilmesi ile olası anlaşmazlıkların önü kesilmiştir. Rafî b. Hadîc'in zikrettiği müzâaranın yasaklandığı bilgisi ise Zeyd b. Sâbit'in açıkladığı gibi taraflar arasında çekişme nedeniyle söylenmiş olup genel bir durum olarak telakki edilmemiştir. Ayrıca Nesâî'nin de ilgili babta yer verdiği üzere çekişmeye sebebiyet verecek unsurlar barındırmadığı sürece başta Hz. Peygamber olmak üzere sahabenin, tâbiûnun kavi, takrir ve teamüllerinin bu yönde olduğu görülmektedir.

⁴⁵⁹ Vellevî, **Zahîretü'l-ukbâ**, C. XXXI, s. 197, 199 Vellevî İbn Ömer'in üçüncü rivayetinin ilk iki hadise muhalefet ettiğini ifade etmektedir. Ancak müellifin genel tutumu olduğu üzere o, bu rivayetlerin arasını cem etmeye çalışır. Nitekim Vellevî, İbn Ömer'in bu muhalif hadisi müzâara akdinin meçhuliyet üzere nasıl bina edildiğini göstermek üzere nakletmiş olabileceğini ifade etmektedir. Öte yandan Elbânî, İbn Ömer'in ilk iki rivayetinin sahih olduğuna hükmedip, üçüncü rivayetin problemli olduğuna işaret eden "sahîhu'l-isnad" (Aydınlı, Hadis İstılahları **Sözlüğü**, s. 271) ifadesini kullanması bu hususu destekler niteliktedir. bkz. Nesâî, "Müzâara" 46 (s. 605)

3.2. Tâbiûndan Ayrılan İsnadlar

İhtilafı merkeze alan bab başlıklarında karşılaşılan ikinci yapının tâbiûn tabakasından ayrılan isnadlar olduğu ve bu tabakadaki ihtilafların *Sünen-i Nesâî*'de en yoğun şekilde görüldüğü daha önce ifade edilmişti. Ancak burada öncelikle tâbiûnden ayrılan isnadlar ile ne kastedildiğinin açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Bu terkiyle Nesâî'nin, kendisinde ihtilaf edilen şahsa işaret ettiği kişinin tâbiûn tabakasından olması kastedilmiştir. İhtilaf eden râvilerin ise yine bir tâbiûn veya bir sonraki tabakaya mensup olmaları mümkündür.

Nesâî bazı durumlarda isnadda, metinde veya hem isnadda hem de metindeki ihtilafları zikreder ve bu konudaki kanaatlerini serdeder. Nesâî'nin görüş belirttiği ihtilaf sayısı şu şekildedir: İsnadda ihtilaf, 15; metinde ihtilaf 1; hem isnad hem metindeki ihtilaf ise 2 adettir.

Nesâî'nin herhangi bir görüş belirtmeksizin zikrettiği ihtilaf sayısı ise şu şekildedir: İsnadda ihtilaf, 31; metinde ihtilaf, 4; hem metin hem isnadda ihtilaf ise 7 adettir. Buralardaki illetin ne olduğu ve hangi rivayetin daha doğru olduğunu belirlemek ilel kaynakları ve diğer şerhler yardımıyla mümkündür.

Yukarıdaki rakamlara toplu olarak bakıldığında tâbiûn tabakasından toplam 60 adet ihtilafı merkeze alan bab başlığı bulunduğu ve bunların 46'sının isnaddaki ihtilafı, 5'inin ise metindeki ihtilafı 9'unun ise hem isnad hem de metindeki ihtilafı ele aldığı görülür. Bu tabloya bakıldığında tâbiûn tabakasından isnaddaki ihtilafın açık ara önde olduğu rahatlıkla söylenebilir. Dolayısıyla öncelikle isnaddaki ihtilaflara daha yakından bakmak faydalı olacaktır.

Tâbiûn tabakasından isnada ait ihtilafların farklı yapıları dikkat çeker. Bir hadisi farklı sahâbiye atfetmek, muttasıl isnadı munkatı olarak nakletmek ve benzeri ihtilaflar bu yapının temel meseleleridir. Bunlar arasında bir hadisi farklı sahâbiye atfetmekten kaynaklanan ihtilaflar 19 adettir ve bu en sık karşılaşılan bir sorundur. Bunu 15 örnekle muttasıl bir hadisi munkatı olarak nakletme takip eder. Ayrıca bu tabakada bir hadisi aynı sahâbiye farklı tariklerle ulaştırma,¹⁰ hadisin muntehası ile ilgili sorunlar, 6; mübhem râvinin bulunmasından kaynaklanan ihtilaflar, 5; müdrecü'l-isnadın varlığı, 2 ve birer adet olmak üzere isnadda meçhul râvinin bulunması, isnadın muan'an olması

bir râvinin farklı şekillerde isimlendirilmesi, ve isnaddan bir râvinin ıskâtı sebebiyle meydana gelen ihtilaflar görülür.

Metinde ortaya çıkan ihtilaflara gelince bunların genel olarak lafız farklılıklarından neşet ettiği dikkat çekmektedir. Bunlar 5 adet basit lafız farklılıkları; bunlarla hadiste meydana gelen değişikliklerin hadisin anlamında yahut hükmünde temel faktör olmayan lafızlar kastedilir. Önemli lafız farklılıkları ise bulunduğu hadisin temel manasında değişikliğe yol açar ya da ortaya çıkacak hüküm açısından fikhî bir sonuca taalluk eder.⁴⁶⁰ Bunlardan 9 adet önemli lafız farklılıkları olmak üzere toplam 14 adet ihtilaf bulunmaktadır. Sonuç olarak tabiûn tabakasında isnaddaki ihtilafa dikkat çeken toplam 55 bab başlığı bulunmakta, bu başlıklar altında 61 adet ihtilaf noktası söz konusu edilmektedir. Metindeki ihtilafa dikkat çeken 14 adet bab başlığında ise 14 adet ihtilaf noktası yer almaktadır. Diğer bir ifade ile 60 bab başlığı altında isnad ve metin olmak üzere 75 noktada ihtilaf mevcuttur. Yukarıda zikredilen rakamlar dikkate alındığında en sık karşılaşılan ihtilafların isnadda olduğu ve bunlar arasında da bir hadisi farklı bir sahâbiye atfetmenin, diğerlerine göre daha olağan bir hata olduğu açığa çıkmaktadır.

3.2.1. Nesâî'nin Görüş Belirttiği İsnadlar

Bu başlıkta Nesâî'nin isnad veya metin hakkında görüş belirttiği hadislerin bulunduğu bab başlıklarına yer verilecektir. Tâbiûn tabakasından ayrılan isnadların bulunduğu bu bölümde 15 isnad ve 1 metinde ihtilaf edildiği 2 babta ise hem isnad hem metinde ihtilafın bulunduğu görülmektedir.⁴⁶¹ Nesâî'nin *Sünen*'inde ihtilafı merkeze alan bab başlıkları düşünüldüğünde bu kısımdaki önemli bir avantajı Nesâî'nin bizzat görüşünü beyan etmesidir. Dolayısıyla bu bab başlıklarında sıralamanın zayıftan sahihe ya da tersi şekilde mi olduğu konusunun tespit edilmesi daha kolay olacaktır. Bu gözle ilgili kısma bakıldığında yukarıdaki ayrıma göre sıralama şu şekildedir: İsnadda ihtilafın 15 babının 9'unda hadisler sahihten zayıfa doğru dizilirken 4'ünde tam tersi durum söz konusudur. Buna karşın 2 babta yer alan hadislerin hepsi zayıftır.

⁴⁶⁰ Bu husus, ihtilafı merkeze alan başlıklarının ana hatlarıyla yer verildiği II. Bölüm'de ele alınmıştır.

⁴⁶¹ Her ne kadar tâbiûn tabakası ihtilafı merkeze alan bab başlıklarını yoğun bir şekilde bünyesine bulundursa da diğer iki tabakada olduğu gibi bu tabakada da belirli kriterlere uymadığı için çalışma dışı tutulan bablar bulunmaktadır. bkz. Nesâî, "Kıyâmü'l-leyl" 38 (C. III, s. 236).; Nesâî, "Sıyam" 31, (C. IV, 135); Nesâî, "Sıyam" 32 (C. IV, s. 149). vd; Nesâî'nin görüş belirttiği bab başlıkları için bkz. Ek I.

Dolayısıyla burada hadislerin sahihten zayıfa doğru tertip edilmesi öne çıkmaktadır. Metinde ihtilafta yer alan 1 bab başlığında Nesâî, sahihten zayıfa doğru bir sıralama takip etmiştir. Hem metin hem isnad kısmında görüş belirttiği 2 baktan 1'i sahihten zayıfa doğru tertip edilmişken diğeri tam tersinedir. Tâbiûn tabakasında Nesâî'nin görüş belirttiği bablarda sahihten zayıfa doğru olan tertibin öne çıktığı söylenebilir.

Nesâî'nin görüş belirttiği bab başlığına örnek olarak Ramazan'ın faziletine dair naklettiği hadisler zikredilebilir. Bu bab başlığının, Nesâî'nin görüş belirttiği isnadların ön plana çıkan özelliklerini güzel bir şekilde yansıttığı için seçildiği belirtilmelidir.

3.2.1.1. Ramazan'ın Fazileti İle İlgili Hadisin Değerlendirilmesi ve Müslim ile Mukayesesi/ بَابُ ذِكْرِ الْإِخْتِلَافِ عَلَى الزُّهْرِيِّ فِيهِ

Burada detaylı bir şekilde ele alınacak rivayet “Sıyam” bölümünde “بَابُ ذِكْرِ الْإِخْتِلَافِ عَلَى الزُّهْرِيِّ فِيهِ/ Ramazan'ın Fazileti Hakkında Zührî'den Nakledilen Rivayetler Arasındaki Farklılıklar”⁴⁶² isimli bab başlığı altında yer alır. Nesâî bu bab başlığı altında ilgili hadisin 5 farklı isnadını nakleder ve her bir tarikin ardından metinlerini kaydeder. Bu hadislerin 4'ü Ebû Hureyre'ye (ö. 58/678), 1'i ise Enes b. Mâlik'e (ö.93/711-12) isnad edilmiştir.⁴⁶³ Sahabeye nisbeti bakımından Müslim ile karşılaştırıldığında Ebû Hureyre'ye ait 4 rivayetin Müslim'de zikredildiği görülür.⁴⁶⁴

Nesâî'nin *Sünen*'inde, ramazanın faziletini esas alan hadisin isnadı ve metni şu şekildedir:

أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمِّي، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ صَالِحٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي نَافِعُ بْنُ أَبِي أَنَسٍ، أَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا دَخَلَ رَمَضَانُ، فَتُحْتَفَظُ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ، وَتُغْلَقُ أَبْوَابُ جَهَنَّمَ، وَتُسَلِّطُ الشَّيَاطِينُ»⁴⁶⁵

Abdullah b. Sa'd b. İbrahim (Ö. 260/873)> Amcam⁴⁶⁶ (ö. 208/823)> İbrahim b. Sa'd (babası) (ö. 183/799) > Sâlih b. Keysân (ö. 140/757)> İbn Şihab es-Zührî (ö.

⁴⁶² Nesâî, “Sıyam” 4 (C. IV, s. 127-128).

⁴⁶³ Hadisin isnad şeması için bkz. EK II, Ramazan'ın fazileti hakkındaki hadisin isnad şeması s. 147-149.

⁴⁶⁴ Müslim, “Sıyam” 1, 2 (C. II, s. 758). Hadisin isnad şeması için bkz. EK II, Ramazan'ın fazileti hakkındaki hadisin isnad şeması s. 147-149.

⁴⁶⁵ Nesâî, “Sıyam” 4 (C. IV, s. 127-128). Nesâî bu hadisi 1. Sırada zikretmiştir. *Sünen*'de ve *Sahih*'te yer alan hadis metinleri için bkz. EK III, Ramazan'ın fazileti hakkındaki hadisin metni, s. 168-9.

⁴⁶⁶ Kaynaklara baktığımızda Abdullah b. Sa'd'ın amcasının Yakup b. İbrahim b. Sa'd olduğu görülmektedir. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XI, s. 146.

124/742)> Nâfi‘ b. Ebû Enes (ö.?) > Mâlik b. Ebû Âmir (ö. 74)/693) > Ebû Hüreyre’den (ö.58/678) nakledildiğine göre Resulullah şöyle buyurdu: “Ramazan ayı geldiğinde cennet kapıları açılır, cehennem kapıları kapanır ve şeytanlar zincirlere vurulur.”

Nesâî’nin belirttiğine göre bu hadisi Zührî’den nakledenler arasında İbn İshak diğerlerine muhalefet etmiştir. Diğer bir tabirle bu hadisin ihtilaf noktası isnaddadır. Söz konusu rivayeti aşağıda detaylı bir şekilde incelemek faydalı olacaktır.

3.2.1.1.1. İbn İshâk’ın İsnadı Munkatı Nakletme Konusunda Zührî’nin Râvilerine Muhalefeti

Nesâî, yukarıda zikredilen hadisi Ukayl b. Hâlid (ö. 144/761)⁴⁶⁷, Salih b. Keysân, Şuayb b. Ebû Hamza (ö. 162/779) ve Yunus b. Yezîd el-Eylî (ö. 159/775) vasıtasıyla Zührî > Nâfi‘ b. Ebû Enes⁴⁶⁸ > Mâlik b. Ebî Âmir > Ebû Hureyre şeklinde zikrettikten sonra dördüncü ve beşinci sırada Muhammed b. İshak > Zührî tarikiyle de aynı hadisin iki tarikine yer vermiştir. Nesâî daha sonra ise “Bu, yani İbn İshak hadisi hatalıdır. İbn İshâk Zührî’den bu hadisi işitmemiştir. Doğru olan (tarik) bundan önce yer verdiklerimizdir.” diyecektir.⁴⁶⁹

Burada İbn İshak’ın, Zührî ile olan rivayet ilişkisi “an” terimiyle gösterilmiştir. Ahmed b. Hanbel’in Müsned’inde İbn İshak’ın, Zührî’den bu hadisi işitmediği daha açık bir şekilde anlaşılır. Zira orada “ذكر أن ابن شهاب قال” “İbn Şihâb’ın şöyle söylediği zikredildi” denmiştir.⁴⁷⁰ Darekutnî de, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed en-Nisâbü’rî’den⁴⁷¹ nakille ashâbü’l-hadîsin İbn İshâk’ın bu hadisi Zührî’den duymadığı kanaatinde olduklarını ifade etmiştir.⁴⁷²

⁴⁶⁷ Aslında bu râvinin rivayeti “Ramazan’ın Fazileti” isimli bir önceki babta yer almaktadır. Nesâî, önce bir konuyla ilgili bab açmakta, daha sonra varsa bununla ilgili ihtilafları incelemek üzere ihtilafı ele alan bab başlıkları zikretmektedir. (Söz konusu hususa bu çalışmanın II. bölümünde ihtilafı merkeze alan bab başlıklarının genel özellikleri anlatılırken yer verilmiştir).

⁴⁶⁸ Şarih Vellevî, Nâfi‘ b. Ebî Enes ismi Ukayl b. Hâlid, Salih b. Keysân, Şuayb b. Ebî Hamza ve Yûnus b. Yezîd tarafından farklı şekillerde telaffuz edildiğine dikkat çekmiştir. Ukayl tarikinde Ebû Süheyl; **Sâlih**’te Nâfi‘ b. Ebî Enes; **Şuayb**’ta İbn Ebî Enes Mevlâ Teymiyyîn ve **Yûnus**’ta İbn Ebî Enes şeklinde zikredilmiştir. (Vellevî, **Zahîretü’l-ukbâ**, C. XX, s. 257).

⁴⁶⁹ Nesâî, “Sıyam” 4 (C. IV, s. 128).

⁴⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, (thk: Şuayb Arnaûd) C. XIII, s. 194; a.mlf., a.g.e., (thk: Ahmet Muhammed Şâkir), C. VII, s. 472-73.

⁴⁷¹ Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed en-Nisâbü’rî, Nisaburlu fakih. (Zehebî, **Siyer** C. V, s. 167).

⁴⁷² Ebû’l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, **el-‘İlelü’l-vâride fi’l-ehâdisi’n-nebeviyye**, thk: Mahfuzurrahmân Zeynullah es-Selefî, Riyad, Dâru’t-Taybe, 1415/1994, C. X, s. 82.

Bununla birlikte Nesâî'nin *Sünen*'lerinde bir müşkil bulunmaktadır. Çünkü söz konusu isnada bakıldığında İbn İshak rivayetinin Nesâî'nin daha önce zikrettiği tariklerle uyumlu olduğu dikkat çeker. İbn İshak, kendisinden önce zikredilen râviler gibi hadisi Zührî > İbn Ebî Enes > Babası > Ebû Hüreyre kanalıyla aktarmıştır. Nesâî'nin *Sünen*'inde zikredilen isnadlarda bir sorun görünmese de onun işaret ettiği illet Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde kaydedilen isnad vasıtasıyla gün yüzüne çıkmaktadır. Çünkü İbn Hanbel rivayetine göre İbn İshak, Zührî'nin bu hadisi İbn Ebî Üneys'ten⁴⁷³ aldığını İbn Ebî Üneys'in de doğrudan Ebû Hüreyre'den işittiğini söylemiştir. İsnadın sonunda İbn İshâk'ın "an ebîhi" lafzını söylemediği özellikle belirtilmiştir. Buna göre Nesâî'nin *Sünen*'indeki "an ebîhi" lafzı müstensihlerden meydana gelen bir hata olmalıdır. Nitekim *Müsned*'in muhakkiki Ahmed Muhammed Şakir de bu durumu şu cümleleri ile ifade etmektedir:

"Ahmed b. Hanbel ile Nesâî'nin isnadı (İbn Hanbel'in hocası) Yakub'da birleşmesine rağmen Ahmed b. Hanbel'in isnadında "babasından lafzını zikretmedi" ifadesi açıkça zikredilmiştir. Ayrıca Nesâî bizzat "İbn İshâk'ın bu hadisi hatalıdır, doğru olan daha önce zikrettiklerimizdir" demiştir. Anlaşıldığı kadarıyla Nesâî bununla İbn İshâk rivayetinin "babasından" ibaresini hazfetmesi hasebiyle hatalı olduğunu ifade etmek istemektedir. Doğru olan ise içinde "babasından" lafzının yer aldığı önceki rivayetlerdir. Nesâî'nin bu isnadında ise yer alan ziyade (yani "an ebîhi" ifadesi) şüphesiz müstensihlerden kaynaklanan hatadır. Bu ziyade, Nesâî'nin Mısır ve Hint'teki iki baskısında/matbu kitabında ve bendeki iki mahtut nüshada da bulunmaktadır. Açık ki bu çok eski bir hata olup çok daha önceki nâsihlerden kaynaklanır."⁴⁷⁴

İbn İshak rivayetinde "an ebîhi" ifadesinin bulunmadığını ve bunun bir vehim olduğunu Dârekutnî de kaydetmiştir.⁴⁷⁵

⁴⁷³ Ahmed b. Hanbel'in isnadında bu isim İbn Ebî Üneys olarak yer alır. (Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, thk: Şuayb el-Arnaût, 50 c., Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1417/1997, C. XIII, s. 192; Dârekutnî'nin İlel'inin muhakkiki de bu duruma işaret eder. (Dârekutnî, **İlel**, C. X, s. 77, 336 nolu dipnot). Ancak Dârekutnî'nin İbn Ebî Enes ismini tercih ettiği anlaşılmaktadır. (Dârekutnî, **İlel**, C. X, s. 77) *Müsned*'in muhakkiki Şuayb Arnaût tarafından söz konusu duruma şu şekilde bir açıklama getirilmiştir. Mahtût nüshalarda da ism-i tasğir ile yazılmıştır. Ancak bu isim İbn Ebî Enes olarak meşhurdur. Nitekim İbn Hacer onu, *Fethü'l-Bâriu'l-bârî*'de Ebû Süheyl Nâfi' b. Ebî Enes Mâlik b. Ebî Âmir olarak zikretmiştir." (Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, thk: Şuayb Arnaût, C. XIII, s. 192, 2 nolu dipnotun devamı; İbn Hacer, **Fethü'l-Bâri**, C. IV, s. 113). Böylelikle İbn Ebî Enes'in ismi ve meşhur telaffuzu anlaşılmaktadır.

⁴⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, thk: Ahmed Muhammed Şakir (1-8); Hamza Ahmed ez-Zeyn (9-20); 20 c., Kahire, Dârü'l-hadîs, 1416/1995, C. VII, s. 472, 7769 nolu hadisin dipnotu.

⁴⁷⁵ Dârekutnî, **İlel**, C. X, s. 77.

Nesâî şarihi Vellevî ise İbn İshâk'ın babta naklettiği ilk rivayet için “Bu hadis hatalıdır...” şeklinde yer alan ifadenin yerinin burası olmadığını ifade etmiştir. O, bu ifadenin bir sonraki İbn İshâk rivayeti için söylenmiş olabileceğini kaydeder. Çünkü mevcut nüshaları esas aldığı anlaşılan Vellevî'ye göre İbn İshak'ın yukarıdaki rivayetinde herhangi bir hata bulunmamaktadır. İbn İshâk müdellis olduğu için “an” ile naklettiği rivayetlerde tedlis yapmasından endişelenebilir. Ancak Nesâî'nin daha önce kaydettiği sahih rivayetler onun bu hadisini desteklemektedir. Bu şekilde İbn İshak'ın ilk rivayetinin sahih olduğu söylenebilir.⁴⁷⁶ Nitekim *Sünen*'deki ile aynı bab başlığını taşıyan *Sünenü'l-kübrâ*'da ilgili bab başlığına bakıldığında İbn İshak'ın ilk rivayetinin hatalı olduğuna dair Nesâî'nin herhangi bir görüşüne rastlanmamıştır.⁴⁷⁷ Ancak burada yukarıdaki ilk açıklamanın yani “ebîhi” ifadesinin müstensihler tarafından eklenme ihtimali daha makul görünmektedir. Zira Nesâî İbn İshak'ın ikinci isnadına da ayrıca hatalıdır demiştir. Öte yandan Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde aynı isnadla zikredilen hadiste İbn İshak'ın “ebîhi” ifadesini söylemediği açık bir şekilde tasrih edilmiştir.

3.2.1.1.2. Bir Hadisi Farklı Bir İsnadla Zikretmek: Muhammed b. İshâk'ın Zührî'nin Diğer Râvilerine Muhalefeti

Nesâî'nin, İbn İshak rivayetlerinde dikkat çektiği başka bir hata onun ilgili hadisi farklı bir isnadla Ebû Hüreyre yerine Enes b. Mâlik kanalıyla zikretmesidir. İbn İshak, Zührî'nin öğrencilerine muhalefet ederek söz konusu hadisi Muhammed b. Müslim (Zührî) > Üveys b. Ebî Üveys⁴⁷⁸ > Enes b. Mâlik şeklinde bir isnad ile nakleder. Görüldüğü üzere İbn İshak bu hadisi hem Enes b. Mâlik'e isnad etmiş hem de diğer râvilerin zikretmediği “Üveys b. Ebî Üveys” ismini zikrederek ilgili babta kendisinden önceki tüm râvilere muhalefet etmiştir. Nitekim Nesâî bu duruma açık bir şekilde müdahale ederek “Bu hadis hatalıdır” demiştir.⁴⁷⁹

Nesâî'nin açık bir şekilde hatalı bulduğu bu hadis, ihtilafı merkeze alan rivayetlerinin tertibinin anlaşılması açısından önemli görünmektedir. Zira Nesâî tarafından hatalı bulunan bir hadisin sıralamada nerede zikredildiği önemlidir. Bu babta

⁴⁷⁶ Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. XX, s. 259.

⁴⁷⁷ Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, C. III, s. 93-95; Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. XX, s. 259.

⁴⁷⁸ عديد بني تيم: İsnadla Üveys'in isminden hemen sonra zikredilen bu ifade ile Teymoğullarından sayılması kastedilmektedir. Nitekim Üveys onların mütefiğidir. Bu, Şuayb b. Ebî Hamza'nın “Teymoğullarının mevlasıdır” şeklinde ifade ettiği manaya tekabül eder. (Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. XX, s. 260).

⁴⁷⁹ Nesâî “Sıyam” 4 (C. IV, s. 128).

Nesâî, İbn İshak'ın hatalı rivayetini babın en son iki hadisi olarak nakletmiştir. Bu da genel olarak müellifin öncelikle sahih hadisleri zikrettiği daha sonra ise illetli olanlara yer verdiği düşüncesini kuvvetlendirmektedir. Ancak yukarıda da işaret edildiği üzere müellifin bu tavrında tek düze davranmadığı bazen bunun tersi bir sıralama takip ettiği de akılda tutulmalıdır.

Burada Nesâî'nin işaret ettiği hatalara farklı alimlerin de dikkat çektiği belirtilmelidir. Söz konusu hadisin, Enes b. Mâlik değil de Ebû Hureyre kanalıyla nakledilmesi gerektiğini birçok alim ifade etmiştir. Mesela Ebû Hâtim bu isnadın Zührî > İbn Ebî Enes > babası > Ebû Hureyre > Hz. Peygamber şeklinde olduğunu ifade etmektedir.⁴⁸⁰ Benzer şekilde Dârekutnî sahih olan isnadın Zührî > Ebû Süheyl Nâfi' b. Ebî Enes > Babası > Ebû Hureyre olduğunu kaydetmiştir.⁴⁸¹ O, ayrıca bu hadisin Zührî'den Ukayl, Sâlih b. Keysân, Yûnus, Ma'mer, İbn Cüreyc, Şuayb b Ebî Hamza ve diğerlerinin de aynı şekilde⁴⁸² naklettiğini belirtmektedir.⁴⁸³ İbn Hacer de benzer şekilde mahfuz isnadı Nâfi' b. Mâlik > babası Mâlik b. Ebû Âmir > Ebû Hureyre şeklinde nakletmiştir.⁴⁸⁴

Sonuç olarak Nesâî'nin, ilgili babda son sırada naklettiği İbn İshâk'a ait isnadın hatalı olduğuna dair kanaatinin diğer alimler tarafından desteklendiği görülmektedir. Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı üzere İbn İshâk sahabi râvisi olarak Ebû Hureyre yerine Enes b. Mâlik ismini zikretmiş ve Zührî'nin, Ukayl b. Hâlid⁴⁸⁵, Sâlih b. Keysân, Şuayb b. Ebî Hamza ve Yûnus b. Yezîd gibi sika râvilerine muhalefet etmiştir.⁴⁸⁶

Nesâî'nin işaret ettiği bir diğer hata ise söz konusu isnadda İbn İshak'ın Zührî'nin hocası olarak Üveys b. Ebî Üveys ismini zikretmesidir. Bu isnadda Zührî'nin hocasının Üveys b. Ebî Üveys değil de İbn Ebî Enes olması gerektiği diğer alimler tarafından belirtilmiştir. Örneğin İbn Ebî Hâtim babasına İbn İshak > Zührî > Üveys b. Mâlik b. Ebî Âmir⁴⁸⁷ > Enes b. Mâlik > Hz. Peygamber isnadını sorduğunda Ebû Hâtim'in "Bu hadis hatalıdır dediği görülmektedir."⁴⁸⁸ Benzer şekilde Mizzî ve İbn

⁴⁸⁰ İbn Ebû Hâtim, **İlel**, C. III, s. 75.

⁴⁸¹ Dârekutnî, **İlel**, C. X, s. 78; Dârekutnî, **İlel**, C. X, s. 83.

⁴⁸² Zührî > İbn Ebî Enes > Babasından > Ebû Hureyre.

⁴⁸³ Dârekutnî, **İlel**, C. 10, s. 76.

⁴⁸⁴ Mizzî, **Tehzîbü'l-Kemâl**, C. III, s. 397; İbn Hacer, **Tehzîbü't-Tehzîb**, C. I, s. 385.

⁴⁸⁵ Bu râvi ile ilgili hususa yukarıda yer verildi.

⁴⁸⁶ Vellevî, **Zahîretü'l-ukbâ**, C. XX, s. 260.

⁴⁸⁷ İbn Ebû Hâtim, **İlel**, C. III, s. 74.

⁴⁸⁸ İbn Ebû Hâtim, **İlel**, C. III, s. 75 (Muhakkikin 3 nolu dipnotu).

Hacer bu râvinin bulunduğu İbn İshak > Zührî > Üveys b. Mâlik b. Ebî Âmir > Enes b. Mâlik > Hz. Peygamber rivayetinin hatalı olduğuna işaret etmişlerdir.⁴⁸⁹ Netice olarak alimlerin genel olarak Nesâî'nin İbn İshâk > Zührî > Üveys b. Ebî Üveys isnadında ilgili râvinin bulunmasının hatalı olduğu yönündeki kanaatine katıldıkları anlaşılmaktadır.⁴⁹⁰

Konunun tamamlanması açısından söz konusu hadislerin Müslim'in *Sahîh*'i ile karşılaştırılması uygun görünmektedir. Müslim bu hadisi Sıyam bölümünde "Ramazan'ın Fazileti" babında 3 hadisi Ebu Hureyre vasıtasıyla nakleder. Müslim ile Nesâî'nin eserinde hadislerin benzer şekilde sıralandığı görülmektedir. Nesâî, İbn Ebî Enes > Babası (Mâlik b. Ebî Âmir) > Ebû Hureyre şeklindeki isnadı ilk sırada nakleder. Ne var ki Müslim ilk sırada Zührî isnadını zikretmemiş, onun kanalıyla gelen hadisleri ikinci ve üçüncü sırada zikretmiştir.⁴⁹¹

Öte yandan Nesâî'nin hatalı bulduğu İbn İshak > Zührî hadisinin Müslim tarafından kaydedilmediği görülmektedir.⁴⁹² Müslim'in yalnızca İbn Ebî Enes > Babası > Ebu Hureyre > Hz. Peygamber isnadını zikretmesi İbn İshak rivayetini hatalı bulduğuna bir karine sayılabilir.

Neticede yukarıda zikredildiği üzere Nesâî'nin bu babta yer alan hadisleri sahihten zayıfa doğru sıraladığı görülmektedir. Başka bir deyişle söz konusu babta Nesâî'nin hadislerin tertibi konusunda Müslim ile uyduğu görülmektedir. Hem Nesâî hem de Müslim sahih bulduğu hadise ilk sıralarda yer vermiştir. Nesâî bunu yaparken, hatalı bulduğu hadisi daha net ortaya koymayı amaçlamış gibidir. Zira o, son iki sırada

⁴⁸⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. III, s. 397; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehziib*, C. I, s. 385.

⁴⁹⁰ Öte yandan İbn Hibbân *Sahîh'inde* ve *Sikât* adlı eserinde Zührî'nin > Enes b. Ebî Enes > babası > Ebû Hureyre'den Ramazan'ın fazileti hakkında hadis naklettiği kişinin Enes b. Ebî Enes'in olduğunu ifade eder. (Ebû Hâtim Muhammed b. İbn Hibbân el-Bustî, *Sahîhu İbn Hibbân bi tertibi İbn Balâban*, 18 c., thk: Şuayb Arnaût, Beyrut, Müessesetü'r-risâle, t.y., C. VIII, s. 220; İbn Hibbân el-Bustî, *es-Sikât*, 9c., y.y., t.y., C. VI, s. 75). Bu hadisin mahfuz olan isnadında yer alan Nâfi' b. Mâlik'in tercemesine de yer veren İbn Hibbân, burada da söz konusu hadise işaret etmez. (İbn Hibbân, *es-Sikât*, C. V, s. 471). İbn Hibbân'ın bunu neden Enes b. Ebî Enes olarak zikrettiği düşündürücüdür. İlgili görüşler için bkz. İbn Hibbân, *Sahîh*, C. VIII, s. 220; a.mlf., *es-Sikât*, C. VI, s. 75; a.mlf., *es-Sikât*, C. V, s. 471; İbn Hacer el-Askalânî, *İthâfû'l-meherre bi'l-fevâ'idî'l-mübtekire min etrâfi'l-aşere*, 19 c., thk: Merkezü hizmetî's-sünne ve's-sîreti'l-nebeviyye, Medine, Mücemmau'l-meliki fahdi li tabâati'l-mushafi'ş-şerîf, 1419/1998, C. XV, s. 482.

⁴⁹¹ Bu durum Nesâî ve Müslim'in söz konusu hadislerde sıralama açısından benzerliğini ortadan kaldırmaz. Sıralama açısından iki eser arasında ters bir tertip olduğu söylenemez. Ancak söz konusu benzerlik oranını aşağı çektiği söylenebilir. Zikredilmesinde fayda görülen bir başka konu Nesâî'nin söz konusu babında yer alan Enes b. Mâlik rivayeti ile ilgilidir. *Sünen*'de bulunan Enes b. Mâlik rivayetinin ise *Sahîh*'te yer alan ilgili hadis ile metin açısından benzer olup isnad açısından/ sahâbî râvisi uyumlu olmadığı belirtilmelidir. bkz. Müslim, "Sıyam", 1,2 (C. II, s. 758).

⁴⁹² Müslim, "Sıyam" 1, 2 (C. II, s. 758).

illetli bulduğu hadisleri naklederken Müslim, mahfuz addedilen isnadları nakletmekle iktifa etmiştir. Nesâî'nin bu babta sahihten zayıfa doğru bir tertip gözetdiği ve ilk sıralarda sahih hadisleri nakletmesi hasebiyle bu tertibinin Müslim ile mutabık olduğu anlaşılmaktadır. Ancak farklı örneklerin bulunması Nesâî'nin tavrının tek düze olmadığını göstermektedir.

3.2.2. Nesâî'nin Görüş Belirtmediği İsnadlar

Burada Nesâî'nin isnad veya metin hakkında yorum yapmadığı hadisleri içeren bab başlıkları ele alınacaktır. Tâbiûn tabakasının esas alındığı bu bölümde isnadda ihtilafa dair 31, metinde ihtilafa dair 4 ve hem isnad hem metinde ihtilafa dair 7 bab başlığı bulunmaktadır. Ancak öncelikle bu bab başlıklarında zikredilen hadislerin sıhhat durumu hakkında bilgi vermek uygun görünmektedir.

İsnadda ihtilafın zikredildiği 31 babın 12'sinde hadisler sahihten zayıfa doğru dizilirken 12'sinde tam tersi durum söz konusudur. 5 babta hadislerin hepsi sahih, 2'sinde ise hepsi zayıftır. Metinde ihtilafın zikredildiği 4 babta hadislerin hepsi sahihtir. Hem metin hem isnadda ihtilafın ele alındığı 7 babın 3'ünde hadisler zayıftan sahihe doğru; 2'sinde ise tam tersine sıralanmış; geri kalan 2 babta ise hadislerin hepsi sahih olup herhangi bir sıralamanın varlığından söz etmek mümkün görünmemektedir. Böylelikle bu tabakada Nesâî'nin görüş belirtmediği kısmın yarısından çoğunu diziliş açısından zayıftan sahihe doğru sıralanan ve tam tersi doğrultuda sıralanan hadislerin yer aldığı ihtilafı merkeze alan bab başlıkları oluşturmaktadır.⁴⁹³

Bu bab başlıklarından tamamını incelemek tezin sınırları açısından mümkün olmadığından dolayı aşağıda örnekleme yoluna gidilecektir. Burada örnek olarak seçilen nefsi müdafa ile ilgili bab başlığı, tâbiûn tabakasında Nesâî'nin görüş belirtmediği isnadların genel özellikleri göz önünde bulundurularak seçilmiştir. Öte yandan incelenecek bab başlığının hem isnadda hem metinde ihtilafı ele alması hasebiyle kapsayıcı olmasına dikkat edilmiştir.

3.2.2.1. Nefsi Müdafa İle İlgili Hadisin Değerlendirilmesi

Burada detaylı bir şekilde ele alınacak olan nefsi müdafa ile ilgili rivayet “Kasâme” bölümünde ذِكْرُ الْاِخْتِلَافِ عَلَى عَطَاءٍ فِي هَذَا الْحَدِيثِ/ Bu hadis hakkında Atâ'dan

⁴⁹³ Söz konusu bab başlıkları için bkz. EK I.

(v. 114/732) Nakledilen Rivayetler Arasındaki Farklılıklar⁴⁹⁴ isimli bab başlığı altında yer alır.⁴⁹⁵ Nesâî bu bab başlığı altında bir adamın başka birinin elini ısırmasıyla karşıdaki kişinin kendini müdafaa etmesiyle ısırmanın dışının düşmesi ve bu sebeple diyet talep etmesi ile ilgili hadis nakleder. Müellif hadisin sekiz farklı isnadını zikreder ve her bir tarikin ardından metinlerini de kaydeder. Bu isnadlar sahabe râvi olarak Seleme b. Ümeyye (ö. ?) ve Ya'lâ b. Ümeyye'ye (ö. 60/679-80) birlikte atfedilen; yalnızca Ya'lâ b. Ümeyye'ye veya yalnızca Safvan b. Ya'lâ b. Ümeyye'ye (ö.?) atfedilen olmak üzere üç kategoride değerlendirilebilir. Sahabe'ye nispeti bakımından ilgili hadis Müslim'in *Sahîh*'i ile karşılaştırıldığında Nesâî ilk sırada Ya'lâ ve Seleme ismine birlikte yer vermesine rağmen Müslim'in eserinde zikrettiği rivayetlerde yalnızca Seleme b. Ümeyye'nin ismi geçer. Her iki eserdeki karşılaştırmada dikkat çeken⁴⁹⁶ veriler şu şekildedir:

Sahabeye nisbeti bakımından ilgili hadis Müslim'in *Sahîh*'i ile karşılaştırıldığında Nesâî'nin kaydettiği sekiz hadisin beşinin Müslim'de yer aldığı görülecektir.⁴⁹⁷ Burada hadisi daha iyi karşılaştırmak için onun metnini ve tercümesini zikretmek sonrasında da ihtilaf noktalarını göstermek uygun görünmektedir.

3.2.2.1.1. Nefsi Müdafaa ile İlgili Hadisin İhtilaf Noktaları

Nesâî'de, nefsi müdafayı esas alan hadisin isnadı ve metni aşağıdaki gibidir:

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْجَبَّارِ بْنُ الْعَلَاءِ بْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَمْرِو، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَعْلَى، عَنْ أَبِيهِ: «أَنَّ رَجُلًا عَضَّ يَدَ رَجُلٍ، فَأَنْتَرَعَتْ ثَنِيَّتُهُ، فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَهْدَرَهَا»

Abdülcebbar b. Alâi > Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814) > Amr b. Dînâr (ö. 126/744) > Atâ b. Ebû Rebâh > Safvan b. Ya'lâ > Ya'lâ b. Ümeyye et-Teymî'nin⁴⁹⁸

⁴⁹⁴ Nesâî, “Kasâme” 20-21 (C. VIII, s. 30-32). Hadisin isnad şeması için bkz. Ek II, Nefsi müdafaa hakkındaki hadisin isnad şeması, s. 150-153.

⁴⁹⁵ Bu bab başlığın öncesinde “الرَّجُلُ يَنْفَعُ عَنْ نَفْسِهِ”/Kişinin kendini savunması/Nefsi müdafaa⁴⁹⁵ isimli bab başlığı yer almaktadır. Burada iki hadis nakledilmiş, daha sonra bu hadis hakkında nakledilmiş farklı rivayetlere yer verilmiştir.

⁴⁹⁶ *Sünen*'de ve *Sahîh*'te yer alan hadis metinleri için bkz. EK III, Nefsi müdafaa hakkındaki hadisin metni, s. 170-1.

⁴⁹⁷ Müslim, “Kasâme” 18 -nolu hadisin şâhidi-, 20, 22, 23 (C. III, s. 1300-1302). Hadisin isnad şeması için bkz. EK II, Nefsi müdafaa hakkındaki hadisin isnad şeması, s. 150-153.

⁴⁹⁸ Ya'lâ b. Münye/Ümeyye: Ya'lâ, bazen babasına nisbet edilerek Ya'lâ b. Ümeyye olarak; bazen de annesine nisbet edilerek Ya'lâ b. Münye olarak zikredilmektedir. (Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. XXXVI, s. 88).

naklettiğine göre bir adam başka bir adamın elini ısırdı⁴⁹⁹ ve dişi yerinden çıktı. Durumu Hz. Peygamber'e arz edince o davayı iptal etti.⁵⁰⁰

Bu hadisin hem isnadında hem de metninde ihtilaf edilmiştir. İsnadındaki ihtilaf noktaları şu şekilde gösterilebilir:

1) Seleme b. Ümeyye ve Ya'lâ b. Ümeyye'ye birlikte atfedilen Muhammed b. İshak tarikinde;

a) Safvan b. Abdullah'ın nisbesinden kaynaklanan problem.⁵⁰¹

b) Muhammed b. İshak'ın müdellis olmasından kaynaklanan problem.⁵⁰²

2) Hişâm ed-Destüvâî'nin (v. 153/770) Şu'be'ye (160/776) muhalefet ederek söz konusu hadisi farklı bir tarikten farklı bir râviye atfetmesi. Nitekim Hişâm, Şu'be'ye iki açıdan muhalefet etmiştir:

a) Şu'be'nin naklettiği isnada muhalefet ederek Katâde ve Atâ'nın arasında bir râvi/vasita zikretmesi.⁵⁰³

b) Hişâm'ın söz konusu rivayetin mürsel olarak nakledilmesi⁵⁰⁴

Nefsi müdafaa ile ilgili rivayetin metninde ise bir yerde ihtilaf edildiği görülmektedir. O da bir tarikte “يد” lafzı yerine “إِصْبَعَةً” lafzının kullanılmasıdır.⁵⁰⁵ Diğer bir ifade ile “إِصْبَعَةً” lafzını zikreden râvi diğer şahıslardan farklı bir lafız zikretmiş olmaktadır.

3.2.2.1.1.1. İsnadda İhtilaf

Bu bab başlığında yer alan isnadlarda 2 noktada ihtilaf edildiği görülmektedir. Birincisi Muhammed b. İshâk'ın tarikindeki Seleme ve Ya'lâ'nın, Safvan b. Abdullah'ın amcaları olarak nitelenmesiyle ilgili ihtilaftır. İkincisi ise Hişâm ed-

⁴⁹⁹ Isıran kişinin Ya'lâ b. Ümeyye tarafından tutulan ücretli şahıs olduğuna dair görüşler mevcuttur. Ancak İbn Hacer ve birçok kişi tarafından ısıran kişinin Ya'lâ b. Ümeyye olduğu görüşü kabul edilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. İbn Hacer, **Fethü'l-Bâri**, C. XII, s. 220.

⁵⁰⁰ Nesai, “Kasâme” 20-21 (C. VIII, s. 31). Nesai bu rivayeti ilgili babın 2. sırasında nakletmiştir. Hadiste görülen ihtilafı net bir şekilde ortaya koyması açısından babın ikinci sırasında bulunan hadise yer verildi.

⁵⁰¹ Nesai, “Kasâme”, 15, (thk: Merkezü'l-buhûsi ve tekniyyâtü'l-ma'lûmât, Darü't-te'sîl, 8 c., t.y., C. VII, s. 374, 4808 nolu hadisin dipnotu)

⁵⁰² Vellevî, **Zahîretü'l-ukbâ**, C. XXXVI, s. 85.

⁵⁰³ Vellevî Atâ ve Safvan'ın arasında Büdeyl b. Meysere'nin zikredildiğini ifade eder. (Vellevî, **Zahîretü'l-ukbâ**, C. XXXVI, s. 83.) Ancak bunun zühul eseri olduğu söylenebilir. Zira yukarıda da ifade edildiği gibi Büdeyl b. Meysere'ye, Katâde ve Atâ arasında yer verilmiştir.

⁵⁰⁴ Vellevî, **Zahîretü'l-ukbâ**, C. XXXVI, s. 83.

⁵⁰⁵ Vellevî, **Zahîretü'l-ukbâ**, C. XXXVI, s. 83.

Destuvâî'nin Şu'be'ye muhalefet ederek hadisi farklı bir tarikle nakletmesi ile ilgilidir. Bunlara aşağıda detaylı bir şekilde yer verilecektir.

3.2.2.1.1.1. Muhammed b. İshâk İsnadı

İmrân b. Bekkâr (ö. 171/787) > Ahmed b. Hâlid (ö. 214/829) > Muhammed b. İshâk (ö. 152/768) > Atâ b. Ebû Rebâh (ö. 114/732) > Safvan b. Abdullah > Amcaları Seleme ve Ya'lâ b. Ümeyye⁵⁰⁶ isnadında ihtilafa konu olan nokta Seleme ve Ya'lâ'nın, Safvan b. Abdullah'ın amcaları olarak nitelenmesiyle ilgilidir. Onun kimliği hakkındaki genel görüşler şu şekilde sıralanabilir. Tahâvî (ö. 321/933), Safvan b. Abdullah b. Safvan'ın Kureys'in Cumahoğullarından olduğunu ifade eder. Ancak "amcaları" denmesine rağmen söz konusu hadisin isnad edildiği Ya'lâ Kureys'ten değil sadece onların müttelikidir/halîfidir, O, Mekke'nin yerlilerinden olan Temîmoğullarındandır.⁵⁰⁷ Buna karşılık Mizzi, Safvan'ı "Safvan b. Abdullah b. Ya'lâ" olarak zikreder.⁵⁰⁸ İbn Hacer "Safvan b. Abdullah b. Ya'lâ b. Ümeyye et-Teymî nisbesinin doğrusunun Safvan b. Ya'lâ şeklinde olacağını nakleder.⁵⁰⁹

Bu durum her halükârda problemlili görülmüştür. Çünkü her iki durumda da Seleme ve Ya'lâ'nın, Safvan'ın amcası olması mümkün görünmemektedir. Nitekim, Buhari *et-Târîhü'l-Kebîr*'de İbn İshak isnadını naklettikten sonra bu isnadda ihtilaf edildiğini söyler.⁵¹⁰ Mesela İbn Kani' (ö. 351/962) bu isnadı "Safvan'ın babasından ve amcasından" ifadesiyle nakletmiştir.⁵¹¹ Mizzi de mahfuz olan isnadın Atâ b. Ebû Rebâh > Safvan b. Ya'lâ b. Ümeyye > Babası (Ya'lâ b. Ümeyye) olduğunu ve birçok kişinin Atâ'dan bu şekilde rivayet ettiğini ifade eder.⁵¹² Nesai, birçok tarik zikrederek bu mahfuz isnadı ortaya koymayı amaçlamıştır.⁵¹³ Konuyu tamamlamak açısından bu isnadda yer alan Muhammed b. İshak'ın müdellis bir râvi olduğu belirtilmelidir. Ancak

⁵⁰⁶ Nesâî, "Kasâme" 19-20 (C. VIII, s. 30-32).

⁵⁰⁷ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme et-Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, thk: Şuayb el-Arnaût, 16 c., Beyrut, Müessesetü'r-risâle, 1415/1994, C. III, s. 332; Nesâî, "Kasâme", 15 (C. VII, s. 374, 4808 nolu hadisin dipnotu).

⁵⁰⁸ Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. XIII, s. 200.

⁵⁰⁹ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 277.

⁵¹⁰ Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *et-Târîhü'l-kebîr*, 9 c., y.y., Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, t.y., C. IV, s. 72; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, 8 c., Beyrut, Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, 1415/1995, C. III, s. 121.

⁵¹¹ İbn Kani'nin Mu'cemü's-sahabe'sinde bu hadisin isnadında "babasından ve amcasından" şeklinde bir ifade bulunamamıştır; Nesâî, "Kasâme", 15, (C. VII, s. 374, 4808 nolu hadisin dipnotu).

⁵¹² Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. XIII, s. 200; Nesâî, "Kasâme", 15, a.y.

⁵¹³ Nesâî, "Kasâme", 15, (C. VII, s. 374, 4808 nolu hadisin dipnotu.)

bu rivayet onun dışındaki şahıslardan da nakledildiği için söz konusu hadisin sahih olduğu anlaşılmaktadır.⁵¹⁴

Bizatihi İbn İshâk'tan gelen bu isnad Müslim'de yer almadığı için bir karşılaştırma yapma imkânı bulunmamaktadır. Ancak her ne kadar Nesâî tarafından açıkça ifade edilmese de “amcalarından” şeklindeki isnadların yanlış olduğu anlaşılmaktadır. Bu da Nesâî'nin bab başlıklarında naklettiği hadisleri hangi esaslara göre dizdiği hususunda bir fikir vermektedir. Nitekim söz konusu hadis babın ilk hadisidir ve Nesâî'nin tertibi hakkında karine teşkil etmektedir.

3.2.2.1.1.2. Hişâm ed-Destüvâî'nin Şu'be'ye Muhalefeti:

Farklı Tarikler Kullanımı

Rivayetin isnadına ilişkin bir diğer ihtilaf noktası ise râvinin muhalefetinden kaynaklanmaktadır. Nesâî, Ya'lâ b. Ümeyye'ye nispet edilenler arasında son sırada Süveyd b. Nasr (ö. 240/854) > Abdullah b. el-Mübârek (ö. 181/797) > Şu'be (ö. 160/776) > Katâde b. Diâme (ö. 117/735) > Atâ (ö. 114/732) > Safvan b. Ya'lâ > Ya'lâ b. Ümeyye tarikine yer vermiştir. Bunun hemen akabinde, İshâk b. İbrahim > Muâz b. Hişâm (ö. 200/815) > Hişâm ed-Destüvâî (ö. 153/770) > Katâde b. Diâme (ö. 117/735) > Bedîl b. Meysere (ö. 125 veya 130/ 742 veya 747)⁵¹⁵ > Atâ b. Ebû Rebâh > Safvan b. Ya'lâ b. Münve isnadını zikretmiştir.⁵¹⁶

Dikkat çekeceği üzere bu iki rivayette iki ihtilaf noktası bulunmaktadır. Birincisi, söz konusu hadisin Hişâm tarikinde Şu'be'nin isnadının aksine Katâde ve Atâ'nın arasında Büdeyl b. Meysere'nin zikredilmesidir. İkincisi ise muttasıl olarak nakledilen bir hadisin Hişâm tarikinde tâbiûn tabakasına mensup Safvân'ın hadisi

⁵¹⁴ Vellevî, **Zahîretü'l-ukbâ**, C. XXXVI, s. 85; el-Elbânî de bu hadisin kendisinden sonra gelen hadisten destek alarak sahih olduğunu belirtmiştir. Burada Nesâî'nin İbn İshâk'ın an'aneli rivayetini problem olarak ele almadığı anlaşılmaktadır. Ancak konunun eksik bırakılmaması amacıyla Nesâî'nin ilk sırada naklettiği İbn İshâk isnadında mevcut olan hatalara da işaret edildi. Öte yandan Nesâî bu baktaki hadisleri İbn İshâk'ın bu rivayetinin sahih olan tarikini göstermek için değil, Hişâm ed-Destüvâî'nin Şu'be'ye olan muhalefeti ortaya koymak amacıyla nakletmiş gibidir. Konuyla ilgili araştırma yapan Ali b. Sâlih'in de bu kanaatte olduğu görülmektedir. (Bkz. Ali b. Salih, “el-Ehâdisülletî eallehe el-İmam en-Nesâî”, (Yüksek Lisans Tezi), Câmiatü Ümmü'l-Kurâ, s. 172.) Bu yüzden İbn İshâk isnadında bulunan söz konusu problemlerin babın zayıftan sahihe doğru sıralandığını gösterecek nitelikte olmadığını altı çizilmelidir.

⁵¹⁵ Bu isim, *Sünen*'in Abdulfettah Ebû Gudde tahkikinde bu şekilde yer almaktadır. (Nesâî, “Kasâme” 20-21 (C. VIII, s. 31); *Sünen*'in Dârü'l-ma'rife tahkikinde de bu şekilde yer alır. (a.mlf., “Kasâme” 20-21 (C. VIII, s. 400 ; Öte yandan söz konusu ismin “Büdeyl” olarak zikredildiğine de rastlanır. bkz. a.mlf., “Kasâme” 15 (thk: Darü't-te'sil, C. VII, s. 377); Vellevî, **Zahîretü'l-ukbâ**, C. XXXVI, s. 83.

⁵¹⁶ Nesâî, “Kasâme” 20-21 (C. VIII, s. 31-32).

doğrudan Hz. Peygamber'e nispet etmesidir. Bu şekliyle hadis mürsel olmaktadır.⁵¹⁷ Müellifin muttasıl bir rivayetin ardından mürsel bir tarike yer vermesi ihtilaf noktasına işaret etmesi olarak okunabilir.

Bu ihtilaf noktalarının merkezinde Hişâm ed-Destüvâî yer almaktadır. Zira daha önceki tariklerin hepsi muttasıl bir şekilde nakledilirken; Hişâm'ın rivayet ettiği hadis, bab başlığı ile doğrudan ilgili olanlar arasında son sırada yer verilmiştir. Hadislerin bu şekilde sıralanması muhtemelen Nesâî'nin zihnindeki bir metoda işaret etmiş olmalıdır. Bu hangi hadislerin şarihler tarafından makbul kabul edildiği araştırılarak çözülebilir.

Konu hakkındaki kendisinden önceki görüşleri toplayan *Sünen-i Nesâî* şârihi Vellevî Şu'be tarikinin tercihe şayan olduğunu ifade etmiştir. Tercih sebebi olarak iki durum zikredilmiştir:

1) Şu'be, Hişâm'dan daha hafız bir râvidir. Ayrıca Berdicî, Şu'be Katâde'nin en sika râvisi sayılır demektedir. Hatta Şu'be, hocası Katâde'den hadis aldığı esnada onu durdurur ve hadisi şeyhinden gerçekten işitip işitmediğini sorardı.⁵¹⁸ Bunun yanı sıra yine Berdicî'nin Hişâm ve Şu'be muhalefet ederse, söz Şu'be'nindir ifadelerine de yer verilmiştir.⁵¹⁹

2) Söz konusu hadisi Katâde'den muttasıl olarak nakleden Şu'be, Atâ'nın râvileri ile uyum içerisindedir. Zira onlar da bu hadisi mutasıl olarak nakletmişlerdir. Ama aynı hadisi Katâde'den rivayet alan Hişâm, Atâ'dan nakleden râvilere muhalefet etmiştir.⁵²⁰

Vellevî'nin naklettiği bu iki husus değerlendirildiğinde Katâde'den rivayet etme konusunda Şu'be'nin, Hişâm'dan daha önde olduğu şeklindeki delilin tartışmalı olduğu görülür. Zira Katâde'nin râvileri arasında Hişâm'ı Şu'be'ye tercih eden ya da her ikisini de aynı seviyede gören alimler söz konusudur. Mesela Şu'be'nin bizzat kendisi: “Hişâm

⁵¹⁷ Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. XXXVI, s. 83.

⁵¹⁸ Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. XXXVI, s. 83. İbn Receb, Berdicî'nin bu sözüyle Şu'be'nin Katâde'den naklettiği hadislerin ittisaline işaret ettiğini ifade etmektedir. (İbn Receb, *Şerhu ilel*, C. II, s. 696).

⁵¹⁹ Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. XXXVI, s. 83; İbn Receb, *Şerhu ilel*, C. II, s. 697.

⁵²⁰ Ali b. Salih, “el-Ehâdisülletî eallehe el-İmam en-Nesâî”, (Yüksek Lisans Tezi), Câmîatü Ümmü'l-Kurâ, s. 172; Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. XXXVI, s. 84. Buna ek olarak her ne kadar söz konusu ihtilaf Katâde'nin öğrencileri arasında görülse de bu ihtilafın Atâ ile bağlantılı olduğu söylenebilir. Diğer bir ifade ile sonuç olarak Katâde'den nakledilen rivayetler arasındaki farklılıklar aynı zamanda Atâ'nın ashabından nakledilen rivayetler arasındaki farklılıkları içinde barındırır. bkz. Ali b. Salih, “el-Ehâdisülletî eallehe el-İmam en-Nesâî”, s. 172

Katâde'nin rivayetleri konusunda benden daha bilgilidir.” demektedir.⁵²¹ Ahmed b. Hanbel ise “Katâde'nin ashabı Şu'be, Saîd ve Hişâm'dır. Ancak Şu'be o ikisinin ilmine ulaşamamıştır.” görüşünü ileri sürmektedir.⁵²² Buna karşılık Yahyâ b. Maîn: “Katâde'den hadis rivayet etme noktasında Hişâm mı Şu'be mi senin için daha sevimlidir/güvenilirdir?” sorusuna “İkisi de.” cevabını verecektir.⁵²³ Neticede bu değerlendirmelerden hareketle râviler arasında bir tercih yapmak zor görünse de bir kısmını Nesâî'nin de zikrettiği üzere Atâ'nın farklı râvilerinin de hadisi, Şu'be'ye uygun olarak nakletmesi bu meselede onun doğru aktardığını göstermektedir. Gerçi Nesâî, ilgili bab başlığı altında hangi hadisi tercih ettiği hakkında herhangi bir görüş belirtmemiştir. Bu konuda *es-Sünen el-Kübrâ*'ya bakıldığında da durum değişmez.⁵²⁴ Ancak *es-Sünenü'l-Kübrâ*'da yer alan babta sekiz adet mevsul rivayete karşılık 2 adet mürsel rivayet nakledilmesinden hareketle Nesâî'nin tercih ettiği rivayetler mevsul ifade edilmiştir.⁵²⁵ Neticede Nesâî'nin herhangi bir görüş zikretmemesine rağmen siyaktan hareketle böyle bir yoruma gidildiği anlaşılmaktadır.

⁵²¹ Zehebî, **Siyer**, C. VII, s. 150. Şu'be: “Bunun yanı sıra o, Katâde'den bana kıyasla daha fazla tahdis etmiştir/rivayet almıştır.” demektedir. (Mizzî, **Tehzibü'l-Kemâl**, C. XXX, s. 218; Zehebî, **Siyer**, C. VII, s. 150; İbn Receb el-Hanbelî, thk: Hemmâm Abdurrahîm Saîd, 2 c., 2.bsk, Riyad, Mektebetü'r-Rüşd, 1421/2001., C. II, s. 698).; Buna ek olarak Şu'be'nin: “Hişâm Katâde hususunda benden daha hafızdır.” şeklinde ifadesine rastlanmaktadır. Zehebî, **Siyer**, C. VII, s. 150).

⁵²² İbn Receb, **Şerhu ilel**, C. II, s. 698. Tâbiünden ve etbâu't-tâbiünden olanlar işittikleri hadisler hakkında daima güvendikleri bir kimseye müracaat ederlerdi. Saîd, Ebû Hilâl ve Şu'be Katâde'den nakletme konusunda herhangi bir şeyde ihtilaf ettikleri zaman bu durumda Hişâm'a müracaat ederlerdi. (Ebû Muhammed Hasen b. Abdurrahmân er-Râmhürmüzî, **el-Muhaddisü'l-fâsil beyne'r-râvî ve'l-vâ'î**, thk: Muhammed Acâc el-Hatîb, y.y., Dârü'l-Fikr, 1404/1984, s.395).

⁵²³ **Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Maîn, Târihu Osman b. Saîd ed-Dârimî an Ebî Zekerîyyâ Yahyâ b. Maîn fî tecrîhi'r-ruvât ve't-ta'dîlihi**, thk: Ahmed Muhammed Nûr Seyf, Dimaşk, Dârü'l-Me'mûn li't-türâs, t.y., s. 51; Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, **el-Medhal ila's-Sünen'l-kübrâ**, thk: Muhammed Ziyaürrahman el-A'zamî, Kuveyt, Dârü'l-hulefâi li'l-kitâbi'l-İslâmî, t.y. C. I, s. 101; Mizzî, **Tehzibü'l-Kemâl**, C. XXX, s. 219, 3 nolu dipnot; İbn Receb, **Şerhu ilel**, C. II, s. 695. Ancak bunun üzerine Osman b. Saîd ed-Dârimî bu cevabın akabinde: “Hişâm Katâde hususunda Şu'be'den daha tecrübelidir/çok rivayet almıştır.” demiştir.⁵²³ (Târihu Yahyâ'da bu ifade **هشام أكثر من شعبه في فتادة**” şeklinde yer alırken; **Tehzibü'l-Kemâl** ve **Şerhu İleli't-Tirmizî**'nin Hemmam Saîd tahkikinde “أكبر” lafzı ile yer almaktadır; öte yandan Osman ed-Dârimî başka bir rivayette şöyle demiştir : “Denilir ki kim şu beş kişinin hadisini bir araya getirmezse hadis ilminde iflas etmiştir.” Bu beş kişi arasında Şu'be sayılmış; ancak Hişâm'ın ismi geçmemiştir. bkz. İbnü's-Salâh, **Ulûmü'l-Hadis**, s.254; her ikisinin aynı seviyede görüldüğüne başka rivayetler de mevcuttur. Şu'be, Hişâm ve Saîd b. Ebû Arûbe Katâde'nin önde gelen talebeleri arasında zikredilmektedir. Ancak İbn Ebû Arûbe'nin bu ikisine muhalefet etmesi durumunda hüküm İbn Ebû Arûbe'nin aleyhinde verilir. (İbn Receb, **Şerhu ilel**, C. II, s. 695).; Benzer bir şekilde İbn Maîn: Katâde'den rivayet etme hususunda İnsanların en güvenilirli/“أثبت الناس” Said, Hişâm ve Şu'be'dir. (Zehebî, **Siyer**, C. VI, s. 414. Benzer rivayetler için bkz. Zeylaî, **Nasbu'r-raye**, C. III, s. 282; İbn Receb, **Şerhu ilel**, C. II, s. 697).

⁵²⁴ Nesâî, **es-Sünenü'l-kübrâ**, C. VI, s. 341-344, (6939-6948 aralığındaki hadisler).

⁵²⁵ Ali b. Salih, **el-Ehâdisülletî callehe el-İmam en-Nesâî**, s. 172. *Sünen*'de ise bu sekiz hadis, ayrı iki bab altında incelenir. İhtilafı merkeze alan bab başlığının hemen öncesinde “الرجل يدفع عن نفسه/Kişinin Nefsi Mûdafaası” isimli bab yer almaktadır ve burada iki hadis nakledilmiştir. (Nesâî, “Kasâme” 19-20 (C. VIII, s. 29-30).)

Netice olarak Nesâî'nin bu konuda zikrettiği hadisler topluca düşünüldüğünde her ne kadar o, ilk sırada müdellis bir râvi olan Muhammed b. İshak'ın an'aneli rivayetini zikretse de hemen akabinde 5 adet Ya'lâ b. Ümeyye rivayetinin nakledildiği görülmektedir. Sonraki rivayetler İbn İshâk rivayetinin mutâbi'i konumunda olduğu için bu hadis sahihtir.⁵²⁶ Hatta bu 5 hadisin müttefekun aleyh olduğu söylenmiştir.⁵²⁷ Müellif bu 6 hadisten sonra iki adet mürsel rivayete yer vermiştir. Bu iki rivayetten ilki Hişâm tarikidir ve yukarıda zikredilen ihtilaf ile doğrudan ilgilidir.

Bu hadislerin dizilişini Müslim'in *Sahîh*'i ile mukayese etmek Nesâî'nin tercihini anlamak açısından faydalı görünmektedir. Nesâî, Hişâm'ın bu rivayetini, babın son sıralarında; 7. sırada zikretmiştir. Müslim ise bu hadise, ilgili babın başlarında; 3. sırada yer vermiştir. Ancak yine de bunun usul hadisi değil, mütâbi olarak zikredildiği belirtilmelidir. Söz konusu iki isnadda sadece Nesâî ve Müslim'in hocaları farklı olup diğer râviler birebir örtüşmektedir. Öte yandan Hişâm tarikine yer vermesinden ötürü Dârekutnî'nin, Müslim'e itiraz etmiş olması önemlidir. Zira bu onun nezdinde bu isnadın Müslim'in *Sahîh*'inde gözettiği sıhhat şartlarını taşımadığını gösterir. Nevevî bu itirazı "Müslim mütâbi' hadislerde *Sahîh*'in şartlarını taşımayan tariklere yer verir." şeklinde cevaplamaktadır.⁵²⁸ Buna bağlı olarak İbn Hacer, bu tenkidi yerinde bulmayan Nevevî'nin kanaatini şu şekilde özetler "Usûl hadislerinde hoş görülmeyecek tarikler mütâbî hadislerde zikredilebilir." Kendisi de Nevevî'nin görüşünü desteklemektedir.⁵²⁹ Bu duruma ilave olarak, Nesâî'nin ilgili babda zikrettiği 5 hadisin müttefekun aleyh, 1'inin de bu 5 hadisle sahih olduğu dikkate alınırsa⁵³⁰ onun burada sahihten zayıfa doğru bir yol izlediğini söylemek mümkündür.

⁵²⁶ Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. XXXVI, s. 85. Öte yandan bu hadisin Müslim ile uyumlu olmadığı, sadece ihtilafı merkeze çeken bab başlığı ile ilgili olduğu bilinmelidir. Söz konusu hadis, bunun yanı sıra bu baktaki hadislerin dizilişi hakkında bilgi vermesi açısından burada zikredildi.

⁵²⁷ Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. XXXVI, s. 84-88.

⁵²⁸ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc*, 18 c., 2. bsk, y.y., Müessesetü Kurtuba, 1414/1994, C. XI, s. 162. Nevevî bu tür ifadeleri şerhin birçok yerinde kullanmıştır. Benzer ifadeler için bkz. a.mlf., *a.g.e.*, C. I, s. 25, 34; a.mlf., *a.g.e.*, C. II, s. 185, a.mlf., *a.g.e.*, C. VI, s. 51, a.mlf., *a.g.e.*, C. XI, s. 113.

⁵²⁹ İbn Hacer, *Fethü'l-Bâri*, C. XII, s. 222. Araştırabildiğimiz kadarıyla Dârekutnî'nin matbu eserlerinden bu itiraza, vakıf olamadık.

⁵³⁰ Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. XXXVI, s. 84-88.

3.2.2.1.1.2. Metinde İhtilaf: “إِصْبَعُهُ” Lafzı

Kişinin nefsinin müdafaa etmesi hakkında Atâ b. Ebû Rebâh’tan nakledilen rivayetler arasında Ya’lâ’dan nakledilen rivayetlerin metninde ihtilaf edilmiştir. Nesâî’nin 5. Sırada zikrettiği bu hadisin metni şu şekildedir:

أَخْبَرَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ عَلِيَّةٍ قَالَ: أَنْبَأَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَعْلَى، عَنْ يَعْلَى بْنِ أُمَيَّةٍ قَالَ: غَزَوْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَيْشَ الْعُسْرَةِ، وَكَانَ أَوْثَقَ عَمَلٍ لِي فِي نَفْسِي، وَكَانَ لِي أَجِيرٌ فَقَاتَلَ إِنْسَانًا، فَعَضَّ أَحَدَهُمَا إِصْبَعٍ صَاحِبِهِ، فَأَنْتَزَعَ إِصْبَعَهُ، فَأَنْدَرَ ثَنِيَّتَهُ فَسَقَطَتْ، فَأَنْطَلَقَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَهْدَرَ ثَنِيَّتَهُ وَقَالَ: «أَفِيدَغُ يَدَهُ فِي فَيْكِ تَقْضُمُهُمَا؟»⁵³¹

Ya’kub b. İbrâhim ed-Devrakî (ö. 252/866) > (İsmail) b. Uleyye (ö. 193/809) > İbn Cüreyc (ö. 150/767) > Atâ > Safvan b. Ya’la > Ya’la b. Ümeyye : “ Hz. Peygamberle birlikte “Zorluk ordusu”na (Tebük Gazvesi’ne) katıldım. Bu, kendi görüşüme göre en faziletli amelimdi. Benim yanımda ücretle tuttuğum biri de vardı. O, biriyle kavga etti. Biri diğerinin parmağını ısırdı. Adam parmağını çekti. Bunun üzerine ısırmanın dışı yerinden çıkıp düştü. Bu durum Hz. Peygambere intikal etti. Hz. Peygamber de düşen dişe karşılık bir diyet takdir etmedi ve “Elini ağzından çekmeseydi de koparsaydın öyle mi?” dedi.

Bu tarik, diğerlerinden “إِصْبَعُهُ” kelimesini kullanması yönüyle ayrılmaktadır. Başka bir deyişle, İbn Uleyye, Amr b. Dînâr ve İbn Cüreyc’ten gelen tariklerinde yer almayan “إِصْبَعُهُ” lafzına yer vererek diğer râvîlere muhalefet etmiştir. Zira diğer tariklerde “إِصْبَعُهُ” yerine mutlak olarak “يَدُ” kelimesi kullanılmıştır.

Bu ihtilafın Müslim’in *Sahîh*’ine nasıl yansıdığına bakıldığında ise Müslim’in babın en sonunda İbn Uleyye (İsmail b. İbrahim) kanalıyla bu hadisi metnini zikretmeksizin “نَحْوَهُ” diye naklettiği görülür.⁵³² Bu uygulamasıyla Müslim’in söz konusu tarikte yer alan “إِصْبَعُهُ” kelimesinin hatalı olmasından dolayı hadisin metnini

⁵³¹ Nesai, “Kasâme” 20-21 (C. VIII, s. 31).

⁵³² Bu hadis İmran b. Husayn ve Ya’lâ b. Münye/Ümeyye olmak üzere iki ayrı sahâbî ve Safvan b. Ya’lâ isimli tâbiûndan nakledilmektedir. Müellif bu babta 6 hadisin yanı sıra iki mütâbî‘ isnada yer vererek 8 hadis nakletmiştir. Müslim’in Ya’lâ b. Ümeyye tariklerinde söz konusu “إِصْبَعُهُ” lafzı bulunmamaktadır. Burada zikredilen 18 nolu hadis İmran b. Husayn’e aittir. Ancak bu hadisi desteklemek üzere Müslim’in naklettiği ikinci isnad Ya’lâ b. Münye/Ümeyye’ye aittir. Müslim metin nakletmemiş, “مِثْلَهُ” ifadesini kullanmıştır. (Müslim, “Kasâme” 18, 20, 22, 23 (C. III, s. 1300- 1302).

hazfettiği söylenebilir.⁵³³ Nitekim mahfuz olan lafzın “يد” olduğunun belirlenmesi Müslim’in hadisin metnini hazfetmesinin mantığını ortaya koyar niteliktedir.⁵³⁴

Söz konusu hadislerin Nesâî ve Müslim’deki dizilişini zikretmek Nesâî’nin izlediği metodun anlaşılması açısından önem arz eder. Müslim’in ilgili babın altında toplamda 6 hadis naklettiği dikkate alınırsa beş rivayette Nesâî’ye uyum sağladığı ve her iki kitaptaki konuya dair zikredilen hadislerin büyük oranda aynı olduğu söylenebilir. Öte yandan söz konusu beş hadisten birinin Müslim’in usul hadisi olduğu belirtilmelidir. Bu bilgiler ışığında söz konusu hadislerin *Sünen* ve *Sahih* arasında karşılaştırma yapılmıştır. Nesâî söz konusu lafzın geçtiği Ya’lâ b. Ümeyye tariklerini 2 ila 6. Hadis⁵³⁵ arasında zikretmiştir. Bu dizin içerisinde Nesâî’nin “إِصْبَعَةً” lafzının bulunduğu İbn Uleyye tarikine 5. Sırada yer verdiği görülmektedir. Müellif, bir sonraki sırada da (6. Sıra) Ya’lâ hadisine yer vermesine rağmen burada hadisi büyük oranda hazfetmiş adamın dişlerinin düştüğünü ve Resulullah’ın da ona diyet takdir etmediğine yoğunlaşmıştır. Burada “إِصْبَعَةً” veya “يد” kelimesinin hangisi doğru olduğuna dair bir işaret bulunmamaktadır. Dolayısıyla yukarıda Müslim’in *Sahih*’i için söylenen metni hazf yoluyla illete işaret etme durumu Nesâî’nin bu hadisi için de geçerli görünmektedir. Neticede Nesâî’nin farklı bir kelime zikredilmesi hasebiyle muhtemelen illetli gördüğü metni son sıralarda zikrettiği söylenebilir.

Müslim’in ise Ya’lâ b. Ümeyye tariklerini zikrederken benzeri bir durum söz konusudur. O, öncelikle Ebû Üsâme > İbn Cüreyc > Atâ > Safvan b. Ya’lâ > babası Ya’la isnadını zikrettikten sonra İbn Uleyye > İbn Cüreyc... isnadını zikreder. Bu hadis Müslim’in ilgili babında son iki sırada yer alır.⁵³⁶ O, ilk sıradaki metinde “يد” ifadesini

⁵³³ Müslim’in rivayetlerde hatalı bulduğu hazfettiğine dair bkz. Muhammed Avvâme, **Hazfî’-t-tarafi mine’l-hadîsi’l-vâhid ihtisâren lehu ev i’lalen**, Medine-i Münevvere, Dârü’l-minhâc, 2017, s. 23, 29-30.

⁵³⁴ Vellevî, **Zahîretü’l-ukbâ**, C. XXXVI, s. 83.

⁵³⁵ Bu sıralamaya 6. hadis de dahildir.

⁵³⁶ Müslim ilgili bab başlığı altında Ya’lâ isnadını, ilk sırada İmrân b. Husayn tarafından nakledilen usul hadisine mütâbî olarak nakleder. Müslim söz konusu mütâbî hadiste metin nakletmemiş, kendi sistemi üzere “مثلة” ifadesini kullanmıştır. Müslim’in metni illetli bulduğu için böyle bir yol izlediğine yukarıda işaret edilmişti. (Müslim, “Kasâme” 18 (C. III, s. 1300). Sonuç olarak Müslim Ya’lâ’nın isnadına 1. sırada mütâbî olarak yer vermiş, daha sonra 5. ve son hadisin nakledildiği 6. sırada metinleriyle birlikte yer vermiştir. (Müslim, “Kasâme” 22, 23 (C. III, s. 1301-1302). Nesâî’nin ilk sıralarda ve metinleriyle yer verdiği hadise; Müslim’in son iki sırada yer verdiği görülmektedir. Sonuç olarak Nesâî ile Müslim’in Ya’lâ b. Ümeyye hadisini naklederken gözettikleri tertip birbirine ters bir ilişki içinde olduğu anlaşılmaktadır.

naklederken, yukarıda söylendiği üzere Nesâî’de “إِصْبَعَةً” şeklinde kaydedilen metni hiç zikretmemiştir.

Yukarıdaki bilgiler dikkate alındığında Nesâî’nin bu babta metinde meydan gelen bir lafız farklılığını diğer hadislerle dayanarak ortaya koymaya çalıştığı ve bunu belirli bir sıralama içinde yaptığı görülmektedir. Zira o, önce mahfuz olan “يد” lafzının geçtiği rivayetleri, ardında da hatalı addedilen “إِصْبَعَةً” lafzını içeren tarikleri zikretmiştir. Müellifin, isnadda bulunan ihtilafı da benzer şekilde çözüme kavuşturmaya çalıştığı söylenebilir. O, muttasıl isnadlara yer verdikten sonra mürsel rivayeti nakletmek suretiyle farklılık arz eden isnada işaret etmiştir. İncelediğimiz hadisler hakkında gerek şarihlerin, gerekse Dârekutnî gibi ilâ alimlerinin açıklamaları dikkate alındığında Nesâî’nin söz konusu babta ilk sıradaki muttasıl rivayetleri tercih ettiği söylenebilir. Buradan hareketle Nesâî’nin bu örnekte sahihten daha düşük derecedeki isnadlara doğru bir yol izlediğini söylemek mümkündür. Bu tertibin aynı zamanda söz konusu tabakadaki genel eğilimi yansıttığını belirtmek gerekmektedir.⁵³⁷

3.3. Etbâû’t-tâbiûnden Ayrılan İsnadlar

İhtilafı merkeze alan bab başlıklarında karşılaşılan üçüncü yapı etbâû’t-tâbiûn tabakasından ayrılan isnadlardır. Burada etbâû’t-tâbiûnden ayrılan isnadlarla Nesâî’nin, kendisinde ihtilaf edilen şahıs olarak işaret ettiği kişinin etbâû’t-tâbiûn tabakasından olması kastedildiği belirtilmelidir. İhtilaf eden râvilerin ise etbâû’t-tâbiûn veya bir sonraki tabakaya mensup olmaları mümkündür.

Sahâbe ve tâbiûn tabakasından olduğu gibi bu tabakada da ihtilafı merkeze alan bab başlıklarını, Nesâî’nin görüş belirttikleri ve görüş belirtmediği şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Nesâî’nin görüş belirttiği kısımda isnadda ihtilaf 2; hem isnad hem metinde ihtilaf ise 1 yerde görülmektedir. Sadece metinde ihtilafın örneği ise tespit edilememiştir. Öte yandan Nesâî’nin görüş belirtmediği kısımda sadece isnadda ihtilafın 3 adet örneği bulunmuştur. Tespit edildiği kadarıyla bu yapıda metinde ihtilaf ve hem metin hem isnadda ihtilafı ele alan bab başlığı bulunmamaktadır.

Neticede yukarıdaki rakamlara bakıldığında etbâû’t-tâbiûn tabakasından toplam 6 adet ihtilafı merkeze alan bab başlığının bulunduğu ve bunların 5’inin isnaddaki ihtilafı, 1’inin ise hem isnad hem de metindeki ihtilafı ele aldığı görülür. Dolayısıyla

⁵³⁷ Nitekim bu kısımda hadislerin sahihten zayıfa- zayıftan sahihe doğru olan sıralamasının hadislerin dizilişi açısından ön plana çıktığı, tâbiûndan ayrılan isnadların girişinde daha önce ifade edilmişti.

sahâbî, tâbiûn ve etbâu't-tâbiîn tabakaları içerisinde etbâu't-tâbiîn tabakasının, bünyesinde ihtilafı merkeze alan en az bab başlığı taşıdığı görülmektedir.

Etbâu't-tâbiîn tabakasında ihtilafı merkeze alan bab başlıklarının sayısı az olsa da çeşitlilik arz eder. Söz konusu 6 adet bab başlığında, isnadda 6 ihtilaf noktası bulunmaktadır. Bunların 3'ü bir hadisi farklı sahâbîye atfetmekten kaynaklanan ihtilaf türüne örnek teşkil eder. Geri kalan ihtilaf noktaları birer adet olup ihtilaf edilen yerler şu şekilde belirlenebilir: Bir hadisi farklı tariklerle nakletmek (hadisin mahrecinde ihtilaf), müdrecü'l-ismâd ve isnadda mübhem bir râvinin bulunması. Sadece metinde ihtilaf edilen tek hadisteki illet ise manaya etki edecek derecede önemli lafız farklılığı bulunmasıdır.

3.3.1. Nesâî'nin Görüş Belirttiği İsnadlar

Bu kısımda, etbâu't-tâbiîn tabakası merkeze alınarak Nesâî'nin isnad ve metin hakkında görüş belirttiği hadislerle yer verilecektir. Nesâî'nin görüş belirttiği bab başlıkları, müellifin hadisleri tercih sebebi ve sıralaması ile ilgili açık bilgiler içerdiği için önemli görünmektedir. Bu bölümde isnadda ihtilafa dair 2; hem metin hem de isnadda ihtilafa dair ise 1 bab başlığı bulunmaktadır. Sadece metinde ihtilafın örneği ise tespit edilememiştir.⁵³⁸

Öncelikle bu bab başlıklarında zikredilen hadislerin sıhhat durumu hakkında bilgi vermek uygun görünmektedir. İsnadda ihtilafın 2 babında bulunan hadisler zayıftan sahihe doğru dizilirken hem isnad hem metinde ihtilaf bulunan 1 bab başlığında ise hadisler sahihten zayıfa doğru sıralanmıştır. Söz konusu bab başlıklarından hareketle bu kısımda önce illetli hadislerle daha sonra sahihlere yer verdiği söylenebilir.⁵³⁹

Yukarıda işaret edildiği üzere etbâu't-tâbiîn tabakasında ulaşılan örnek sayısı nispeten az olsa da burada her birinin incelenmesi mümkün görünmediğinden dolayı

⁵³⁸ Etbâu't-tâbiîn tabakası ihtilafı merkeze alan bab başlıkları bulundurma açısından diğer tabakalara nazaran bünyesinde daha az bab başlığı bulundurur. Bu tabakada ihtilaf bab başlığı ile doğrudan ilgili olması ve Müslim ile uyumlu olması gibi kriterlere tabi tutulduğunda tabakada örnek tespit edilemeyen kısımların bulunduğu görülecektir. Bu çalışmanın dışında bırakılan ilgili bab başlıkları için bkz. Nesâî, “Kıyâmü'l-leyl” 49 (C. III, 246).; Nesâî, “Kıyâmü'l-leyl” 50 (C. III, s. 246-247).; Nesâî, “Sıyam” 8 (C. IV, s. 131-133). vd.

⁵³⁹ Söz konusu bab başlıkları için bkz. EK I.

“Teşbih ve temsil yaparak hüküm verme babı” ayrıntılı olarak zikredilecek ve Müslim’in *Sahîh*’i ile mukayese edilecektir.⁵⁴⁰

3.3.1.2. İsnadda İhtilafa Bir Örnek: Teşbih ve Temsil Yapararak Hüküm Verme Hakkındaki Hadisin Değerlendirilmesi

Burada ele alınacak rivayet “Âdâbu’l-kudât” bölümünde “**الْحُكْمُ بِالتَّشْبِيهِ وَالتَّمْثِيلِ**، “**وَذِكْرُ الْاِخْتِلَافِ عَلَى الْوَلِيدِ بْنِ مُسْلِمٍ فِي حَدِيثِ ابْنِ عَبَّاسٍ**” Teşbih ve Temsil Yapararak⁵⁴¹ Hüküm Verme ve İbn Abbas’ın hadisi hakkında Velid b. Müslim’den (ö. 195/810) Nakledilen Rivayetler Arasındaki İhtilaflar” isimli bab başlığı altında yer alır.

Nesâî bu bab başlığı altında söz konusu hadisin 5 farklı isnadını nakleder. Bu hadislerin 1’i Fadl b. Abbas’a, 4’ü Abdullah b. Abbas’a isnad edilmiştir.⁵⁴² Bunlar arasında her iki sahabiden birer isnad olmak üzere 2 hadis, Müslim’in *Sahîh*’inde de zikredilmiştir.⁵⁴³

3.3.1.2.1. Metinde İhtilaf: “فَإِنَّهُ لَوْ كَانَ عَلَيْهِ دَيْنٌ قَضَيْتِيهِ” Lafzı

Teşbih ve temsil yaparak hüküm verilmesi ile ilgili Velîd b. Müslim’den nakledilen rivayetlerin metninde ihtilaf edilmiştir. Nesâî’nin söz konusu babta, 1. sırada zikrettiği bu hadisin metni ve tercümesi şu şekildedir:

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ هَاشِمٍ، عَنْ الْوَلِيدِ، عَنْ الْأَوْزَاعِيِّ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ الْفَضْلِ بْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّهُ كَانَ رَدِيفَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَدَاةَ النَّحْرِ، فَأَتَتْهُ امْرَأَةٌ مِنْ خَنْعَمَ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ قَرِيبَةَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي الْحَجِّ عَلَى عِبَادِهِ أَذْرَكَتْ أَبِي شَيْخًا كَبِيرًا، لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يَرْكَبَ إِلَّا مُعْتَرِضًا، أَفَأَحْجُّ عَنْهُ؟ قَالَ: «نَعَمْ، حُجِّي عَنْهُ، فَإِنَّهُ لَوْ كَانَ عَلَيْهِ دَيْنٌ قَضَيْتِيهِ»⁵⁴⁴

Muhammed b. Hâşim (ö. 254/868) > el-Velîd b. Müslim (ö. 195/810) > Evzaî (ö. 157/774) > Zührî (ö. 124/742) > Süleyman b. Yesâr (ö. 107/725) > İbn Abbas (ö.

⁵⁴⁰ *Sünen*’de ve *Sahîh*’te yer alan hadis metinleri için bkz. EK III, Teşbih ve temsil yaparak hüküm verme hakkındaki hadisin metni, s. 172-3.

⁵⁴¹ Burada bir konu hakkında kâdının kıyas yoluyla hüküm vermesi kastedilmektedir.

⁵⁴² Nesâî, “Âdâbu’l-kudât” 9 (C. VIII, s. 227-229). Hadisin isnad şeması için bkz. EK II, Teşbih ve temsil yaparak hüküm verme hakkındaki hadisin isnad şeması, s. 154-157.

⁵⁴³ Müslim, “Hac” 71, 407, 408 (C. II, s. 973-974) Nesâî’nin söz konusu babının 3. ve 4. Sırasında nakledilen İbn Abbas’a ait hadisler Müslim ile sahâbi râvisi ve metni açısından uyumlu olsalar da Müslim ile mukayeseye dahil edilmemiştir. Çünkü bu hadislerin isnadında mezkûr bab başlığında zikredilen Velîd b. Müslim ismi bulunmadığı için söz konusu hadisler ihtilaf ile doğrudan ilgili değildir. Öte yandan, bunlar arasında 5391 nolu hadisin Müslim’in 407 nolu hadisi ile uyum oranının Nesâî’nin babındaki diğer 3 hadise nazaran daha fazla olduğu belirtilmelidir.

⁵⁴⁴ Nesai, “Âdâbu’l-kudât” 9 (C. VIII, s. 227-228). Nesâî bu hadisi 1. Sırada zikretmiştir.

68/687-88)> Fadl b. Abbas'tan (ö. ?) nakledildiğine göre o, Kurban Bayramı sabahı Hz. Peygamberin terkisindeydi. O sırada Has'am kabilesinden bir kadın geldi ve şöyle dedi: "Ya Resulullah, babam çok yaşlı iken Allah kullarına hacı emretti. O, binek üzerinde ancak yatarak/bağlı bir şekilde durabiliyor. Onun yerine ben hac yapabilir miyim? Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Evet, onun yerine haccet. Şayet borcu olsa ödemeyecek miydin?" buyurdu.

Bu tarik baktaki diğer hadislerden "فَاتَهُ لَوْ كَانَ عَلَيْهِ دَيْنٌ قَضَيْتِيهِ" ibaresinin bulunması yönüyle ayrılmaktadır. Velîd b. Müslim isnadında, Zührî'den nakledilen tariklerde yer almayan "فَاتَهُ لَوْ كَانَ عَلَيْهِ دَيْنٌ قَضَيْتِيهِ" lafzın ziyade olarak zikredildiği görülür. Nitekim Nesâî buna işaret etmek üzere söz konusu lafzın bulunduğu hadisin hemen akabinde aşağıdaki hadise yer vermiş ve konuyla ilgili görüşünü beyan etmiştir. Nesâî'nin, 2. sırada yer verdiği hadisin metni aşağıdaki gibidir:

أَخْبَرَنِي عُمَرُ بْنُ عُثْمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ، عَنْ الْأَوْزَاعِيِّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ شِهَابٍ، ح وَأَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُمَرُ، عَنْ الْأَوْزَاعِيِّ، حَدَّثَنِي الزُّهْرِيُّ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ أَخْبَرَهُ، أَنَّ امْرَأَةً مِنْ خَتَمِ اسْتَفْتَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْفَضْلُ رَدِيفُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ قَرِيبَةَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي الْحَجِّ عَلَى عِبَادِهِ أَدْرَكَتْ أَبِي شَيْخًا كَبِيرًا، لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يَسْتَوِيَ عَلَى الرَّاحِلَةِ، فَهَلْ يُجْزَى؟ قَالَ مُحَمَّدٌ: فَهَلْ يَقْضِي أَنْ أَحُجَّ عَنْهُ؟ فَقَالَ لَهَا: «نَعَمْ»
 قَالَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ: «وَقَدْ رَوَى هَذَا الْحَدِيثَ غَيْرُ وَاحِدٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ فَلَمْ يَذْكُرْ فِيهِ مَا ذَكَرَ الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ»⁵⁴⁵

Amr b. Osman (ö. 250/864-5) > el-Velîd b. Müslim (ö. 195/810) > Evzâî (ö. 157/774) > İbn Şihâb (tahvil) Mahmûd b. Hâlid (ö. 249/863) > Ömer (b. Abdulvâhid) (ö. 200/815-6) > Evzaî > Zührî > Süleyman b. Yesâr (ö. 107/725) > İbn Abbas isnadıyla nakledilen hadisin metni 1. sırada zikredilen rivayete büyük oranda benzer olmakla birlikte "فَهَلْ يَقْضِي أَنْ أَحُجَّ عَنْهُ؟ فَقَالَ لَهَا: «نَعَمْ»/Onun yerine hac görevini yerine getirebilir miyim? Bunun üzerine Hz. Peygamber: 'Evet.' dedi." ibaresiyle sonlandırıldığı görülür. Nesâî, bunun akabinde "Bu hadis Zührî vasıtasıyla birçok kişiden nakledilmiştir ama bunlar, Velid b. Müslim'in zikrettiği ifadelerle yer vermemişlerdir." diyecektir.⁵⁴⁶ Zira 1. sırada zikredilen hadiste "فَاتَهُ لَوْ كَانَ عَلَيْهِ دَيْنٌ قَضَيْتِيهِ" Şayet borcu olsa

⁵⁴⁵ Nesai, "Âdâbu'l-kudât" 9 (C. VIII, 228).

⁵⁴⁶ Nesâî, "Âdâbu'l-kudât" 9 (C. VIII, s. 228). Burada Nesâî'nin bu ifadesini anlamak amacıyla Vellevî'nin şerhine bakıldığında o, Nesâî'nin kastettiği şeyi anlamadığını söyler. Vellevî bu duruma şöyle bir yorum getirmektedir: "Eğer Nesâî, bu görüşü ile Velid b. Müslim'in bu hadisi Fadl b. Abbas'a isnad ederek teferrüd ettiğini kastediyorsa durumun bu şekilde olduğu söylenemez. Çünkü İbn Cüreyc'in, Evzaî'ye mütâbaat ettiğine dair Buhârî⁵⁴⁶ ve Müslim'de rivayetler bulunmaktadır." (Vellevî, **Zahîretü'l-ukbâ**, C. XXXIX, s. 250). Vellevî'nin söz konusu baktaki ihtilafa dair uzak bir yorum yaptığı söylenebilir.

ödemeyecek miydin?” ibaresinin yer aldığı ancak 2. sıradaki hadiste bu ibarenin zikredilmediği görülmektedir. Müellifin “Velid b. Müslim’in zikrettiği ifadeler yer vermemişler.” uyarısı ile ziyade lafza işaret etmiş olmaktadır. Nitekim bundan sonra Nesâî, Mâlik b. Enes ve Sâlih b. Keysân tariklerini zikretmiş ve her iki rivayette de ilgili ziyade lafzın bulunmadığını göstermiştir

Bu noktada söz konusu hadislerin Müslim’in *Sahîh*’inde nasıl rivayet edildiği önemlidir. Yukarıda zikredildiği üzere Müslim konuyla ilgili babda biri İbn Abbas diğeri Fadl b. Abbas’tan olmak üzere toplam 2 hadis nakletmiştir. Nesâî’nin ilk sırada yer verdiği hadiste geçen ziyade lafzın bu iki rivayette yer almadığı görülmektedir.⁵⁴⁷ Sonuçta Müslim’in *Sahîh*’in söz konusu ziyâde olmayan tariklerine yer vermesi, Nesâî’nin görüşünü destekleyen önemli bir karinedir.

Nesâî’nin, söz konusu yorumunda Zührî’ye işaret etmesi konuyla ilgili dikkat çeken hususlardan biridir. Zira bu bab başlığında Velîd b. Müslim’den nakledilen iki rivayet arasında ziyade bir lafzın zikredilmesinden kaynaklanan bir ihtilaf olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle Nesâî, yukarıda zikredildiği üzere “Zührî vasıtasıyla birçok kişiden nakledilmiştir ama bunlar, Velid b. Müslim’in zikrettiği ifadeler yer vermemişlerdir.” demektedir.⁵⁴⁸ Nesâî bu ifadenin akabinde, Velîd’in isnadlarında da yer alan Zührî’nin aynı konudaki hadise dair başka tariklerini serdedir. Ancak bu tariklerde Nesâî’nin ilk sırada naklettiği hadisteki ziyadenin bulunmadığı görülmektedir. Böylece Nesâî’nin Velîd’in hadislerindeki bu ihtilafı Zührî’nin tabakasına yani bir üst tabakaya çıkarak çözüme kavuşturduğu söylenebilir.

Konuyu tamamlamak açısından söz konusu babta yer alan isnad ile alakalı ihtilafa değinmek uygun görünmektedir. Söz konusu ihtilaf bir hadisin farklı sahabeye atfedilmesinden kaynaklanmaktadır. Daha açık bir ifade ile söz konusu hadis hem Fadl b. Abbas’a hem de Abdullah b. Abbas’a nispet edilmiştir. Nesâî’nin babın ilk sırasında naklettiği Muhammed b. Haşim > **Velid (b. Müslim)** > Evzaî > Zührî > Süleyman b. Yesâr > İbn Abbas > **Fadl b. Abbas** şeklindeki isnadda, Muhammed b. Haşim’in bu hadisi Fadl’a isnad ettiği görülür. Ancak Amr b. Osman, bu hadisi **Velid (b. Müslim)** > Evzaî > Zührî > Süleyman > **İbn Abbas** şeklinde naklederek Hâşim’e muhalefet etmiştir.⁵⁴⁹

⁵⁴⁷ Müslim, “Hac” 408-409 (C. II, s. 973-974).

⁵⁴⁸ Nesâî, “Âdâbu’l-kudât” 9 (C. VIII, s. 228).

⁵⁴⁹ Vellevî, *Zahîretü’l-ukbâ*, C. XXXIX, s. 248.

Söz konusu hadisin Fadl b. Abbas ve İbn Abbas'a isnad edilmesi alimler arasında da ihtilaf konusu olmuştur. Hadisin Fadl'a nispeti konusunda bir ittifak varsa da rivayetin sadece ondan mı geldiği yoksa onun yanı sıra İbn Abbas'ın da mı olaya şahit olduğu konusu tartışılmıştır. Böylece bu hadisin Fadl b. Abbas isnadını ya da her iki sahâbîye atfedilmesini doğru bulanlar şeklinde iki kategoriden söz edilebilir.

Tirmizî *Câmi'*inde bu hadise Fadl b. Abbas isnadıyla yer vermiş ve bunun başka hangi sahabilerden nakledildiğini sıraladığı isimler arasında İbn Abbas'ı da saymıştır.⁵⁵⁰ Tirmizî bu rivayetleri Buhârî'ye sorduğunda o, Fadl b. Abbas isnadının daha doğru olduğunu söyleyecektir. Buna ek olarak Buhârî, İbn Abbas'ın bu hadisi Fadl ve başkaları vasıtasıyla Hz. Peygamber'den naklettiğini yani hadisi sahabe mürseli olarak rivayet ettiğini ifade eder.⁵⁵¹

Bu hadisin her iki sahabeye atfedilmesini doğru addedenler de bulunmaktadır. Örneğin İbn Hacer, İbn Cüreyc'in de bu hadisi Fadl b. Abbas'a atfettiğini, Ma'mer'in de ona mütâbaat ettiğini ifade eder. Ancak Mâlik ve Zührî'den nakleden râvilerin çoğu bu ikisine muhalefet etmiş ve bu hadisin isnadında Fadl'ı zikretmemişlerdir.⁵⁵² Bu ifadelerle göre çoğunluğun söz konusu hadisi, İbn Abbas'a isnad ederek rivayet ettiği söylenebilir.

İbn Hacer, Buhârî'nin Fadl b. Abbas isnadını tercih sebebi olarak Fadl'ın olay esnasında Hz. Peygamber'in terkinde olmasını ileri sürer.⁵⁵³ Bununla birlikte o, Tirmizî, Ahmed b. Hanbel, oğlu Abdullah ve Taberi'den nakille mezkûr sualin, şeytan taşlamanın peşi sıra kurban kesme esnasında sorulduğunu, Abbas'ın bu olaya şahid olduğunu⁵⁵⁴ ve oğlu Abdullah'ın (b. Abbas'ın) da orada bulunmasında herhangi bir engel olmadığını ifade etmiştir.⁵⁵⁵ İbn Hacer hadisteki vakaya hem İbn Abbas'ın hem de Fadl'ın şahit olduğuna bu yüzden de ikisine isnad edilmesinde herhangi bir mahsur bulunmadığına işaret etmiştir.⁵⁵⁶

⁵⁵⁰ Tirmizî, "Savm" 85. (C. III, s. 267).

⁵⁵¹ Tirmizî, "Hac" 85. (*el-Câmiu'l-Kebîr*, 6 c., thk: Beşşar Avvad, Beyrut, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1996, C. II, 258) Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. XXXIX, s. 248-249.

⁵⁵² İbn Hacer, *Fethü'l-Bâri*, C. IV, s. 66.

⁵⁵³ İbn Hacer, *Fethü'l-Bâri*, C. IV, s. 67.

⁵⁵⁴ Ahmed b. Hanbel'in oğlu olduğu anlaşılıyor.

⁵⁵⁵ İbn Hacer, *Fethü'l-Bâri*, C. IV, s. 67.

⁵⁵⁶ İbn Hacer, *Fethü'l-Bâri*, C. IV, s. 67.

İncelediğimiz bab başlığına hadislerin tertibi açısından bakıldığında ise Nesâî'nin tercih etmediği hadisi ilk sırada zikrettiği görülmektedir. Sonrasında ise ilgili ziyadenin yer almadığı hadisleri sıralamıştır. Bu durum Müslim'in *Sahîh*'i ile mukayese edildiğinde Fadl b. Abbas isnadına Müslim'in 2. sırada yer verdiği görülür. İbn Abbas isnadına ise Müslim ilk sırada yer verdiği görülür. Ancak her iki tarikte de Nesâî'nin ilk sırada naklettiği hadiste bulunan ziyade lafzın *Sahîh*'te yer almadığı tespit edilmiştir.

Yukarıdaki bilgiler dikkate alındığında Nesâî'nin bu babta metinde meydana gelen bir lafız farklılığını diğer hadislerle dayanarak ortaya koymaya çalıştığı ve bunu belirli bir sıralama içinde yaptığı görülmektedir. Zira o, kendi tercihinin göre önce illetli gördüğü “فَإِنَّهُ لَوْ كَانَ عَلَيْهِ دَيْنٌ قَضَيْتِهِ؟” lafzını içeren isnadı, ardından da bu ziyadenin yer almadığı tarikleri zikretmiştir. İlk rivayetteki lafzın ziyade olduğunu peşi sıra naklettiği hadislerle ortaya koymaya çalışan Nesâî'nin bir nevi metin tenkidi yaptığı söylenebilir. Burada Nesâî açık bir şekilde ilk sırada problem gördüğü, ikinci sırada ise tercih ettiği metni zikretmiştir. Başka bir deyişle bu örnekte Nesâî, etbâû't-tâbiîn tabakasında meydana gelen ihtilafta önce hatalı gördüğü rivayeti zikredip peşisıra da bunu açıklamış, sonrasında da görüşünü destekleyen sahih rivayetleri kaydetmiştir.

3.3.2. Nesâî'nin Görüş Belirtmediği İsnadlar

Etbâû't-tâbiîn tabakasının esas alındığı bu bölümde isnadda ihtilafa dair 3 bab başlığı bulunmaktadır. Yukarıda da ifade edildiği üzere sadece metinde ihtilaf ve hem metin hem de isnadda ihtilafın incelendiği bab başlığı tespit edilememiştir.⁵⁵⁷ Bu kısımda incelenecek örnekle ilgili bilgilere geçmeden önce, söz konusu bab başlıklarında zikredilen hadislerin sıhhat durumu hakkında bilgi vermek uygun görünmektedir. İsnadda ihtilafın bulunduğu 3 babın 2'sinde, hadisler zayıftan sahihe doğru sıralanırken; 1'inde tam tersi bir tertip söz konusudur.⁵⁵⁸

Etbâû't-tâbiîn tabakasında daha çok isnadda ihtilafların yoğunluk kazandığı görülmektedir. Bu yüzden aşağıda zikredilecek örnek bu yapıdan alınmış, Nesâî'nin görüş belirtmediği kısmı açık bir şekilde anlatma imkânı vereceği düşüncesiyle de bir

⁵⁵⁷ Burada yapılan tespitin Müslim ile mukayese edilerek kayıtları belirlenmelidir. Müslim ile karşılaştırma kriteri bir tarafa bırakıldığında zikredilen sayının artabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

⁵⁵⁸ Söz konusu bab başlıkları için bkz. EK I.

hadisin farklı bir tarikle aynı râviye/sahabiye atfedilmesi (hadisin mahrecinde ihtilaf) sorununu ele alan “Allah rızası için oruç tutmak ile ilgili bab başlığı seçilmiştir.

3.3.2.1. Allah Rızası İçin Bir Gün Oruç Tutan Kimsenin Elde Edeceği Sevap İle İlgili Hadisin Değerlendirilmesi Ve Müslim İle Mukayesesi

Burada ele alınacak hadis “Oruç” bölümünde “ذَكَرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى سُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ فِيهِ/Bu konu (Allah rızası için bir gün oruç tutan kimsenin elde edeceği sevap) hakkında Süfyân es-Sevrî’den (ö. 161/778) Nakledilen Rivayetler Arasındaki Farklılıklar” isimli bab başlığı altında yer alır.⁵⁵⁹ Nesâî bu bab başlığı altında bir kimsenin Allah rızası için bir gün oruç tutmasının ve bu vesile ile Allah Teâlâ’nın onu kıyamet günü cehennem azabında 70 sene uzaklıkta tutacağına dair hadisler nakleder. Müellif hadisin 4 farklı isnadını zikreder ve her bir tarikin ardından metinlerini de kaydeder. Bu isnadları Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 74/693-94) ve Ukbe b. Âmir (ö. 58/678) isnadı olarak ikiye ayırmak mümkündür.⁵⁶⁰

Sahabeye nisbeti bakımından ilgili hadis Müslim’in *Sahîh*’i ile karşılaştırıldığında Nesâî’nin kaydettiği 4 hadisten 3’ünün Müslim’de zikredildiği görülmektedir.⁵⁶¹ Burada rivayetleri daha iyi karşılaştırmak için ilgili hadisin metni ve tercümesi zikredilecek, sonrasında da ihtilaf noktaları gösterilecektir.⁵⁶²

3.3.2.1.1. İsnadda İhtilaf

Nesâî’nin söz konusu babta birinci sırada zikrettiği Allah rızası için tutulan oruç ile ilgili hadisin metni ve tercümesi şu şekildedir:

⁵⁵⁹ Nesâî, “Sıyam” 45 (C. IV, s. 174). Hadisin isnad şeması için bkz. EK II, Allah rızası için tutulan oruç hakkındaki rivayetin isnad şeması, s. 158-160.

⁵⁶⁰ Bu babın son sırasında yer verilen Ukbe b. Âmir rivayetinin isnadında ihtilafı merkeze alan bab başlığındaki zikredilen Süfyân es-Sevrî yer almadığı için söz konusu ihtilaf ile ilgi oranı düşüktür. Sadece metin açısından baktaki hadislerle benzer olan bu hadise şahid olarak yer verilmiş olabileceği söylenebilir. (Nesâî, “Sıyam” 45 (C. IV, s. 174).

⁵⁶¹ Müslim “Sıyam” 167, 168 (C. II, s. 808) Hadisin isnad şeması için bkz. EK II, Allah rızası için tutulan oruç hakkındaki rivayetin isnad şeması, s. s. 158-160.

⁵⁶² *Sünen*’de ve *Sahîh*’te yer alan hadis metinleri için bkz. EK III, Allah rızası için tutulan oruç hakkındaki rivayetin metni, s. 174.

أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُنِيرٍ نَيْسَابُورِيٌّ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ الْعَدَانِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ النُّعْمَانِ بْنِ أَبِي عَيَّاشٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يَصُومُ عَبْدٌ يَوْمًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ إِلَّا بَاعَدَ اللَّهُ تَعَالَى بِذَلِكَ الْيَوْمَ النَّارَ عَنْ وَجْهِهِ سَبْعِينَ خَرِيفًا»⁵⁶³

Abdullah b. Münîr Neysâbûrî (ö. 241/855) > **Yezîd el-Addânî** (ö. 220/835) > Süfyân es-Sevrî (ö.161/778) > Süheyl b. Ebî Sâlih (ö.?) > Nu'mân b. Ebî Ayyâş (ö.?) > Ebû Saîd el-Hudrî'den (ö. 74/693-94) nakledildiğine göre Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Allah rızası için bir gün oruç tutan kimseyi Allahu Teâlâ kıyamet günü ateşten 70 yıl uzaklaştırır.”

Bu hadisin isnadında ihtilaf edilmiş olup Nesâî de “ذِكْرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى سُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ” başlığıyla bu hadisi nakletmiştir. Süfyân'ın talebeleri arasında meydana gelen ihtilaf noktası şu şekilde ifade edilebilir:

3.3.2.1.1.1. Bir Hadiste Farklı Tariklerin Kullanımı: İbn Nümeyr'in, Yezîd el-Addânî ve Kâsım b. Yezîd'e muhalefeti

Rivayetin isnadına ilişkin ihtilaf noktası râvinin muhalefetinden kaynaklanmaktadır. Nesâî söz konusu babın ilk sırasında Abdullah b. Münîr Neysâbûrî > **Yezîd el-Addânî**⁵⁶⁴ > Süfyân es-Sevrî > **Süheyl b. Ebî Sâlih** > Nu'mân b. Ebî Ayyâş > Ebû Saîd el-Hudrî > Hz. Peygamber isnadına yer vermiştir. Daha sonra Kâsım b. Yezîd, Yezîd el-Adenî'ye mütâbi'i olarak şöyle bir tarik nakleder: Ahmed b. Harb (ö. 263/876-77) > **Kâsım b. Yezîd** (ö. 194/809-10) > Süfyân es-Sevrî > **Süheyl b. Ebî Sâlih** > Nu'mân b. Ebî Ayyâş > Ebû Saîd el-Hudrî > Hz. Peygamber. Bundan sonra nakledilen tarikte ise İbn Nümeyr, Yezîd ve Kâsım'a muhalefet etmiş ve şu şekilde bir isnad zikretmiştir: Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Hanbel (ö. 290/903) > Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) > **Abdullah b. Nümeyr** (ö. 199/814-5) > Süfyân es-Sevrî > **Sümei** (Mevlâ Ebî Bekir) (ö. 130/747-48) > Nu'mân b. Ebî Ayyâş > Ebû Saîd el-Hudrî > Hz. Peygamber.

Bu ihtilafın merkezinde başta Abdullah b. Nümeyr olmak üzere Süfyân'ın hocaları Süheyl b. Ebî Sâlih ve Sümei'in bulunduğu söylenebilir. Zira Yezîd ve Kâsım, Süfyân'dan, Süheyl b. Ebî Sâlih > Nu'man... şeklinde nakilde bulunurken, İbn Nümeyr,

⁵⁶³ Nesâî, “Sıyam” 45 (C. IV, s. 174). Nesâî bu rivayeti ilgili babın birinci sırasında zikretmiştir.

⁵⁶⁴ *Sünen*'in Abdulfettâh Ebû Gudde [Nesâî, “Sıyam” 45 (C. IV, s. 174)]ve Dârü'l-ma'rife baskısında [a.mlf., “Sıyam” 45 (C. IV, s. 484-485)] “العَدَانِي/el-Addânî” şeklinde yer almıştır. Ancak Dârü'l-te'sil baskısında [a. mlf., “Sıyam” 25 (C. IV, s. 313)] “العَدْنِي/el-Adenî” olarak zikredildiği görülür.

isnadı Süfyân > Sümeyy... şeklinde zikretmek suretiyle Süheyl b. Ebî Sâlih yerine Sümeyy'i zikretmiştir.

Yukarıdaki durumda ya bir râvinin yerine başka bir râvinin zikredilmesi gibi bir hata ya da her iki râvinin de (Süheyl ve Sümeyy) aynı hadisi zikretmesi durumu söz konusudur. Nitekim Nesâî şarihi Vellevî bu ihtilafın hadisin sıhhatine zarar vermediğini⁵⁶⁵ Süfyân es-Sevrî'nin onu hem Süheyl b. Ebî Sâlih hem de Sümeyy'den naklettiğini belirtir.⁵⁶⁶

Nesâî bu babta herhangi bir görüş belirtmese de İbn Nümeyr > Süfyân > Sümeyy.. tariki hakkında *es-Sünen el-Kübrâ*'da yorum yapmaktadır. Zira müellif, söz konusu tariki zikrettiği esnada Sümeyy hakkında şu bilgileri aktarır: “Sümeyy, Ebû Bekir b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm el-Medenî'nin mevlasıdır. Kendisinden Mâlik hadis nakletmiştir. Yahyâ b. Saîd el-Kattân (ö.198/813), “Ka'kâ' b. Hakîm bana Sümeyy'den daha sevimlidir/güvenilirdir.” demiştir. Ebû Abdurrahman en-Nesâî şöyle demiştir: “Bu ikisi de (Süheyl ve Sümeyy) bana göre sikadır. Ancak Sümeyy bize göre Süheyl b. Ebî Sâlih'ten daha sevimlidir/güvenilirdir.” der.”⁵⁶⁷ Nesâî'nin mezkur hadisi değerlendirirken söylediği bu ifadeler, normal şartlarda her iki râvi sika sayılmasına rağmen Nu'man b. Ebî Ayyâş > Ebû Saîd el-Hudrî isnadında Sümeyy'i tercih ettiğine işaret etmektedir.

Bu noktada Süheyl ile Sümeyy' ihtilaf ettiğinde Sümeyy'in tercih edilmesi gerektiği Ahmed b. Hanbel'in de kanaati olduğu belirtilmelidir. Çünkü ona “Sana göre Sümeyy mi yoksa Süheyl mi daha sevimlidir/iyidir?” diye sorulunca İbn Hanbel “Sümeyy” cevabını verecektir.⁵⁶⁸

Dârekutnî ise bu hadis hakkındaki ihtilafa işaret etmiş İbn Nümeyr> Süfyân > Sümeyy > Nu'man b. Ebî Ayyâş isnadını zikrettikten sonra bu hadisi Süfyân'dan nakleden başka râvilerin, Sümeyy yerine Süheyl'i zikrettiklerini ve doğru olan isnadın

⁵⁶⁵ Vellevî, Abdullah b. Nümeyr sika hâfız olduğunu ifade eder. (Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. XXI, s. 130). Bunun yanı sıra İbn Hibbân onu *Sikât* adlı eserinde zikretmiştir. İclî onun için “Sika, sâlûhu'l-hadîs” demiştir. İbn Sa'd ise “Sikadır, çokça hadis naklederdi ve sadûktur” demiştir. Abdullah b. Nümeyr 199/814-15'te vefat etmiştir. (İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, C. VI, s. 58).

⁵⁶⁶ Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. XXI, s. 130.

⁵⁶⁷ Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, C. III, s. 143-144; Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. XXI, s. 133.

⁵⁶⁸ Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel, *Suâlâtü Ebî Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî li-İmam Ahmed b. Hanbel fi cerhi'r-ruvât ve ta'dîlihîm*, thk: Ziyad Muhammed Mansûr, Medine, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1414/1994, s. 203. Ayrıca burada Ahmed b. Hanbel'e Ka'kâ' ve Sümeyy'den hangisi sevimlidir/güvenilirdir denildiğinde o, “Sümeyy” cevabını vermiştir. Ahmed b. Hanbel'e sümeyy? dediğinde onun sika olduğunu söyledi. (Ahmed b. Hanbel, *Suâlât* s. 202).

bu şekilde olduğunu söyler.⁵⁶⁹ Netice itibariyle Darekutnî'nin bu hükmünün, Nesâî'nin sözlerinden elde edilen sonuçla uyuşmadığı belirtilmelidir. Eğer bizim Nesâî'nin sözlerini doğru bir şekilde yorumladığımız varsayılırsa bu durum her iki alimin icthad farkının bir sonucu olmalıdır.⁵⁷⁰

Aynı hadisin Müslim'in *Sahîh*'indeki yerine bakıldığında ise onun daha önce ifade edildiği gibi ilgili babda toplam 2 hadis zikrettiği ve bunun İbnü'l-Hâdi, Abdülazîz ve Yahyâ b. Saîd vasıtasıyla sadece Süheyl b. Ebî Sâlih > Nu'mân b. Ebî Ayyâş > Ebî Saîd el-Hudrî tariklerine yer verildiği görülür. Müslim'in bu babtaki tüm hadisleri Süheyl b. Ebî Sâlih'in yer aldığı isnadla nakledip Sümei > Nu'mân b. Ebî Ayyâş tarikine hiç yermemesi dikkat çekmektedir.⁵⁷¹ Anlaşılan o ki, Müslim Süheyl'in rivayetini Sümei tarikine tercih etmiş görünmektedir. Bunun yanı sıra Müslim'in söz konusu babta toplamda 2 hadis naklettiği dikkate alınırsa Nesâî'nin babtaki tüm hadislerle uyum sağladığı ve her iki kitaptaki konuya dair zikredilen hadislerin büyük oranda aynı olduğu söylenebilir.

Yukarıdaki bilgilere bakıldığında Nesâî'nin söz konusu hadisi incelerken Sümei'nin daha güvenilir/sevimli geldiğini söylemesi onun isnadını tercih ettiğine dair önemli bir karine teşkil eder. Nesâî önce Süheyl hadislerini, babın sonunda ise Sümei rivayetini zikretmiştir. Buradan hareketle söz konusu örnekte Nesâî'nin kendi tercihiyle göre önce hatalı rivayeti zikrederken daha sonra makbul addettiği hadisi kaydettiği söylenebilir. Yukarıda zikredildiği üzere söz konusu karineden hareketle Nesâî'nin maksadı doğru bir şekilde tespit edildiği varsayılırsa onun Müslim'in tercihiyle de ters düştüğü anlaşılmaktadır.

Değerlendirme

Bu bölümde ele alınan örneklerle, ihtilafı merkeze alan bab başlıklarının özellikleri pratik boyutuyla yansıtılmıştır. Nesâî'nin metinde ihtilafı ele aldığı bab başlıklarındaki farklılıklara çoğunlukla hadislerin taalluk ettiği hükümler açısından yer verdiği anlaşılmaktadır. Ancak bab başlıklarının yoğun olarak ele alındığı isnaddaki ihtilaflarda ise genel olarak inkıta, ittisal, muhalefet, şâz olma gibi durumlar üzerine

⁵⁶⁹ Dârekutnî, *İlel*, C. XI, s. 314.

⁵⁷⁰ Her iki isnada yer veren Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki isnadları değerlendiren Şuayb Arnaût, Süheyl isnadlarının doğru olduğunu kaydetmiştir. (Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk: Şuayb Arnaût, C. XVII, s. 307 (Muhakkikın 1 nolu dipnotu).

⁵⁷¹ Müslim, "Sıyam" 167, 168 (C. II, s. 808).

odaklanır. Öyle ki bu ihtilafların çoğu ilk bakışta fark edilmez. Nesâî bu türden ihtilafları, zikrettiği bab başlıklarında çözüme kavuşturmaya çalışmaktadır. Bir hadis hakkında mevcut ihtilafı ortaya koymak üzere o konuyla ilgili rivayetleri peşpeşe sıralaması Nesâî'nin illeti ortaya çıkarmak için uyguladığı en yaygın yöntemidir. Bu metotta Nesâî kimi zaman tercih ettiği hadisi bizzat belirtmiş ya da ihtilaf edilen şahsa/hadise doğrudan işaret edecek ifadeler kullanmıştır. Ancak yukarıdaki örneklerde de vurgulandığı gibi çoğu zaman herhangi bir görüş belirtmemiştir. Bu gibi durumlarda Nesâî'nin hangi hadisi tercih ettiği babın genelinde, tercih ettiği hadisi destekleyecek mütâbi' ve şahid hadislerle yer vermesi gibi karinelere hareketle anlaşılmalı çalışılmıştır. Buna ek olarak karine elde etmek amacıyla söz konusu bab başlıkları Müslim'in *Sahîh*'i ile karşılaştırılmıştır. *Sünen*'deki hadisler, diziliş açısından Müslim'in *Sahîh*'i ile uyum arz ettiği gibi tam tersi tertip içinde olduğu da tespit edilmiştir.⁵⁷² Diğer bir tabirle *Sahîh* ile uyum konusu değişkenlik göstermiştir.

Yukarıda ayrıntılı bir şekilde zikredilen 5 örnekte sahâbe tabakasının merkeze alındığı babta sahihten zayıfa doğru bir sıralamanın yapıldığı görülmektedir. İhtilafı merkeze alan bab başlıklarının yoğun bir şekilde ele alındığı tâbiûn tabakasında da hadislerin daha çok sahihten zayıfa doğru sıralandığı söylenebilir. Sâhabe ve tâbiûn tabakasına kıyasla en az bab başlığına sahip etbâu't-tâbiîn tabakasında hadislerin genel olarak zayıftan sahihten zayıfa doğru sıralandığı tespit edilmiştir. Söz konusu 5 örneğin de dahil olduğu 83 bab başlığını tabakalara göre zikretmek konunun anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Sahâbe tabakasında 17; Tâbiûn tabakasında 60 ve son olarak etbâu't-tâbiîn tabakasında 6 bab başlığı bulunmaktadır.

Sahabe, tâbiûn ve etbâu't-tâbiîn'in ihtilafı merkeze alan bablarda hadis sıralamasına toplu olarak bakıldığında ise⁵⁷³ 83 adet⁵⁷⁴ Nesâî'nin ihtilafı merkeze alan bab başlıklarında; önce sahih hadislerle sonra illetlilere yer verdiği bab sayısı 30 iken bunun tam tersi durumda olan bab başlığı sayısı 29 tanedir. Hadisler arasında

⁵⁷² Yukarıda detaylı bir şekilde ele alınan beş örnekten hareketle bu sonuca varılmıştır.

⁵⁷³ Söz konusu bablardaki hadislerin sıralaması ile ilgili bkz. EK I.

⁵⁷⁴ İhtilafı merkeze alan bab başlıklarının toplam sayısı 120'dir. Bu başlıklar arasından ihtilafla doğrudan ilgili olup Müslim'in *Sahîh*'i ile isnad ve metin açısından uyum arz eden bablar seçildiğinde 37 adet bab dışarda bırakılmış ve 83 bab başlığı üzerinde durulmuştur. Söz konusu husus daha önce bu araştırmanın ikinci bölümünde detaylı bir şekilde zikredilmişti. Öte yandan 83 bab başlığının 4'ünde Nesâî'nin izlediği tertip tam olarak anlaşılmadığı için bunlar baktaki karinelere dayanarak tahminî olarak belirlenmiştir. Söz konusu bablar için bkz. Nesâî, "Sıyam" 44 (C. IV, s. 172-173); a.mlf., "Sıyam" 75 (C. IV, s. 208-209); a.mlf., "Sıyam" 78 (C. IV, s. 213-215); a.mlf., "Kasâme" 6, 7 (C. VIII, s. 14-18); a.mlf., "Kasâme" 18, 19 (C. VIII, s. 28-29).

farklılıklara işaret edip tamamen sahih hadis naklettiği bab sayısı 20, tamamı zayıf hadislerden oluşan bab sayısı ise 4 olarak tespit edilmiştir. Her ne kadar Nesâî'nin ihtilafı merkeze alan bab başlıklarında önce sahih hadislerin zikredildiği yöntem öne çıksa da bu yöntemin, önce illetlilerin daha sonra sahih hadislerin zikredildiği bab başlıklarıyla arasında 1 bab gibi az bir farkın bulunduğu görülmektedir. 83 bab başlığı dışından kalan 37 başlık araştırmanın sınırlarına dahil olmadığı için buradaki hadislerin nasıl sıralandığı incelenmemiştir. Ancak *Sünen*'e geniş bir şerh yazan Vellevî'nin Nesâî'nin çoğunlukla önce illetli daha sonra sahih tarikleri naklettiğine dair mevcut ifadeleri,⁵⁷⁵ tespit edilen farkın kapanabileceğine işaret etmektedir. Diğer bir tabirle Vellevî'nin söz konusu ifadesi illetli hadislerin babın başında nakledildiğine dair örneklerin çokluğuna işaret etmektedir. Bu durum, Zâhid el-Kevserî ve bu görüşteki diğer alimlerin Nesâî'nin babın başında önce illetli hadisleri daha sonra ise sahih olan tarikleri kaydettiğine dair görüşünü genel itibarıyla doğrular niteliktedir. Ancak bu araştırmada elde edilen veriler tersi uygulamaların da hayli fazla olduğunu göstermiştir.

⁵⁷⁵Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ*, C. XX, s. 343; a.mlf., **a.g.e.**, C. XX, s. 350; a.mlf., **a.g.e.**, C. XXI, s. 283; a.mlf., **a.g.e.**, C. XXIX, s. 27-28; a.mlf., **a.g.e.**, C. XXXI, s. 299; a.mlf., **a.g.e.**, C. XXXIV, s. 360; a.mlf., **a.g.e.**, C. XXXVI, s. 209; a.mlf., **a.g.e.**, C. XXIX, s. 27-28.

SONUÇ

Rical ve ilel konusunda yetkin birisi olduğu noktasında fikirbirliği bulunan Nesâî'nin *Sünen*'i onun bir hadisin illetini gösterme hususundaki maharetini gösteren bir eserdir. Zira o, illete merkeze alan bablar açmış ve bu bablarda ihtilafli hadisleri göstermek için rivayetleri art arda sıralamak suretiyle illeti ortaya çıkarmaya çalışmıştır. *Sünen*'de “اختلاف على...” terkibi 120 bab bulunmakta ve burada toplam 808 hadis yer almaktadır. Nesâî bu tür bab başlıklarının bir kısmında ihtilafın kaynağı olan ravi isimlerini ön plana çıkarırken bazen de metindeki ihtilafa yoğunlaşmıştır. Belirgin şekilde her iki durumun aynı anda yer aldığı bab başlıkları da bulunmaktadır. Nesâî, söz konusu bab başlıklarında zikrettiği hadislerin sıhhatini desteklemek ya da hadisleri sahih derecesine çıkarmak için mütâbî ve şâhid hadisler nakletmektedir. Onun raviler ve isnadlar hakkında zaman zaman değerlendirmeler yaptığı görülse de çoğu zaman herhangi bir görüş beyan etmediği belirtilmelidir. Dolayısıyla Nesâî'nin yöntemini ortaya çıkarabilmek için *Sünen*'in ilgili bablarında yapılacak çalışmanın yanı sıra bunları, hadisleri art arda dizmesi yönüyle benzer metodu takip eden Müslim'in *Sahîh*'i ile karşılaştırmak faydalı görünmektedir.

Nesâî'nin *Sünen*'indeki ihtilafı merkeze alan bablar Müslim'in *Sahîh*'indeki hadislerle karşılaştırıldığında *Sünen*'deki 120 bab arasında 482 hadis içeren 83 bab başlığının Müslim'in *Sahîh*'i ile ortak hadisler ihtiva ettiği görülmektedir. Bu rivayetler arasında 337 hadisin, ihtilafa odaklanan bab başlıkları ile doğrudan ilgili olduğu tespit edilmiş ve bu gruptaki rivayetlerin Müslim'in naklettikleriyle isnad, metin ya da hem isnad hem metin açısından benzer olduğu görülmüştür. Bu durum, söz konusu hadisler yardımıyla Müslim'in hadislerini sıralamasından hareketle Nesâî'nin rivayetleri nasıl sıraladığına dair malumat elde edebileceğini göstermektedir.

Nesâî, söz konusu bab başlıklarında çoğunlukla kendisinde ihtilaf edilen şahsı esas almıştır. Bu isimlerin bazen sahâbe, çoğunlukla tâbiûn ve nadiren de olsa etbâu't-tâbiînden meydana geldiği tespit edilmiştir. İncelenen 83 bab başlığı tabakalara göre tasnif edildiğinde sahâbe tabakasında 17; tâbiûn tabakasında 60 ve son olarak etbâu't-tâbiîn tabakasında 6 bab başlığının bulunduğu görülmektedir. Bab başlıklarının çoğu

kere ravi isimlerinden meydana gelmesi, onun söz konusu bab başlıklarında genellikle isnad merkezli bir yöntem izlediğine işaret etmektedir.

Bu başlıklarda Nesâî'nin raviler ya da isnadlar hakkında görüş belirttiği durumlar varsa da onun genel olarak görüş belirtmediği, çözümlemeyi okuyucunun ilmî birikimine havale ettiği görülmektedir. Bu bablara yoğunlaşıldığında metinde ve isnadda bulunan birçok ihtilaf noktası tespit edilmiş, metindekilerin basit veya hükmü etkileyecek kadar önemli çeşitleri lafız farklılıklarına odaklandığı görülürken isnadda bulunan ihtilafların metindekilere nazaran çok daha fazla çeşit ihtiva ettiği tespit edilmiştir. Bu ihtilaflar, bir hadisin farklı bir sahâbeye atfedilmesi, senedde ittisal-inkıta problemi, bir hadisi aynı sahâbiye farklı bir tarikle nispet etmek, senedin muntehası ile ilgili problemler ve idrâc gibi temel meseleler etrafında şekillenmiştir. Öte yandan bu ihtilafların tabakalara yansımalarının da farklı olduğu belirtilmelidir. Örneğin sahabe tabakasında 17 bab başlığının tamamı metinde ihtilaf incelenirken toplamda 60 adet olan tâbiûn tabakasında 55 adet bab başlığı isnadla ilgilidir. Başka bir deyişle sahabe tabakasında metne odaklanırken tabiûn tabakasındaki odak noktası isnadlardır. Sahabe tabakasında metne odaklanmasının sebebi muhtemelen tedvin öncesi hadis rivayeti ile ilgili görünmektedir. Zührî, Katâde gibi isimlerin öne çıktığı tâbiûn döneminde isnadın öne çıkmasının, hadis ilminin sistemleşmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Ayrıca incelenen bab başlıklarında belirgin şekilde ihtilafın çok olduğunun görülmesi de benzer durumu yansıtmaktadır. Zira 119 bab başlığın tabakalara dağılımı sahâbî tabakasında 21; tâbiûn tabakasında 84; etbâu't-tâbiîn tabakasında ise 14 adet şeklindedir.

Nesâî'nin ihtilafları merkeze alan bab başlıklarında nasıl bir sıralama takip ettiği sorusuna gelince bu tez çerçevesinde incelenen 83 bab başlığında önce sahih hadislere sonra illetlilere yer verdiği bab sayısı 30 iken bunun tam tersi durumda olan bab başlığı sayısının 29 tane olduğu tespit edilmiştir. Hadisler arasında farklılıklara işaret edip tamamen sahih hadis naklettiği bab sayısı 20, tamamı zayıf hadislerden oluşan bab sayısı ise 4 olarak tespit edilmiştir. Görüldüğü üzere buradaki tespiti göre sahihten zayıfa doğru sıralama daha fazla görünürken aradaki fark sadece birdir. Bu çalışmada 120 bab içerisinde Müslim'in Sahîh'i ile uyuşan 83 tanesi incelendiği için geriye kalan 37 babın da varlığı dikkate alındığında Zahid el-Kevserî, Vellevî ve bu görüşteki diğer alimlerin Nesâî'nin önce illetlileri daha sonra ise sahih tarikleri kaydettiği şeklindeki görüşleri ana hatlarıyla doğru görünmektedir. Fakat bu araştırma önce sahih sonrasında

illetli olanların da başa baş görünecek kadar hayli fazla olduğunu göstermiştir. Nitekim 83 bab başlığı arasından her tabakayı kapsayacak şekilde detaylı olarak incelenen 5 örnekte de sahâbî ve tabiûn tabakasinda sahihten zayıfa, Etbâu't-tâbiîn tabakasinda hadislerin ise genel olarak zayıftan sahihe doğru sıralandığı tespit edilmiştir. Nesâî'nin bizzat illetlerini belirttiği 21 babın 12'sinde hadisler sahihten zayıfa; 7'sinde zayıftan sahihe doğru sıralanmıştır. Geriye kalan 2 babta da sadece zayıf hadisleri zikretmiştir.

Netice itibariyle Arap aleminde nispeten yoğun bir şekilde ele alınan Nesâî'nin Sünen'i hakkında illel konusu başta olmak üzere çeşitli yönlerine yoğunlaşan daha fazla çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Sünen'inin yanı sıra diğer eserlerinin de bu gözle incelenmesi onun daha iyi tanınmasına vesile olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdulfettah Ebu Gudde. **Tahkîku ismeyi's-Sahîhayn ve ismi Câmiu't-Trimizî**, Halep, Mektebü'l-matbuati'l-İslâmiyye, 1414/1993.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh: **el-Müsned**, thk: Ahmed Muhammed Şâkir (1-8); Hamza Ahmed ez-Zeyn (9-20); 20 c., Kahire, Dârü'l-hadîs, 1416/1995.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh: **el-Müsned**, thk: Şuayb el-Arnaût, 50 c., Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1417/1997.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh **Suâlâtu Ebî Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî li-İmam Ahmed b. Hanbel fî cerhi'r-ruvât ve ta'dîlihîm**, thk: Ziyad Muhammed Mansûr, Medine, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1414/1994.
- Âdab Mahmûd Hamş: **İlm-u tahrîci'l-hadîs ve nakdihi**, Ürdün, Dârü'l-Furkân, 1420/2000
- Ali Muhammed Fethi, Abdulfettâh Ebû Şükür: "İlelü'n-Nesâî fî Süneni's-suğrâ (el-Müctebâ)", Ürdün, Câmiatü'l-Ürdüniyye, 1993.
- Aydınlı, Abdullah: **Hadis Istılahları Sözlüğü**, 3.bs., İstanbul, İFAV, 2009.
- Âşıkkutlu, Emin: **Hadiste Ricâl Tenkidi**, İstanbul, İFAV, 1997.
- Aslan, Muhammed İkbâl: "Müslim'in Kitâbü't-Temyîz'i ve Hadis İlmi Açısından Değerlendirilmesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), MÜSBE, 2018.
- Avvâme, Muhammed: **Min menheci'l-İmam Müslim fî arzi'l-hadîsi'l-mu'allel fî Sahîhî (Hazfu tarafın mine'l-hadîsi'l-vâhid ihtisâren**

- ev i'lâlen ile birlikte), Medine-i Münevvere, Dârü'l-minhâc, 2017.
- Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatîb: **Târîhu Medîneti's-Selâm ve ahhâru muhaddisihe ve Zikrî Kuttânihe'l-ulemâ min gayri ehlihe ve vâridihe**, thk: Beşşâr Avvâd Ma'rûf, 21 c., Beyrut, Dârü'l-garbi'l-islâmî, 1422/2001.
- Bedrüddîn Aynî: **Nuhabü'l-efkâr fî tenkîhi mebânî'l-âsâr fî şerhi meâni'l-âsâr**, 19 c., Doha, Vizâretü'l-evkâf ve's-şuûni'l-İslâmiyye, 1429/2008.
- Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Ferrâ': **Şerhu's-Sünne**, 16 c., 2.bsk., thk: Muhammed Züheyr eş-Şaviş ve Şuayb Arnaût,, Beyrut, el-Mektebü'l-İslâmî, 1403/1983.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin: **el-Medhal ila's-Sünen'l-kübrâ**, thk: Muhammed Ziyaürrahman el-A'zamî, Kuveyt, Dârü'l-hulefâi li'l-kitâbi'l-İslâmî, t.y.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil: **et-Târîhü'l-kebîr**, 9 c., y.y., Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, t.y.
- Büyükorhan, Şeyma: "Cerh-Ta'dîl İmamları ve Kategorileri" (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İÜSBE, 2019.
- Canan, İbrahim: "Kütüb-i Sitte İmamlarının Şartları", **Diyanet Dergisi**, C. XVII, No: 3, s. 150-170.
- Canan, İbrahim: "Kütüb-i Sitte İmamlarının Şartları", **Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi**, No: 3, 1979, 103-126.
- Cezâirî, Tâhir b. Muhammed Sâlih ed-Dımaşkî: **Tevcîhü'n-nazar ilâ usûli'l-eser**, Tahkik: Abdulfettâh Ebû Gudde, 2 c.,

- Çakan, İsmail Lütî:
Halep, Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, 1416/1995.
Hadis Edebiyatı: Çeşitleri- Özellikleri- Faydalanma Usulleri, 16. bsk, İstanbul, İFAV, 2015.
- Çap, Sabri:
“Hadis İlminde Merfû-Mevkuf İlişkisi” (Basılmamış Doktora Tezi), UÜSBE, 2008.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed:
el-‘İlelû'l-vâride fî'l-ehâdîsi'n-nebeviyye, thk: Mahfuzurrahmân Zeynullah es-Selefi, Riyad, Dâru't-Taybe, 1415/1994.
- el-Hatîb, Huzeyfe Şerif:
“Menhecü'l-İmâm Müslim fî ta'îlî fî'l-Câmi'i's-Sahîh” (Basılmamış Doktora Tezi), Câmiatü'l-Ürdün, 2009.
- el-Melîbârî, Hamza b. Abdullah:
Hadis Usûlüne Yeni Yaklaşımlar, çev: Muhittin Düzenli-Ayhan Ak, İstanbul, İsnan Yayınları, 2013.
- el-Melîbârî, Hamza b. Abdullah:
Abkariyyetü'l-İmâm Müslim fî tertibi ehâdîsi Müsnedihi's-Sahîh, Beyrut, Dâru İbn Hazm, 1418/1997.
- Erdoğan, Mehmet:
Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, 2.bs., 2. Bsk., İstanbul, Ensar, 2005
- Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Feyyûmî:
el-Misbâhu'l-Münîr, Beyrut, Mektebet-ü Lübnan, 1987.
- Hamîd Seyyid Hasan Ali:
el-İtticâhü'l-fıkhî li İmâm en-Nesâî min hılâli Sünenihi fî dûi'l-mezâhib, Kahire, Dâru'l-kelime li'n-neşrve't-tevzî', 1435/2014.
- Harâzî, Meşhur b. Merzûk b. Muhammed:
Menhecü'l-İmâm en-Nesâî fî Sünenihi'l-Kübrâ ve'l-Müctebâ minha -nahve dirase müvazene-, y.y., t.y.

- Hâzîmî, Ebû Bekr Zeynüddîn Muhammed b. Mûsâ: **Şurûtu eimmeti's-sitte**, nşr: Abdulfettah Ebûgudde, **Selâsü resâil fî ilmi mustalahi'l-hadis** içinde, Haleb: Mektebetü'l-Matbuati'l-İslamiyye, 2005/1426, s.152.
- Hirmâs, Gassân Îsâ Muhammed: **Min Menheci'l-İmami'n-Nesâî fî Sünenihi'l-kübrâ**, Mecelletü'l-câmiati'l-İslâmiyyeli'dirâsâti'l-İslâmiyye, XX/2, 2014, s. 205-257.
- Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm el-Büstî: **Meâlimü's-Sünen: Şerhu Süneni Ebî Dâvûd**, 4 c., thk: Muhammed Râgıb et-Tabbâh, Halep, Matbuati'l-İlmiyye, 1352/1933
- İbn Abdilberr , Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî: **el-İntikâ fî fezâ'ili's-selâseti'l-e'immeti'l-fukahâ**, thk: Abdulfettah Ebû Gudde, Beyrut, Mektebetü'l-matbaati'l-İslâmiyye, 1417/1997.
- İbn Battâl, Ebû'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik: **Şerhu Sahîhî Buhârî**, thk: Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm, Riyad, Mektebetü'r-Rüşd, t.y.
- İbnü'l-Esîr, Ebû's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek el- Cezerî: **en-Nihaye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser**, thk: Mahmud Muhammed et-Tanâhî, Tâhir Ahmed ez-Zâvî, y.y., el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1383/1963.
- İbnü'l-Esîr, Mübârek b. Muhammed: **Câmiu'l-Usûl fî Ehâdîsi'r-Resûl**, 12 c., Mektebetü'l-halvânî vd, y.y., 1389/1969
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed el-Bustî: **Sahîhu İbn Hibbân bi tertibi İbn Balâban**, 18 c., thk: Şuayb Arnaût, Beyrut, Müessesetü'r-risâle, t.y.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed el-Bustî: **es-Sikât**, 9 c., y.y., t.y.

- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl **Tehzîbü't-Tehzîb**, thk: İbrahim Zeybek, Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed: Adil Mürşid, 4 c., y.y., Müessesetü'r-Risâle, t.y.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl **en-Nüket alâ kitâbi İbni's-Salâh**, thk: Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed: Rebî' Hâdi Umeyr, 2 c., y.y., y.y., 1404/1984
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl **İthâfü'l-mehere bi'l-fevâ'idü'l-mübtakire min etrâfi'l-aşere**, 19 c., thk: Merkezü hizmeti's-sünne ve's-sîreti'l-nebeviyye, Medine, Mücemmau'l-meliki fahdi li tabâati'l-mushafi's-şerîf, 1419/1998.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl **Fethü'l-Bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, thk: Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed: Abdulazîz b. Abdillâh b. Bâz, Beyrut, Dârü'l-Ma'rife, t.y.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl **el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe**, 8 c., Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed: Beyrut, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1415/1995
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl **Nüzhetü'n-nazar fî tavzîhi Nuhbetü'l-fiker fî mustalahi ehli'L-eser**, thk: Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed: Abdullah b. Dayfillah er-Râhîlî, y.y., y.y., 1422/2001.
- İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî: **Şezerâtü'z-zeheb**, 10 c., Beyrut, Dâr-u İbn Kesîr, 1410/1989.
- İbn Mulakkîn, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî: **et-Tavzîh li şerhi'l-Câmi's-Sahîh**, 36 c., thk: Dârü'l-Fellâh, Doha, Vizâretü'l-evkâf ve's-şuûni'l-İslâmiyye, 1429/2008.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyuddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahman b. Mûsâ eş-Şehrezûrî: **'Ulûmü'l-hadîs li-İbni's-Salâh**, thk: Nureddîn İtr, Dimaşk, Dârü'l-Fikr, 1406/1986.

- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyuddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdırrahman b. Mûsâ eş-Şehrezûrî: **Sıyânetü Sahîhi Müslim mine'l-ihlâli ve'l-galat ve himâyetühû mine'L-iskâti ve's-sakat**, thk: Muvaffık b. Abdullah b. Abdülkâdir, Beyrut, Dârü'l-garbi'l-İslâmî, t.y.
- İbn Recep el-Hanbelî: **Şerhu ileli't-Tirmizî**, thk: Hemmâm Abdurrahîm Saîd, 2 c., 2.bsk, Riyad, Mektebetü'r-Rüşd, 1421/2001.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ: **el-Bidâye ve'n-nihâye**, 15 c., Beyrut, Mektebetü'l-Meârif, 1412/1991.
- İbn Şâhin, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osman el-Bağdâdî: **Zikru men uhtilife'l-ulemâ-i ve nukâdi'l-hadîs fihi feminhüm men vessekahu ve minhüm men da'afehu ve men kîle fihi kavlan**, thk: Abû Ma'bed Târik b. İvadıllah Muhammed, y.y., Mektebetü'l-terbiyyeti'l-islâmiyye li ihyâi't-türâsi'l-İslâmî, 1412/1992.
- İşbîlî, Ebu Bekr Muhammed b. Hayr b. Ömer: **Fehresetü mâ revâhü 'an şüyûhihi mine'd-devâvîni'l-musannefe fi durûbi'l-ilm ve envâ'i'l-ma'ârif**, y.y., y.y. t.y.
- James Robson: Sünen-i Nesâî [Nüshalarının] Rivayeti, çev. Musa Erkaya, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, XIX/1, 2014, s. 189-215.
- Kandemir, M. Yaşar: "el-Câmiu's-sahîh" **DİA**, C. VII, s. 124-29.
- Kandemir, M. Yaşar: "Nesâî", **DİA**, C. XXXII, s. 563-565.
- Kandemir, M. Yaşar: "Tirmizî", **DİA**, C. XLI, s. 202-204.
- Karagözoğlu, Mustafa Macit: **Zayıf Râvîler Duafâ Literatürü ve Zayıf Rivayetler**, İstanbul, İfav, 2014.
- Karataş, Mustafa: **Rivayet Tekniği Açısından Hadislerin Artması ve Sayısı**, İstanbul, İşaret, 2006.

Kasım Ali Sa‘d:

Menhecü’l-İmam Ebî Abdirrahman en-Nesâî fî’l-cerh ve’t-ta‘dîl ve cem‘u akvâl-i fî’r-ricâl, 5 c., Dubaî, Dârü’l-buhûsü’d-dirâsetü’l-İslâmiyye ve İhyâ-i’t-Türâs, 1422/2002.

Kâtib Çelebi, Mustafa b. Abdullah Hacı Halife:

Keşfü’z-zunûn ‘an esâmi’l-kütüb ve’l-fünûn, tsh. Mehmed Şerafeddin Yaltkaya/Kilisli Rıfat Bilge, 2 c., Ankara, Maarif Vekaleti, 1362/1943.

Kayapınar, Hüseyin:

“Müzâraa”, **DİA**, XXXII, s. 234-236.

Kuzudişli, Bekir:

Hadis Tarihi, İstanbul, Kayhan, 2017,

Lahîdân, Dahîl b. Sâlih:

“Fennü’r-rivâyeti ‘inde’l-İmam en-Nesâî fî’s-Sünen bikavlihi: ve zekere âhar” **Mecelletü Câmiati Ümmü’l-kurâ ve’l-lugati’l-arabiyye ve âdâbiha**, XVIII/36, 1427/2006.

Leknevî, Ebü’l-Hasenât Muhammed Abdülhay:

el-Ecvibetü’l-fâzıla li’l-es’ileti’l-aşeretü’l-kâmile, Tahkik: Abdulfettah Ebû Gudde, Beyrut, Mektebetü’l-matbaati’l-İslamiyye, 1384/1964.

Makdisî, Ebü’l-Fazl Muhammed b. Tâhir:

Şürûtü’l-eimmeti’s-sitte, Tahkik: Abdulfettâh Ebû Gudde, “Selâsü Resâil” içinde, 2. bsk. Beyrut: Darü’l-beşâiri’l-İslâmiyye, 1426/2005.

Makdisî, Ebû Fadl Muhammed b. Tâhir:

Şurûtu eimmeti’s-sitte: el-Buhârî, Müslim, Ebî Dâvûd, et-Tirmizî, en-Nesâî ve İbn Mâce, ve yelîhi **Şurûtu eimmeti’l-hamse**: el-Buhârî, Müslim, Ebî Dâvûd, et-Tirmizî, en-Nesâî li Ebî Bekir Muhammed b. Mûsâ el-Hâzimî, thk: Muhammed Zâhid el-Kevserî, Kâhire, Mektebetü’l-Kudsî, 1991.

- Meşhur Hasan Mahmud Selman: **el- İmam Müslim b. el-Haccâc Sâhibu'l-Müsnedi's-sahîh ve muhaddisi'l-İslâmi'l-Kebîr**, Dımaşk, Dârü'l-Kalem, 1414/1994.
- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân: **Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâî'r-ricâl**, thk: Beşşâr Avvâd Ma'rûf, 35 c., Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1403/1983.
- Düzenli, Muhittin: **Hadislerde Gizli Kusurlar: İlet ve Şâz**, İstanbul, İsam Yayınları, 2013.
- Müslim b. Haccâc, Ebü'l-Hüseyn: **Sahîh-i Müslim li İmam Ebî'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî**, thk: Muhammed Fuâd Abdulbâkî, 4 c., Kahire, Dâr-ü İhyâi'l-kütübi'l-arabiyye, 1412/1991.
- Mübârekpûrî, Ebü'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdirrahîm: **Tuhfetü'l-ahvezî bi şerhi Câmi'i's-Sahîh**, y.y., Dârü'l-Fikr, t.y.
- Nâcî ed-Dımaşkî, Burhaneddîn İbrâhim b. Muhammed: **Risâletün fî esmâi huffâzi'l-hadîs**, thk: Ali Muhammed Zeynû, Ürdün, Dârü'l-Nûr, 2016.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed. B. Şuayb: **Sünenü'n-Nesâî bi şerhi hâfız Celâlüddîn es-Suyûtî ve hâşiyeti İmâm Sindî**, thk: Abdulfettah Ebû Gudde, 2. Bsk., 9 c., Halep; **Mektebü'l-matbuati'l-İslamiyye**, 1409/1988
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed. B. Şuayb: **Kitâbü'l-müctebâ ma'rûf bi-Süneni's-suğrâ**, thk:Dârü't-te'sîl, 9c., Kahire/Mısır 1433/2012.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed. B. Şuayb: **Tefsîrü'n-Nesâî**, Tahkik: Sabri b. Abdurrahman eş-Şâfî ve Seyyid b. Abbas el-Celîmî?, 2 c., Beyrut, Müessesetü'l-kütübü's-sekâfiyye, 1410/1990.

- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed. B. Sünenü'n-Nesâî bi şerhi hâfız Celâlüddîn es-Suyûtî ve hâşiyet-i İmâm Sindî, *thk*: Mektebü'l-tahkîki'l-türâsi'l-İslâmî, Beyrut, **Dârü'l-Ma'rife**, t.y.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed. B. Kitâbü'l-müctebâ ma'rûf bi Sünen-i suğrâ, *thk*: **Merkezü'l-buhûs-i ve tekniyyâti'l-ma'lûmât Dârü't-te'sîl**, 9c., Kahire/Mısır 1433/2012.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed. B. Sünenü'n-Nesâî bi şerhi hâfız Celâlüddîn es-Suyûtî ve hâşiyeti İmâm Sindî, 8 c., Beyrut, Darü'l-fikr, 1348/1930.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed. B. **Süneni'n-Nesâî**, *thk*: Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî, Riyad, Mektebetü'l-meârif li'n-neşri ve't-tevzî', t.y.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed. B. **Tesmiyetü's-şüüh**, *thk*: Kâsım Ali Sa'd, Beyrut, Dârü'l-beşâiri'l-islâmiyye, 1464/2003.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed. B. **Amelü'l-yevmve'l-leyle**, *thk*: Fâruk Hamâde, Beyrut, Müessesetü'r-risâle, 1407/1987.
- Nisâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim: **Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs**, Dâr-u İbn Hazm, Beyrut, 1424/2003.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî: **Tehzîbü'l-esma ve'l-lugât**, 4 c., Beyrut, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, t.y.,
- Nûristânî, Muhammed Muhammedî b. Muhammed Cemîl: **el-Medhal ilâ Sünen-i Nesâî**, Kuveyt, Mektebü's-şuûnü'l-fenniyye, 1429/2008.
- Ömer İman, Ebû Bekir: **"el-Ehâdisülletî eallehe en-Nesâî bi'l-ihtilâf alâ ruvât-i fî kitâbihi el-müctebâ"**, (Basılmamış Doktora Tezi)

- Ömer İmân: **el-İmamü'n-Nesâî ve Kitâbuhu'l-Müctebâ**, Riyad, Mektebetü'l-meârifli'n-neşrve't-tevzî', 2003.
- Râmhürmüzî, Ebû Muhammed Hasen b. Abdirrahmân: **el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâ'i**, thk: Muhammed Acâc el-Hatîb, y.y., Dârü'l-Fikr, 1404/1984.
- San'ânî, Muhammed b. İsmâil: **Tavzîhü'l-efkâr limeâni tenkîhi'l-enzâr**, 2 c., Medine, Mektebetü's-selefiyye, t.y.
- Sandıkçı, S. Kemal: "Müttefik ve Müfterik", **DİA**, C. XXXII, s. 225-6.
- Sehâvî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn: **Fethü'l-muğîs bi-şerh-i Elfiyetü'l-hadîs**, 3 c., Riyad, Dâru'l-Minhâc, 1426.
- Sehâvî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn: **Bugyetü'r-râgib el-metemmennî fî hatmi'n-Nesâî Rivayeti İbni's-Sünnî**, tahkik: Ebû Fadl İbrahîm b. Zekerîyya, Kahire, Dârü'l-kitâbi'l/küttâbi'l-Mısırî ve Beyrut, Dârü'l-kitâbi'l/küttâbi'l-bünânî, 1411/1991.
- Suiçmez, Yusuf: **Sahabe ve Tabiin Sözlerinin Hz. Peygamber'e Nispeti**, İstanbul, Otto, 2015.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurahman: **Hüsnu'l-muhâdara fî târihi Mısır ve'l-Kâhire**, 2 c., y.y., Dârü'l-İhyâ-i Tûrâsî'l-Arabî, y.y., Dâru İhyâü'l-kütübi'l-Arabiyye, 1378/1967.
- Sübki, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî: **Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî es-Sübki, Tabakâtü's-Şâfi'îyyeti'l-kübrâ**, 10c., y.y., y.y., 1383/1964.

- Sülemî, Abdurrahman b. Nuveyfa' **"Menhecü'l-İmam en-Nesâî fî i'lâli'l-hadîs fî Sünenihi'l-Müctebâ"**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Mekke, Ümmü'l-Kurâ, 2007.
- Şahyar, Ataullah: **Kütüb-i Sitte Musannifleri ve Müşterek Hocaları**, Akdem, İstanbul, 2013.
- Şahyar, Ayşe Esra: "Sünen-i Nesâî'de Bir Metin Tenkidi Uygulaması Örneği", **HTD**, XII/2, 2014, 7-26.
- Şevkî Ebû Halîl: **Atlasü'l-hadîsî'n-nebevî, Dimaşk, Dârü'l-fikr**, 1428/2007.
- Şinkıtî, Muhammed el-Muhtâr el-Cekenî: **Şerhu Süneni'n-Nesâî müsemma şurûku envâri'l-mineni'l-kübrâ el-ilâhiyye bi keşfi esrâri's-Süneni's-suğrâ'n-Nesâiyye**, y.y., t.y.
- Şitevî, Hamd b. İbrâhim b. Abdilazîz: "el-Ehâdisülletî hakeme aleyhe el-İmâm en-Nesâî bi'n-nekâreti fî Sünenihi es-Suğrâ (el-Müctebâ)", Suudi Arabistan, **Mecelletü Câmiati'l-İmam Muhammed b. Suûdi'l-İslâmiyye**, no: 12, 1430/2009.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme: **Şerhu maâni'l-âsâr**, thk: Muhammed Zehrâ en-Neccâr ve Muhammed Seyyid Câd el-Hak, 5c., y.y., Âlemü'l-kütüb, 1414/1994.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme: **Şerhu müşkili'l-âsâr**, thk: Şuayb el-Arnaût, 16 c., Beyrut, Müessesetü'r-risâle, 1415/1994.
- Tavalibe, Muhammed Abdurrahman: Muhammed Abdurrahman Tevâlibe, **el-İmâm Müslim ve Menhecühu fî Sahihayn**, Ürdün, Dâru Ammâr, 1421/2000.

- Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre: **el-Câmiu's-sahîh:Sünen-i Tirmizî**, thk: Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed Fuâd Abdülbâkî, İbrâhim Atve İvaz, 5 c., 2 bsk., Kahire, Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1388/1968
- Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre: **el-Câmiu'l-Kebîr**, 6 c., thk: Beşşar Avvad, Beyrut, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1996.
- Vehbe Zuhaylî: İslâm Fıkıh Ansiklopedisi, trc: Ahmet Efe vd., İstanbul, Risâle, 2015.
- Vellevî, Muhammed b. Ali b. Âdem el-İtyûbî: **Zahîretü'l-ukbâ fî şerhi'l-Müctebâ**, Kahire: Dârü'l-meârici'd-devliyye li'n-neşr, 1416/1996, Mekke, Dârü Âli Berûm li'n-neşr ve'tevzî, 1420/1999.
- Yahyâ b. Maîn, **Ebû Zekerîyyâ**: **Târihu Osman b. Saîd ed-Dârimî an Ebî Zekerîyyâ Yahyâ b. Maîn fî tecrîhi'r-ruvât ve't-ta'dîlihi**, thk: Ahmed Muhammed Nûr Seyf, Dımaşk, Dârü'l-Me'mûn li't-türâs, t.y.
- Yıldız, Oğuzhan: **"Tirmizî'nin Cami'inde Fıkhu'l-Hadis ve Fakih Muhaddisler"**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İÜSBE, 2017.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman: **el-Kâşif fî ma'rifeti men lehu rivayet fî'l-kütüb-i sitte**, yer?, Dârü'l-Kıble li'l-sekâfeti'l-İslâmiyye-Müesseset-ü ulûmi'l-Kur'ân, 1413/1992.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman: **Siyeru a'lâmi'n-nübelâ**, (thk: Şuayb Arnaût), 33 c. , Beyrut, Müessesetü'r-risâle, 1403/1983.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman: **Târîhu'l-İslâm ve vefâyâti'l-meşâhîr ve'-a'lâm**, 52 c., Beyrut, Dârü'l-kitâbi'l-arabî, 1413/1992.

- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman: 4 c., **Tezkiretü'l-huffâz**, y.y., Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1374.
- Zerkeşî, Ebû Abdullah Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh: **en-Nüket 'alâ Mukaddimeti İbni's-Salâh**, Tahkik: Zeynelâbidîn b. Muhammed b. Belâferîc, 3 c., Riyad, Edvâü's-Selef, 1419/1998.
- Zeylâî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah Yûsuf b. Muhammed: **Nasbü'r-râye li-ehâdisi'l-Hidâye mea Haşiyeti Buğyeti'l-elmaî fî tahrîci'z-Zeylâî**, thk: Muhammed Avvâme, 5 c., Cidde, Dârül's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, t.y.; y.y. Müessesetü'r-Reyyân, t.y.; y.y. el-Mektebetü'r-Reyyân, t.y.,
- Zeyyânî, Nebîl: “Tertîbu'l-hadîs fî'l-müctebâ”, **Mecelletü Câmiati Dımaşk li'l-ulûmi'l-iktisâdiyye ve'l-kânûniyye**, 1/29, 2013.

EKLER

EK I: *Sünen*'de İhtilafı Merkeze Alan Bab Başlıkları ve Müslim'in *Sahîh*'i ile Karşılaştırılması

S > Z: Sahihten Zayıfa Doğru Sıralanan Hadisler

Z > S: Zayıftan Sahihe Doğru Sıralanan Hadisler

S: Sadece Sahîh Hadisler

Z: Sadece Zayıf Hadisler

	Bölüm	Bab	Toplam Hadis	İhtilaf Edilen Râvîler	Tabaka			İhtilaf Noktası			Görüş		Sıhhat Tertibi				Müslim ile Uyumlu	Müslim			
					Sahabî	Tabiûn	Etbâu't-	Sened	Metin	Sened ve	Belirtili	Belirtilmedi	S ↓	Z ↓	S	Z		Bölüm	Bab	Toplam	Not
1	الْغُسْلِ	الاختلاف على سليمان	2	A'meş(ö.148)		✓		✓				✓		✓			2	الْحَيْضُ	المذي	3	3
2	الْغُسْلِ	الاختلاف على بكير	3	Bükeyr b. Abdullah (ö.120)		✓		✓			✓					✓	1	الْحَيْضُ	المذي	3	1

3	الصَّلَاةُ	فَرَضُ الصَّلَاةِ , وَذِكْرُ اخْتِلَافِ النَّاقِلِينَ فِي إِسْنَادِ حَدِيثِ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ , وَاخْتِلَافِ الْفَاطِمَةِ فِيهِ	4	Enes b. Malik (ö.93)	✓												3	الإِيمَانُ	الإِسْرَاءُ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى السَّمَاوَاتِ وَفَرْضُ الصَّلَوَاتِ	14	6
4		الصَّلَاةُ قَبْلَ الْعَصْرِ وَذِكْرُ اخْتِلَافِ النَّاقِلِينَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ فِي ذَلِكَ		Ebu İshak es-Sebii (ö.127/745)		□															
5		ذِكْرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى أَبِي هُرَيْرَةَ فِي السَّجْدَتَيْنِ		Ebû Hureyre (ö.58)	✓																
6	الْجُمُعَةُ	ذِكْرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى التَّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ فِي الْقِرَاءَةِ فِي صَلَاةِ الْجُمُعَةِ	2	Nu'man b. Beşir(ö.64/684)	✓				✓		✓			✓			2	الْجُمُعَةُ	مَا يُقْرَأُ فِي صَلَاةِ الْجُمُعَةِ	3	2
7	قِيَامُ اللَّيْلِ وَتَطَوُّعُ النَّهَارِ	ذِكْرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى أَبِي حَصِينٍ عُمَانَ بْنِ عَاصِمٍ فِي هَذَا الْحَدِيثِ	2	Ebû Hasîn Osman b. Âsım(v.128/745-746)		□		✓			✓				✓		1	الطَّهَارَةُ	السُّوَاكُ	7	2
8	قِيَامُ اللَّيْلِ وَتَطَوُّعُ النَّهَارِ	ذِكْرُ صَلَاةِ نَبِيِّ اللَّهِ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ , وَذِكْرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى سُلَيْمَانَ التَّمِيمِيِّ فِيهِ	7	Süleyman et-Teymî(ö.143/761)		□		✓			✓		✓				5	الْفَضَائِلُ	مِنْ فَضَائِلِ مُوسَى صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ	11	2
9	قِيَامُ اللَّيْلِ وَتَطَوُّعُ النَّهَارِ	الْإِخْتِلَافُ عَلَى عَائِشَةَ فِي إِحْيَاءِ اللَّيْلِ	7	H.z. Aişe(ö.56/678)		□			✓		✓		✓				4	الْإِعْتِكَافُ	الْإِحْتِهَادُ فِي الْعَشْرِ الْوَاخِرِ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ	2	2
		الْإِخْتِلَافُ عَلَى عَائِشَةَ فِي إِحْيَاءِ اللَّيْلِ																صَلَاةُ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرُهَا	صَلَاةُ اللَّيْلِ، وَعَدَدُ رَكَعَاتِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي اللَّيْلِ، وَأَنَّ الْوُتْرَ رَكْعَةٌ، وَأَنَّ الرُّكْعَةَ صَلَاةٌ صَحِيحَةٌ	18	1
		الْإِخْتِلَافُ عَلَى عَائِشَةَ فِي إِحْيَاءِ اللَّيْلِ																صَلَاةُ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرُهَا	جَامِعُ صَلَاةِ اللَّيْلِ، وَمَنْ نَامَ عَنْهُ أَوْ مَرَضَ	4	1
		الْإِخْتِلَافُ عَلَى عَائِشَةَ فِي إِحْيَاءِ اللَّيْلِ																الصَّيَّامُ	صِيَامُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَيْرِ رَمَضَانَ، وَاسْتِحْبَابُ أَنْ لَا يُخْلَى شَهْرًا عَنْ صَوْمٍ	9	2

		الاختلاف على عائشة في إحياء الليل															صلاة المسافرين وقصرها	أمر من نعى في صلاته، أو استعجم عليه القرآن، أو الذكر بأن يرقد، أو يقعد حتى يذهب عنه ذلك	5	2
10	قيام الليل وتطوع النهار	كيف يفعل إذا افتتح الصلاة قائما وذكر اختلاف الناقلين عن عائشة في ذلك	6	H. Aişe(ö.58)	☐					✓		✓		✓		6	صلاة المسافرين وقصرها	جواز النافلة قائما وقاعدا، وفعل بعض الركعة قائما وبعضها قاعدا	16	1
		كيف يفعل إذا افتتح الصلاة قائما وذكر اختلاف الناقلين عن عائشة في ذلك															صلاة المسافرين وقصرها	صلاة الليل، وعدد ركعات النبي صلى الله عليه وسلم في الليل، وأن الوتر ركعة، وأن الركعة صلاة صحيحة	18	1
11	قيام الليل وتطوع النهار	صلاة القاعد في النافلة، وذكر الاختلاف على أبي إسحق في ذلك	7	Ebû İshak es-Sebiî(ö.127/745)	☐				✓			✓		✓		1	صلاة المسافرين وقصرها	جواز النافلة قائما وقاعدا، وفعل بعض الركعة قائما وبعضها قاعدا	16	2
12		ذكر اختلاف الفاظ الناقلين لخبر أبي بن كعب في الوتر		Ubey b. Kâb (ö.33/654)	☐															
13		ذكر الاختلاف على أبي إسحق في حديث سعيد بن جبيرة عن ابن عباس في الوتر		Ebu İshak es-Sebiî (ö.127/745)	☐															
14	قيام الليل وتطوع النهار	ذكر الاختلاف على حبيب بن أبي ثابت في حديث ابن عباس في الوتر	6	Habîb b. Ebî Sâbit (ö.119/737)	☐				✓			✓			✓	4	صلاة المسافرين وقصرها	الدعاء في صلاة الليل وقيامه	22	2
15		ذكر الاختلاف على أبي أيوب في حديث		İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742)	☐															
16		كيف الوتر بخمس وذكر الاختلاف على الحكم في حديث الوتر		Hakem b. Uteybe (ö.115-114)	☐															
17		ذكر الاختلاف على شعبة فيه		Şu'be (ö. 160/776)			☐													

[illegible]

27	الصِّيَام	إِكْمَالُ شَعْبَانَ ثَلَاثِينَ إِذَا كَانَ غَيْمٌ وَذِكْرُ اخْتِلَافِ النَّاقِلِينَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ	2	Ebu Hureyre (ö.58/678)	☐												2	الصِّيَام	وَجُوبُ صَوْمِ رَمَضَانَ لِرُؤْيَا الْهَيْلِ، وَالْفِطْرِ لِرُؤْيَا الْهَيْلِ، وَإِنَّهُ إِذَا غَمَّ فِي أَوَّلِهِ أَوْ آخِرِهِ أَكْمِلْتُ عِدَّةَ الشَّهْرِ ثَلَاثِينَ يَوْمًا	18	4
28	الصِّيَام	ذِكْرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى الزُّهْرِيِّ فِي هَذَا الْحَدِيثِ	3	Zühri (ö.124/742)	☐												2	الصِّيَام	وَجُوبُ صَوْمِ رَمَضَانَ لِرُؤْيَا الْهَيْلِ، وَالْفِطْرِ لِرُؤْيَا الْهَيْلِ، وَإِنَّهُ إِذَا غَمَّ فِي أَوَّلِهِ أَوْ آخِرِهِ أَكْمِلْتُ عِدَّةَ الشَّهْرِ ثَلَاثِينَ يَوْمًا	18	1
29	الصِّيَام	ذِكْرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى عُبيدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ فِي هَذَا الْحَدِيثِ	2	Ubeydullah b. Ömer (ö.145/762)	☐												2	الصِّيَام	وَجُوبُ صَوْمِ رَمَضَانَ لِرُؤْيَا الْهَيْلِ، وَالْفِطْرِ لِرُؤْيَا الْهَيْلِ، وَإِنَّهُ إِذَا غَمَّ فِي أَوَّلِهِ أَوْ آخِرِهِ أَكْمِلْتُ عِدَّةَ الشَّهْرِ ثَلَاثِينَ يَوْمًا	18	1
30	الصِّيَام	ذِكْرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ فِي حَدِيثِ ابْنِ عَبَّاسٍ فِيهِ	2	Amr b. Dînâr (ö.126/744)	☐												2	الصِّيَام	بَيَانُ أَنَّهُ لَا اعْتِبَارَ بِكِبَرِ الْهَيْلِ وَصِغَرِهِ، وَأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَمَدُهُ لِلرُّؤْيَا فَإِنْ غَمَّ فَلْيُكْمَلْ ثَلَاثُونَ	2	1
31		31 ذِكْرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى مَنْصُورٍ فِي حَدِيثِ رَبِيعٍ فِيهِ		Mansur (ö.132/750)	☐																
32	الصِّيَام	كَمْ الشَّهْرُ وَذِكْرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى الزُّهْرِيِّ فِي الْخَبَرِ عَنْ عَائِشَةَ	2	İbn Şihab ez-Zühri (ö.124/742)	☐												2	الصِّيَام	الشَّهْرُ يَكُونُ تِسْعًا وَعِشْرِينَ فِي الْإِبِلَاءِ، وَاعْتِزَالِ النِّسَاءِ، وَتَخْيِيرِهِنَّ وَقَوْلِهِ تَعَالَى: {وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ} التَّحْرِيمُ: 4	6	1
33	الصِّيَام	كَمْ الشَّهْرُ وَذِكْرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى الزُّهْرِيِّ فِي الْخَبَرِ عَنْ عَائِشَةَ	3	İsmail b. Ebî Halid (ö. 146/763-764)	☐												2	الصِّيَام	الشَّهْرُ يَكُونُ تِسْعًا وَعِشْرِينَ	6	2
34	الصِّيَام	ذِكْرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ فِي خَبَرِ أَبِي سَلَمَةَ فِيهِ	6	Yahyâ b. Ebû Kesîr (ö.129/747)	☐												2	الصِّيَام	وَجُوبُ صَوْمِ رَمَضَانَ لِرُؤْيَا الْهَيْلِ، وَالْفِطْرِ لِرُؤْيَا الْهَيْلِ، وَإِنَّهُ إِذَا غَمَّ فِي أَوَّلِهِ أَوْ آخِرِهِ أَكْمِلْتُ عِدَّةَ الشَّهْرِ ثَلَاثِينَ يَوْمًا	16	1

35		ذَكَرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبِي سُلَيْمَانَ فِي هَذَا الْحَدِيثِ	Abdūlmelik b. Ebi Süleyman (ö.145)																	
36		تَأْخِيرُ السُّحُورِ وَذَكَرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى زُرِّ فِيهِ	Zir b. Hubeyş (ö. 82/701)																	
37	الصِّيَامِ	ذَكَرُ اخْتِلَافِ هِشَامٍ وَسَعِيدٍ عَلَى قَتَادَةَ فِيهِ	Katâde b. Diâme (ö.117/735)				✓			✓		✓			1	الصِّيَامِ	فَضْلُ السُّحُورِ وَتَأْكِيدِ اسْتِحْبَابِهِ، وَاسْتِحْبَابِ تَأْخِيرِهِ وَتَعْجِيلِ الْفِطْرِ	6	1	
38	الصِّيَامِ	ذَكَرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى سُلَيْمَانَ بْنِ مِهْرَانَ فِي حَدِيثِ عَائِشَةَ فِي تَأْخِيرِ السُّحُورِ وَاخْتِلَافِ أَلْفَاطِهِمْ	Süleymân b. Mihrân/A'meş (ö.148/765)						✓		✓		✓		4	الصِّيَامِ	فَضْلُ السُّحُورِ وَتَأْكِيدِ اسْتِحْبَابِهِ، وَاسْتِحْبَابِ تَأْخِيرِهِ وَتَعْجِيلِ الْفِطْرِ	6	2	
39		ذَكَرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ وَمُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو عَلَى أَبِي سَلَمَةَ فِيهِ	Yahya b. Ebû Kesîr (ö.129/747) Muahmmmed b. Amr ???																	
40	الصِّيَامِ	الْإِخْتِلَافُ عَلَى مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ فِيهِ	Muhammed b. İbrahim (ö.120/737-738)				✓				✓		✓		2	الصِّيَامِ	قَضَاءُ رَمَضَانَ فِي شَعْبَانَ	2	2	
41	الصِّيَامِ	ذَكَرُ اخْتِلَافِ أَلْفَاطِ النَّاقِلِينَ لِخَبَرِ عَائِشَةَ فِيهِ	H.z. Aişe (ö.58/678)						✓			✓		✓	7	الصِّيَامِ	صِيَامُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَيْرِ رَمَضَانَ، وَاسْتِحْبَابِ أَنْ لَا يُخْلَى شَهْرًا عَنْ صَوْمٍ	9	4	
		ذَكَرُ اخْتِلَافِ أَلْفَاطِ النَّاقِلِينَ لِخَبَرِ عَائِشَةَ فِيهِ														صَلَاةِ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرُهَا	اسْتِحْبَابِ صَلَاةِ الضُّحَى، وَأَنْ أَقَلَّهَا رَكْعَتَانِ، وَأَكْمَلَهَا ثَمَانِ رَكْعَاتٍ، وَأَوْسَطُهَا أَرْبَعُ رَكْعَاتٍ، أَوْ سِتٌّ، وَالْحَثُّ عَلَى الْمُحَافَظَةِ عَلَيْهَا	12	2	
42		ذَكَرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ فِي هَذَا الْحَدِيثِ	Halid b. Maden (ö.203/818-19)																	

43	الصَّيَّام	ثَوَابُ مَنْ قَامَ رَمَضَانَ وَصَامَهُ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا وَالْإِخْتِلَافُ عَلَى الرُّهْرِيِّ فِي الْخَبَرِ فِي ذَلِكَ	15	Ibn Şihâb ez-Zührî (ö.124/742)	☐	✓				✓	✓				14	صَلَاةُ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرُهَا	التَّارُغِيبُ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ، وَهُوَ التَّارُوِيحُ	8	6
44	الصَّيَّام	ذِكْرُ اخْتِلَافِ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ وَالنُّضَرِ بْنِ شَيْبَانَ فِيهِ	5	Yahyâ b. Ebû Kesîr(v.129/747) Nadr b. Şeyban ???	☐	✓				✓	✓				2	صَلَاةُ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرُهَا	التَّارُغِيبُ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ، وَهُوَ التَّارُوِيحُ	8	4
45		فَضْلُ الصَّيَّامِ وَالْإِخْتِلَافُ عَلَى أَبِي إِسْحَاقَ فِي حَدِيثِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ فِي ذَلِكَ		Ebu İshak es-Sebiî (ö.127/745)	☐														
46	الصَّيَّام	ذِكْرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى أَبِي صَالِحٍ فِي هَذَا الْحَدِيثِ	7	Zekvan Ebû Sâlih (ö.101/719-720)	☐	✓			✓		✓				5	الصَّيَّام	فَضْلُ الصَّيَّامِ	6	5
		ذِكْرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى أَبِي صَالِحٍ فِي هَذَا الْحَدِيثِ														الصَّيَّام	حِفْظُ اللِّسَانِ لِلصَّائِمِ	1	1
		ذِكْرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى أَبِي صَالِحٍ فِي هَذَا الْحَدِيثِ														الصَّيَّام	الصَّائِمُ يُدْعَى لِبَطْعَانِ فَلْيَقُلْ: إِنِّي صَائِمٌ	1	1
47		ذِكْرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي يَعْقُوبَ فِي حَدِيثِ أَبِي أُمَامَةَ، فِي فَضْلِ الصَّائِمِ		Muhammed b. (Abdullah b.) Ebî Ya'kup ???	☐														
48	الصَّيَّام	ثَوَابُ مَنْ صَامَ يَوْمًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَذَكَرَ الْإِخْتِلَافَ عَلَى سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ فِي الْخَبَرِ فِي ذَلِكَ	7	Süheyl b. Ebî Sâlih	☐	✓				✓	✓				5	الصَّيَّام	فَضْلُ الصَّيَّامِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لِمَنْ يُطِيقُهُ، بِلَا ضَرَرٍ وَلَا تَقْوِيَتِ حَقٌّ	2	2
49	الصَّيَّام	ذِكْرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى سُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ فِيهِ	4	Süfyan es-Sevrî (ö.161/778)	☐	✓				✓		✓			3	الصَّيَّام	فَضْلُ الصَّيَّامِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لِمَنْ يُطِيقُهُ، بِلَا ضَرَرٍ وَلَا تَقْوِيَتِ حَقٌّ	2	2
50	الصَّيَّام	الْعِلَّةُ الَّتِي مِنْ أَجْلِهَا قِيلَ ذَلِكَ، وَذِكْرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ فِي حَدِيثِ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ فِي ذَلِكَ	3	Muhammed b. Abdurrahman	☐	✓				✓	✓				2	الصَّيَّام	جَوَازُ الصَّوْمِ وَالْفِطْرِ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ لِلْمُسَافِرِ فِي غَيْرِ مَعْصِيَةٍ إِذَا كَانَ سَفَرُهُ مَرَّحَلَتَيْنِ فَأَكْثَرَ، وَأَنَّ الْأَفْضَلَ لِمَنْ أَطَاقَهُ بِلَا ضَرَرٍ	12	1

																		أَنْ يَصُومَ، وَلِمَنْ يَشُقُّ عَلَيْهِ أَنْ يُفْطِرَ			
51	الصِّيَام	ذِكْرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى عَلِيِّ بْنِ الْمُبَارَكِ	2	Ali b. el-Mübarek			☐	✓					✓	✓			2	الصِّيَام	جَوَازُ الصَّوْمِ وَالْفِطْرِ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ لِلْمُسَافِرِ فِي غَيْرِ مَعْصِيَةٍ إِذَا كَانَ سَفَرُهُ مَرَحَلَتَيْنِ فَأَكْثَرَ، وَأَنَّ الْأَفْضَلَ لِمَنْ أَطَاقَهُ بِلَا ضَرَرٍ أَنْ يَصُومَ، وَلِمَنْ يَشُقُّ عَلَيْهِ أَنْ يُفْطِرَ	12	1
52		ذِكْرُ وَضْعِ الصِّيَامِ عَنِ الْمُسَافِرِ، وَالْإِخْتِلَافِ عَلَى الْأَوْزَاعِيِّ فِي خَبَرِ عَمْرُو بْنِ أُمَيَّةَ فِيهِ		Evzai (ö.157/774)			☐														
53		ذِكْرُ اخْتِلَافِ مُعَاوِيَةَ بْنِ سَلَامٍ وَعَلِيِّ بْنِ الْمُبَارَكِ فِي هَذَا الْحَدِيثِ		Muaviye b. Sellam (ö.170) Ali b. el-Mübarek ???			☐														
54	الصِّيَام	الصِّيَامُ فِي السَّفَرِ وَذِكْرُ اخْتِلَافِ خَبَرِ ابْنِ عَبَّاسٍ فِيهِ	3	Hakem b. Uteybe (ö.115/733-734)			☐	✓					✓			✓	3	الصِّيَام	جَوَازُ الصَّوْمِ وَالْفِطْرِ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ لِلْمُسَافِرِ فِي غَيْرِ مَعْصِيَةٍ إِذَا كَانَ سَفَرُهُ مَرَحَلَتَيْنِ فَأَكْثَرَ، وَأَنَّ الْأَفْضَلَ لِمَنْ أَطَاقَهُ بِلَا ضَرَرٍ أَنْ يَصُومَ، وَلِمَنْ يَشُقُّ عَلَيْهِ أَنْ يُفْطِرَ	12	1
55	الصِّيَام	ذِكْرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى مَنْصُورٍ	4	Mansur b. Mutemer b. Abdullah (ö.132/749-50)			☐	✓					✓			✓	2	الصِّيَام	جَوَازُ الصَّوْمِ وَالْفِطْرِ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ لِلْمُسَافِرِ فِي غَيْرِ مَعْصِيَةٍ إِذَا كَانَ سَفَرُهُ مَرَحَلَتَيْنِ فَأَكْثَرَ، وَأَنَّ الْأَفْضَلَ لِمَنْ أَطَاقَهُ بِلَا ضَرَرٍ أَنْ يَصُومَ، وَلِمَنْ يَشُقُّ عَلَيْهِ أَنْ يُفْطِرَ	12	1

56	الصَّيَّام	ذَكَرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى سُليْمَانَ بْنِ يَسَارٍ فِي حَدِيثِ حَمْزَةَ بْنِ عَمْرِو فِيهِ	9	Süleyman b. Yesâr (ö.107/725)	☐		✓		✓		✓					7	الصَّيَّام	التَّخْيِيرُ فِي الصَّوْمِ وَالْفِطْرِ فِي السَّفَرِ	7	1
57	الصَّيَّام	ذَكَرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى عُرْوَةَ فِي حَدِيثِ حَمْزَةَ فِيهِ	1	Urve b. Zübeyr(v.94/713)	☐		✓			✓			✓			1	الصَّيَّام	التَّخْيِيرُ فِي الصَّوْمِ وَالْفِطْرِ فِي السَّفَرِ	7	1
58	الصَّيَّام	ذَكَرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ فِيهِ	5	Hişam b. Urve (ö.146/763)	☐		✓			✓		✓				5	الصَّيَّام	التَّخْيِيرُ فِي الصَّوْمِ وَالْفِطْرِ فِي السَّفَرِ	7	5
59	الصَّيَّام	ذَكَرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى أَبِي نَضْرَةَ الْمُنْذِرِ بْنِ مَالِكِ بْنِ قُطَيْبَةَ فِيهِ	4	Ebû Nadr Münzir b. Mâlik b.Kuta' (ö.108/726-727)	☐		✓			✓			✓			4	الصَّيَّام	جَوَازُ الصَّوْمِ وَالْفِطْرِ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ لِلْمُسَافِرِ فِي غَيْرِ مَعْصِيَةٍ إِذَا كَانَ سَفَرُهُ مَرَحَلَتَيْنِ فَأَكْثَرَ، وَأَنَّ الْأَفْضَلَ لِمَنْ أَطَاقَهُ بِلَا ضَرَرٍ أَنْ يَصُومَ، وَلِمَنْ يَشُقُّ عَلَيْهِ أَنْ يُفِطِرَ	12	5
60	الصَّيَّام	النَّبِيُّ فِي الصَّيَّامِ وَالْإِخْتِلَافِ عَلَى طَلْحَةَ بْنِ يَحْيَى بْنِ طَلْحَةَ فِي خَبَرٍ	9	Talha b. Yahya b. Talha (ö.148/765-766)	☐		✓			✓		✓				8	الصَّيَّام	جَوَازُ صَوْمِ النَّافِلَةِ بِنَيْتٍ مِنَ النَّهَارِ قَبْلَ الزَّوَالِ، وَجَوَازُ فِطْرِ الصَّائِمِ تَقْلًا مِنْ غَيْرِ عُدْرٍ	2	2
61		ذَكَرُ اخْتِلَافِ النَّاقِلِينَ لَخَبَرِ حَفْصَةَ فِي ذَلِكَ		Hafsa (ö. 45/665 [?])	☐															
62	الصَّيَّام	صَوْمُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَبِي هُوَ وَأُمِّي، وَذَكَرُ اخْتِلَافِ النَّاقِلِينَ لِلْخَبَرِ فِي ذَلِكَ	28	Abdullah b. Abbas (ö. 68/687-88) Hz. Aîşe (ö.58/678) Muaviye (ö. 60/680)	☐			✓			✓			✓		11	الصَّيَّام	صِيَامُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَيْرِ رَمَضَانَ، وَاسْتِحْبَابُ أَنْ لَا يُخْلَى شَهْرًا عَنْ صَوْمٍ	9	6
		صَوْمُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَبِي هُوَ وَأُمِّي، وَذَكَرُ اخْتِلَافِ النَّاقِلِينَ لِلْخَبَرِ فِي ذَلِكَ															الصَّيَّام	صَوْمُ يَوْمِ عَاشُورَاءَ	19	2
63	الصَّيَّام	ذَكَرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى عَطَاءٍ فِي الْخَبَرِ فِيهِ	6	Atâ b. Ebû Rebâh (ö.114/732)	☐		✓				✓		✓			2	الصَّيَّام	النَّهْيُ عَنْ صَوْمِ الدَّهْرِ لِمَنْ تَصَرَّرَ بِهِ أَوْ قَوَّتَ بِهِ حَقًّا أَوْ لَمْ	13	2

																	يُفْطِرُ الْعِيدَيْنِ وَالتَّشْرِيقِ، وَيَبَيِّنُ تَفْضِيلَ صَوْمِ يَوْمٍ، وَإِفْطَارِ يَوْمٍ		
64		النَّهْيُ عَنِ صِيَامِ الدَّهْرِ، وَذِكْرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى مُطَرِّفِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ فِي الْخَبَرِ فِيهِ	Mutarraf b. Abdullah (ö.95/713-14)		□														
65	الصِّيَام	ذِكْرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى غِيْلَانَ بْنِ جَرِيرٍ فِيهِ	Ġaylan b. Cerîr(v.129/746-747)		□		✓			✓		✓			1	الصِّيَام	اسْتِحْبَابُ صِيَامِ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ وَصَوْمُ يَوْمِ عَرَفَةَ وَعَاشُورَاءَ وَالْإِثْنَيْنِ وَالْخَمِيسِ	5	2
66	الصِّيَام	صَوْمُ ثُلَاثِي الدَّهْرِ وَذِكْرُ اخْتِلَافِ النَّاقِلِينَ لِلْخَبَرِ فِي ذَلِكَ	Katâde b. Diâme (ö. 117/735)		□				✓	✓		✓			1	الصِّيَام	اسْتِحْبَابُ صِيَامِ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ وَصَوْمُ يَوْمِ عَرَفَةَ وَعَاشُورَاءَ وَالْإِثْنَيْنِ وَالْخَمِيسِ	5	2
67	الصِّيَام	صَوْمُ يَوْمٍ وَإِفْطَارُ يَوْمٍ وَذِكْرُ اخْتِلَافِ الْأَفَاطِ النَّاقِلِينَ فِي ذَلِكَ لِخَبَرِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو فِيهِ	Abdullah b. Amr(v.64/684-85)		□				✓		✓	✓			6	الصِّيَام	النَّهْيُ عَنِ صَوْمِ الدَّهْرِ لِمَنْ تَضَرَّرَ بِهِ أَوْ قَوَّتَ بِهِ حَقًّا أَوْ لَمْ يُفْطِرِ الْعِيدَيْنِ وَالتَّشْرِيقِ، وَيَبَيِّنُ تَفْضِيلَ صَوْمِ يَوْمٍ، وَإِفْطَارِ يَوْمٍ	13	1
68	الصِّيَام	ذِكْرُ الزِّيَادَةِ فِي الصِّيَامِ وَالنُّقْصَانِ، وَذِكْرُ اخْتِلَافِ النَّاقِلِينَ لِخَبَرِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو فِيهِ	Abdullah b. Amr (ö.64/684-85)		□				✓		✓		✓		1	الصِّيَام	النَّهْيُ عَنِ صَوْمِ الدَّهْرِ لِمَنْ تَضَرَّرَ بِهِ أَوْ قَوَّتَ بِهِ حَقًّا أَوْ لَمْ يُفْطِرِ الْعِيدَيْنِ وَالتَّشْرِيقِ، وَيَبَيِّنُ تَفْضِيلَ صَوْمِ يَوْمٍ، وَإِفْطَارِ يَوْمٍ	13	1
69	الصِّيَام	صَوْمُ عَشْرَةِ أَيَّامٍ مِنَ الشَّهْرِ وَاخْتِلَافُ الْأَفَاطِ النَّاقِلِينَ لِخَبَرِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو فِيهِ	Abdullah b. Amr (ö.64/684-85)		□				✓		✓		✓		5	الصِّيَام	النَّهْيُ عَنِ صَوْمِ الدَّهْرِ لِمَنْ تَضَرَّرَ بِهِ أَوْ قَوَّتَ بِهِ حَقًّا أَوْ لَمْ يُفْطِرِ الْعِيدَيْنِ وَالتَّشْرِيقِ، وَيَبَيِّنُ تَفْضِيلَ صَوْمِ يَوْمٍ، وَإِفْطَارِ يَوْمٍ	13	1
70	الصِّيَام	ذِكْرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى أَبِي عُثْمَانَ فِي حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ فِي صِيَامِ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ	Ebû Osman Abdurrahman b. Mil/Mül		□		✓					✓	✓		1	صَلَاةُ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرُهَا	اسْتِحْبَابُ صَلَاةِ الصُّحَى، وَأَنْ أَقْلَهَا رَكْعَتَانِ، وَأَكْمَلَهَا ثَمَانِ رَكْعَاتٍ، وَأَوْسَطُهَا أَرْبَعُ رَكْعَاتٍ، أَوْ سِتٌّ، وَالْحَثُّ عَلَى الْمَحَافَظَةِ عَلَيْهَا	12	1

[illegible]

91	تَحْرِيمُ الدَّمِ	ذَكَرُ اخْتِلَافِ النَّاقِلِينَ لَخَبَرِ حُمَيْدٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، فِيهِ	7	Humeyd b. Ebî Humeyd et-Tavîl el-Basrî (ö.142/759- 60)	☐												4	الْقَسَامَةُ وَالْمُحَارِبِينَ وَالْقِصَاصَ وَالدِّيَّاتِ	حُكْمُ الْمُحَارِبِينَ وَالْمُرْتَدِينَ	6	5
92	تَحْرِيمُ الدَّمِ	ذَكَرُ اخْتِلَافِ طَلْحَةَ بْنِ مُصَرِّفٍ وَمُعَاوِيَةَ بْنِ صَالِحٍ عَلَى يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ فِي هَذَا الْحَدِيثِ	11	Yahyâ b. Saïd el- Ensârî (ö.143/760)	☐												2	الْقَسَامَةُ وَالْمُحَارِبِينَ وَالْقِصَاصَ وَالدِّيَّاتِ	حُكْمُ الْمُحَارِبِينَ وَالْمُرْتَدِينَ	6	5
93	تَحْرِيمُ الدَّمِ	الْعَبْدُ يَأْتِي إِلَى أَرْضِ الشَّرْكِ وَذَكَرُ اخْتِلَافِ أَلْفَاطِ النَّاقِلِينَ لَخَبَرِ جَرِيرٍ فِي ذَلِكَ الْإِخْتِلَافِ عَلَى الشَّعْبِيِّ	3	Âmir b. Şerâhil eş- Şa'bî (ö. 104/722)	☐												3	الْإِيمَانُ	تَسْمِيَةُ الْعَبْدِ الْأَبْقَى كَافِرًا	3	3
94	تَحْرِيمُ الدَّمِ	الْإِخْتِلَافُ عَلَى أَبِي إِسْحَاقَ	5	Ebû İshak es-Sebîi (ö.127/745)	☐												5	الْإِيمَانُ	تَسْمِيَةُ الْعَبْدِ الْأَبْقَى كَافِرًا	3	2
95		ذَكَرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى الْأَعْمَشِ (95) فِي هَذَا الْحَدِيثِ		A'meş (ö.148/765)	☐																
96	الْبَيْعَةُ	ذَكَرُ الْإِخْتِلَافِ فِي انْقِطَاعِ الْهَجْرَةِ	6	İbn Abbas (ö.68/687-88)	☐												1	الْحَجَّ	تَحْرِيمُ مَكَّةَ وَصَيْدِهَا وَخَلَاهَا وَشَجَرِهَا وَلُقُطَتِهَا، إِلَّا لِمُنْشِدٍ عَلَى الدَّوَامِ	4	1
		ذَكَرُ الْإِخْتِلَافِ فِي انْقِطَاعِ الْهَجْرَةِ																الْإِمَارَةَ	الْمُبَايَعَةُ بَعْدَ فَتْحِ مَكَّةَ عَلَى الْإِسْلَامِ وَالْجِهَادِ وَالْخَيْرِ، وَبَيَانُ مَعْنَى لَا هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ	5	1
97	الْبَيْعُوعُ	ذَكَرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى نَافِعٍ فِي لَفْظِ حَدِيثِهِ	10	Ebû Abdillâh Nâfi' b. Hürmüz (ö.117/735)	☐												10	الْبَيْعُوعُ	ثُبُوتُ خِيَارِ الْمَجْلِسِ لِلْمُتَبَايِعِينَ	4	4
98	الْبَيْعُوعُ	ذَكَرُ الْإِخْتِلَافِ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ فِي لَفْظِ هَذَا الْحَدِيثِ	8	Abdullah b. Dînâr (ö.127/741-42)	☐												5	الْبَيْعُوعُ	ثُبُوتُ خِيَارِ الْمَجْلِسِ لِلْمُتَبَايِعِينَ	4	4
99		أَخَذَ الْوَرَقَ مِنَ الذَّهَبِ، (99) وَالذَّهَبَ مِنَ الْوَرَقِ، وَذَكَرُ			✓																

[illegible]

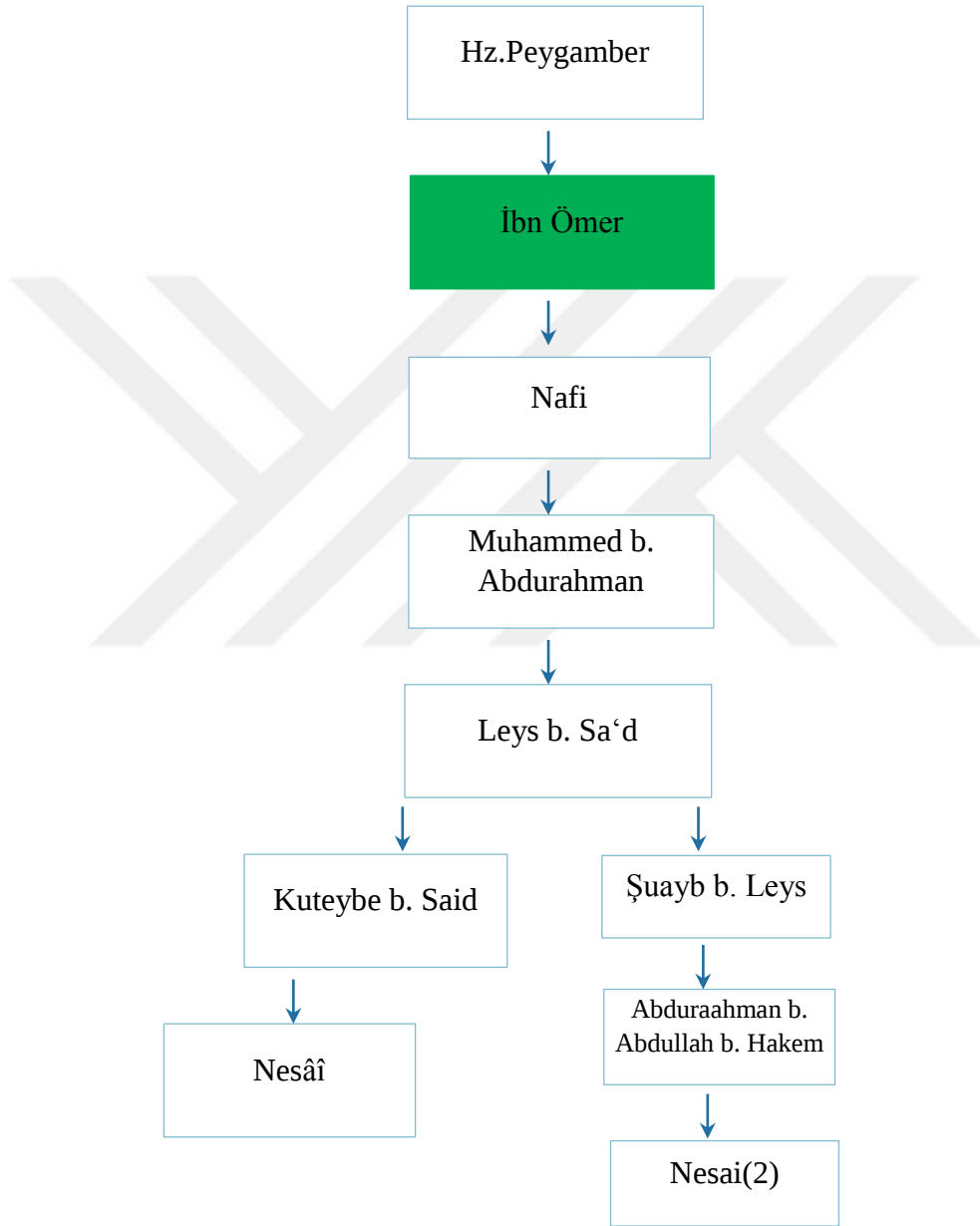
107	الْقَسَامَةِ	صفة شبه العمد وعلى من دية الأجنة، وشبه العمد، وذكر اختلاف ألفاظ الناقليين لخبر إبراهيم، عن عبيد بن نضيلة، عن المغيرة	10	İbrâhîm en-Nehaî (ö. 96/714)	☐		✓		✓	✓						6	الْقَسَامَةِ وَالْمَحَارِبِينَ وَالْقِصَاصِ وَالدِّيَّاتِ	دية الجنين، وجوب الدية في قتل الخطأ، وشبه العمد على عاقلة الجاني	6	2
108		ذكر حديث عمرو بن حزم في العقول، واختلاف الناقليين له		Amr b. Hazm (ö.53/673)	☐															
109		الرجل يتجاوز للسارق عن سرقة بعد أن يأتي به الإمام، وذكر الاختلاف على عطاء في حديث صفوان بن أمية فيه		Ata' b. Ebî Rebah (ö.114/732)	☐															
110	قَطْع السَّارِقِ	ذكر اختلاف ألفاظ الناقليين لخبر الزهري في المخرومية التي سرفت	10	İbn Şihab ez-Zührî (ö.124/742)	☐		✓		✓	✓						10	الْحُدُودِ	قَطْع السَّارِقِ الشَّرِيفِ وَغَيْرِهِ، وَالنَّهْي عَنْ الشَّفَاعَةِ فِي الْحُدُودِ	4	3
111	قَطْع السَّارِقِ	ذكر الاختلاف على الزهري	14	İbn Şihab ez-Zührî (ö.124/742)				✓		✓		✓				8	الْحُدُودِ	حَد السَّرْقَةِ وَنِصَابِهَا	7	5
112	قَطْع السَّارِقِ	ذكر اختلاف أبي بكر بن محمد وعبد الله بن أبي بكر عن عمرة في هذا الحديث	29	Ebû Bekir b. Muhammed (ö.120/737-38) Abdullah b. Muhammed b. Ebû Bekir (ö. 135/752- 52)	☐		✓			✓	✓					3	الْحُدُودِ	حَد السَّرْقَةِ وَنِصَابِهَا	7	5
113	الرَّيْنَةِ	الموشمات وذكر الاختلاف على عبد الله بن مرة والشعبي في هذا	5	Abdullah b. Mürre(ö.100/718- 19) Âmir b. Şerâhîl eş- Şa'bî(v.104/722)	☐		✓		✓	✓						1	الْمُسَاقَاةِ	لَعْن أَكِلِ الرَّبَا وَمُؤْكِلِهِ	2	1

																	تَحْرِيمُ فِعْلِ الْوَاصِلَةِ وَالْمُسْتَوْصِلَةِ وَالْوَاشِمَةِ وَالْمُسْتَوْشِمَةِ وَالنَّامِصَةِ وَالْمُتَنَمِّصَةِ وَالْمُتَفَلِّجَاتِ وَالْمُعْيِرَاتِ خَلَقَ اللَّهُ	10	2
114	اللباس والزينة	الاختلاف على يحيى بن أبي كثير فيه	3	Yahyâ b. Ebû Kesîr(v.129/747)	✓		✓			✓		✓			2	اللباس والزينة	النهي عن قراءة القرآن في الركوع والسجود	8	5
		الاختلاف على يحيى بن أبي كثير فيه														اللباس والزينة	النهي عن لبس الرجل الثوب المعصفر	5	3
115	الزينة	حديث أبي هريرة، والاختلاف على قتادة	9	Katâde b. Diâme(ö.117/735)	✓		✓			✓			✓		1	اللباس والزينة	تحريم الخاتم الذهب على الرجال، و نسخ ما كان من إباحته في أول الإسلام	3	1
116	آداب القضاة	الحكم بالتشبيه والتمثيل، وذكر الاختلاف على الوليد بن مسلم في حديث ابن عباس	5	Velîd b. Müslim (ö.195/810)			✓	✓		✓			✓		2	الحج	الحج عن العاجز لزمانة وهرم ونحوهما، أو للموت	2	2
117		ذكر الاختلاف على يحيى بن أبي إسحق فيه		Yahya b. Ebî İshâk (ö.136/753-54)	✓														
118		الاستعادة من شر ما صنع وذكر الاختلاف على فيه		Abdullah b. Büreyde (ö.105- 115)	✓														
119	الاستعادة	الاستعادة من شر ما عمل، وذكر الاختلاف على هلال	4	Hilâl b. Yesâf (ö. ?)	✓		✓			✓		✓			4	الذكر والدعاء والتوبة والاستغفار	التعوذ من شر ما عمل ومن شر ما لم يعمل	13	2
120		ذكر الاختلاف على إبراهيم في النبذ		İbrâhîm en-Nehaî (ö.96/714)	✓		✓			✓									

EK II: *Sünen* ve *Sahîh*'te Bulunan Rivayetlerin İsnad Şeması

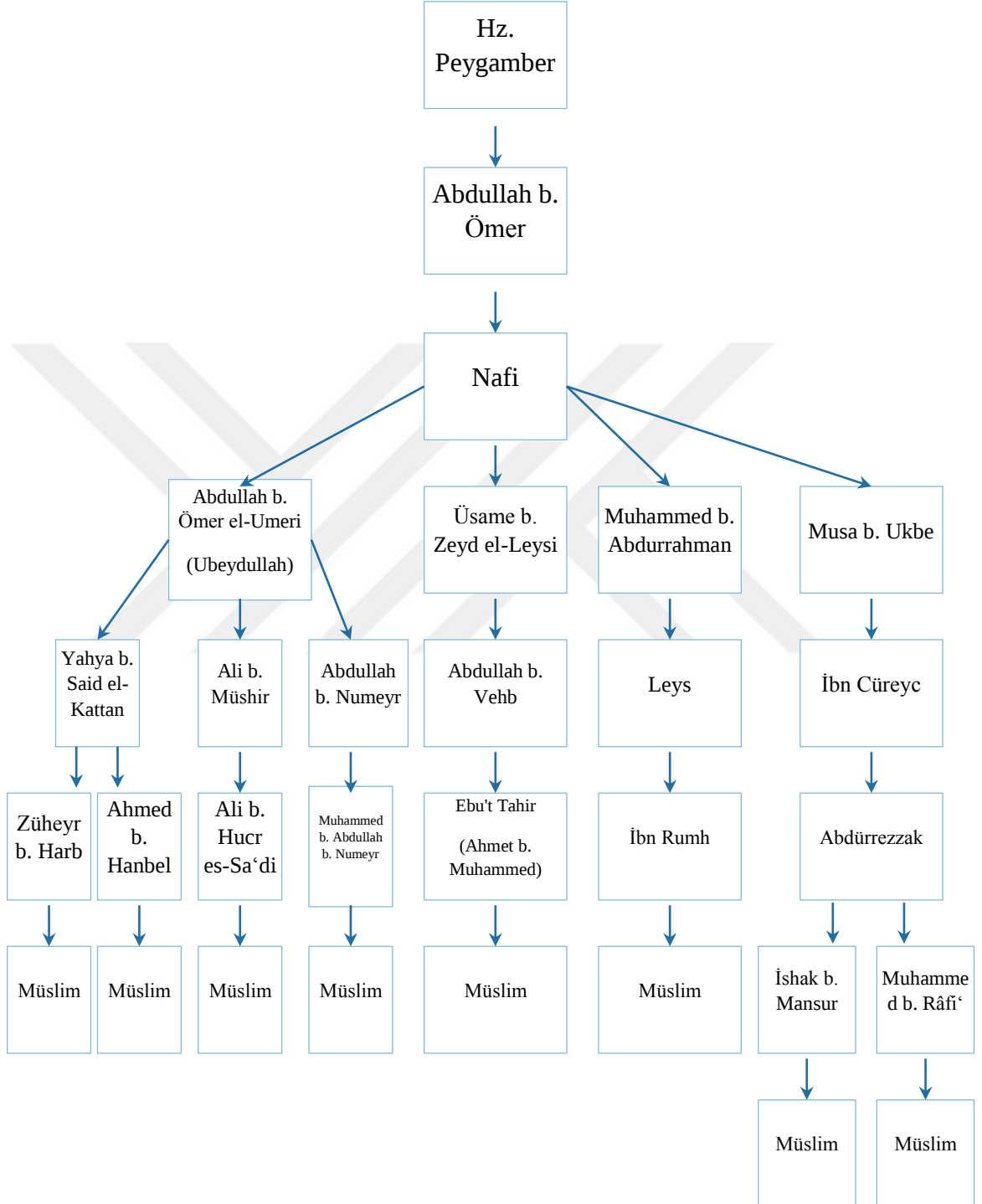
A. Müzâraa Hakkındaki Hadisin İsnad Şeması

1. Nesâî Rivayeti

➡ Müzâraa hadisinin İbn Ömer'den nakledildiğini gösteren isnad şeması.

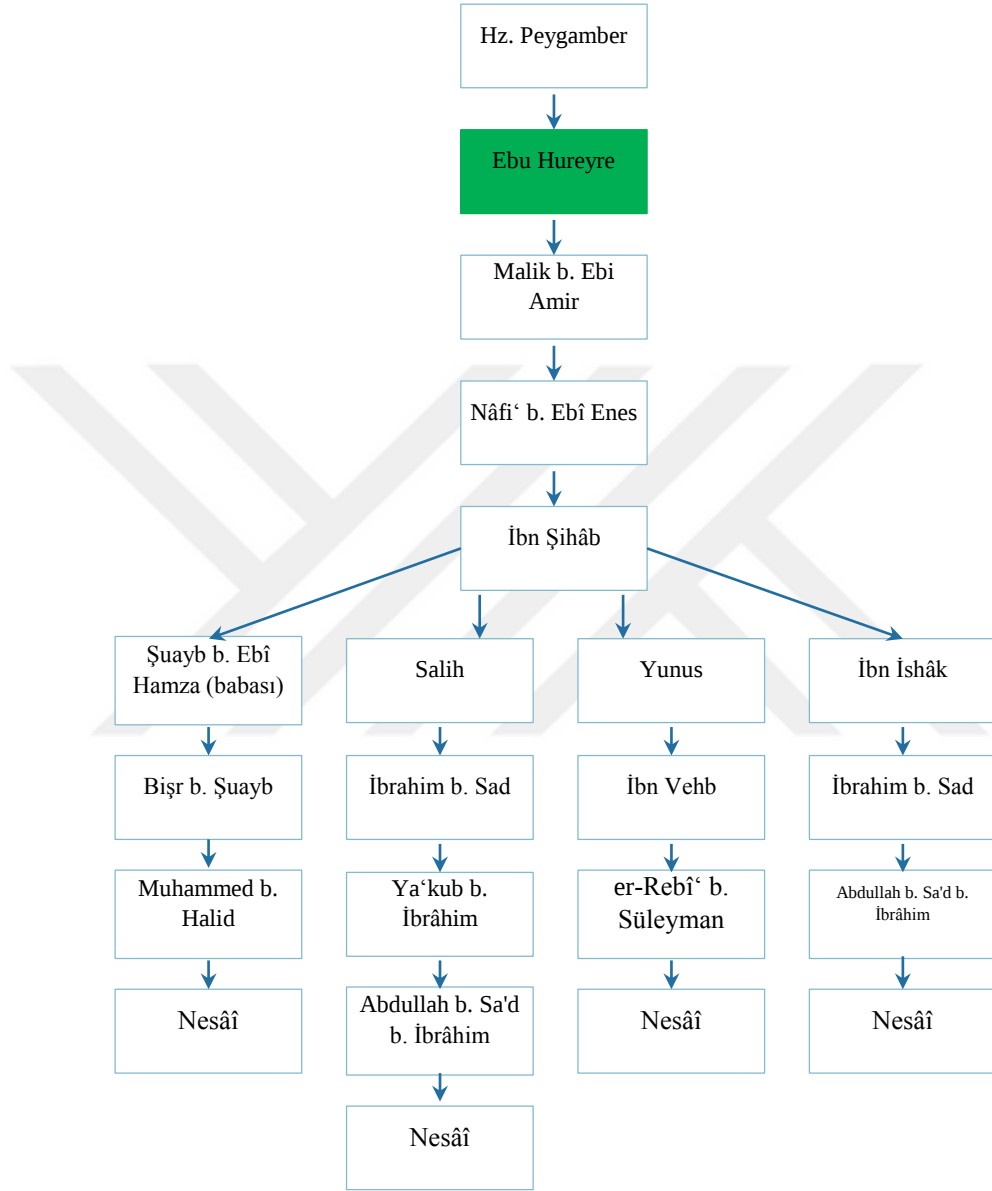
2. Müslim Rivayeti

➡ Müzâraa hadisinin Müslim'in Sahîh'indeki İbn Ömer'e ait rivayet şeması.

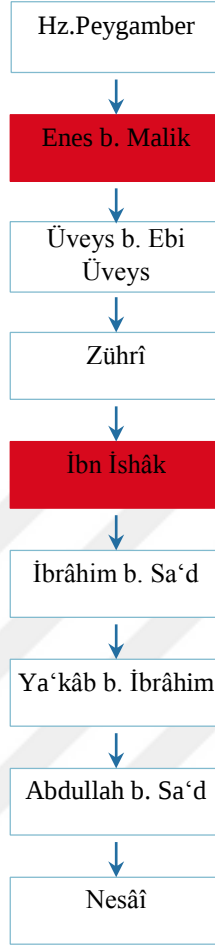
B. Ramazan'ın Fazileti Hakkındaki Hadisin İsnad Şeması

1. Nesâî Rivayeti

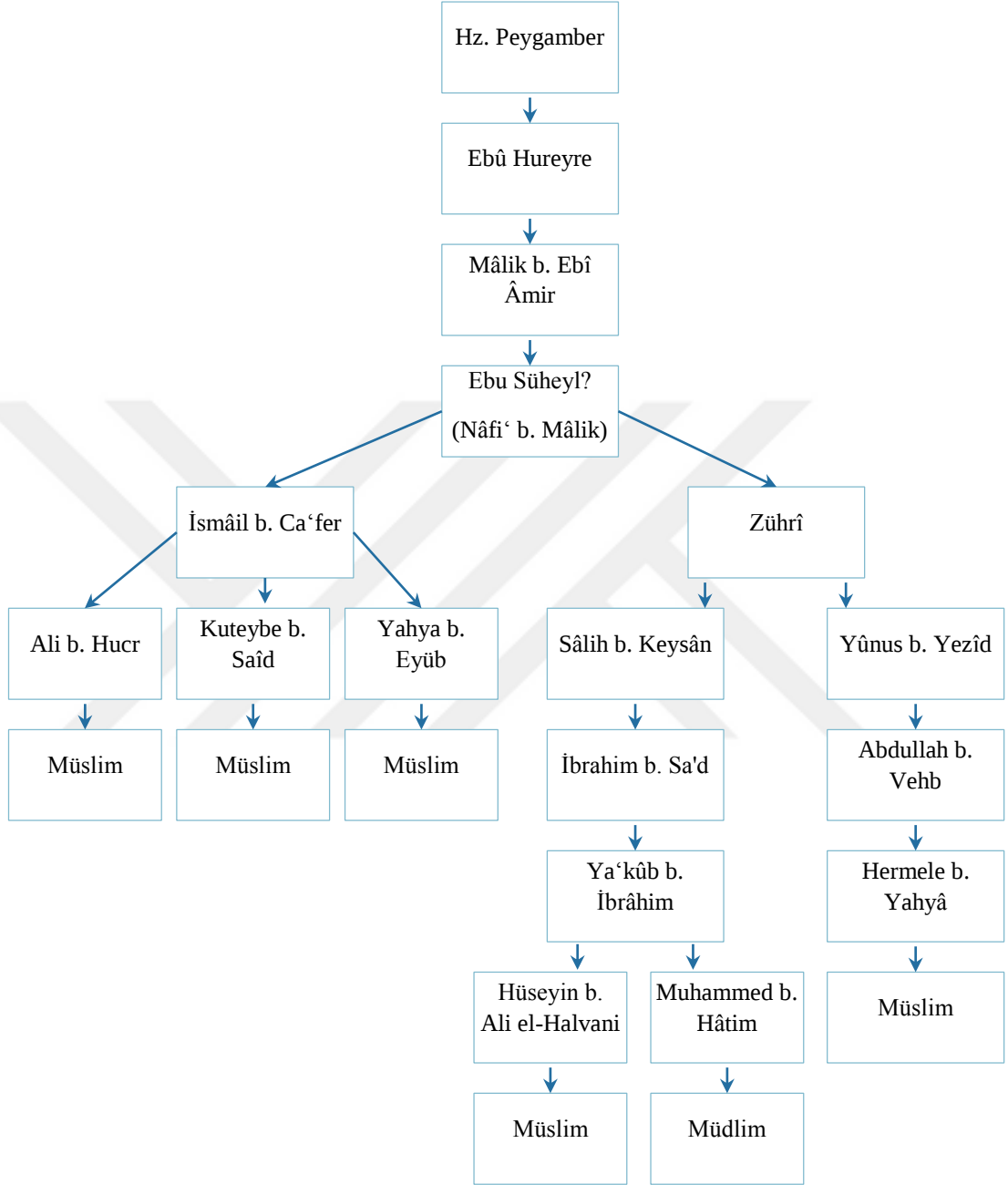
➡ Ramazan'ın Fazileti ile ilgili hadisin Ebû Hureyre'den nakledildiğini gösteren isnad şeması.

a. Nesâî Rivayeti

➡ Ramazan'ın Fazileti ile ilgili hadisin Enes b. Mâlik'ten nakledildiğini gösteren isnad şeması.

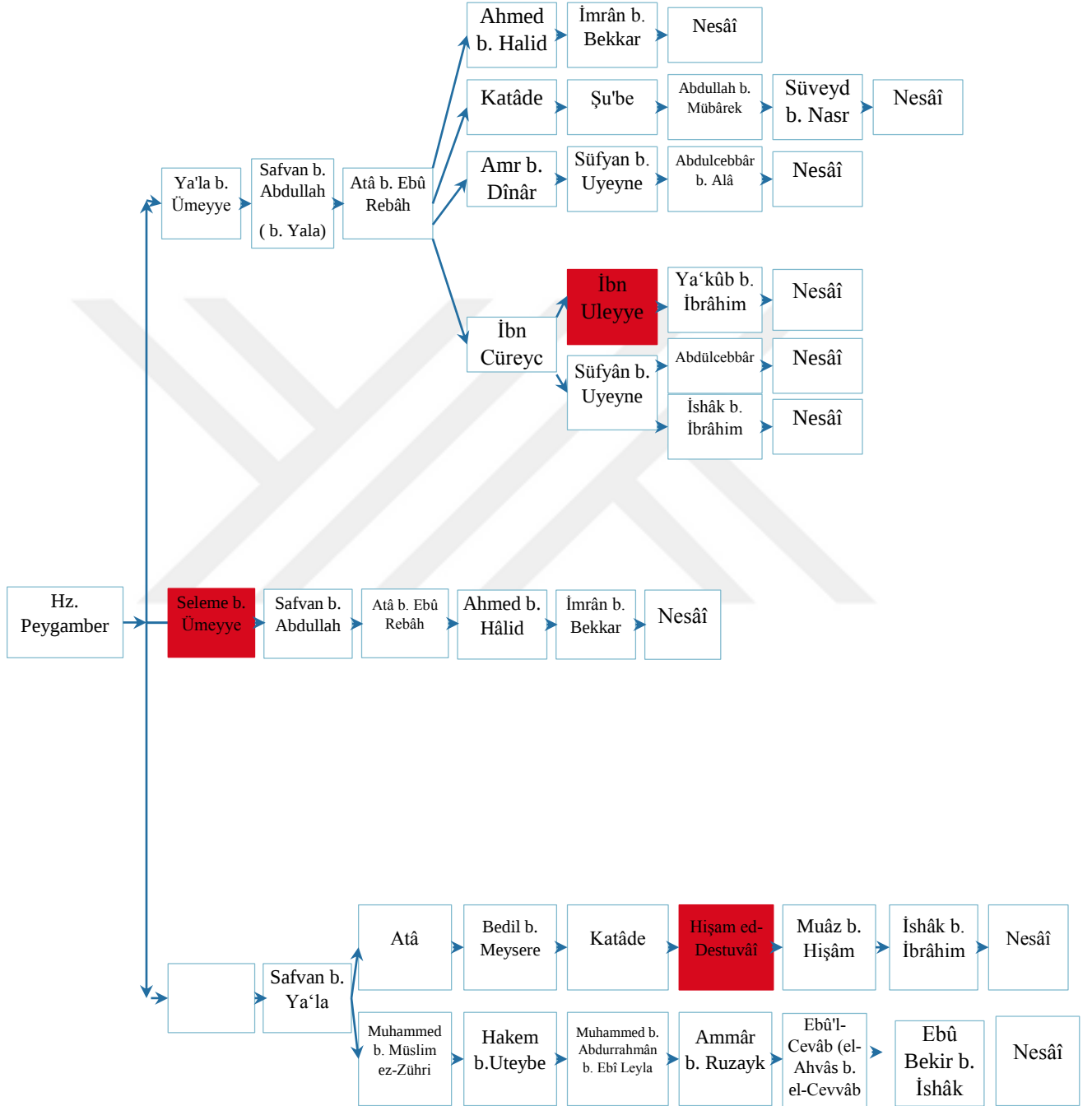
2. Müslim Rivayeti

➡ Ramazan'ın Fazileti ile ilgili hadisin Ebû Hureyre'den nakledildiğini gösteren isnad şeması.

C. Nefsi Müdafaa Hakkındaki Hadisin İsnad Şeması

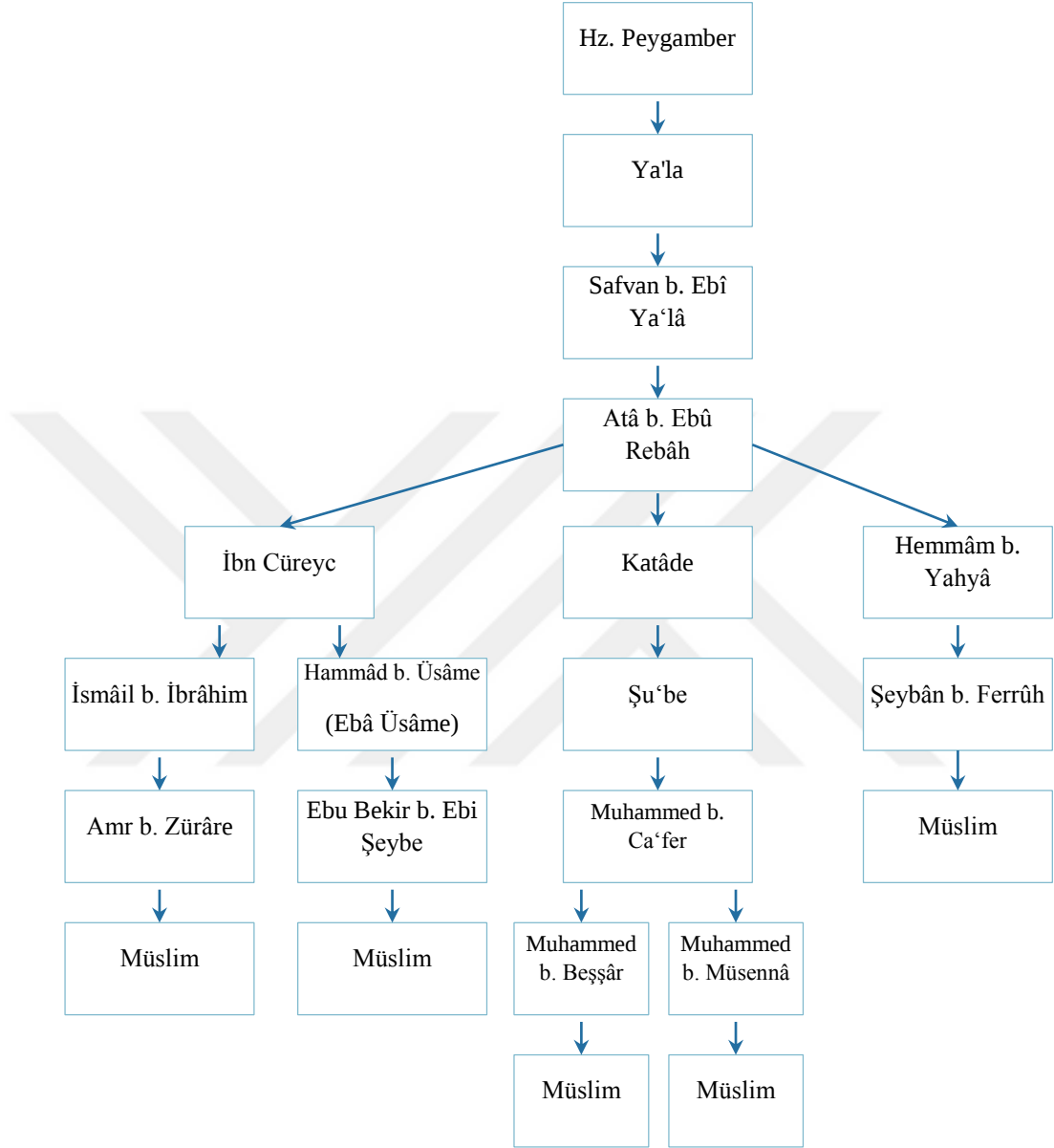
1. Nesâî Rivayeti

➡ Nefsi Müdafaa ile ilgili hadisin Ya'la b. Ümeyye'den nakledildiğini gösteren isnad şeması.

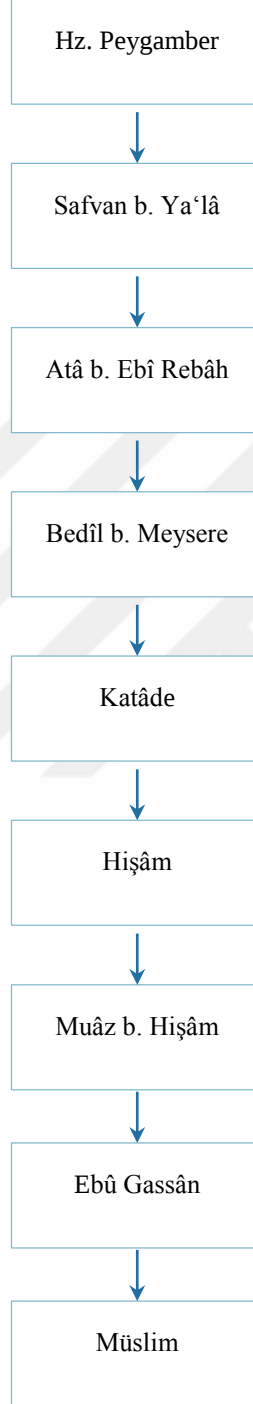
➡ Nefsi Müdafaa ile ilgili hadis hakkında Hişam ed-Destuvâî'nin Şu'be'ye muhalefet ettiğini gösteren isnad şeması

2. Müslim Rivayeti

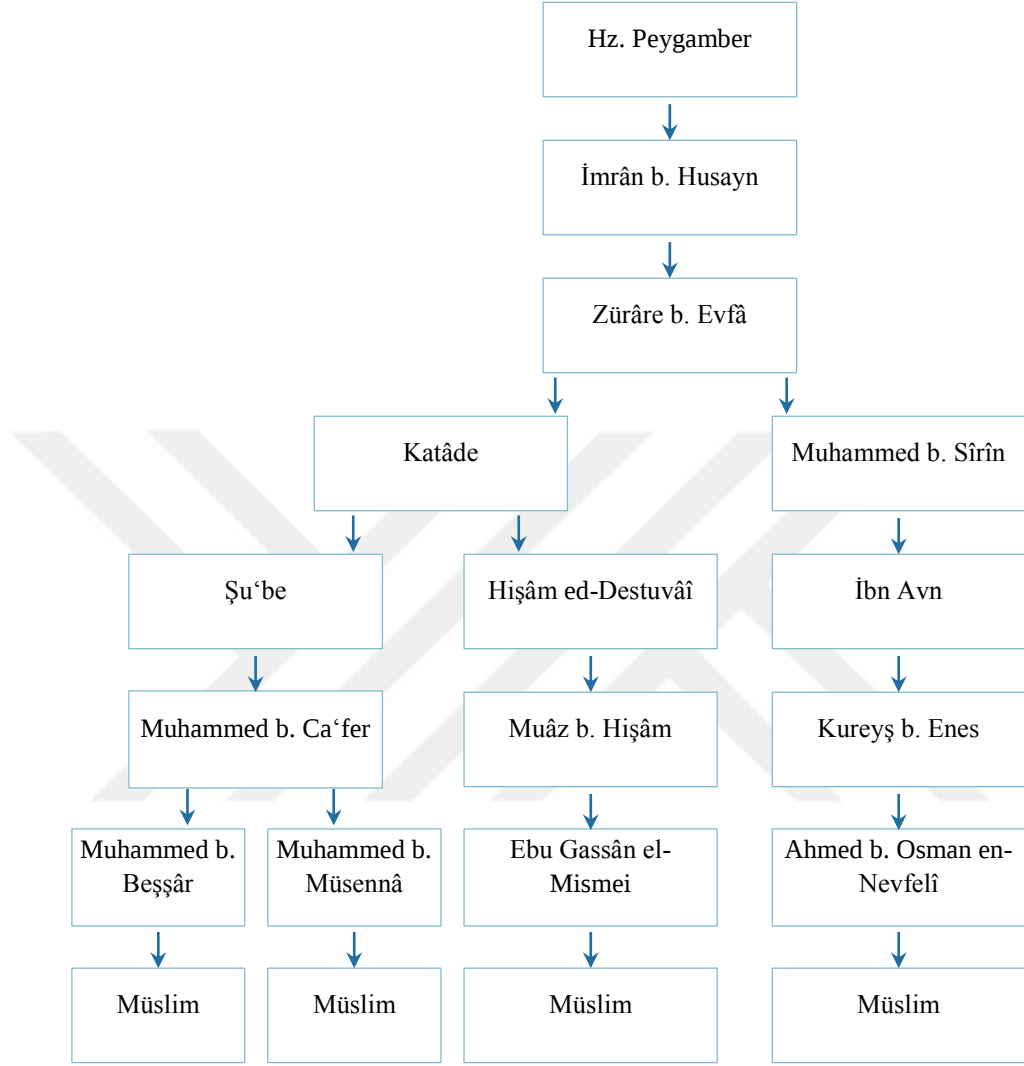
➡ Nefsi Müdafaa ile ilgili hadisin Ya'lâ b. Ümeyye'den nakledildiğini gösteren isnad şeması.

a. Müslim Rivayeti

➡ Nefsi Müdafaa ile ilgili hadisin Safvan b. Ya'la'dan nakledildiğini gösteren isnad şeması.

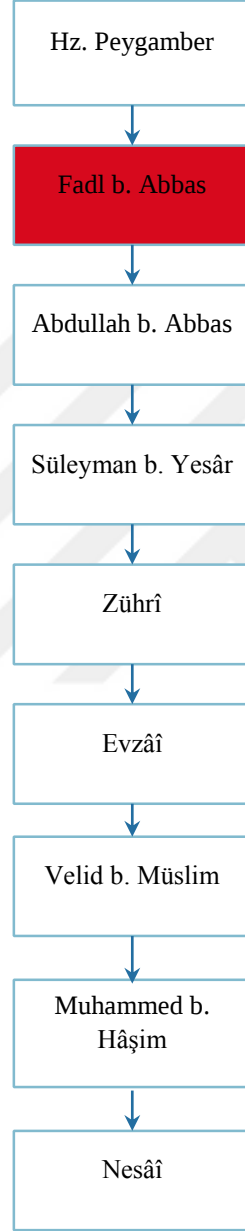
b. Müslim Rivayeti

➡ Nefsi Müdafaa ile ilgili hadisin İmrân b. Husayn'den nakledildiğini gösteren isnad şeması.

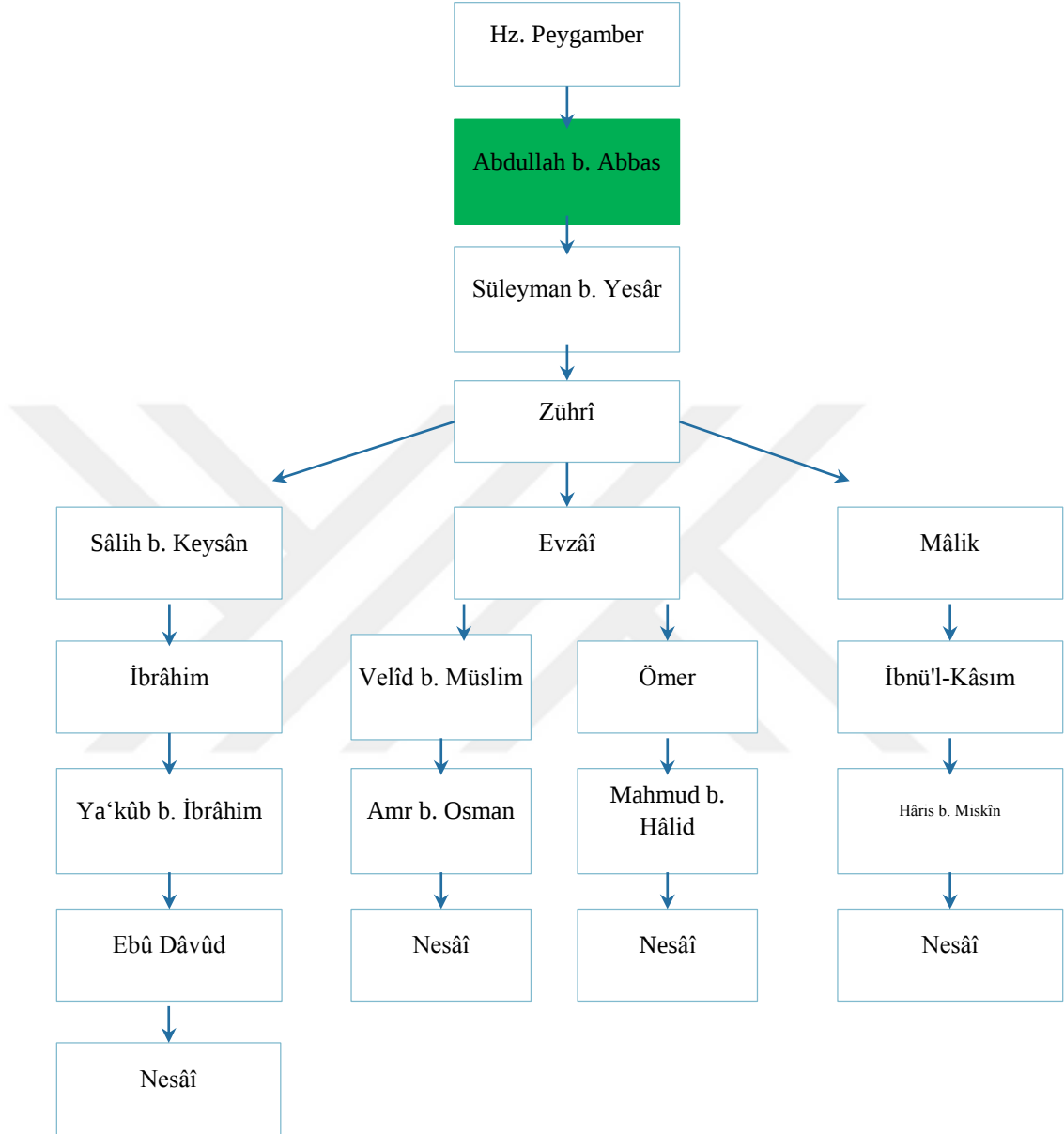
D. Teşbih ve Temsil Yapararak Hüküm Verme Hakkındaki Hadisin İsnad Şeması

1. Nesâî Rivayeti

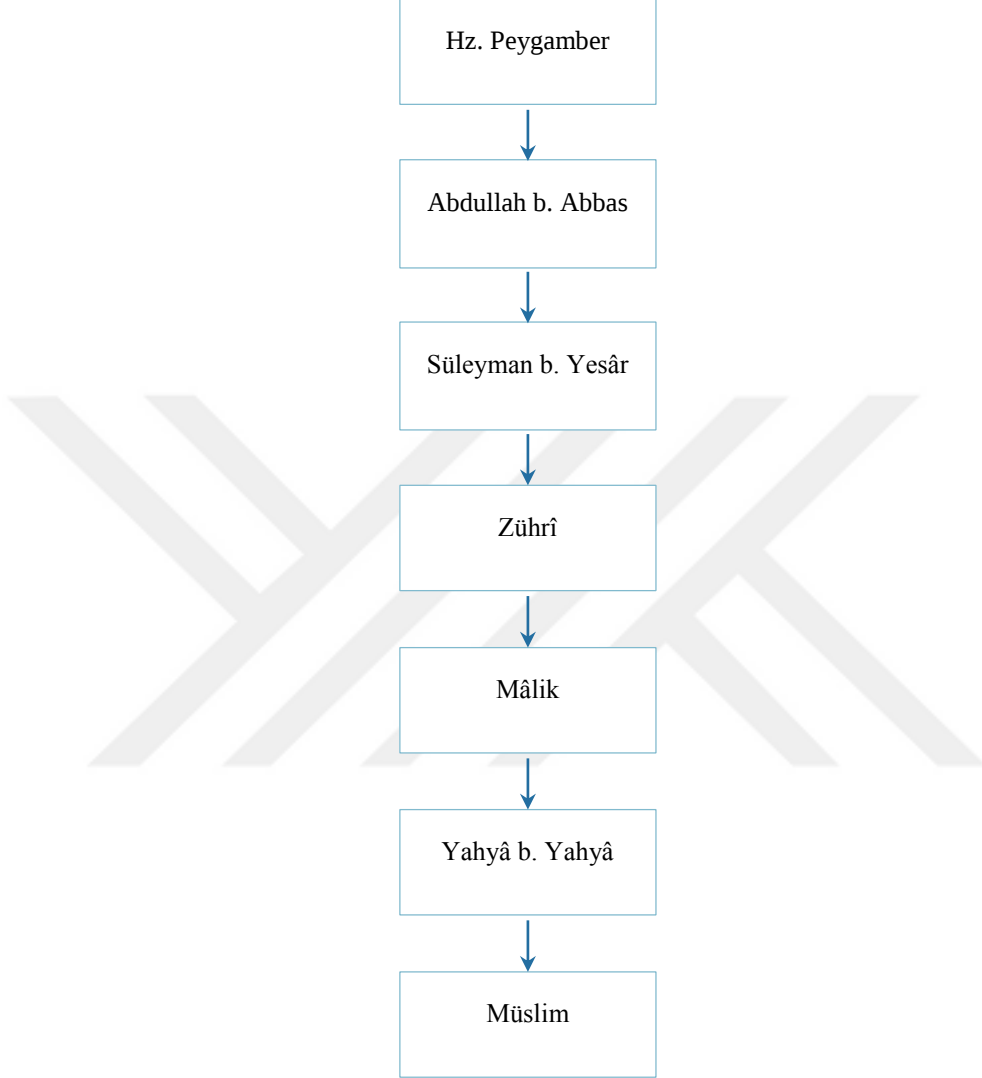
➡ Teşbih ve temsil hakkındaki hadisin Fadl b. Abbas'tan nakledildiğini gösteren isnad şeması.

a. Nesâî Rivayeti

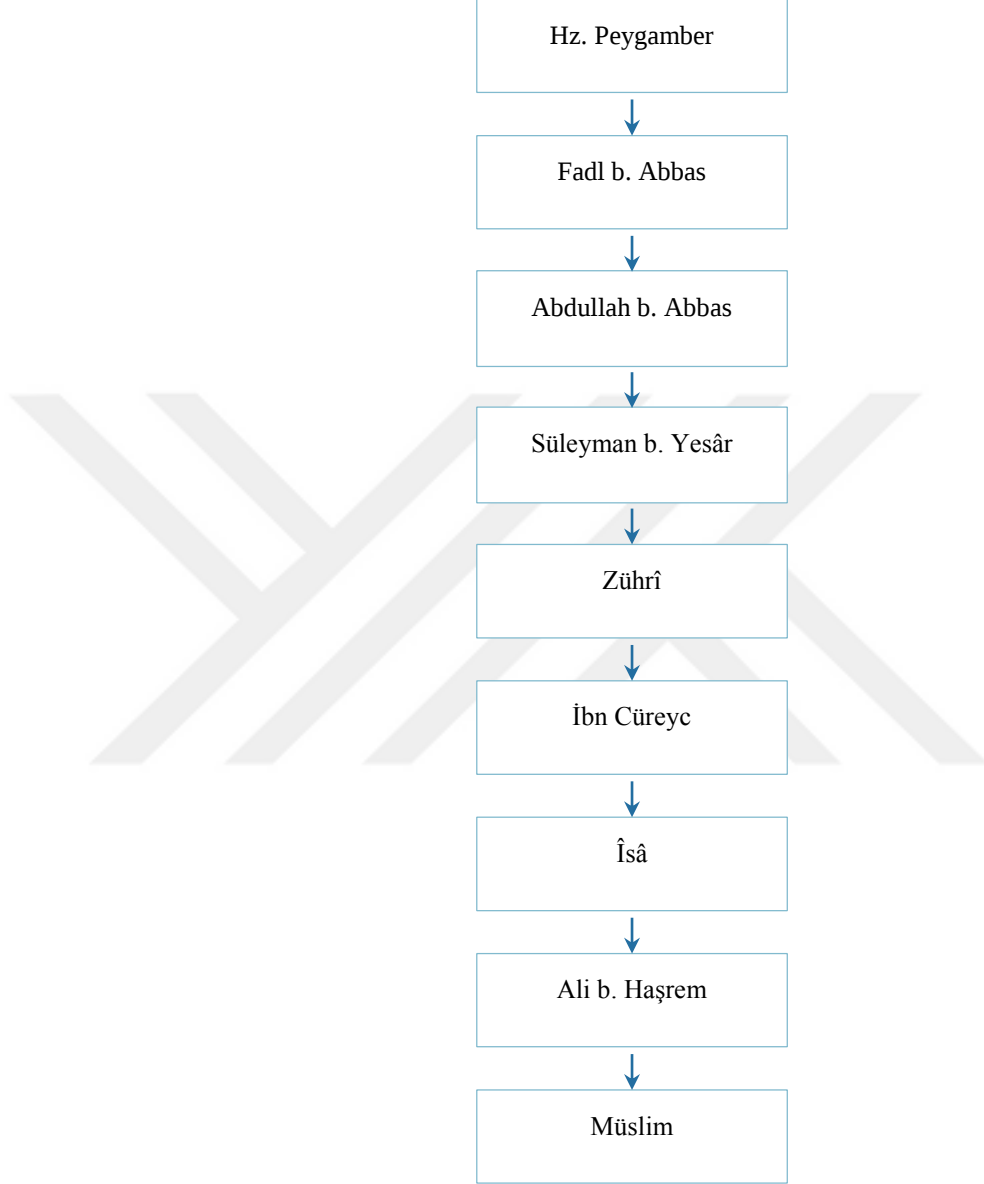
➡ Teşbih ve temsil hakkındaki hadisin Abdullah b. Abbas'tan nakledildiğini gösteren isnad şeması.

2. Müslim Rivayeti

→ Teşbih ve temsil hakkındaki hadisın Abdullah b. Abbas'tan nakledildiğini gösteren isnad şeması.

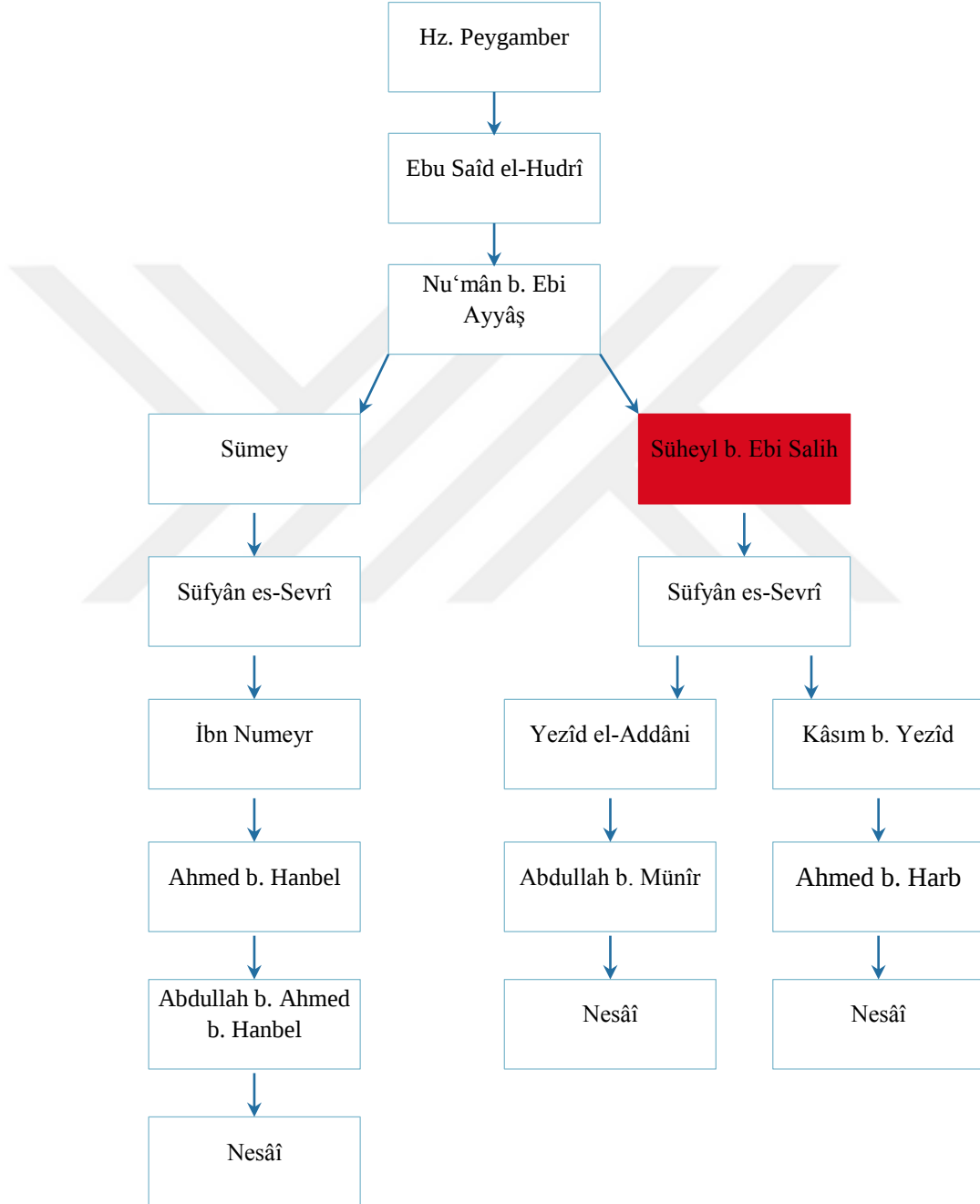
a. Müslim Rivayeti

➡ Teşbih ve temsil hakkındaki hadisin Fadl b. Abbas'tan nakledildiğini gösteren isnad şeması.

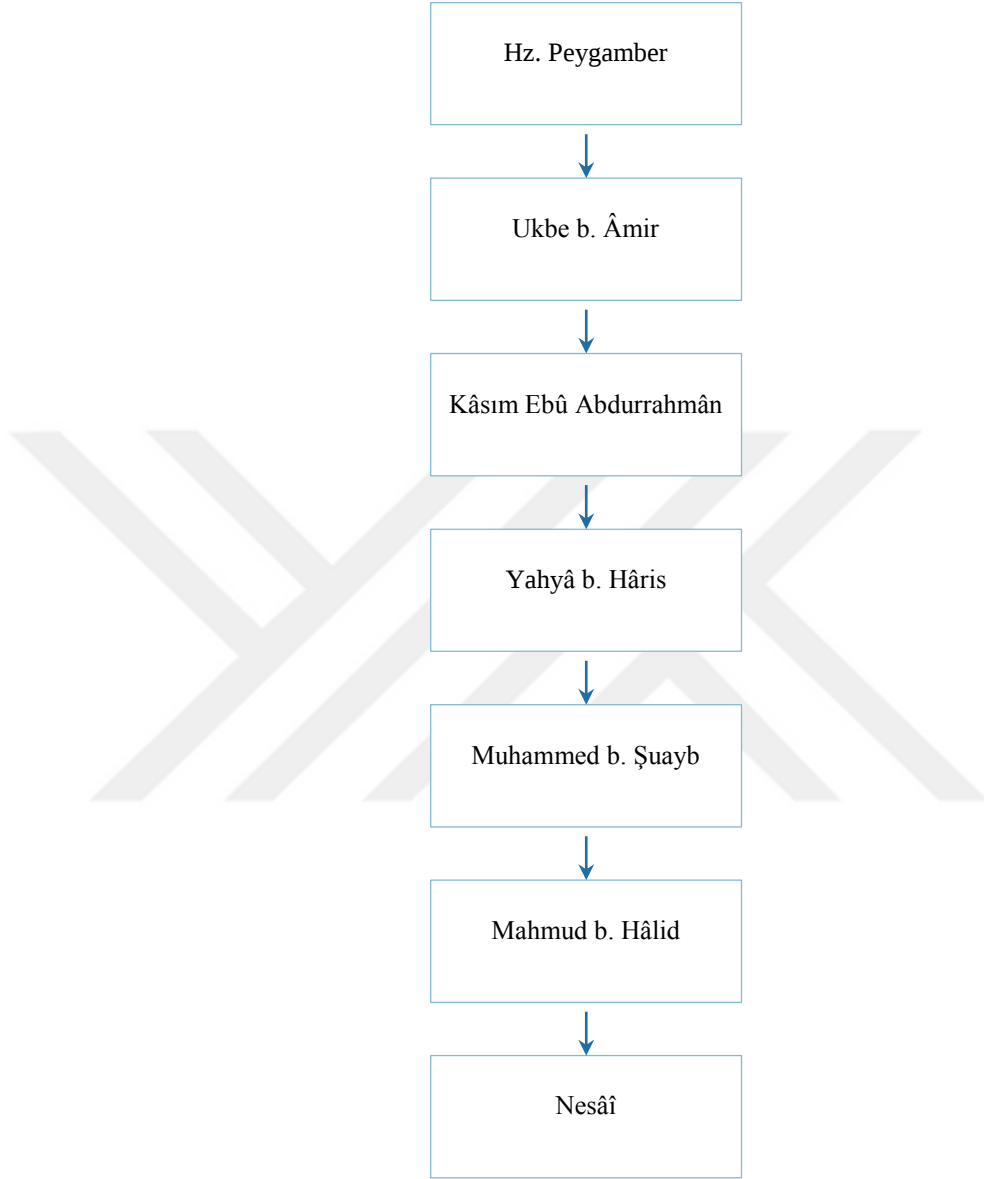
E. Allah Rızası İçin Tutulan Oruç Hakkındaki Rivayetin İsnad Şeması

1. Nesâî Rivayeti

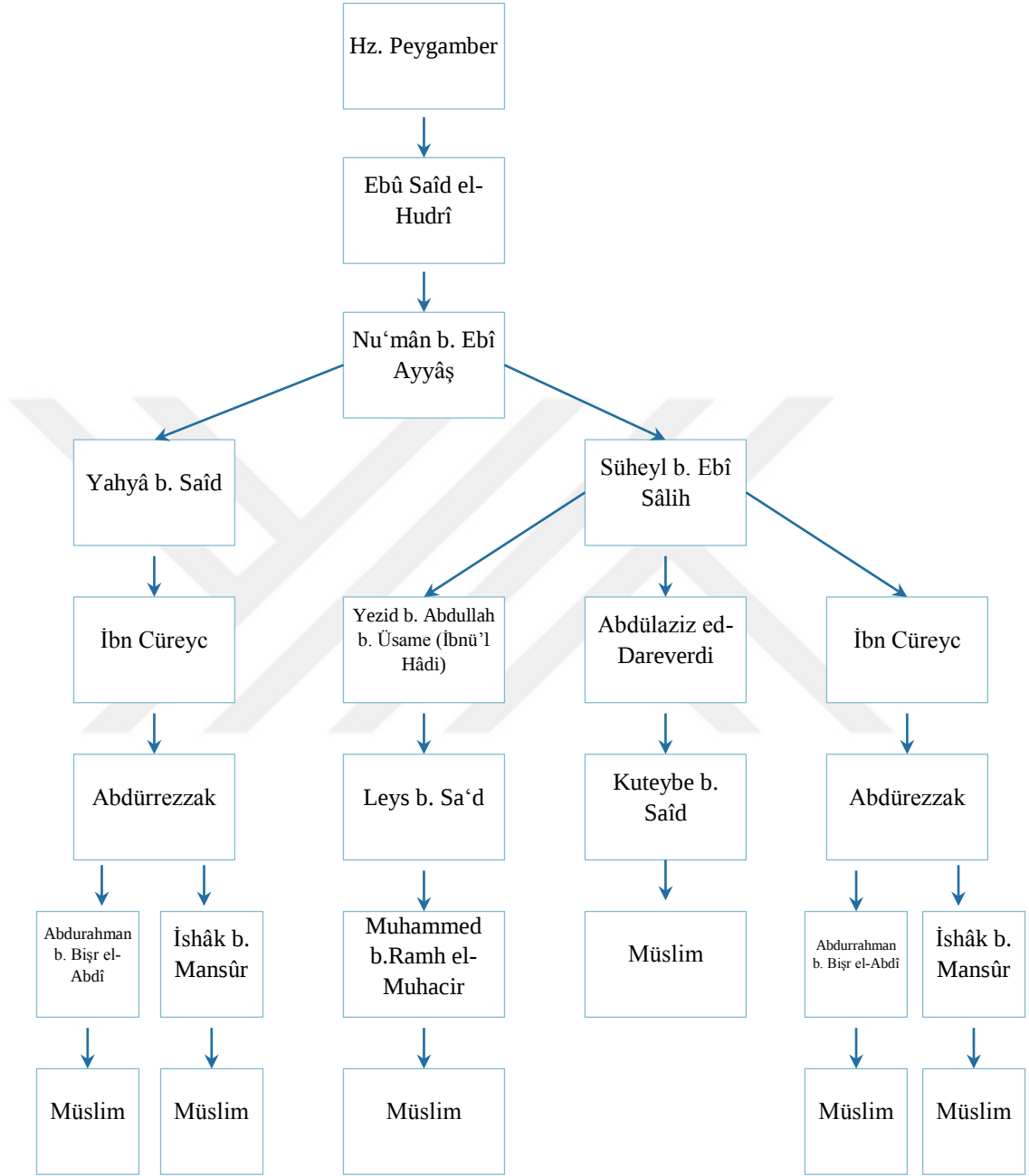
➡ Allah rızası için tutulan oruç hakkındaki hadisin Sümei ve Süheyl tariklerinden nakledildiğini gösteren isnad şeması.

a. Nesâî Rivayeti

➡ Allah rızası için tutulan orucun Ukbe b. Âmir'den nakledildiğini gösteren isnad şeması.

b. Müslim Rivayeti

➡ Allah rızası için tutulan orucun Süheyl b. Ebî Sâlih'ten nakledildiğini gösteren isnad şeması.

EK III: Sünen ve Sahîh'te Bulunan Rivayetlerin Metinleri

A. Müzâraa Hakkındaki Hadisin Metni

Sünen'de Bulunan Rivayetler	Sahîh'te Bulunan Rivayetler
أَخْبَرَنَا قُتَيْبَةُ، قَالَ: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «دَفَعَ إِلَى يَهُودِ خَيْبَرَ نَخْلَ خَيْبَرَ، وَأَرْضَهَا، عَلَى أَنْ يَعْمَلُوهَا مِنْ أَمْوَالِهِمْ، وَأَنْ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَطْرَ مَا يَخْرُجُ مِنْهَا»	(1551) حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، وَزُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، وَاللَّفْظُ لَزُهَيْرٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا يَحْيَى وَهُوَ الْقَطَّانُ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، أَخْبَرَنِي نَافِعٌ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَلَ أَهْلَ خَيْبَرَ بِشَطْرِ مَا يَخْرُجُ مِنْهَا مِنْ ثَمَرٍ أَوْ زَرْعٍ»
أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الْحَكَمِ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعَيْبُ بْنُ اللَّيْثِ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَفَعَ إِلَى يَهُودِ خَيْبَرَ نَخْلَ خَيْبَرَ، وَأَرْضَهَا عَلَى أَنْ يَعْمَلُوهَا بِأَمْوَالِهِمْ، وَأَنْ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَطْرَ ثَمَرَتِهَا	(...) وَحَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ السَّعْدِيُّ، حَدَّثَنَا عَلِيُّ وَهُوَ ابْنُ مُسْهَرٍ، أَخْبَرَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: «أَعْطَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْبَرَ بِشَطْرِ مَا يَخْرُجُ مِنْ ثَمَرٍ أَوْ زَرْعٍ، فَكَانَ يُعْطَى أَرْوَاجُهُ كُلُّ سَنَةٍ مِائَةً وَسَقَى، ثَمَانِينَ وَسَقَا مِنْ ثَمَرٍ، وَعَشْرِينَ وَسَقَا مِنْ شَعِيرٍ»، «فَلَمَّا وَلِيَ عُمَرُ قَسَمَ خَيْبَرَ، خَيْرَ أَرْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُقْطَعَ لَهُنَّ الْأَرْضُ وَالْمَاءُ، أَوْ يَضْمَنَ لَهُنَّ الْأَوْسَاقُ كُلُّ عَامٍ، فَاخْتَلَفْنَ، فَمِنْهُنَّ مَنِ اخْتَارَ الْأَرْضَ وَالْمَاءَ، وَمِنْهُنَّ مَنِ اخْتَارَ الْأَوْسَاقَ كُلُّ عَامٍ، فَكَانَتْ عَائِشَةُ، وَحَفْصَةُ مِمَّنْ اخْتَارَتَا الْأَرْضَ وَالْمَاءَ»
أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الْحَكَمِ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعَيْبُ بْنُ اللَّيْثِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ نَافِعٍ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ كَانَ يَقُولُ: «كَانَتِ الْمَزَارِغُ تُكْرَى عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، عَلَى أَنْ لِرَبِّ الْأَرْضِ، مَا عَلَى رَبِيعِ السَّاقِي مِنَ الزَّرْعِ، وَطَائِفَةٌ مِنَ الثَّنِينِ، لَا أُدْرِي كَمْ هُوَ»	(...) وَحَدَّثَنَا ابْنُ مُنِيرٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنِي نَافِعٌ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَلَ أَهْلَ خَيْبَرَ بِشَطْرِ مَا خَرَجَ مِنْهَا مِنْ زَرْعٍ أَوْ ثَمَرٍ، وَاقْتَصَّ الْحَدِيثَ بِنَحْوِ حَدِيثِ عَلِيِّ بْنِ مُسْهَرٍ، وَلَمْ يَذْكُرْ فَكَانَتْ عَائِشَةُ، وَحَفْصَةُ مِمَّنْ اخْتَارَتَا الْأَرْضَ وَالْمَاءَ، وَقَالَ: خَيْرَ أَرْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُقْطَعَ لَهُنَّ الْأَرْضُ وَلَمْ يَذْكُرِ الْمَاءَ
	(...) وَحَدَّثَنِي أَبُو الطَّاهِرِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ اللَّيْثِيُّ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، قَالَ: لَمَّا افْتَتِحَتْ خَيْبَرُ سَأَلْتُ يَهُودَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُورَهُمْ فِيهَا، عَلَى أَنْ يَعْمَلُوا

	عَلَى نِصْفِ مَا خَرَجَ مِنْهَا مِنَ الثَّمَرِ وَالزَّرْعِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَفِرُّكُمْ فِيهَا عَلَى ذَلِكَ مَا شِئْنَا»، ثُمَّ سَاقَ الْحَدِيثَ بِنَحْوِ حَدِيثِ ابْنِ نُمَيْرٍ، وَابْنِ مُسْهَرٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، وَرَادَ فِيهِ، وَكَانَ الثَّمَرُ يُقَسَّمُ عَلَى السُّهُمَانِ مِنْ نِصْفِ خَيْبَرَ، فَيَأْخُذُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْخُمْسَ
	(...) وَحَدَّثَنَا ابْنُ رُمَحٍ، أَخْبَرَنَا اللَّيْثُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، «أَنَّهُ دَفَعَ إِلَى يَهُودِ خَيْبَرَ نَخْلَ خَيْبَرَ وَأَرْضَهَا، عَلَى أَنْ يَغْتَمِلُوهَا مِنْ أَمْوَالِهِمْ، وَلِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَطْرُ ثَمَرِهَا»
	(...) وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ، وَإِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ، وَاللَّفْظُ لِابْنِ رَافِعٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، أَجْلَى الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى مِنْ أَرْضِ الْحِجَازِ، وَأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا ظَهَرَ عَلَى خَيْبَرَ أَرَادَ إِخْرَاجَ الْيَهُودِ مِنْهَا، وَكَانَتْ الْأَرْضُ حِينَ ظَهَرَ عَلَيْهَا لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُسْلِمِينَ، فَأَرَادَ إِخْرَاجَ الْيَهُودِ مِنْهَا، فَسَأَلَتِ الْيَهُودُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُعَرِّهُمُ بِهَا، عَلَى أَنْ يَكْفُوا عَمَلَهَا وَلَهُمْ نِصْفُ الثَّمَرِ، فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «نُفِرُّكُمْ بِهَا عَلَى ذَلِكَ مَا شِئْنَا»، فَقَرُّوا بِهَا حَتَّى أَجْلَاهُمْ عُمَرُ إِلَى تَيْمَاءَ وَأَرِيحَاءَ

B. Ramazan'ın Fazileti Hakkındaki Hadisin Metni

Sünen'de Bulunan Rivayetler	Sahîh'te Bulunan Rivayetler
أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَعْدٍ بْنُ إِبرَاهِيمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمِّي⁵⁷⁶، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ صَالِحٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي نَافِعُ بْنُ أَبِي أَنَسٍ، أَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا دَخَلَ رَمَضَانُ، فَتَحَّتْ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ، وَغُلِقَتْ أَبْوَابُ جَهَنَّمَ، وَسُلْسِلَتِ الشَّيَاطِينُ»	حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ، وَقُتَيْبَةُ، وَابْنُ حُجْرٍ، قَالُوا: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ وَهُوَ ابْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ أَبِي سَهْلٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «إِذَا جَاءَ رَمَضَانُ فَتَحَتْ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ، وَغُلِقَتْ أَبْوَابُ النَّارِ، وَصُفِّدَتِ الشَّيَاطِينُ»
أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَشْرُ بْنُ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ أَبِي أَنَسٍ، مَوْلَى التَّيْمِيِّينَ، أَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا جَاءَ رَمَضَانُ فَتَحَّتْ أَبْوَابُ الرَّحْمَةِ، وَغُلِقَتْ أَبْوَابُ جَهَنَّمَ، وَسُلْسِلَتِ الشَّيَاطِينُ»	وَحَدَّثَنِي حُزْمَةُ بْنُ يَحْيَى، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ ابْنِ أَبِي أَنَسٍ، أَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا كَانَ رَمَضَانُ فَتَحَتْ أَبْوَابُ الرَّحْمَةِ، وَغُلِقَتْ أَبْوَابُ جَهَنَّمَ، وَسُلْسِلَتِ الشَّيَاطِينُ»
أَخْبَرَنَا الرَّبِيعُ بْنُ سُلَيْمَانَ، فِي حَدِيثِهِ، عَنْ ابْنِ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ ابْنِ أَبِي أَنَسٍ، أَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا كَانَ رَمَضَانُ فَتَحَتْ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ، وَغُلِقَتْ أَبْوَابُ جَهَنَّمَ، وَسُلْسِلَتِ الشَّيَاطِينُ»، رَوَاهُ ابْنُ إِسْحَقَ، عَنْ الزُّهْرِيِّ	وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ، وَالْحُلَوَانِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ صَالِحٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، حَدَّثَنِي نَافِعُ بْنُ أَبِي أَنَسٍ، أَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا دَخَلَ رَمَضَانُ» بِمِثْلِهِ
أَخْبَرَنَا عُيَيْدُ اللَّهِ بْنُ سَعْدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمِّي، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ ابْنِ إِسْحَقَ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ ابْنِ أَبِي أَنَسٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِذَا دَخَلَ شَهْرُ رَمَضَانَ، فَتَحَّتْ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ، وَغُلِقَتْ أَبْوَابُ النَّارِ، وَسُلْسِلَتِ الشَّيَاطِينُ» قَالَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ: «هَذَا يَعْني حَدِيثَ ابْنِ إِسْحَقَ خَطَأً،	

⁵⁷⁶ Kaynaklara baktığımızda Amcasının Yakup olduğu görülmektedir. Hatib, Tarih, XI, 146.(ت. Beşar)

وَلَمْ يَسْمَعْهُ ابْنُ إِسْحَاقَ مِنَ الزُّهْرِيِّ، وَالصَّوَابُ مَا تَقَدَّمَ ذِكْرُنَا لَهُ»	
--	--

C. Nefsi Müdafaa Hakkındaki Hadisin Metni

Sünen'de Bulunan Rivayetler	Sahîh'te Bulunan Rivayetler
أَخْبَرَنَا عِمْرَانُ بْنُ بَكَّارٍ، قَالَ: أَنْبَأَنَا أَحْمَدُ بْنُ خَالِدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، عَنْ عَطَاءٍ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عَمِّيهِ سَلَمَةَ، وَيَعْلَى ابْنِي أُمَيَّةَ قَالَا: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ، وَمَعَنَا صَاحِبٌ لَنَا، فَقَاتَلَ رَجُلًا مِنَ الْمُسْلِمِينَ، فَعَضَّ الرَّجُلُ ذِرَاعَهُ، فَجَذَبَهَا مِنْ فِيهِ فَطَرَحَ نَتْنِيَّتَهُ، فَأَتَى الرَّجُلُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَلْتَمِسُ الْعَقْلَ، فَقَالَ: «يَنْطَلِقُ أَحَدُكُمْ إِلَى أَخِيهِ فَيَعِضُّهُ كَعَضِيضِ الْفَحْلِ، ثُمَّ يَأْتِي يَطْلُبُ الْعَقْلَ لَا عَقْلَ لَهَا» فَأَبْطَلَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ	حَدَّثَنَا شَيْبَانُ بْنُ فَرُّوخَ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، حَدَّثَنَا عَطَاءٌ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَعْلَى بْنِ مُنْيَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلٌ وَقَدْ عَضَّ يَدَ رَجُلٍ، فَانْتَزَعَ يَدَهُ، فَسَقَطَتْ نَتْنِيَّتَاهُ - يَعْنِي الَّذِي عَضَّهُ - قَالَ: فَأَبْطَلَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَقَالَ: «أَرَدْتُ أَنْ تَقْضِمَهُ كَمَا يَقْضِمُ الْفَحْلُ؟»
أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْجَبَّارِ بْنُ الْعَلَاءِ بْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَمْرٍو، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَعْلَى، عَنْ أَبِيهِ: «أَنَّ رَجُلًا عَضَّ يَدَ رَجُلٍ، فَانْتَزَعَتْ نَتْنِيَّتَهُ، فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَهْدَرَهَا	(...) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو أَسَمَةَ، أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ، أَخْبَرَنِي صَفْوَانُ بْنُ يَعْلَى بْنِ أُمَيَّةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: غَزَوْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَزْوَةَ تَبُوكَ - قَالَ: وَكَانَ يَعْلَى يَقُولُ: تِلْكَ الْغَزْوَةُ أَوْثَقُ عَمَلِي عِنْدِي - فَقَالَ عَطَاءٌ: قَالَ صَفْوَانُ، قَالَ يَعْلَى: " كَانَ لِي أَجِيرٌ فَقَاتَلَ إِنْسَانًا، فَعَضَّ أَحَدُهُمَا يَدَ الْآخَرِ - قَالَ: لَقَدْ أَخْبَرَنِي صَفْوَانُ أَيُّهُمَا عَضَّ الْآخَرَ - فَانْتَزَعَ الْمَعْضُوضُ يَدَهُ مِنْ فِي الْعَاضِ، فَانْتَزَعَ إِحْدَى نَتْنِيَّتَيْهِ، فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَهْدَرَ نَتْنِيَّتَهُ
أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْجَبَّارِ مَرَّةً أُخْرَى، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَمْرٍو، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَعْلَى، عَنْ أَبِيهِ، وَأَبْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَعْلَى، عَنْ يَعْلَى: أَنَّهُ اسْتَأْجَرَ أَجِيرًا فَقَاتَلَ رَجُلًا، فَعَضَّ يَدَهُ، فَانْتَزَعَتْ نَتْنِيَّتَهُ، فَخَاصَمَهُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: «أَيَّدَعُهَا يَقْضِمُهَا كَقَضْمِ الْفَحْلِ؟»	(...) - وَحَدَّثَنَا عَمْرٍو بْنُ زُرَّارَةَ، أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، بِهَذَا الْإِسْنَادِ نَحْوَهُ
أَخْبَرَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: أَنْبَأَنَا سُفْيَانُ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَعْلَى، عَنْ أَبِيهِ قَالَ:	

«غَزَوْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ فَاسْتَأْجَرْتُ أَجِيرًا فَقَاتَلَ أَجِيرِي رَجُلًا، فَعَضَّ الْأَخْرُ، فَسَقَطَتْ ثَنِيَّتُهُ، فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ، فَأَهْدَرَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»	
أَخْبَرَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ عُليَّةَ قَالَ: أَنْبَأَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَعْلَى، عَنْ يَعْلَى بْنِ أُمَيَّةَ قَالَ: غَزَوْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَيْشَ الْعُسْرَةِ، وَكَانَ أَوْثَقَ عَمَلٍ لِي فِي نَفْسِي، وَكَانَ لِي أَجِيرٌ فَقَاتَلَ إِنْسَانًا، فَعَضَّ أَحَدُهُمَا إصْبَعٍ صَاحِبِهِ، فَأَنْتَزَعَ إصْبَعَهُ، فَأَنْدَرَ ثَنِيَّتَهُ فَسَقَطَتْ، فَاذْطَلَقَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَهْدَرَ ثَنِيَّتَهُ وَقَالَ: «أَفِيدْعُ يَدَهُ فِي فَيْكِ تَقْضُمُهَا؟»	
أَخْبَرَنَا سُؤَيْدُ بْنُ نَصْرٍ فِي حَدِيثِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْمُبَارَكِ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ ابْنِ يَعْلَى، عَنْ أَبِيهِ، بِمِثْلِ الَّذِي عَضَّ، فَذَكَرَتْ ثَنِيَّتَهُ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا دِيَةَ لَكَ»	
أَخْبَرَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: أَنْبَأَنَا مُعَاذُ بْنُ هِشَامٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ بُدَيْلِ بْنِ مَيْسَرَةَ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَعْلَى، أَنَّ أَجِيرًا لِيَعْلَى ابْنِ مُنْيَةَ عَضَّ رِجْلَ نِزَاعِهِ، فَأَنْتَزَعَهَا مِنْ فِيهِ، فَرَفَعَ ذَلِكَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَقَدْ سَقَطَتْ ثَنِيَّتُهُ، فَأَبْطَلَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ: «أَيَّدُهَا فِي فَيْكِ تَقْضُمُهَا كَقَضَمِ الْفَحْلِ؟»	(1674) حَدَّثَنِي أَبُو غَسَّانَ الْمُسَمَعِيُّ، حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ هِشَامٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ بُدَيْلِ بْنِ عَطَاءٍ بْنِ أَبِي رِبَاحٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَعْلَى، أَنَّ أَجِيرًا لِيَعْلَى بْنِ مُنْيَةَ عَضَّ رِجْلَ نِزَاعِهِ، فَجَذَبَهَا فَسَقَطَتْ ثَنِيَّتُهُ، فَرَفَعَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَبْطَلَهَا، وَقَالَ: «أَرَدْتُ أَنْ تَقْضَمَهَا كَمَا يَقْضَمُ الْفَحْلُ؟»

D. Teşbih ve Temsil Yaparak Hüküm Verme Hakkındaki Hadisin Metni

Sünen'de Bulunan Rivayetler	Sahîh'te Bulunan Rivayetler
أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ هَاشِمٍ، عَنْ الْوَلِيدِ، عَنْ الْأَوْزَاعِيِّ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ الْفَضْلِ بْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّهُ كَانَ رَدِيفَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَدَاةَ النَّحْرِ، فَأَتَتْهُ امْرَأَةٌ مِنْ خَنَعَمَ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ أَبِي شَيْخٌ كَبِيرٌ، عَلَيْهِ فَرِيضَةُ اللَّهِ فِي الْحَجِّ، وَهُوَ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يَسْتَوِيَ عَلَى ظَهْرِ بَعِيرِهِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فُحْجِي عَنْهُ» لَوْ كَانَ عَلَيْهِ دَيْنٌ قَضَيْتِيهِ؟»	حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ خَشْرَمٍ، أَخْبَرَنَا عَيْسَى، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ يَسَارٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ الْفَضْلِ، أَنَّ امْرَأَةً مِنْ خَنَعَمَ، قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ أَبِي شَيْخٌ كَبِيرٌ، عَلَيْهِ فَرِيضَةُ اللَّهِ فِي الْحَجِّ، وَهُوَ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يَسْتَوِيَ عَلَى ظَهْرِ بَعِيرِهِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فُحْجِي عَنْهُ»
أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ، عَنْ الْأَوْزَاعِيِّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ شِهَابٍ، ح وَأَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُمَرُ، عَنْ الْأَوْزَاعِيِّ، حَدَّثَنِي الزُّهْرِيُّ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ أَخْبَرَهُ، أَنَّ امْرَأَةً مِنْ خَنَعَمَ اسْتَفْتَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْفَضْلُ رَدِيفُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ فَرِيضَةَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي الْحَجِّ عَلَى عِبَادِهِ أَدْرَكْتَ أَبِي شَيْخًا كَبِيرًا، لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يَسْتَوِيَ عَلَى الرَّاحِلَةِ، فَهَلْ يُجْزَى؟ قَالَ مُحَمَّدٌ: فَهَلْ يَقْضِي أَنْ أُحْجَّ عَنْهُ؟ فَقَالَ لَهَا: «نَعَمْ» قَالَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ: «وَقَدْ رَوَى هَذَا الْحَدِيثَ غَيْرُ وَاحِدٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ فَلَمْ يَذْكُرْ فِيهِ مَا ذَكَرَ الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ»	(1334) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، قَالَ: قَرَأْتُ عَلَى مَالِكٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّهُ قَالَ: كَانَ الْفَضْلُ بْنُ عَبَّاسٍ رَدِيفَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَجَاءَتْهُ امْرَأَةٌ مِنْ خَنَعَمَ تَسْتَفْتِيهِ، فَجَعَلَ الْفَضْلُ يَنْظُرُ إِلَيْهَا وَتَنْظُرُ إِلَيْهِ، فَجَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصْرِفُ وَجْهَ الْفَضْلِ إِلَى الشَّقِّ الْأَخْرِ، قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ فَرِيضَةَ اللَّهِ عَلَى عِبَادِهِ فِي الْحَجِّ، أَدْرَكْتَ أَبِي شَيْخًا كَبِيرًا لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يَنْبُتَ عَلَى الرَّاحِلَةِ، أَفَأُحْجَّ عَنْهُ؟ قَالَ: «نَعَمْ»، وَذَلِكَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ
قَالَ: الْحَارِثُ بْنُ مِسْكِينٍ قِرَاءَةً عَلَيْهِ وَأَنَا أَسْمَعُ، عَنْ ابْنِ الْقَاسِمِ، حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كَانَ الْفَضْلُ بْنُ عَبَّاسٍ رَدِيفَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَجَاءَتْهُ امْرَأَةٌ مِنْ خَنَعَمَ تَسْتَفْتِيهِ، فَجَعَلَ الْفَضْلُ يَنْظُرُ إِلَيْهَا، وَتَنْظُرُ إِلَيْهِ، وَجَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصْرِفُ وَجْهَ الْفَضْلِ إِلَى الشَّقِّ الْأَخْرِ، فَقَالَتْ: يَا	

رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ فَرِيضَةَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى عِبَادِهِ فِي الْحَجِّ أَدْرَكْتُ أَبِي شَيْخًا كَبِيرًا، لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يَنْبُتَ عَلَى الرَّاحِلَةِ، أَفَأَحُجُّ عَنْهُ؟ قَالَ: «نَعَمْ»، وَذَلِكَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ	
أَخْبَرَنَا أَبُو دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ صَالِحِ بْنِ كَيْسَانَ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، أَنَّ سُلَيْمَانَ بْنَ يَسَارٍ أَخْبَرَهُ، أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ أَخْبَرَهُ، أَنَّ امْرَأَةً مِنْ خُنَعَمَ قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ فَرِيضَةَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي الْحَجِّ عَلَى عِبَادِهِ أَدْرَكْتُ أَبِي شَيْخًا كَبِيرًا، لَا يَسْتَوِي عَلَى الرَّاحِلَةِ، فَهَلْ يَقْضِي عَنْهُ أَنْ أَحُجَّ عَنْهُ؟ قَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «نَعَمْ» فَأَخَذَ الْفَضْلُ يَلْتَقِئُ إِلَيْهَا، وَكَانَتْ امْرَأَةً حَسَنَاءَ، وَأَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْفَضْلَ فَحَوَّلَ وَجْهَهُ مِنَ الشَّقِّ الْأَخْرِ	

E. Allah Rızası İçin Bir Gün Oruç Tutan Kimsenin Elde Edeceği Sevap İle İlgili Hadis

Sünen'de Bulunan Rivayetler	Sahîh'te Bulunan Rivayetler
أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُنِيرٍ نَيْسَابُورِيٌّ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ الْعَدَنِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ أَبِي عَيَّاشٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يَصُومُ عَبْدٌ يَوْمًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ إِلَّا بَاعَدَ اللَّهُ تَعَالَى بِذَلِكَ الْيَوْمِ النَّارَ عَنْ وَجْهِهِ سَبْعِينَ خَرِيفًا»	وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رُمْحٍ بْنُ الْمُهَاجِرِ، أَخْبَرَنِي اللَّيْثُ، عَنْ ابْنِ الْهَادِ، عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ أَبِي عَيَّاشٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْ عَبْدٍ يَصُومُ يَوْمًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ، إِلَّا بَاعَدَ اللَّهُ، بِذَلِكَ الْيَوْمِ وَجْهَهُ عَنِ النَّارِ سَبْعِينَ خَرِيفًا»
أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَرْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا قَاسِمٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ أَبِي عَيَّاشٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ صَامَ يَوْمًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بَاعَدَ اللَّهُ بِذَلِكَ الْيَوْمِ حَرَّ جَهَنَّمَ عَنْ وَجْهِهِ سَبْعِينَ خَرِيفًا»	(...) وَحَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ يَعْنِي الدَّرَاوَرْدِيَّ، عَنْ سُهَيْلٍ، بِهَذَا الْإِسْنَادِ
أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ حَنْبَلٍ، قَالَ: قَرَأْتُ عَلَى أَبِي، حَدَّثَكُمْ ابْنُ ثُمَيْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ سُمَيٍّ، عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ أَبِي عَيَّاشٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ صَامَ يَوْمًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بَاعَدَ اللَّهُ بِذَلِكَ الْيَوْمِ النَّارَ عَنْ وَجْهِهِ سَبْعِينَ خَرِيفًا»	(...) وَحَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ، وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ بَشْرِ الْعَبْدِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، وَسُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، أَنَّهُمَا سَمِعَا النُّعْمَانَ بْنَ أَبِي عَيَّاشٍ الزُّرْقِيَّ، يُحَدِّثُ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: «مَنْ صَامَ يَوْمًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ، بَاعَدَ اللَّهُ وَجْهَهُ عَنِ النَّارِ سَبْعِينَ خَرِيفًا»